

ANUL XXVII
Chișinău

Limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 3 (239) 2017

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 3 (239) 2017

CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Ana BANTOȘ

**Secretar general
de redacție** Alex MARCHITAN

Redactori Jana CIOLPAN
Liliana GANGA-ROSTEA
Rodica CERGA-PÂSLARU

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Mihai ȚĂRUȘ, „Forme în zbor” (fragment)

**Colegiul
de redacție** Ștefan AFLOROEI (Iași), Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Bălți), Marius SALA, Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor VOICU (București), Diana VRABIE (Bălți)

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.
Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.*

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare nr. 64,
Chișinău, 2001, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

S U M A R

ARGUMENT

Alexandru BANTOȘ	
Recitindu-l pe Coșeriu	6
Eugeniu COȘERIU	
Despre așa-zisa „limbă moldovenească”	9

LIMBA ROMÂNĂ AZI

Magda URSACHE	
Limba ce-o vorbim	22
Iraida CONDREA	
Verbele reflexive în comunicarea actuală: probleme ale exprimării corecte	29
Emilia OGLINDĂ	
Modalitățile optativ-deziderativă și evaluativă în structura enunțului	38
Viorica MOLEA	
Oralitatea în configurația stilurilor funcționale	49
Claudia CEMÂRTAN	
„Instrucția blagocinului” – monument de limbă română din Basarabia secolului al XIX-lea	60

CRITICĂ, ESEU

Petru URSACHE	
Calea Doinei	70
Ana BANTOȘ	
Ioan Alexandru. Particularități ale redefinirii lirismului românesc postbelic	76
Tatiana BUTNARU	
Spiridon Vangheli pe „pajiștea albastră” din lumea copilăriei	81

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU	
Valori și atitudini în interpretarea operei literare	88

COȘERIANA

Eugeniu COȘERIU	
Am ajuns să fiu un cetățean al lumii	95
Cristinel MUNTEANU	
Problema sensului la John Dewey	119

RECURS LA PATRIMONIU

- Victor A. VOICU
Farmacologia românească de la clasic la modern 129

LECȚIILE ISTORIEI

- Vlad MISCEVCA
Fanarioții între război și pace 150

MEMORIALISTICĂ

- Mircea DRUC
EI și NOI 162

DIALOGUL ARTELOR

- Antonina SÂRBU
Despre Mihai Țăruș, fragmentar 176
Mihai ȚĂRUȘ
Expoziția „Визитка.TARUS@spb.com” văzută de autor (pagini color) I-VIII

EX CIVITAS

- Ion I. IONESCU
Considerații sociologice privind competitivitatea satelor 179

PROZĂ

- Liliana ROSTEA
Gânduri emigrate 187

POESIS

- Andrei ZANCA
Întâmpinări; Șoapte; Spinul duinez; Contopiri; Setea; Noiembrie; Târziu; Eșarfa tibetană 199
Ana-Maria CRIȘAN
Timpuri noi (poveste); Distih; 14 August 206

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Nicolae FELECAN
Historia magistra vitae 210
Mircea COLOȘENCO
Istoria ieroglifică. Modernitatea capodoperei cantemirene 218

Eugeniu COȘERIU:

*Există două tipuri de moldovenism.
Mai întâi, un moldovenism în cadrul românismului,
un moldovenism care nu se opune românismului,
ci este o formă a românismului.
Și există un alt tip de moldovenism,
un moldovenism opus românismului,
cel care se afirmă pe o identitate arbitrară,
moldovenească, la același nivel cu identitatea românească
și opune identitatea moldovenească
acestei identități românești.
Și acest din urmă moldovenism opus
românismului este, la rândul lui, de două tipuri:
există moldovenismul naiv și nevinovat al celor care,
orbiți de o propagandă îndelungată,
orbiți de tot ce li s-a opus și de tot ceea ce li s-a ascuns
timp de șaizeci de ani, cred că nu sunt români,
cred că vorbesc altă limbă și îți spun
cu foarte multă inocență,
vorbindu-ți așa cum vorbesc eu acuma,
că ei nu știu românește, că vorbesc numai
pe moldovenește. Și celălalt tip e moldovenismul
vinovat și minciunos, moldovenismul
care în mod conștient cultivă dezbinarea,
ura împotriva a tot ceea ce e românesc și care încearcă,
cu argumentele cele mai absurde,
să afirme o identitate moldovenească opusă
identității românești.*

Recitindu-l pe Coșeriu

Imboldul acestor rânduri l-a constituit o nouă lectură a unor memorabile scrieri coșeriene despre identitatea și unitatea culturală și lingvistică a românilor și realitățile basarabene de la sfârșitul secolului trecut, despre discuțiile multiple și obsedante purtate atunci în societate, despre dilema „limba moldovenească” vs limba română și oportunitatea revenirii la alfabetul latin, la denumirea corectă și științifică a limbii și a poporului nostru etc.

Reîntors în 1991 „la ai săi” cu o excepțională biografie, după o jumătate de secol de peregrinări în lume (menționăm centrele universitare Iași, Padova, Milano, Montevideo, Tübingen, ca să punctăm doar câteva repere ale itinerarului de studii și de creație), Eugeniu Coșeriu, autoritate cunoscută și recunoscută în cultura și știința universală, se implică direct și în cel mai activ mod în elucidarea multiplelor și dificilelor controverse, implicit etno-lingvistice, participând la numeroase întruniri științifice organizate în Republica Moldova și în România, prezentând și publicând, inclusiv în revista noastră, comunicări, articole, studii, interviuri, în care, pentru prima dată în istoria spațiului din stânga Prutului, o notorietate mondială, originară din acest ținut, face o radiografie insolită a întregului spectru identitar basarabean, aflat mai mult de două secole într-un context politic marcat de ignoranță și de antiromânism.

„E cutremurător, mărturisește savantul, să constăți că, atunci când vorbești – chiar și eu am făcut-o dându-mi numele de moldovean din altă regiune – cu unii tineri derutați de propagandă în Basarabia, ți se răspunde, când întrebi dacă știi românește, că românește nu știu, dar știu moldovenește. Și răspund exact cu același ton cu care vorbești tu, cu aceeași pronunțare și cu aceleași cuvinte; deci ei răspund astfel numai dintr-o pornire provocată, fără îndoială, de răuvoitori sau de cei care erau binevoitori, însă nu pentru noi, ci pentru alții”. Este și unul dintre motivele principale care îl determină pe Coșeriu să se alăture, după 1991, celor care au apărut, „vreme de 50 de ani, fința limbii române, fința noastră națională, cu toată cizma rusească pe grumaz”, cum avea să declare în 1993, la ședința solemnă de decernare a titlului de cetățean de onoare al municipiului Chișinău.

În comunicarea intitulată „Unitatea limbii române – planuri și criterii”, prezentată în cadrul Sesiunii științifice „Limba română și varietățile ei locale”, desfășurată la

Academia Română pe 31 octombrie 1994, Eugeniu Coșeriu preciza că își asumă misiunea de călăuză în labirintul spinoaselor și complicatelor probleme identitare, deoarece: „eu reprezint, într-un fel, problema care ne preocupă, fiind român moldovean și tocmai din actuala Republică Moldova. Eu am crescut ca român și, pe vremea copilăriei și adolescenței mele, petrecute în Basarabia – în Țara de Sus –, nu se punea această problemă a unei limbi moldovenești și nici nu ne închipuiam că ea s-ar putea pune cândva și cumva – fiind neștiutori de ceea ce se întâmplă dincolo de Nistru, unde se pregătea despărțirea limbii române din Basarabia de limba română ca atare în totalitatea ei. Deoarece eu nu sunt românist, ci sunt teoretician al limbajului și romanist, voi vorbi din punctul de vedere al romanisticii, al lingvisticii romanice”.

De altfel, fenomenul „moldovenismului”, dintotdeauna armă a politicienilor cu vederi străine/rusești asupra esenței culturii și a valorilor noastre naționale, îl preocupă pe savant în mai multe studii, între care menționăm **Latinitatea orientală, Unitatea limbii române – planuri și criterii** (în *Limba Română este Patria mea*. Studii. Comunicări. Documente. Antologie de texte, Revista Limba Română și Fundația „Grai și suflet”, Chișinău, 1996), **Unitate lingvistică – unitate națională** (Limba Română, 2002, nr. 10), **Unitatea spirituală a românilor dincolo de frontiere** (Limba Română, 1996, nr. 1), **Credință, sacrificiu și destin** (Limba Română, 2001, nr. 4-8), **Politici lingvistice** (Limba Română, 2002, nr. 10) etc. Fenomenul este disociat de către reputatul savant nu doar în calitate de reprezentant eminent al științei lingvistice moderne, ci, așa cum accentua în discursul rostit pe 22 mai 2001 cu prilejul conferirii titlului de doctor honoris causa al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, și ca exponent/parte a populației românești din Basarabia, ca moldovean „care a fost toată viața lui moldovean, și anume din Basarabia, din Moldova dintre Prut și Nistru, și mai precis din Țara de Sus, din Ținutul Răutului Superior”. Înșiruirea cu neascunsă mândrie și demnitate a pitoreștilor însemne toponimice moldovenești stabilește cu exactitate locul geografic de unde a pornit autorul, continuitatea legăturii indisolubile dintre un anume individ social (în cazul dat fiind vorba chiar de autor) și traiectul istoric al etniei din care provine, sporind și pe această cale credibilitatea discursului.

Eugeniu Coșeriu demonstrează și apără unitatea și identitatea limbii și culturii românești, împletind sau alternând „fermitatea argumentării cu ascuțimea verbului sau cu umanitatea discursului” (D. Irimia), dezavuând, ca nimeni altul până la el, caracterul exclusiv politic și totalmente fals al tezei privind existența unei limbi moldovenești, distincte de limba română. Utilizând un limbaj simplu, nesofisticat,

pe „înțelesul tuturor”, inclusiv al celor mai puțin versați în lingvistică sau a căror conștiință s-a îmbolnăvit „prin ignoranță și manipulare”, Eugeniu Coșeriu apelează, și în acest caz, ca, de altminteri, în întreaga sa operă, la principiul de bază ce definește atitudinea etică în raport cu știința și care te obligă „să spui întotdeauna adevărul, chiar dacă acest adevăr este periculos și plin de risc”. Iată de ce aserțiunile, judecățile, raționamentele profesorului, indiferent de complexitatea temei puse în discuție, sunt formulate limpede, concis, expunerea sobră, dezinvoltă, firească și accesibilă purtând încărcătura imbatabilă a argumentului ce își are sorgintea în vasta și multilaterală cultură profesională a autorului, în cunoașterea profundă a subiectului abordat.

Întemeietor al lingvisticii integrale, teorie care revoluționează știința lingvistică („integralismul, precizează magistrul, înseamnă a considera faptul lingvistic din toate punctele de vedere”), reputatul savant aplică, evident, teoria sa și cu privire la „diferendul identitar basarabean”. Eugeniu Coșeriu, despre care profesorul de filologie clasică și lingvistică latină la Universitatea Autonomă din Madrid Benjamin Garcia Hernandez afirmă că e „un om universal, a cărui știință o împărtășesc multe popoare și, prin urmare, fiecare îl consideră ca fiind al său”, iar lingvistul și profesorul dujean Mircea Borcilă susține că e „cel mai strălucit exponent al culturii române în planul universal al științelor omului”, construiește pentru basarabenii săi un trainic și impunător edificiu în care adevărul și argumentul primează, anihilând din start și irevocabil încercările aventurierilor politici de a reactiva „moldovenismul primitiv” și de a escalada antiromânismul într-un ținut în care spiritul românesc s-a aflat întotdeauna acasă, a rezistat și va rezista, indiferent de voința dușmanilor și a trădătorilor de neam.

Reluăm, începând cu acest număr de revistă, publicarea integrală sau fragmentară a unor opere din patrimoniul coșerian, invitând cititorul să parcurgă paginile rămase de la ilustrul nostru conațional. Este un îndemn adresat deopotrivă și politicienilor, care, plătind tribut intereselor efemere, distorsionează realitățile, inclusiv cele științifice. Anume politicienilor de azi și de mâine, cu sau fără simbrerie la străini, basarabeanul din Mihăilenii Râșcanilor le spune: „dacă pot să-mi permit să dau un sfat politicienilor, este să fie ei mai întâi culți, ca să poată apăra cultura românească, în diferitele ei aspecte. Politicienii ar trebui să cunoască bine cultura românească, să și-o însușească și în mod critic, ca să știe ce anume apără, cum apără și de ce trebuie să apere. Să aibă un jurământ de fidelitate față de această cultură”.

E un mesaj testamentar de luat în seamă pentru toată lumea. În special acum, când unii din nou încearcă să tulbure și să întineze izvorul nostru genetic și genealogic.

Alexandru BANTOȘ

Eugeniu COȘERIU

Despre așa-zisa „limbă moldovenească”

E.C. – (sau Eugenio Coseriu, n. 27 iulie 1921, comuna Mihăileni, județul Bălți, azi în Republica Moldova – d. 7 septembrie 2002, Tübingen, Germania) lingvist român din exil, membru de onoare al Academiei Române (din 1991). Este fondatorul primei școli lingvistice din America de Sud și al școlii lingvistice de la Tübingen. Părinte a ceea ce azi se numește lingvistica integrală, Eugeniu Coșeriu este unul dintre cei mai importanți lingviști ai secolului XX, doctor honoris causa a aproape 50 de universități din întreaga lume.

Zic „așa-zisa”, fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau chiar și numai de dialectul dacoromân, pur și simplu nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nicio bază reală.

1. Din punct de vedere genealogic, limba vorbită de populația băștinașă și majoritară dintre Prut și Nistru – și, în parte, dincolo de Nistru – ține de dialectul dacoromân. Tot ceea ce e caracteristic pentru dacoromână și desparte acest dialect de celelalte dialecte românești e caracteristic și pentru graiul românesc din Basarabia și din Transnistria. Ba mai mult: acest grai nu constituie nici măcar un grai autonom, cu trăsături specifice, în cadrul dacoromânei, cum ar fi, de exemplu, graiul bănățean sau cel maramureșean.

1.1. Din punct de vedere tipologic, graiul „basarabean” ține de tipul lingvistic romanic în realizarea românească a acestuia (adică cu aceleași preferințe în cadrul acestui tip) și de subtipul dacoromân, cu aceeași hipertrofie a determinării și cu aceleași „tendențe”: multe forme „înaintate” în acest sens (ca *uniia*, *alția*, *aicea*, *atuncea*, sau chiar *așă-ia*, *atâta-ia*, *acolo-ia*, *aista-ia*) sunt caracteristice și pentru graiul popular și regional din Basarabia.

1.2. Și din punct de vedere „areal”, graiul basarabeian e cuprins în aria dacoromână, prezentând aceleași trăsături caracteristice, inclusiv influența maghiară și constituirea limbii comune (la a cărei dezvoltare și fixare au contribuit, încă sub regimul țarist, și o seamă de scriitori și învățați din Basarabia), și, în pofida influențelor străine, n-a fost atras în altă arie ori subarie lingvistică. Rusificarea sistematică (mult mai intensă sub comunism decât sub țarism) a eșuat, în fond, în ceea ce privește limba ca atare. A implicat numai adoptarea limbii ruse pe lângă limba română sau, cel mult, pierderea limbii române și înlocuirea ei cu limba rusă la o seamă de vorbitori: a fost deci o rusificare a multor vorbitori (mai ales dintre cei mai mult sau mai puțin culti), nu propriu-zis o rusificare a limbii, care, în vorbirea populară, și-a păstrat intacte structurile și procedeele esențiale. Rusismele de semantică și sintaxă (calcurile lingvistice), frecvente în vorbirea vorbitorilor bilingvi (care, din lipsă de educație lingvistică românească, nu cunosc în aceeași măsură și cu suficientă diferențiere ambele limbi), sunt totuși și până astăzi numai fapte de interferență, lipsite de orice regularitate; și, din perspectiva limbii române, sunt numai greșeli de limbă – greșeli pe care vorbitorii monolingvi sau practic monolingvi (în particular, țărani) nu le comit, și intelectualii scrupuloși în întrebuintarea limbii le evită –, nu reguli și norme noi integrate în sistemul lingvistic. În fonetică, pronunțarea velară a lui *l*, care se observă la unii vorbitori culti, nu are valoare fonologică și nu e populară; iar palatalizările tipic rusești nici nu se constată în vorbirea autohtonilor. Și rusismele de vocabular, oricât de numeroase ar fi, țin de vastul domeniu al nomenclaturilor „tehnice”, nu de lexicul structurat, și n-au pătruns în vocabularul de bază. Într-un cuvânt, în graiul basarabeian autentic, nu se constată niciun fapt comparabil, de exemplu, cu adoptarea aspectului verbal de tip slav în istroromână, cu fonemele δ , γ , θ din aromână ori cu împrumuturile lexicale relativ recente care au pătruns în lexicul structurat și în vocabularul de bază al dialectelor sud-dunărene.

1.3. Susținătorii existenței unei limbi „moldovenești”, confundând criteriul genealogic cu criteriul „areal” și istoria lingvistică cu istoria politică, cred (sau, cel puțin, afirmă) că, independent de importanța influenței rusești „interne”, limba moldovenească s-ar fi despărțit de limba română și ar fi devenit o limbă autonomă printr-un proces

de diferențiere – de divergență pozitivă și negativă –, datorită unei împrejurări istorice externe, anume anexării Basarabiei la imperiul rus, în 1812. Cu alte cuvinte, graiul moldovenesc din Basarabia și graiul, tot moldovenesc, de la vest de Prut, separate politicește, s-ar fi dezvoltat în direcții diferite (unul rămânând moldovenesc și celălalt devenind român), astfel încât frontiera Prutului ar fi devenit cu timpul și o frontieră lingvistică, încă din epoca țaristă.

E o teză lipsită de orice temei, fiindcă:

- a) din punct de vedere lingvistic, graiul basarabeian nu s-a despărțit niciodată (și nici până acum) de limba vorbită în dreapta Prutului;
- b) acest grai nu ține numai de graiul „moldovenesc”;
- c) linia Prutului nu reprezintă o frontieră lingvistică (nu există niciun fenomen important de divergență și convergență care să separe graiul basarabeian de dacoromâna din dreapta Prutului);
- d) graiurile din dreapta și din stânga Prutului, românești dintotdeauna, se considerau și explicit românești cu mult înainte de anexarea Basarabiei de către ruși.

În realitate, din punct de vedere strict genealogic, graiul basarabeian nu reprezintă la niciun nivel o unitate lingvistică autonomă. Nu constituie o limbă, alta decât limba română, nici dialect al limbii române la nivelul celor patru dialecte istorice, nici grai autonom în cadrul dialectului dacoromân, ba chiar nici subgrai autonom în cadrul graiului dacoromân moldovenesc: e numai secțiunea din stânga Prutului a aceluiași sistem de graiuri și subgraiuri pe care-l constatăm în dreapta Prutului. Cum se poate convinge oricine, consultând hărțile din *Atlasul lingvistic român* (care cuprinde și Basarabia întreagă și câteva puncte din Transnistria) și comparându-le cu hărțile din *Atlasul lingvistic moldovenesc*, graiul din nordul și din centrul Basarabiei ține de graiul moldovenesc propriu-zis, care, precum se știe, se întinde și în nordul Transilvaniei (și, în nord, numeroase izoglose unesc graiul basarabeian cu toate graiurile din nordul spațiului lingvistic românesc, până în Maramureș), iar graiul din sud ține de graiul muntean, ca și graiul din sudul Moldovei dintre Prut și Carpați (singura deosebire e că în Basarabia limitele între graiul moldovenesc și cel muntean se prezintă ceva mai la sud decât

în dreapta Prutului). Nicio izoglosă esențială nu corespunde liniei Prutului: niciuna nu merge de la nord la sud; toate merg de la vest la est, tăind linia Prutului de-a curmezișul.

Am examinat în această privință hărțile sintetice din *ALRM*. Și rezultatul e următorul: în toate cazurile în care Basarabia constituie o zonă lingvistică continuă (sau practic continuă), această zonă întrece cu mult granițele Basarabiei, cuprinzând o mare parte din teritoriul lingvistic românesc; și, de multe ori, formele respective coincid cu cele din limba comună și literară. De cele mai multe ori însă, Basarabia nu constituie o singură zonă continuă, ci cel puțin două zone, cu forme care se prezintă și în dreapta Prutului, nefiind deci specifice Basarabiei în aceste zone. Și, în anumite cazuri, formele din sud (munteneste!) se prezintă până și dincolo de Nistru (unde corespund, probabil, unei colonizări din sud ori teritoriului episcopiei Proilavei). Formele în același timp generale (cuprinzând toată Basarabia) și specifice (cu limita la Prut) se constată extrem de rar, și numai în vocabular. Numai aproape specific și aproape general e *pleșcat* „chel” (care apare și în Bucovina și pentru care, în sud, apare și *chel*); generale, dar nu cu totul specifice, sunt *lănțuh* – *lănțug* „lanț” (înregistrat și în Bucovina de Nord) și *baistruc* „copil din flori” (înregistrat și în Bucovina și într-un punct din Moldova din dreapta Prutului); specifice, dar nu absolut generale, sunt *grieri* „creieri” și *cleioancă* „mușama”; cu totul specifice și generale (cel puțin după acest atlas) sunt numai *sobor* „catedrală” și *sărnice* „chibrituri”. Și chiar dacă toate aceste forme și alte câteva ar fi generale și totodată specifice, asemenea elemente n-ar putea asigura autonomia graiului basarabean. Cu câteva *cleioance*, cu câteva *sărnice* și cu câțiva *baistruci* nu se face o limbă!

Graiurile din stânga și din dreapta Prutului n-au evoluat deci în direcții diferite, „încă din epoca țaristă”, dat fiind că și pe la 1940 erau, în fond, identice. Prin urmare, teza existenței unei limbi moldovenești diferite de limba română este, atunci când e de bună-credință, o iluzie și o greșală, cel puțin extrem de naivă; iar când e de rea-credință, e o fraudă științifică.

1.4. Dar să admitem că nu e vorba de graiurile populare, ci de limba „cultă” – de limba comună (supradialectală) și literară –, știind că nu e just să se compare la același nivel limba cultă din dreapta

Prutului cu graiurile populare din Basarabia, deși existența unei limbi moldovenești autonome se afirmă tocmai cu privire la aceste graiuri și deși genealogia limbilor și dialectelor nu se stabilește pe baza formelor lor culte, comune sau literare, care sunt un produs ulterior al unităților genealogice. În acest sens, e cel puțin ciudat că stagnarea și împilarea limbii române („moldovenești”) în Basarabia în timpul regimului țarist și dezvoltarea liberă și organică a aceleiași limbi în dreapta Prutului se prezintă ca argumente pentru a susține că ar fi devenit două limbi diferite. Dar aceste argumente implică cel puțin faptul că o limbă „cultă” (comună și literară) exista deja în Basarabia la data anexării acestei părți a Moldovei la imperiul rus.

Într-adevăr, această limbă exista. Era limba care s-a mai predat în unele școli, până ce a fost strict interzisă (pe la 1870), și cea a actelor publice, câte s-au mai scris în limba română în primii ani ai ocupației rusești; și era limba care s-a citit în slujba religioasă până când – tot pe la 1870 – cărțile românești („moldovenești”) au fost scoase din biserici și arse, din ordinul arhiepiscopului rus Pavel. Această limbă era limba română cultă, în acea variantă a ei care se folosea în Moldova, variantă care prezenta, fără îndoială, unele trăsături regionale „moldovenești”, dar prezenta în primul rând toate trăsăturile devenite până atunci românești generale la acest nivel: trăsături proprii tradiției culte moldovenești, dar mai ales trăsături la origine „muntenești”, corespunzătoare tradiției coresienne, consacrate de Biblia moldo-munteană de la București (1688), și de mult generalizate în limba română scrisă. Și această limbă se putea considera și „moldovenească”, dat fiind că se folosea în Moldova, dar se considera în primul rând românească, adică destinată tuturor românilor (pe atunci nimeni nu se gândea că „moldovenesc” s-ar putea afla în opoziție cu „românesc”). Deci nu a „devenit” limbă română de abia după 1812, printr-o ulterioară influență muntească și prin adoptarea de neologisme latine și occidentale: deja așa-zisa *Cazanie* a lui Varlaam (1643!), prima carte tipărită în Moldova, se intitulează *Carte românească de învățătură* și se adresează întregii „seminții românești”; și numai cu câteva decenii mai târziu, Dosoftei numește limba în care scrie exclusiv „limbă rumânească”.

Să admitem, provizoriu, și că limba cultă ar fi rămas în Basarabia la stadiul de dezvoltare la care ajunsese în 1812. Chiar și în acest caz,

a susține că, din acest motiv, ar fi devenit, împreună cu graiurile populare care-i corespund, altceva decât ceea ce era, adică nu o formă sau o variantă a limbii române literare, ci o nouă limbă romanică, în rând cu italiana, spaniola etc. (ba chiar și cu... româna!), și că deci graiurile identice din stânga și din dreapta Prutului ar ține de două limbi romanice diferite, nu e numai absurd, ci e de-a dreptul ridicol. Și frauda rămâne fraudă; numai că devine încă mai gravă.

Dar, în realitate, stagnarea limbii culte în Basarabia nici n-a fost totală; și a fost mai mult cantitativă – privind numărul vorbitorilor care o cunoșteau și o cultivau – decât „calitativă” ori structurală. Cărțile românești tipărite în dreapta Prutului au mai circulat mult timp în Basarabia: la început liber și apoi, mai mult sau mai puțin, clandestin; cărți în limba română s-au tipărit până destul de târziu și la Chișinău, mai ales – dar nu exclusiv! – pentru uzul bisericesc; intelectualii din cele două părți ale Moldovei au rămas cât s-a putut în contact între ei; și – lucru încă mai important – modelul ideal de limbă al scriitorilor și intelectualilor basarabeni – atât al celor rămași în Basarabia, de la Stamati la Mateevici, cât și, firește, al celor trecuți „în Țară”, de la Alecu Russo și Donici până la Hasdeu și până la Stere – a fost totdeauna limba cultă și literară din Principate și apoi din România. Și tocmai un basarabean ca Alecu Russo a scris pagini dintre cele mai lucide, mai inteligente și mai cumpătate despre dezvoltarea și cultivarea limbii române comune și literare. Ca să nu mai vorbim de cât a făcut Hasdeu pentru progresul românismului și pentru afirmarea unității limbii românești de pretutindeni. În tot acest timp, nimeni nu se îndoia de identitatea limbii „moldovenești” cu limba română; nici măcar guvernul rus, deși o numea „moldovenească”; altfel nu s-ar fi îngrijit să interzică importul de cărți românești în Basarabia. Tot în epoca țaristă, basarabeanul I. Hâncu (Ghinkulov), în gramatica sa publicată la Petersburg în 1840, numește limba română „valaho-moldavă” (*valachomoldavskij jazyk*) și *romynskij jazyk*, și preferă această ultimă denumire, pe care o consideră mai cuprinzătoare și mai adecvată; iar I. Doncev își intitulează manualul bilingv publicat la Chișinău în 1865 și destinat școlilor din Basarabia („compusă pentru șolele elementare și IV clase gimnasiale”): *Cursulu primitivu de limba rumână [cu litere latine!] Nacial'nyj kurs rumynskogo jazyka*. Limba moldovenească „diferită de limba română” e o himeră născocită mult mai târziu, în Transnistria sovietică.

2.1. Dar dacă o limbă moldovenească deosebită de limba română nu a existat și nu există ca rezultat al unui proces „natural” și normal în dezvoltarea istorică a limbilor de cultură, nu s-ar putea construi artificial o asemenea limbă, tot la nivelul limbii culte și literare, și anume pe baza graiurilor populare locale? Lingvistica aplicată cunoaște, în situații speciale, și planificarea rapidă a limbilor comune. S-ar putea, se înțelege, și chiar s-a și putut, cu rezultatele pe care le cunoaștem cu toții: e tocmai ceea ce s-a întreprins în Transnistria sovietică și s-a încercat apoi și în Basarabia, după a doua ocupație rusească, cea comunistă. Dar această întreprindere a fost și rămâne contradictorie din punct de vedere rațional, absurdă și utopică din punct de vedere istoric și practic.

A fost o întreprindere contradictorie fiindcă: a) își propunea să elaboreze o nouă limbă „națională”, adică corespunzătoare identității etnice și tradițiilor poporului „moldovenesc”, dar în același timp deosebită de limba română, și deci necorespunzătoare aceleiași identități etnice și acelorași tradiții; b) aspira la o limbă „populară” (fără neologisme latinești și romanice occidentale, „pe care norodul nu le înțelege”), dar în același timp nepopulară (cu neologisme luate din limba rusă ori create *ad-hoc*, adesea prin procedee neobișnuite în limbile romanice sau chiar contrare normelor acestor limbi); c) preconiza o limbă strict autohtonă (corespunzătoare graiurilor locale) și în același timp exclusivă, ceea ce, cum am văzut, e imposibil, dat fiind că graiurile românești din stânga Prutului nu constituie o unitate lingvistică omogenă, nici unitate delimitabilă față de graiurile din dreapta Prutului.

Din punct de vedere istoric și practic, aceeași întreprindere a fost de la bun început o absurditate, fiindcă poporul „moldovenesc” nu se afla în situația specială a unui popor „nou”, încă lipsit de limbă comună și literară: dispunea de mult, și la acest nivel, de o limbă proprie; anume de limba comună și literară românească. Și sub regimul sovietic, când au vrut să se exprime în limba lor, scriitorii de vază din Republica Moldovenească – de la Druță, Grigore Vieru, Liviu Damian la Matcovschi, Cimpoi, Dabija și atâția alții – au scris pur și simplu în limba română cultă și literară, deși uneori cu justificabile regionalisme. Au optat deci spontan pentru produsul istoric natural, nu pentru surogatul hibrid care li se oferea cu

atâta insistență. Altfel n-ar fi putut corespunde tradițiilor autentice ale limbii culte și ale graiului popular din Basarabia.

În sfârșit, întreprinderea sovietică „moldovenistă” a fost utopică, fiindcă își propunea un scop utopic: acela de a separa „limba moldovenească” de limba română. Scop care nu putea fi nicidecum atins. Căci, oricâte rusisme ar fi adoptat și cu oricâte creații *ad-hoc* s-ar fi încărcat, o limbă bazată pe graiurile „moldovenești” și care păstra structurile esențiale ale acestora nu putea fi altceva decât o formă a limbii române; o formă, fără îndoială, aberantă și hibridă, anacronică și absurdă, dar totuși formă a limbii române, ba chiar numai a dialectului dacoromân. Și, firește, nu putea avea niciun efect asupra poziției genealogice a graiurilor populare pe care se baza: nu le putea separa de limba română și, cu atât mai puțin, nu le putea transforma în altă limbă romanică. Un dialect primar al unei limbi istorice se poate într-adevăr despărți printr-un proces de divergență de această limbă și deveni cu timpul o altă limbă istorică autonomă. Dar graiurile „moldovenești”, repet, nu constituie un dialect primar al limbii române și nici măcar un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân.

Toate acestea explică și falimentul total al limbii „moldovenești” artificiale în Basarabia. Această limbă a putut fi un timp impusă; dar nu s-a putut impune nici în popor, nici între intelectuali. Dimpotrivă: după nu mulți ani, a fost înlăturată, nu numai datorită luptei deliberate a scriitorilor pentru mijlocul lor firesc de expresie, ci și datorită bunului-simț al vorbitorilor. Și, de îndată ce limba cultă din Basarabia și-a regăsit făgașul ei natural de dezvoltare, norma ideală care s-a impus a fost cea a limbii române comune și literare. În cursul procesului de renașionalizare și de normalizare a limbii culte, care a urmat (și încă nu s-a încheiat), întrebarea pe care, implicit, și-au pus-o vorbitorii conștienți de identitatea lor etnică și culturală în toate cazurile îndoielnice a fost: „Cum se spune în limba română?”, nu: „Cum ar trebui să se spună în limba moldovenească?”. Nu „românismele”, ci rusismele de formă și conținut și creațiile *ad-hoc* au fost (și continuă să fie) eliminate printr-o operație constantă de „selecție naturală”. De pe urma limbii artificiale rămâne, ca o stafie, numai ideea greșită a unei „limbi moldovenești” deosebite de limba română, și numai la răuvoitori și la vorbitorii naivi și contaminați de ideologia sovietică.

2.2. De altfel, utopia „limbii moldovenești” a fost numai manifestarea lingvistică a unei întreprinderi mult mai vaste. Într-adevăr, frauda științifică nu s-a mărginit și nu se putea mărgini la limbă. Un neadevăr susținut conștient nu poate trăi singur; are nevoie de alte neadevăruri, pe care le și implică.

De la limbă s-a trecut deci la literatură și apoi la toate celelalte forme ale culturii. Se știe la ce aberații s-a ajuns cu privire la literatură într-o anumită perioadă a „moldovenismului” sovietic. Numai scriitorii moldoveni dinainte de 1812 au putut fi acceptați fără nicio greutate ca scriitori de limbă „moldovenească” (ce-i drept, „veche”) și deci ca reprezentanți ai tradiției literaturii „moldovenești”. Scriitorii români din alte regiuni – de la cronicarii munteni la Școala Ardeleană și la Caragiale, Coșbuc, Arghezi, Goga, Rebreanu etc. – au fost, se înțelege, excluși din această tradiție: ar fi scris în altă limbă (în limba română) și ar fi ținut deci de o literatură „străină” (la Chișinău cărțile românești se găseau, când se găseau, numai la librăria de cărți străine). Probleme speciale se puneau însă cu privire la scriitorii moldoveni „occidentali” de după 1812. Când au încetat moldovenii din dreapta Prutului să fie „moldoveni” și au devenit „români”? În 1812? În 1859, odată cu unirea Principatelor? Ori numai cândva după 1859? După soluția care se dădea acestei false probleme, Negruzzi și Alecsandri au fost, alternativ, „moldoveni”, „români” și „moldo-români”; Eminescu și Creangă, cu precădere „români”; iar scriitorii de mai târziu, exclusiv „români”. Așa s-a ajuns să se pretindă că până și Sadoveanu – fiind scriitor „român” – ar fi trebuit „tradus” în limba moldovenească. Se spune că Sadoveanu ar fi comentat, cu rostirea lui moldavă:

„Audz mișăii! Sî ma traducî pi mini în limba me!”. Și, dacă ar fi fost coerenți, susținătorii „limbii moldovenești” ar fi trebuit să-i considere scriitori de limbă străină și pe toți prozatorii și poeții basarabeni, cel puțin până la 1940 – pe Stamati, Russo, Donici, Hasdeu, Mateevici, Buzdugan, Stere etc. –, fiindcă și aceștia au scris toți, și au vrut să scrie, românește, nu „moldovenește”. Cine ar mai fi rămas atunci în literatura „moldovenească” propriu-zisă?

Tot de la limbă s-a trecut la popoare și la identitatea etnică, istorică și culturală a acestora. Dat fiind că limba „moldovenească” trebuia să fie altă limbă decât limba română, cu atât mai mult trebuia să fie

alte limbi dialectele românești sud-dunărene. Și acestor limbi diferite trebuia să le corespundă, ca entități diferite, popoarele care le vorbesc. Deci nu o singură limbă romanică orientală, limba română, și un singur popor neolatin în Europa dunăreană, ci cinci limbi romanice și, prin urmare, cinci popoare neolatine (mai mult sau mai puțin slavizate): istoromânii, aromânii, meglenoromânii, „românii” (dacoromânii!) și „moldovenii”. Mai ales „românii” (inclusiv moldovenii „români” din dreapta Prutului) ar fi trebuit să devină un popor străin și chiar un popor dușman moldovenilor. Așa, între altele, „ocupanții români” ar fi oprimat cultura națională a moldovenilor și ar fi impus în Basarabia, între 1918 și 1940, cultura lor străină și o limbă pe care „norodul nu o înțelegea” (poate norodul ucrainean, rus sau găgăuz, că doar norodul moldovenesc nu putea să nu-și înțeleagă limba). S-a ajuns astfel la binecunoscuta falsificare a întregii istorii, nu numai culturale, ci și politice, a moldovenilor și a tuturor românilor.

Multe din aceste aberații au fost, ce-i drept, retractate sau, cel puțin, nuanțate în literatura științifică de nivel superior. Chiar și utopia lingvistică s-a năruit. Dar convingerile nebuloase pe care le produsese la nivelul ideologiei populare naive au persistat și încă mai persistă. Utopia trece, efectele rămân.

2.3. Acțiunea „moldovenistă” sovietică s-a prezentat totdeauna și explicit ca având în primul rând un scop politic, în aparență, generos și nobil: acela de a afirma și a promova identitatea națională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut și Nistru (și de dincolo de Nistru). E adevărat că scopul a fost în primul rând, ba chiar exclusiv, politic. Dar de generozitate, noblețe, naționalitate etc. nu poate fi vorba dacă ținem seama de premisele reale ale acestei acțiuni și de sensul în care ea a înțeles identitatea (anume ca neidentitate). Identitatea unui popor nu se afirmă negându-i-o și suprimându-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului „moldovenesc” din stânga Prutului separându-l de tradițiile sale autentice – reprezentate în primul rând de limba pe care o vorbește –, desprinzându-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice și altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identității naționale, istorice și culturale a poporului „moldovenesc”: e ceea ce în Republica Moldova se numește, cu un neologism binevenit, „mankurtizare”. Și „mankurtizarea” e genocid etnico-cultural. Din punct

de vedere politic, promovarea unei limbi „moldoveniști” deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decât genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice.

3. Ni se spune însă că, cel puțin pentru o parte din „moldoveniști”, problema limbii nu s-ar mai pune în acești termeni, ci numai ca o chestiune de nume: se știe și se recunoaște că limba română și limba moldovenească sunt una și aceeași limbă și se propune numai să se numească cu două nume diferite („română” în România, „moldovenească” în Republica Moldova).

Dar și această versiune „discretă” e lipsită de fundament. Limba română n-a fost niciodată numită – și nu se poate numi – „română” sau „moldovenească”, fiindcă *român*, *românesc* și *moldovean*, *moldovenesc* nu sunt termeni de același rang semantic (*moldovean*, *moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean*, *oltean*, *bănățean*, *ardelean*, *maramureșean*, pe când *român*, *românesc* e termen general pentru toată limba română istorică și pentru limba română comună și literară); a fost numită cândva, mai ales de străini, „moldavă sau valahă”, ceea ce nu e același lucru. Și, în lingvistică, „moldovenesc”, cu privire la limbă, se aplică numai unui grai (în cadrul dialectului dacoromân) a cărui arie nu coincide cu Moldova (deși cuprinde o mare parte din ea); dar limba „moldovenească”, fiind identică cu limba română, nu poate fi identică cu acest grai și nu trebuie confundată cu el. Pe de altă parte, „moldoveni” nu sunt numai locuitorii băștinași din Republica Moldova, ci și locuitorii Moldovei „mici” din dreapta Prutului, și românii bucovineni; și aceștia nu numesc limba lor comună și literară „moldovenească”, ci „română” sau „românească”. Singurul argument care se prezintă în favoarea denumirii duble e că aceeași limbă se vorbește în două state diferite. Dar nu e un argument valabil. Limba germană nu se numește „austriacă” în Austria și cea engleză nu se numește „australiană” în Australia, „statouniteană” (?) în Statele Unite etc. Pe lângă aceasta, limba română nu se vorbește numai în România și în Republica Moldova, ci și în afara granițelor acestor țări, și ne întrebăm, dacă se admite denumirea dublă, cum ar trebui să se numească limba vorbită de românii din Ucraina, din Ungaria, din Serbia, din Bulgaria?

Pe de altă parte, denumirea dublă duce la aceleași confuzii ca și teoria celor două limbi diferite și poate implica aceleași urmări cât privește identitatea etnică și culturală a vorbitorilor. Într-o statistică ucraineană publicată în Occident ni se spune că în Ucraina, printre alte minorități, locuiesc 140.000 de români și 330.000 de moldoveni. „Românii” sunt cei din nordul Bucovinei, din ținutul Herța și din Rutenia subcarpatică, „moldovenii” – cei din nordul și sudul Basarabiei și din Transnistria ucraineană. Și în regiunea Cernăuți moldovenii din Boian sunt „români”, fiindcă vorbesc „limba română”, iar cei din Noua Suliță sunt „moldoveni”, fiindcă vorbesc „limba moldovenească”, deși vorbesc cu toții exact aceeași limbă. Tot în presa occidentală citim că în Republica Moldova se vorbește o limbă „înrudită” cu limba română. Cât de înrudită e, nu ni se spune. Ca germana cu persana, ca germana cu engleza, sau cam ca germana de la Potsdam cu cea de la Berlin? Și chiar pe mine m-a întrebat cu multă mirare, la Moscova, un profesor universitar, cum de mă puteam înțelege cu două studente din Bălți, vorbind ele moldovenește și eu românește; și când i-am spus că e aceeași limbă, m-a privit cu neîncredere și suspiciune; pe el, la școală și la universitate, îl învățaseră altceva.

Absurditățile și aberațiile sovieto-moldoveniste au ajuns foarte departe și au pătruns foarte adânc în ideologia vulgară din multe țări. Nu e bine deci să le mai facem și noi concesii.

* * *

Nu putem încheia altfel decât cu judecata pe care am emis-o pe baza faptelor reale și în cadrul teoretic pe care ni l-am propus: a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural.

Câteva cuvinte și cu privire la apelul pe care ne propunem să-l adresăm Parlamentului Republicii Moldova.

S-a întrebat, se pare, cineva și la Congresul al V-lea al Filologilor Români dacă noi, filologii și lingviști care ne ocupăm de limba română în toate

formele ei, deci și de graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui stat. Într-adevăr, nu avem dreptul: avem datoria. Nu, se înțelege, să-i „impunem” ceva, ci să-i arătăm care este adevărul științific și istoric și să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greșeală care ar putea avea urmări extrem de grave. Cine, cu bună știință, nu protestează și permite să se facă o astfel de greșeală, se face și el vinovat, ba chiar mai vinovat decât cine comite greșeala din neștiință. Tocmai dacă respectăm acest Parlament, suntem datori să-l considerăm de bună-credință, doritor de a stabili și a promova adevărul și doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a poporului băștinaș și majoritar din republică, cel puțin în măsura în care respectă identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare; și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și de ocară în fața istoriei.

Fragment din comunicarea *Latinitatea orientală*, prezentată la Congresul al V-lea al Filologilor Români, Iași – Chișinău, 6-9 iunie 1994 (*Limba Română este Patria mea*. Studii. Comunicări. Documente, ediția a II-a, selecție și prefață de Alexandru Bantoș, Chișinău, 2007, p. 26-34)

Magda URSACHE

Limba ce-o vorbim

M. U. – scriitoare și publicistă, lași. Semnează romanele: *Universitatea care ucide* (1995); *Astă vară n-a fost vară...* (1996); *Strigă acum...* (2000); *Conversație pe Titanic* (2001); *Rău de România* (2003); *Bursa de iluzii* (2005) și volumele de publicistică: *Bolile spiritului critic. Eseuri atipice* (2006); *Pe muchie de hârtie* (2007); *Să citiți bine!* (2010); *Viețile cărțarilor contemporani după Magda U.* (2012); *Comunismul cu rele și rele* (2013); *Noi vrem Cuvânt! sau Alte feluri de cenzură* (2015). Laureată a numeroase premii, inclusiv a Marelui Premiu de creație literară „Vasile Voiculescu”, a Premiului pentru eseu-publicistică al filialei lași a USR.

„Nu orice inspirație întâmplătoare e un cuvânt de a ne atinge de această gingașă și frumoasă zidire (limba ce-o vorbim, n. m. – Magda U.), în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi, dar în ideea ei generală este însăși floarea sufletului etnic al românimii.”

Mihai Eminescu

„Saitele Ministerului”, a rostit domnul Baba, ministru vremelnice al Învățământului din cabinetul Ungureanu, premierul recomandat televizual „un istoric temporar plecat din Iași”. Lipsa virgulei ne vâra în dilemă: istoric temporar ori plecat temporar? Trecem. La urma urmelor, ministrul Funeriu (cel cu *coleg e neutru, nu feminin*, dovedind o situație școlară confuză) o zbărcea adânc: „Problemele învățământului este că”. În exprimare micleză, am auzit: „Masteratul și doctoratul e o problemă”; alt ministru, Adomniței (că era să-i zic Aldomniței), se folosea de acel și intrus: „ca și om politic”. Competență? Ce-o fi aia? O europarlamentară credea ca vorbește românește, zicând: „Pot să fie oameni care nu vor să vorbesc cu tine”. Și nu înțelegea de ce. Fostul premier Cioloș declara ritos: „În ce privesc investițiile...”.

Le pasă guvernanților și parlamentarilor de regresia limbii române? După cum vorbesc, nu. Și ce să le facem? Să le ridicăm imunitatea gramaticală? A încercat George Pruteanu și nu i-a mers.

Iarăși politice?, mă veți întreba. Dar când nu s-a politizat gramatica noastră? După ocupația din august '44, „globalizantii” vremii, cu gândul la „Moscova – capitală a comunismului”, cereau prompt (v. „România liberă” din 14.10. '44): „Să curățăm limba de hitlerisme”. *Șlagăr*, de pildă, devenise, peste noapte (sovietică), hitlerism.

În '47, s-a ordonat „obligativitatea limbii ruse în învățământul secundar și universitar”. Era posibil să nu cunoști limba „bădiței Stalin”, cum îl alinta duduca Otilia Cazimir? Trebuia să învățăm rusește (cântând ori nu) numai pentru că „Lenin a vorbit rusește” (Maiakovski) sau, cum versifica un agitprop iașiot, accentuând anapoda: „Zise moșul de căldură plin/ Să deprindem limba lui Stalín”.

C. Rădulescu-Motru, dat jos din fruntea Academiei Române, știa ce-o să se întâmple. Iată o însemnare din 11 ianuarie '49:

„Mă aștept ca în curând Academia RPR să nu se lase mai prejos și, pentru a face o plăcere lui Stalin, să declare că neamul românesc e o colonie rusească și că Decebal a fost rus neaoș”.

Așa a și fost. La 21 martie '51, și nu în alt loc decât la Academie, zbirul ideologic Leonte Răutu voia eliminarea latinismelor (create artificial, după tov. Leonea) și intensificarea influenței slave asupra românei. Derivatele în *-ist* (ca stahanovist, betonist, furnalist, colectivist) se înmulțiseră, de se ajunsese la... alcoolist. În 13 (zi cu ghinion) a șasea, '52, același Cameleonea semna *Referat cu privire la activitatea dușmănoasă a lingviștilor Al. Rosetti, Iorgu Iordan și Al. Graur*. Vina: „atitudine antisovietică și antistalinistă”. De „înfierat”! Semianalfabetul Ioșka Chișinevschi a decis restructurarea Institutului de Lingvistică, abia reorganizat în iunie '51 și schimbarea conducerii. Iordan i-a tras o săpuneală postumă savantului A. Philippide, pentru că nu acceptase originea slavă a vocativului românesc. Direcția slavofilă avea s-o urmeze neabătut: în toamna lui '83, Editura Științifică lansa *Dicționar de nume de familii românești*, susținând că am fi, după nume, 20% români. Restul: bulgari, ruși, greci, maghiari, nemți. Așa ținea piept „amicul URSS”, Iorgu Iordan, „latinomanilor”.

În tragicii ani cincizeci, s-a urlat în cor un *da* slavon. Era sarcină de Partid unic (cum pune accent H.-R. Patapievici) să demonstrezi importanța elementului slav într-o românească abuziv rusificată. Lingviștii erau, atunci, sub control politic. Dar acum? De ce se contestă aberant originea daco-romană și latinitatea limbii? Că Răutu-Chișinevschi i-au făcut plăcerea „lingvistului” Stalin, pricep. Ce-i mai greu de înțeles este cui fac plăcere neoroeslerienii, adversari ai permanenței latino-romano-românofone în spațiul României actuale. E nevoie de lingvistică *in fabula*, după ce istoria s-a ficționalizat? În acord cu trendul politico-lingvistic actual, altfel zis conjunctural, ni se spune (în scris și oral), pe de o parte, că am fi „slavi romanizați”, altoiți „cu o cantitate enormă de elemente alogene”; pe de alta, se întreține confuzia română-romină, română-romani-rromales; românce-romince. Ce mi-i *români*, ce mi-i *romini*! Ne plângem că ni s-a sărăcit limba? Dimpotrivă, am îmbogățit-o cu neologismul *rrom*, luat, de voie-de nevoie, din limba țiganilor.

Ioan Adam enumera *boclucurile* venite de la turci, de care nu mai scăpăm: *bacșiș, tertip, dandana, pehlivan, hain, lichea, bocciu...* Dar de la slavi? Iată și câteva slavisme, cărora aș vrea să nu le mai știm înțelesul: *calic, nătâng, năuc, gângav, leneș, lacom, plus a înjosi / huli / otrăvi / pândi / zdrobi*, ca să nu mai pomenim de: *beznă, caznă, obidă, năduf, pacoste, pagubă, scârbă, sfadă, vrajbă...*

Și dacă *ciolovecii* au făcut destul rău limbii ce-o vorbim (cât pe ce să ne salutăm cu *zdrastvuite*! și să scriem în slovă muscălească), în zilele noastre harta limbii române se tot micșorează. Pata neagră Harkov se lățește. Nu vrem să vedem pericolul, deși știm că la început a fost glotonimul (limba), apoi etnonimul (poporul); că limba a fost elementul de rezistență în istorie. „Când va fi întreagă limba, va fi întreagă și țara” (l-am citat pe Grigore Vieru).

Agramații devin majoritari, fără ca minoritarii corecți lingvistic să-și ceară drepturile. Un filolog de elită ca G. Pruteanu a fost făcut de două parale de o expertă în doctrine, în defect de dicție. „Că cam așa” funcționa doamna Mungiu-Pippidi contra lui Pruteanu, știut fiind că slăbiciunea sa e cacofonia.

Proiectul de Lege al limbii române a fost declarat nesustenabil, ca să fie promulgat foarte greu, în 2004, deși Legea limbii o au demulțișor

și Franța, și Polonia, și... S-o protejăm și s-o depoluăm, să-i respectăm normele, asta a vrut George Pruteanu, constatând grava avarie lingvistică postsocialistă. A fost, pe micul ecran, și util, și strălucitor, taxând la meserie incorectitudinile gramaticale. Nu l-au speriat injuriile, etichetările ca neoașist, izolaționist, retardat, pisălog grămătic. L-au acuzat de purism lingvistic, aproape șovin, dacă nu rasist. În fine, am scăpat de el, așa că incultura și umorul involuntar produc perlă după perlă. Limba română a rămas fără *watchdog* credincios. Pruteanu nu ne mai toacă la cap cu gramatica aia a lui, nu le mai prescrie *Antigafin* talk-show-iștilor, teleaștilor, politicienilor...

În vangheleză, *a ejecta* (din PSD) e totuna cu *a ejacula*. Doamna Mihaela Popa, parlamentară de Iași, ale cărei fotografii le găsesc mereu în cutia poștală, e încredințată că se pronunță *curriculă*, iar forma corectă pentru feminin plural, *douăsprezece*, îi scapă, de vreme ce spune „clasa doisprezecea”. Ce să facem, ridică lingviștii din umeri, dacă s-a generalizat *doispe*, ca și mulțumesc *de telefon*” ori „se ia *de răceală*”. Dacă se accentuează *adulter*, chiar la Jurnal cultural, de ce nu ne-ar sfătui un agent imobiliar, la Realitatea TV, să punem „un pític în grădină”?

Idiocrația decide: când ex-președintele Băsescu s-a operat la Viena, s-a comentat mărimea *circumciziei*, în loc de cea a *inciziei*. Cum vorbim ne dă prostia în vileag. Or, prostia-i ispită mare.

Limba maternă horcăie a infarct când vorbește europarlamentarul Becali despre *parlamentul mafiotistic*. Cât despre faza *deci* a limbii române, a fost lăsată în urmă de faza *decât*. „Vreau să spun decât un singur lucru”, zice un polițist cu stele multe pe umeri: „Eu vreau decât Internele”, zice senatorul Cătălin Voicu, pe (sic!) mobil.

„Plancardele”, cum le numește Băsescu, străzii în revoltă („Au plecat hoții/ și-au venit nepoții”) le irită rău pe „femeile pedeliste” din plutonul blond. Tare le-ar striga protestatarilor (o știristă le spune protestanți) *mucles*, cum striga Mădălin Voicu, într-o emisiune, declarându-se gata mereu să zică „ceva dă morți”.

Moderatorii n-au niciun gând să corecteze smintelile invitaților, nefiind în stare s-o facă nici pentru ei înșiși. Când nu vorbesc peste invitați, ne oferă mostre de incultură. O frumoasă doamnă e convinsă că „Scopul scuză mijloacele” ar fi spusa lui Caragiale. De ce n-ar vrea și Gușă

să pară cultivat, spunând: „Mă sparie gândul, cum zice poetul”. Alt fost ministru la Învățământ e încântat de subiectul *Amintiri despre prima noapte*: „Cum zice Proust, mi-ați dat madlena-n gură”. „Am o competență ca și tu de altfel”, îi zice Oana Roman agentului său VIP, Brancu, în timp ce madam' Zăvoranu, necorijată de mondena Gherghie, se vaită că-i *oribilată*, iar Bahmu declară: „Nu face sens”. „Ca și artist” se prezintă Catinca Roman, cea „impregnată de cultura franceză”, dar în divorț cu gramatica limbii române. Că-ți vine să le spui: mai stați pe acasă, doamnelor, nu ne mai umpleți ecranele.

Mai rău e când divertismentii încearcă să corecteze, deși *regular romanian* le e străină: Huidu vorbea de „diftoangele stricate” și de „bibiroane” (sau *beberoane*, de la *bebelușe*?); un Negru o corecta cu hăhăieli pe-o concurentă care scrisese corect: „Aș fi vrut să fi știut”, convins că lipsește al doilea *i* din *să fi*.

Am avut la facultate profesori în divorț cu gramatica (și-mi amintesc de cacofoniile unui profesor de Teoria literaturii: „ăăă, ca Caragiale...”), dar italianistul Ștefan Cuciureanu (m. 1987) ne invita să coborâm în subsolul cuvintelor, făcea calcule etimologice, contracarându-i pe impostorii de care erau pline catedrele Filologiei iașiote, în special cea de Limba română. Din școala Cuciureanu face parte și G. Pruteanu. Îi regret cuvintele de învățătură/ încurajare/ muștrare, mai puțin acrobațiile politice. Talentatul gramerian a spus Nu și a știut ce să spună: Nu *prevéderi*; Nu *dânsul*, ci *dumnealui*. Nu *deci* în incipitul comunicării; Nu *oups*, când avem și *vai*, și *ah*, și *oh*. Nu folosiți cuvinte englezești dacă există echivalent românesc. Numai că, pe canalele TV, e în tendințe să spui event-uri în loc de evenimente, infotainment pentru informare, ca să pari... up-gradat. Comunicăm by mail, facem sau nu lifting, căutăm un trainer, dăm „sărci”, bloquim, chatuim... O editoare anglofonă în culpă profesională a crezut că mă amenință: „Vă downlandez mesajul”. Cineva și-a intitulat emisiunea *România TODAY... Încotro?* A răspuns unde politologul Dârdală.

Factorii de degradare își dau mâna contra idiomului despre care Cioran afirma: „unul dintre cele mai expresive care au existat vreodată”. Era! De câte ori auziți astfel de formulări antipatice? „Să te simți bine în pielea ta”; „românul scoate din buzunar” (mai toți știriștii TV); „i-am făcut o aroganță” (subdialectul becal); „astea-s răutăcisme” (subdialectul monden).

Toată vremea, la fiecare zapping, constăți deriva limbii române corecte: un doctor veterinar recomandă *hrănuri* pentru peruși, o muziciana e preocupată de *accenti*, inevitabila doamnă Tatoi e preocupată de *bolizile* maneliștilor, iar CTP are *grijuri*. Cei cu *ghiule* colaborează (era să zic *colaborează împreună*), să strice limba, cu cei care uzează de cuvinte de import, de xenisme. Cel mai enervant e acel RIP, în loc de „Dumnezeu să-l odihnească!”.

Strada în direct (sintagmă C. Abăluță), hrănită de fenomenul audiovizual, strigă, vociferează, înjură, că nu mai știi dacă e românească sau rromânească tot ce auzi. Ah, dacă ai putea s-o dai pe MUT, ca pe televizor! Violatorii de limbă corectă predomină.

Spunea Neculce, înțeleptul, că oamenii „grăiesc cu răstituri, prostatec”. Urcați-vă într-un „mijloc” (tren, autobuz, tramvai) și veți constata că limba română e inadmisibil de dezarticulată. Îl iau pe cel de Baza 3, din Iași, pe care l-am făcut personaj în romanele mele, rugându-mă să nimeresc într-un vagon liniștit. Rugă zadarnică: „meltenica” de Bahlui a câștigat pariul; româna standard l-a pierdut. Un grup gălăgios de elevi se apelează cu „zdrențelor”, urlând la întrecere cu bocetele de țigani cerșetori, cu manelele din cabina vatmanului (doar n-o asculta Bach), cu păruielele verbale dintre călătorii fără loc și cu loc pe scaunele soioase, într-un miros necruțător de haine *second-hand*. În trei puncte strategice ale cerșetoriei (Tg. Cucului, Pădurii, Piața 2 băieți), țigănușii, alungându-se unul pe altul, urcând de-a valma, aduc a piei roșii atacând diligența.

Cu cât ești mai grobian, cu atât ești mai agramat, îi spuneam lui Petru U., care încerca să nu intervină și mă sfătuia să fac la fel. Demisie civică? Îl întrebam. „Ba eviți să fii jignită.”

O tânără cu accent needucat își narează la mobil nunta cu Titi și vrea musai să fie auzită. Aflăm tot ce s-a consumat, de la „frigărui asortați” la vin *demizé* (demisec). Indiscreția de a asculta ce se spune între patru ochi, oftez. Oooooauu, dar cu dragostea cum stai? O elevă reprimată sexual pesemne în orele de școală, turuie și turuie chestii inconfesabile public. De roșit nu roșește ea, ci auditoriul, participând involuntar. Confesia e punctată bărbătește: „Ce p... mea?”, scandalizând prin repetiție. Cuvântul respectiv, la fel *nashpa* sunt cele mai uzitate, iar *mișto* a

ajuns chiar vorbă de prințesă (Brianna Caradja): „Era atât de mișto!”. *Izdeala* (mulțumesc, Paul Goma!) e la ea acasă, în tramvai, pe stradă, în toate spațiile publice. Un afroromân cere unei „flori blonde”: „Vii așeară pe la mine?”. Răspuns: „În nici într-un caz, iubi” (greșeală scuzabilă doar pentru afroromân). Un tip beat-clește se jură: „Am bout dicât un pa’ar di bieri” și conchide: „Io zâc sâ ni bagam chișoarili în ei di guvernant, în tăți, câ pi timpu’ lu’...”. Constat că pronunță Șaușescu, la fel ca prozatorul Simirad. Cum se „iexprimă” fostul cap al urbei noastre, mai rar cineva. Ca să evite limba de acasă, un călător strigă la nevastă: „Andiamo, Andrado!”.

Să mergi cu tramvaiul e o pedeapsă. Să-ți auzi contemporanii vorbind în limba română, ostentativ țișpată, pocită, de neînțeles începe a fi insuportabil. Am scăpat de limba toavă (vocabula *tovarăș* a cam dispărut din fondul principal de cuvinte), ca să ajungem la un limbaj precar, involuat, barbar.

Cod portocaliu, dragi cobreslași! Scriitorii, am auzit într-o emisiune a lui Daniel Cristea-Enache, „asigură securitatea limbii corecte”. Sau ar trebui s-o facă, încercând să corecteze tendințele care urătesc idiomul. N-am spus că-i ușor, dar poetul Horia Bădescu ne avertizează încă din titlul plachetei sale:

„Vei trăi cât cuvintele tale”.

Iraida CONDREA

Verbele reflexive în comunicarea actuală: probleme ale exprimării corecte

I. C. – doctor habilitat în filologie, profesor universitar la Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Director al Școlii doctorale „Studii lingvistice și literare”.

Domenii de cercetare: sociolingvistică, traducere, stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, lingvistica textului. Autoare a mai multor volume, dintre care: *Traducerea din perspectivă semiotică* (2006), *Studii de sociolingvistică* (2007), *Curs de stilistică* (2008), *E timpul să vorbim corect* (2014).

Pe data de 19 mai 2017, la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova și-a desfășurat lucrările *Simpozionul științific „Norma limbii literare între tradiție și inovație”*, organizat de Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară. Este una dintre tradiționalele întruniri filologice organizate la Facultatea de Litere în luna mai, la care participă cercetători, cadre didactice universitare, doctoranzi. La simpozion au fost prezentate peste 80 de comunicări, între care și cele semnate de profesoarele Iraida Condrea, Emilia Oglindă, Viorica Molea și Claudia Cemărtan, pe care le propunem atenției cititorilor.

Printre categoriile gramaticale, specifice verbului în limba română, se numără și categoria diatezei, prin care se reglementează relațiile verb–subiect–obiect–agent–pacient.

Mulți cercetători apreciază că diateza este una dintre cele mai controversate categorii gramaticale și, în mare măsură, aceste contradicții au fost generate de dificultățile care apar la încadrarea diatezei reflexive [1]. Astfel că asistăm la o varietate destul de mare de opinii în ceea ce privește specificul și numărul diatezelor în

The article discussed some aspects of the operation reflexive verbs, especially those used with reflexive-passive sense. These forms are especially any communication specific official because of their impersonal and timeless. It currently shows numerous errors of speech using the verbs „to expose”, „to run” etc., generated by copying models from Russian, and ignorance all meanings of these verbs.

limba română: în unele gramatici se vorbește despre trei – activă, pasivă, reflexivă [2, p. 88-89], iar în altele nu mai figurează diateza reflexivă [3, p. 203], iar structurile respective sunt tratate ca niște construcții pasive [4, p. 345].

În comunicare, „diateza implică întreaga propoziție, nu numai verbul, exprimând relația dintre verb – agent – pacient: dacă scopul comunicației se deplasează de la agent – subiect (diateza activă) spre pacient – subiect (diateza pasivă), spre acțiunea însăși fără referire la agent și pacient (diateza impersonală), spre agent și pacient (diateza reflexivă), vorbim despre o marcare morfo-sintactică și pragmatică [5].

Deoarece pune în mișcare un întreg sistem de relații gramaticale și comunicative complexe, *diateza* este o categorie morfosintactică și pragmatică interesând verbul, dar și ansamblul propoziției, întrucât angajează verbul laolaltă cu argumentele sale: Agentul (subiectul) și Pacientul (obiectul). Totodată, exprimă, sintactic, relația Verb–Agent–Pacient, iar pragmatic, realizează o deplasare a interesului comunicativ, de la Agentul–Subiect (la diateza activă) spre Pacientul–Subiect (diateza pasivă), spre acțiunea însăși, fără referire la Agent și Pacient (Subiect și Pacient) – la diateza impersonală, spre Agent și Pacient (Subiect și Obiect), în același timp (la diateza reflexivă) [6].

În comunicarea actuală formele diatezei reflexive pasive apar tot mai frecvent, mai ales în comunicarea oficială, astfel că buna cunoaștere a particularităților lexicale și morfologice ale acestora a devenit o necesitate. O serie de verbe se întrebuințează numai la diateza reflexivă, de exemplu: *a se abține, a se acomoda, a se balona, a se baza, a se bizui, a se ciondăni, a se hârjoni, a se hlizi, a se ivi, a se îmbulzi, a se îndeletnici, a se întâmpla, a se lăcomi, a se pocăi, a se poticni, a se răsti, a se sfii, a se teme, a se zbate* [1, p. 90]. Se includ aici toate situațiile de clitic reflexive obligatoriu cu formă de acuzativ – *a se aștepta (la ceva), a se comporta, a se gudura, a se hazarda, a se mândri, a se preta, a se sinchisi, a se văita* [4, p. 345].

Există însă și verbe care se pot folosi atât la diateza activă, cât și la diateza reflexivă pasivă. Este important de menționat că, de regulă, schimbările de diateză comportă și schimbări de sens, în cazul unor verbe ca: *a găsi – a se găsi, a expune – a se expune, a afla – a se afla, a exprima – a se exprima, a plânge – a se plânge* etc.

În acest sens, este importantă și tranzitivitatea, deoarece unul și același verb la diateza activă poate fi tranzitiv și poate primi un complement / obiect direct (*a citi un text*), iar la diateza reflexivă impersonală nu mai poate avea acest complement (*textul se citește ușor*). Acestea sunt verbele ergative, adică acea clasă de verbe, numite și ambitranzitive, care pot fi folosite atât tranzitiv, cât și intransitiv [7, p. 30; 4, p. 343].

Diateza impersonală apare frecvent într-un limbaj caracterizat prin reducerea la maximum a mărcilor deictice, un limbaj „atemporal” de tipul celui folosit în rețetele culinare. Construcțiile impersonale de diverse feluri constituie, în acest tip de texte, singura formulă de realizare a predicăției; ex.: *se alege linte, se spală, se pune într-o cratiță cu apă rece...*, unde predominante sunt pasivele-reflexive [8, p.146].

Preferința pentru exprimarea impersonală / imparțială se observă și la nivel lexical, când se dă preferință unor cuvinte mai noi și unor forme gramaticale specifice. Or, nu totdeauna această intenție este realizată cu succes, lucru dovedit de numeroase erori și inadvertențe de exprimare, cauzate de necunoașterea specificului formelor diatezei reflexive. Cele mai cunoscute valori ale verbelor reflexive (ruzativul sau cu dativul) sunt următoarele:

reflexiv-obiective: *el se îmbracă, îmi amintesc;*

reflexiv-reciproce: *ne certăm des, își dau palme;*

reflexiv-dinamice: *el se ruga de iertare, își închipuia că ne-a convins;*

reflexiv-pasive: *biletele se vând la casă, m-am născut iarna;*

reflexiv-impersonale: *se doarme bine în hamac?, la ei se mănâncă mult;*

reflexiv-eventive: *el s-a îmbolnăvit* [9].

În limbajul oficial, în relatările jurnaliștilor s-a încetățenit în ultimul timp un lexem, al cărui sens vorbitorii nu-l cunosc prea bine – acesta este verbul „a se expune”, utilizat preponderent cu forma de reflexiv. Cităm contextele respective spicuite din internet, dar și de la diverse posturi de televiziune: **Curtea Constituțională s-a expus** asupra sesiunii depuse de deputați; **Sinodul Bisericii Ortodoxe din Moldova s-a expus** împotriva înăspririi pedepselor, **Instanța trimite un dosar despre care CEDO s-a expus**; **Judecătoria Buiucani s-a expus** astăzi ș. a. m. d.

Sursele care afișează asemenea formulări au codul md., deci sunt din Republica Moldova.

Observăm că în contextele citate apare forma reflexivă a verbului *a expune*, și anume **a se expune**. Consultând un dicționar, aflăm că „a se expune” înseamnă **a se afla în fața unei primejdii, a unei neplăceri sau a pune, a se afla într-o situație periculoasă**. Or, din exemplele citate nicidecum nu reiese că Sinodul Bisericii Ortodoxe sau Curtea Constituțională din Moldova, sau judecătoria, ori CEDO s-ar afla în fața unei primejdii sau într-o situație periculoasă. Atunci de ce apar formulările „curtea s-a expus”, sinodul, CEDO și alte instanțe s-au expus?

Greșeala a fost generată de o traducere defectuoasă din limba rusă a expresiilor de tipul: *Лидер партии высказался о решении Конституционного суда; Конституционный суд высказался насчет решения парламента* și altele de felul acesta, în care verbul **высказаться** a fost tradus eronat prin **a se expune**. Este de menționat că din știrile de la radio și TV, redactate în acest fel, varianta cu **a se expune** a trecut și în alte contexte, în special în limbajul oficial. Astfel, unii declară, de exemplu, că *grupul de lucru încă nu s-a expus în legătură cu tarifele sau că ulterior comisia urmează să se expună* ș. a. m. d.

Or, pentru **высказаться** dicționarele dau următoarele variante de traducere – *a-și spune părerea; a opina, a se pronunța; он высказался și-a spus părerea; высказаться по существу a se pronunța asupra fondului unei probleme; предложить высказаться a invita să ia cuvântul*. Prin urmare, în exemplele citate mai sus, verbul **a se expune** trebuie înlocuit cu un lexem potrivit contextului, de exemplu, *Curtea Constituțională sau Judecătoria s-a pronunțat în legătură cu..., Biserica s-a pronunțat împotriva înăspririi pedepselor, Un dosar despre care CEDO și-a spus părerea*. De multe ori pot fi găsite și alte variante de exprimare.

Forma reflexivă **a se expune** se utilizează în limba română în contexte specifice, în care, așa cum atestă și dicționarul, este vorba de *riscuri, primejdii, neplăceri*. Iată câteva exemple spicuite tot din internet, dar din surse care au codul ro., deci sunt din România. Cităm: *Avertisment negru pentru Franța. La ce riscuri se expune această țară, după gravele evenimente recente care au zguduit poporul francez; Care sunt peri-*

colele la care se expune un manager român în țări exotice; Riscuri la care se pot expune tinerii în mediul online; Rusia se va expune unor sancțiuni suplimentare dacă nu își va respecta angajamentele.

Trebuie menționate și celelalte sensuri ale verbului *a expune* (nereflexiv!) Primul este *a prezenta, a reda prin cuvinte, a face cunoscut; a relata; a explica* și aceste sinonime pot fi utilizate cu succes în stilul oficial, de exemplu, atunci când se vorbește despre Curtea Constituțională, instanța de judecată, Sinod sau Patriarhie.

Alt sens al verbului *a expune* este *a așeza la vedere; a arăta*. DEX: (Urmă de determinări introduse prin prep. *la*) A așeza un obiect, un material etc. în așa fel, încât să se poată exercita asupra lui o acțiune, o influență etc. De exemplu, *Vinul roșu se degradează atunci când este expus la lumină, Copilul nu trebuie expus la soare nicio secundă în toial caniculei*. Când este vorba de un obiect, de o marfă etalată la vedere, iarăși apare verbul respectiv – *Cărțile sunt expuse în vitrine, Tabloul este expus la galeria de artă din Centru*.

Trebuie avut în vedere și faptul că, „pe lângă restricțiile gramaticale și lexicale amintite, între cele două tipuri formale de pasiv există o importantă deosebire stilistică: pasivul cu *a fi* este livresc, iar reflexivul pasiv popular. În limba actuală folosirea pasivului cu *a fi* se extinde în anumite stiluri ale limbii literare, în special în stilul științific și în publicistică” [3, p. 204].

În limbajul standard oficial actual atestăm o serie de verbe, de largă circulație, utilizate în mod curent atât la diateza activă, cât și la cea pasiv-reflexivă: *a organiza, a administra, a derula, a demonstra, a evalua, a aprecia, a preconiza*. La diateza activă ele apar în structuri sintactice cu subiect definit de tipul: *Departamentul organizează / derulează / inițiază / preconizează / apreciază / evaluează* etc. În stilul oficial, aceeași informație poate fi redată cu ajutorul formelor de pasiv-reflexiv: *se organizează / se derulează / se inițiază / se preconizează* etc.

Unul dintre cele mai des utilizate în ultimul timp este *a derula*, împrumutat din franceză (*dérrouler*), penru care DEX-ul dă trei semnificații, de care trebuie să țină cont cei care folosesc verbul respectiv, și anume: 1. Tranz. A desfăcea, a desfășura, a întinde ceva care a fost rulat. 2.

Tranz. A tăia furnir dintr-un buștean căruia i se dă o mișcare lentă de învârtire în fața fierăstrăului. 3. Refl. (Despre fapte) A se desfășura.

Este de remarcat că, în special în limbajul jurnalistic, este foarte frecvent utilizat acest verb cu a treia semnificație, care se referă la fapte, evenimente – cea de *a se desfășura* și aici trebuie să remarcăm că este dată anume forma reflexivă, cu sens pasiv. Atunci când verbul este utilizat în relație cu un subiect concret, el apare fără semnul reflexivității (se), iar internetul ne oferă multiple exemple de acest fel: **Fundația Dignitas a derulat o nouă etapă în proiectul Demnitate prin Cultură**; **BRD a derulat anul trecut afaceri de 822 milioane euro**; **Facultatea de Științe ale Educației din cadrul Universității Ștefan cel Mare din Suceava a derulat, pentru al patrulea an consecutiv, programul educațional Practica pedagogică – Altfel**; **MedLife a derulat o nouă campanie de donare sânge**; **Asociația Excelsior a derulat un proiect pentru protejarea pădurii** etc.

Se poate ușor observa că în asemenea cazuri apare în mod obligatoriu și un complement direct, respectându-se modelul sintactic subiect–predicat–complement direct: cineva (de regulă, o instituție, o organizație, o entitate oarecare) a derulat (adică a organizat, a desfășurat) ceva (un eveniment, o campanie, o etapă, un proiect ș. a. m. d.).

Toate exemplele citate mai sus au în internet extensiunea ro., care semnaleză că textul respectiv a fost scris și publicat în România. În comparație cu acestea, textele cu extensiunea md., deci cele din Republica Moldova, etaleză niște mostre de exprimare ce nu respectă particularitățile lexico-gramaticale ale verbului *a derula*, de ex.: *Călătorie istorică pentru moldoveni. Cum a derulat prima deplasare fără vize în UE* – PRO TV, 29.04.2014. În acest context lipsește subiectul – nu se știe cine „a derulat” deplasarea și, pentru o exprimare clară, verbul trebuia pus la forma reflexivă (aici pasivul-reflexiv), care nu cere prezența unui subiect, deci ar fi fost corectă varianta: cum **s-a derulat** (s-a desfășurat, a avut loc) prima deplasare. Conform ediției academice a Gramaticii limbii române (GALR), „pasivul-reflexiv este preferat în condițiile impersonalizării construcției, fie în cazul unui subiect pasiv neexprimat” [8, p. 138]

În spațiul informațional – la radio, pe diverse site-uri găsim numeroase cazuri de utilizare incorectă a formelor verbului *a derula*. Într-o emisi-

une de la Radio Moldova se anunța că *Programul teatrului va derula* (?) *până pe data de 30 aprilie* (corect: *se va derula*). Aceeași confuzie o atestăm și în informația plasată pe un site oficial: *În cadrul întrunirii, părțile au discutat despre Programul de cooperare dintre Republica Cehă cu Republica Moldova care va derula* (?) *în perioada 2018 – 2023* (tot acolo găsim și o variantă corectă: *programul se va desfășura*).

În aceste cazuri se utilizează raportul reflexiv–pasiv, când acțiunea o îndeplinește altcineva decât subiectul gramatical – nu *programul teatrului* sau *programul de cooperare* îndeplinește acțiunea, ci un subiect neexprimat. Avem aici situația atestată de gramatici, care menționează că diateza reflexivă se folosește când este necesar un limbaj sobru și impersonal (în acte publice, documente impersonale etc. [2, p. 90]).

Există și alte exprimări confuze în contextele spicuite de la Radio Moldova. Putem doar să ghicim ce sens i s-a atribuit verbului *a derula* în următorul exemplu: *În timpul interviului, pe monitoare, derula* (?) *filmul semnării tratatului dintre cele 6 țări fondatoare*. Este evident că s-a produs o confuzie paronimică, aici trebuia utilizat verbul *a rula*, care are și semnificația de „a proiecta un film pe ecran într-o sală de cinematograf”.

Se pare că în unele cazuri autorii nu înțeleg sensul verbului *a derula*, deoarece îl folosesc cu totul la întâmplare, de ex.: *Pe data de 19 septembrie a derulat Campionatul raional la Fotbal Dubăsari ediția 2016-2017* – www.dubasari.md. Aici verbul *a derula* a fost confundat cu *a demara*, un alt verb generator de erori de exprimare pentru cei care stau prost cu neologismele și, mai ales, cu consultarea dicționarelor.

Cuvântul *a derula*, dar și alte împrumuturi la modă, periclitează exprimarea și, după cum menționează Adriana Stoichițoiu-Ichim, „din perspectivă normativă, principalele abateri înregistrate sunt formulările ridicole, pretențioase, generate de snobismul lingvistic al autorilor, grefat pe o stăpânire precară a limbii române (*derularea muzicii contemporane; obturarea pârtiei de schi; impulsionale derulării agriculturii, implementarea unui chioșc* sunt câteva exemple în acest sens)” [10, p. 79].

Frecvența constantă a acestor erori demonstrează că nu este vorba doar de niște „mici accidente”, ci de o greșală ce apare sistematic în

limbajul jurnaliștilor și vorbitorilor din Republica Moldova. Pentru a evita distorsiunile lexico-gramaticale în cazul utilizării verbului *a (se) derula*, trebuie să se țină cont de faptul că în contextele în care este vorba despre *acțiuni, programe, concursuri, proiecte, etape* etc., toate acestea *se derulează* (nu *derulează!*), iar verbul respectiv trebuie să poată fi înlocuit în mod firesc cu sinonimul său – *se desfășoară*.

Diateza pasivă cu pronumele reflexive *se* apare în toate aspectele limbii, dar este preferată în limba vorbită populară și familiară. Ea are un oarecare grad de ambiguitate datorat nu atât neexprimării curente a complementului de agent, cât posibilității confundării diatezei pasive cu alte diateze [11, p. 159]. După cum se poate observa, confuziile au loc mai des în cazul utilizării unor neologisme, ale căror sens și particularități gramaticale nu sunt încă bine cunoscute.

Printre erorile de exprimare, generate de confundarea diatezelor, se numără și alte reflexive, care figurează în *Ghidul de exprimare corectă*, afișat de dex.online, unde se precizează următoarele: „Formele impersonale cu aspect reflexiv ale lui *a merita* și *a exista* au apărut, probabil, prin contaminare cu construcțiile similare de tipul *nu se obișnuiește*, *nu se justifică*, *nu se face / cade*, dar ele nu au nicio justificare”, se arată în sursa citată. Prin urmare, este necesar să fie evitate cu grijă expresiile incorecte de tipul „nu se merită să plecăm acum” sau „așa ceva nu se există”.

Drept concluzie, vom cita opinia reputatei lingviste Mioara Avram, care pleda totdeauna în favoarea corectitudinii exprimării în limba română: „Nestăpânirea celor două diateze (activă și pasivă – I. C.) – cu construcțiile lor specifice și cu transformarea nominativului subiect în acuzativ complement direct – are urmări și asupra nivelului elementar de corectitudine a exprimării, ducând la confuzii între subiect și complementul direct, reflectate în dezacorduri și în folosirea greșită a prepoziției *pe* [3, p. 205].

Pentru spațiul basarabean, este important să se țină cont și de influența limbii ruse, în care verbele reflexive sunt foarte activ utilizate, inclusiv cu sens pasiv, și aceste construcții sunt de multe ori calchiate, generând exprimări greșite de tipul „nu se primește desenul”, „el se stăruie să învețe bine” etc. [12, p. 86].

Referințe bibliografice

1. Mihaela Saramandu, *Diateza reflexivă*. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A5401/pdf>
2. Ion Coteanu, *Gramatică, stilistică, compoziție*, Editura Științifică, București, 1990.
3. Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București, 1997.
4. *Gramatica limbii române* (GALR). Vol. 1: *Cuvântul*, Editura Academiei Române, București, 2008.
5. Claudia Leah, *Complexitatea diatezei în limba română* http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari6/06%20-%20Leah.pdf
6. Oana Magdalena Cenac, *Există sau nu diateză reflexivă în limba română?* www.uab.ro/reviste_recunoscute/...2006/44_cenac.doc
7. Adina Dragomirescu, *Ergativitatea: tipologie, sintaxă, semantică*, Editura Universității din București, București, 2010.
8. *Gramatica limbii române* (GALR). Vol 2: *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2008.
9. Bogdan Harhătă, *Despre o teorie a diatezei în limba română* http://www.dacoromania.inst-uscariu.ro/articole/2002-2003_20.pdf
10. Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, Editura BIC ALL, București, 2007.
11. Elena Dănilă, *Probleme de gramatică a limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2011.
12. Irina Condrea, *E Timpul să vorbim corect*, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2014.

Emilia OGLINDĂ

Modalitățile optativ-deziderativă și evaluativă în structura enunțului

E.O. – doctor în științe filologice, conf. univ., Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Cărți publicate: *Lingvistica generală* (materiale didactice), în colab., 1998; *Capitole de istorie a lingvisticii* (material didactic cu texte adnotate), 2005; *Lingvistica generală. Compendiu*, în colab., 2008; *Elemente de morfosintaxă contrastivă* (suport didactic), în colab., 2010; *Introducere în lingvistică*, în colab., 2011.

Studiul raportului dintre emițător și comportamentul elocuțional al acestuia preconizează abordarea din perspectivă comunicatională a aspectelor pragmalingvistice ale enunțului, în baza unor premise de ordin psihologic, social și cognitiv. În gramatica funcțional-semantice sunt analizate multiple câmpuri și micro-câmpuri ale modalităților alethice, deontice, epistemice, axiologice, deziderative etc. [1], actualizate în cadrul diverselor modele structurale ale enunțului. În domeniul indicat, este cercetată categoria comunicativ-pragmatică a optativității, pe care unii specialiști în materie o delimitează de cea a hortativității. Acestea sunt dotate cu un spectru larg de valori modale: optativă, deziderativă, directivă, hortativă, imperativă etc., ce se manifestă în funcție de componenta intențională și de voința locutorului. Termenii menționați *supra* sunt

The possibilities of rendering different types of modalities can be elucidated on the basis of their semantic content, updated through the structural models of sentence structure. The option for certain expressive moods takes place depending on the communicative intention of the transmitter and the concrete communicative situation. From stated perspective, the optative-desiderative, evaluative-axiological modalities present interest, between which can be attested tangencies.

interpretați neunivoc: sensul optativ vizează situațiile ce au loc indiferent de voința locutorului, pe când deziderativul se referă la ambianțele unde iese la iveală voința subiectului vorbitor, realizată în funcție de opțiunea acestuia [2, p. 171].

Valoarea hortativă, apropiată de cea optativ-deziderativă, nu exprimă dorința locutorului de a înlăptui el însuși o anumită acțiune, ci redă acțiunea care urmează să fie îndeplinită de către destinatar. S-ar putea vorbi despre formele atenuate ale hortativității, care exprimă dorința, doleanța, intenția, și despre formele categorice ale acesteia, ce marchează ordinul, porunca. În primul caz, nu se exercită nicio constrângere asupra destinatarului, pe când în cea de-a doua situație se presupune o asemenea influență [3]. Enunțurile hortative, ce presupun stabilirea contactului cu interlocutorul și se disting prin emotivitate [4, p. 159], diferă de cele optative după gradul de hortativitate.

Acest fapt implică multiple interferențe dintre câmpul modalității optativ-deziderative, pe de o parte, și cele ale altor tipuri de modalități, pe de altă parte. Prin urmare, optativitatea și hortativitatea înglobează, în unele anturaje, alături de propriile semnificații, și cele de necesitate, posibilitate, permisiune, interdicție, apreciere (pozitivă sau negativă) ș. a., mai apropiate de modalitățile alethică, deontică și evaluativă. În articolul de față vom examina modalitățile optativ-deziderativă și evaluativă (axiologică), între care există tangențe.

Modalitatea optativ-deziderativă reliefează finalitățile comunicative ale enunțurilor hortative, directive ș. a., a căror expresivitate este condiționată de intenția locutorului de a exercita o influență verbală asupra destinatarului [5]. În planul expresiei, câmpul funcțional-semantic al modalității în cauză cuprinde un șir de mijloace de la diferite niveluri, iar din punct de vedere semantic, aceasta desemnează „gradul subiectiv de necesitate sau acceptabilitate a unei acțiuni” [6, p. 695] și comportă variate semnificații modale:

/doleanță/ – „Săracul lipit pământului *jinduie* să se scuture de sărăcie...” (Stancu, Ș., p. 107); „...*aș mânca* mâncarea aia pe care ne-o făceai d-ta când eram copii” (Călinescu, EO, p. 226);

/intenție/ – „Eu unul i-*aș ierta* orice ambiție socială...” (Mihăescu, R., p. 249);

/deziderativ/, /nondeziderativ/ – „Numai Ana să se dea pe brazdă...” (Rebreanu, I., p. 100); „Să ne urăm casă de piatră! Să ne întâlnim, ca să nu ne mai despărțim niciodată...” (Dabija, TA, p. 122); „Spune, cinstite staroste, îl îndemnară numaidecât gospodarii” (Sadoveanu, FJ, I, p. 11).

Alături de modurile conjunctiv [7, p. 75-92], condițional-optativ și imperativ, capabile să redea valorile menționate, sunt de semnalat sintagme de tipul: V1+ V2 (Conj./ Inf.), ce inserează verbele modale a vrea, a dori, a ține, a spera, a i se face, a râvni, a alege, a prefera ș. a.: „Iar norocul, norocelul! Cine nu râvnește să și-l cunoască măcar cu un ceas mai devreme?” (Stancu, Ș., p. 107); „Alegem să suferim din dragoste...” (Dabija, TA, p. 33); „Prefera să-și încerce norocul pe la polonezi” (Mihăescu, R., p. 134). Aceeași semnificație le este proprie formațiunilor V1 (a avea) + V2 (Inf./Supin): „Am a-ți încredința o taină” (Sadoveanu, FJ, p. 34); „Cei care avuseră a se-ntoarce s-au întors” (Druță, PBN, p. 33); „Doamne, câte aș avea de povestit chiar mâței celea de Aura...” (Busuioc, SA, p. 308).

Atât modalitatea optativ-deziderativă, cât și cea evaluativă (axiologică) sunt exteriorizate prin diverse unități de limbă în componența actelor elocutionale directive, expresive, comisive ș. a. și a enunțurilor corespunzătoare, o importanță deosebită având conceptul de evaluare [8]. Spre exemplu, actele *directive* denotă „intenția locutorului de a obține ca interlocutorul să realizeze ceva”; cele *comisive* relevă obligația locutorului de a îndeplini niște acțiuni viitoare; iar în cele *expresive* este dezvăluită starea emoțională sau psihologică a locutorului [9, p. 170 - 195].

În cele ce urmează, vom comenta unele posibilități de a marca modalitatea optativ-deziderativă, de la nuanța categorică până la cea atenuată sau latentă, în cadrul diverselor tipuri de enunțuri. De exemplu, în actele *prescriptive*, sunt folosite frecvent verbe la modurile imperativ, conjunctiv și infinitiv, al căror sens iusiv sau prohibitiv este accentuat de verbe cauzative și modale, de adverbe și locuțiuni adverbiale: „Jder porunci Tatarului: – Trezește slujitorii și-i scoate fără de nici o întârziere afară!” (Sadoveanu, FJ, p. 165); „Să nu dați la oglinzi, că sunt cu chirie!” (Caragiale, T., p. 240); „Du-te înapoi și să vii să mă scoli” (Mihăescu, R., p. 247); „Ia mai veniți încoace – și se lăsa intenționat greu

în fotoliul de piele...” (Petrescu, UNDÎNR, p. 26). Un ordin, o poruncă sau o interdicție categorică exprimă verbele la prezentul sau viitorul indicativ, concurate de imperativ: „Îți *alegi*, și pe urmă îți dau cât vrei... dacă ai, *plătește* tu...” (Călinescu, EO, p. 124).

Valoare optativ-deziderativă posedă construcțiile cu verbe la conjunctiv sau condițional-optativ, ce evocă urarea, imprecăția: „*Să dea* Dumnezeu sănătate și minte la cei păcătoși” (Călinescu, EO, p. 305); „*Războiul! Lua-l-ar dracul să-l ia de război!*” (Stancu, Ș., p. 67).

Semnificație permisivă comportă enunțurile ce includ sintagme predicative V1 + V2 (Conj.) cu verbul modal *a (se) putea*, întrebuințate la prezentul indicativ sau la condițional-optativ ș. a.: „*Titu ar putea să învețe cât mai des*” (Rebreanu, R., p. 20) / *Să învețe Titu cât mai des*.

Este cazul să indicăm o serie impunătoare de verbe performative [10] cu semnificație optativ-deziderativă și hortativă – *a vrea, a cere, a ordona, a porunci, a solicita, a implora, a permite, a da voie, a interzice, a autoriza, a lăsa, a obliga, a îndemna, a pune, a instiga, a îmbia* ș.a. – în componența construcțiilor eteroprosopice V1 (cauz.) + V2 (Conj. / Inf. / Supin) cu valoare cauzativă iusivă, prohibitivă și permisivă. În următoarele fraze verbele performative evidențiate desemnează porunca, permisiunea sau interdicția: „*Oblig pe tălmaci... să repete, să le explice*” (Mihăescu, R., p. 258); „...nimic *nu-l împiedica să facă* o mare carieră medicală” (Călinescu, EO, p. 140); „*Trebuie să te ții bine de coamă și să îndemni calul la mers* cu călcăiele” (Stancu, Ur., p. 128); „... *li se permitea să scrie* mesaje scurte” (Dabija, TA, p. 229).

În actele *recvestive*, modurile imperativ sau conjunctiv, însoțite de diverși modalizatori, marchează rugămintea, invitația, îndemnul: „*Să avem răbdare să ne iubim semenii, chiar pe cei care o merită mai puțin*” (Dabija, TA, p. 31); „*Domnule căpitan, te rog ... te implor... Scapă-mă!...*” (Rebreanu, PS, p. 67); „*Mamă, spune-i tu lui tata... zise el rugător...*” (Preda, M., p. 11). Semnificație hortativă au și construcțiile eteroprosopice: „*Într-o zi Kudreavțev l-a îndemnat... să le fină deținuților o lecție...*” (Dabija, TA, p. 185); „*Onache... i-a pofțit să mâie* la căsuța de pe dealul cel mare” (Druță, PBN, p. 63).

Prin intermediul interogației, verbele la forma negativă redau o rugămintă atenuată, politicoasă sau o invitație. Construcțiile în cauză con-

țin verbe modale: *a vrea, a putea* ș. a., folosite, de regulă, la prezentul indicativ, uneori la condițional, pers. a 2 sing./plural: „*Vrei să le-aprindem diseară, bunicule?*” (Eftimiu, R, p. 193). În asemenea enunțuri sunt scoase în relief formele necategorice ale optativității, fără a se cere, obligatoriu, un răspuns, o informație de obținut. Efectul lor rezidă în a îndemna, a invita interlocutorul să îndeplinească o acțiune.

În actele *sugestive* ce exprimă sfatul, propunerea, avertismentul ș. a., verbul predicat este utilizat, de regulă, la imperativ sau conjunctiv: „*Să acoperi tava c-un șervet gros, o povățuiește Papelca*” (Stancu, C., p. 59); „*Ești slăbit rău, Bologa, ia seama! Mai lasă vitejiile și cruță-te...*” (Rebreanu, PS, p. 121); „*Așa că du-te liniștit, nu mai fi așa de speriat, nu lua acont pe ce-o să fie...*” (Preda, CMIDP, I, p. 248); „*Să știi totuși că cucoana pentru care arunci 10 lei nu merită astfel de sacrificiu*” (Călinescu, EO, p.206).

La periferia câmpului analizat se află sintagme nominale Subst. + V. (Inf.), Subst. + V. (Conj.), Adj./ Part. + V.(Inf.), Adj. / Part. + V. (Conj.), impregnate de o vădită semnificație optativ-deziderativă: „*Titu, în realitate, nu prea înțelegea nici încăpățânarea lui Ion de-a lua pe Ana, și nici pe a lui Vasile Baci de a nu i-o da*” (Rebreanu, I., p. 96); „*Acum îl rodea numai nerăbdarea să isprăvească mai curând...*” (Rebreanu, I., p. 97). Variate sintagme conțin adjectivele și participiile: *dornic, doritor, poftitor, lacom, nerăbdător, înclinat, dispus, hotărât, grăbit* ș. a.: „*Alexandru Milea era nerăbdător să cunoască întreaga poveste a Dragomirnei...*” (Eftimiu, R., p. 160); „*Prea doritoare să afle toate și foarte vorbăreț era această ospătăriță*” (Sadoveanu, FJ, p. 138); „*La Habarovsk urcară în tren la fel de greu – doritori de a părăsi acest continent neospitalier...*” (Dabija, TA, p. 339); „*Sunt lacom să aud de la dânsul ce s-a făcut cu toată lumea bună surprinsă de revoluție*” (Mihăescu, R., p. 131).

Este lesne de observat că printre mijloacele apte a desemna valorile relevate *supra*, pe prim plan se situează modul imperativ, despre care prof. D. Irimia susține: „...indicativul *constată* existența unei realități; imperativul *crează* o realitate sau tinde să o creeze” [11, p. 256]. Locutorul sesizează acțiunea marcată de acesta drept reală [12, p. 414-415], iar destinatarul care o înfăptuiește o consideră realizabilă, posibilă, astfel încât „fiind un mod al posibilității, imperativul se apropie

de indicativ, mod al realității, pentru că, semnificând acțiuni voit realizabile, sugerează caracterul indiscutabil al săvârșirii lor” [13, p. 153]. Componente semantice obligatorii ale imperativului [14] sunt semul finalității și cel al expresivității, asociate formelor afirmativă sau negativă ale acestuia. În calitate de acte elocutionale directive, enunțurile cu modul vizat au la bază două mecanisme cognitive ale semanticii imperative: cel explicit și cel implicit. Grație variatelor mijloace de redare a actelor directive, sunt diferențiate nuanțele de înțeles ale enunțurilor în cauză.

În numeroase contexte, imperativul este concurat de conjunctiv și indicativ, alăturându-li-se modalizatori verbali, adverbiali ș. a.: „*Du-te tu cu oile, să mă duc eu cu caii, că tot ai să pleci cu ele la București*” (Preda, M, p. 60); „*Lepădați grabnic cuvânt la oameni că avem primejdie asupra noastră și să-și gătească armele*” (Sadoveanu, FJ, I, p. 167); „*Ilona, aide, șterge-o! zise poruncitor, încruntând sprâncenele*” (Rebreanu, PS, p. 117).

Ținem să subliniem că în unele anturaje valorile modalităților optativ-deziderativă și axiologică sunt greu de delimitat. Sunt concludente exemplele: „*Întâmplările adevărate mă atrag mai mult. Mă vrăjesc chiar. De aceea nu e de mirare că mă omor să le aud*” (Stancu, C., p. 28);

„... mă umple de lumină, de vlagă și de dorința arzătoare de a trăi, de a trăi până la sfârșitul sfârșitului...” (Stancu, Ur., p. 130); „*Și cu cât o privii, cu atât aș fi tot privit-o!*” (Stancu, Ur., p. 131).

Modalitatea evaluativă sau axiologică „raportează conținutul propozițional la locutor și la momentul enunțării” și comportă semnificațiile: /favorabil/, /nefavorabil/, /apreciere pozitivă/, /apreciere negativă/. Cu valoare axiologică, sunt folosite modurile personale – indicativul, conjunctivul, condițional-optativul – în enunțuri expresive, declarative ș. a.: „*De ce să vândă? Să risipească averea? Ar fi o dobitocie!*” (Călinescu, EO, p. 154); „*Bine v-ar ședea, în toalete de bal, cu pantofi albi și pe jos!*” (Rebreanu, I, p. 66).

Aprecie pozitivă denotă verbele: *a-i plăcea, a prefera, a-i conveni, a merita, a conta* ș. a. și construcțiile: V1 (a fi) + Prep. + Subst. + V2 (Conj./ Inf.), V1 + Adj. + V2 (Conj./ Inf.), ce includ locuțiunile: *a fi pe placul, a fi pe gustul, a fi în interesul, a fi plăcut, a fi util, a fi folositor* ș. a. Astfel,

în exemplele: „...i-am risipit misterul cu care îi plăcea să se învăluiască” (Mihăescu, R, p.218); „...nu e pe gustul meu să văd pe cineva turburându-se...” (Preda, CMIDP, p. 200); „Mai plăcut e să-ți aduci aminte fericiri trecute...” (Călinescu, EO, p. 241); „Pe cât înțeleg, e folositor să fii prieten cu pivnicerul Cetății” (Sadoveanu, FJ, p. 277), unitățile evidențiate exprimă preferința, plăcerea, conveniența, utilitatea.

Cu sens apreciativ sunt întrebuințate formațiunile V (a fi) + Subst., V (a fi) + Subst. + Adj., V (a fi) + Adj. + Subst. (*a fi glumă, a fi bucurie, a fi lucru bun, a fi lucru ușor, a fi mare lucru*), V (a fi) + Prep. + Adv. (*a-i fi la îndemână, a fi la cale, a fi de demnitate*), după care urmează propoziția subiectivă: „Bună idee să ieșim să aflăm...” (Preda, CMIDP, p. 112); „...cel mai bun lucru ar fi să ignoreze războiul, ca ceva anormal” (Rebreanu, PS, p. 38).

Aprobarea este redată cu ajutorul sintagmelor V1 (a fi) + Adv.: *a fi bine, a fi frumos, a fi ușor, a fi interesant, a fi adevărat, a fi bărbătește, a fi (mai) cuminte, a nu fi rău* ș. a., succedate de propoziția subiectivă: „E frumos ca Otilia să-și fi consumat aici tinerețea” (Călinescu, EO, p. 192); „...n-ar fi rău să-l dezarmăm cu desăvârșire” (Caragiale, T., p. 110); „...ar fi nimerit să începeți a face mai multă mișcare” (Rebreanu, PS, p. 100). Deosebit de frecvent se atestă modele de tipul: V1 (a fi) + Adv. (mai) bine + V2 (Conj.), în care verbul *a fi* este utilizat la indicativ sau la condițional-optativ, deși poate fi omis: „Chiar ar fi bine să vă examinați puțin” (Călinescu, EO, p. 78); „Mai bine închină-te la Dumnezeu să nu dea piatră” (Preda, M., p. 130). Aceeași semnificație comportă unele fraze cu subordonate condiționale: „Însă ar fi fost bine dacă s-ar fi astâmpărat ploaia” (Stancu, C., p. 55).

Multiple formațiuni de tipul: V (a fi) + Subst.: (*a fi păcat, a fi rușine, a fi o aventură, a fi o nebunie, a fi o prostie* ș. a.), V (a fi) + Prep. + Subst. (*a nu fi de demnitate, a fi cu primejdie* ș. a.), V (a fi) + Subst. + Adj. (*a fi lucru rău, a fi lucru greu, a fi (mare) greutate, a fi un caz penal / dificil* ș. a.), V (a fi) + Adv. (*a fi rău / urât / dificil / neplăcut / primejdios* ș. a.), V (a fi) + Prep. + Adv. (*a nu-i fi la îndemână* ș. a.), asociate, de obicei, unor propoziții subiectivale, dezvăluie o apreciere negativă: „Să plece fără știrea nimănui era primejdios” (Călinescu, EO, p. 117); „...ar fi păcat să se despartă o pereche așa de potrivită” (Rebreanu, PS, p. 151); „Ar fi o prostie, îi spusei, să-ți reproșez ceva” (Preda, CMIDP, p. 257); „Dar e

un caz penal să ai alte vederi decât cele oficiale?” (Busuioc, SA, p. 493); „...*nu e de demnitatea lui să ironizeze convertirile*” (Călinescu, EO, p. 306).

În diverse contexte, îmbinările: V (a fi / a (i) se părea) + Adv. (*revoltător / dezolant* ș. a.); Pron. (dat.) + V. (a fi) + Adv. (*drag / plăcut / trist / urât / greu* ș. a.); Pron. (dat.) + V. + Subst. (*rușine / groază / teamă*) ș. a. servesc pentru a evalua stări fiziologice, emoționale, psihologice, ca în exemplele: „*I-e drag și lui să se ducă la școală*” (Preda, M., p. 131); „*Lui Felix i se păru ridicol să facă o declarație în asemenea împrejurări*” (Călinescu, EO, p. 84); „*Măi, al dracului greu să apuci de coadă slava ceea literară!*” (Busuioc, SA, p. 444).

Sunt de relevat frazele cu propoziții predicative și atributive al căror sens evaluativ (pozitiv sau negativ) este redat cu ajutorul unor lexeme ca: *idealul, esențialul, principalul, greșeala, păcatul* ș. a.: „*Idealul e ca toată averea lui moș Costache să fie imobilă...*” (Călinescu, EO, p. 137); „*Iar a doua greșeală era că acceptase o discuție...*” (Preda, CMIDP, p. 119); „*Primejdia e să nu vrea el...*” (Călinescu, EO, p. 230); „*Păcatul cel mare e însă că trăim singuri...*” (Busuioc, SA, p. 231).

În enunțurile expresive, modurile conjunctiv, condițional-optativ ș. a. servesc pentru a evalua stări psihice, afective, intelectuale, ale imaginației. Astfel, indignarea, admirația, surpriza, mirarea, disperarea, repulsia, nedumerirea și alte stări emoționale sunt ușor de sesizat în enunțurile: „*Cum – ți-pă aproape Stănică – să ții fata nemăritată? E o crimă, madam. Așa să știi!*” (Călinescu, EO, p. 197); „*Dacă m-aș fi luat după doctori!*” (Călinescu, EO, p. 163). Conjunctivul din asemenea enunțuri este substituibil prin indicativ și alte moduri, mai cu seamă atunci când sugerează o afirmație. Este vorba despre conjunctivul indicativ, care poate fi anticipat de adverbe și pronume relativ-interogative: „*Cum să învăț?! strigă Niculae deodată atât de indignat... că ridică și brațele...*” (Preda, M., p. 11) / Nu pot învăța; „*Ea, o fată, să plece la moșia unui necunoscut!*” (Călinescu, EO, p. 127) / Ea, o fată, nu pleacă pe moșia unui necunoscut; „*Să-i dau eu banul muncit în sudori de mine?*” (Călinescu, EO, p. 279) / Nu-i dau eu banul. Condițional-optativul se pretează înlocuirii prin conjunctiv sau prin indicativ în enunțurile expresive și declarative, ce inserează modalizatorii: *nu că... dar, de ce, dar* ș. a.: „*De ce aș fi o ipocrită și aș juca comedie?*” (Călinescu, EO, p. 147) /

De ce să fu o ipocrită și să joc comedie?; „Atâta mi-ar lipsi acum! se mânia căutând să împrășteie gândurile...” (Rebreanu, I., p. 322) / Atâta îmi lipsește acum.

Din cele relatate se desprind următoarele concluzii:

1. Centrul câmpului funcțional-semantic al modalității optativ-deziderative îl formează verbe la modurile imperativ, conjunctiv, infinitiv cu sens optativ-deziderativ, iusiv, prohibitiv, rogativ, hortativ, permisiv; li se asociază indicativul prezent și condițional-optativul în diverse enunțuri. Zona apropiată de centrul câmpului menționat cuprinde numeroase verbe modale în cadrul unor sintagme tautoprosopice cu valoare optativ-deziderativă și al celor cauzative, unele dintre care sunt apte a regenta subordonate complementive, finale ș. a. Sintagmele ce înserează substantive și îmbinările adjectivale cu sens optativ-deziderativ ar putea fi încorporate în periferia câmpului în cauză. Între câmpul modalității optativ-deziderative și cele ale altor tipuri de modalități (alethică, deontică și evaluativă) se atestă multiple interferențe.

2. Prezintă interes categoria comunicativ-pragmatică a optativității, delimitată uneori de cea a hortativității, care comportă multiple valori modale: optativă, deziderativă, directivă, hortativă, imperativă etc., actualizate în funcție de componenta intențională și de voința locutorului. Valoarea hortativă, apropiată de cea optativ-deziderativă, nu exprimă dorința locutorului de a înlăptui el însuși o anumită acțiune, ci indică acțiunea care urmează să fie îndeplinită de către destinatar.

3. Atât modalitatea optativ-deziderativă, cât și cea evaluativă (axiologică) sunt redată prin diverse mijloace în componența actelor elocutionale directive, expresive, comisive ș. a. și a enunțurilor corespunzătoare.

4. Cu valoare axiologică, sunt folosite modurile personale conjunctivul, condițional-optativul ș. a., care constituie nucleul morfologic al câmpului funcțional-semantic al modalității evaluative (axiologice). Aprecieri pozitivă sau negativă pot reda variate modele structurale, apropiate de zona centrală a câmpului vizat, dintre care vom menționa: V1 (a fi) + Prep. + Subst. + V2 (Conj./ Inf.), V1 + Adj. + V2 (Conj./ Inf.), V (a fi) + Subst., V (a fi) + Subst. + Adj., V (a fi) + Adj. + Subst., V (a fi) + Prep. + Adv., V (a fi) + Adv. etc.

Referințe bibliografice

1. P. Gherasim, *Semiotica modalităților*, Editura Demiurg, Iași, 1997.
2. Е. Е. Корди, *Оптитивность*. В сборнике: *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность* / А. В. Бондарко, Е. И. Беляева и др. Ленинград, 1990, с. 170 – 185.
3. Г. Гр. Яковлева, *Директивный дискурс в диалогическом пространстве разных языков* (Строевые и функциональные аспекты описания): Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19, Тверь, 2005, 322 с. Disponibil: cheloveknauka.com > Языкознание > Теория языка. Accesat: 3.03.17
4. В. Г. Гак, *Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис*, Изд-во Высшая школа, Москва, 1981.
5. И. А. Демидова, *Средства выражения побудительной модальности в русском и английском языках*. Калининград, 2005. Disponibil: cheloveknauka.com > Языкознание > Русский язык. Accesat: 26.02.17.
6. V. Guțu-Romalo (red.), *Gramatica limbii române*. Vol. 2. Enunțul, București, 2005.
7. M. Borchin, *Valorile modale ale conjunctivului*. În: *Analele Universității de Vest*, XLV, Timișoara, 2007, p. 75–92.
8. V. Vintilescu, *Evaluation et actes de langage évaluatifs*, Thèse de doctorat. Universitatea din București, 2005
9. Дж. Р. Серль, *Классификация иллокутивных актов*. В сборнике: *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XVII. Теория речевых актов, Изд-во Прогресс, Москва, 1986. с. 170–195.
10. M. Borchin, *Conjunctivul în enunțuri performative*. În: *Analele Universității de Vest din Timișoara*, Seria Științe filologice, XLVIII, 2010, p. 96–117.
11. D. Irimia, *Gramatica limbii române. Morfologie. Sintaxă*, Editura Polirom, Iași, 1997.
12. I. Iordan, Vl. Robu, *Limba română contemporană*. București, 1978.
13. I. Bărbuță, A. Cicala, E. Constantinovici, T. Cotelnic, Al. Dârlul, *Gramatica uzuală a limbii române*. Coord.: T. Cotelnic. Red. resp.: M. Avram, S. Berejan, Editura Litera, Chișinău, 2000.
14. Г. П. Ивановская, *Структурно-семантические и социопрагматические характеристики императивных*

высказываний (Комплексный сравнительно-сопоставительный анализ на материале русского, английского и французского): Дис. ... канд. филол. наук. Пятигорск, 2005, 185 с. Disponibil: vuzlib.com.ua/articles/book/7139-Semantika_romanskikh_jazykov_p/1.html. Accesat: 10.03.17.

Izvoare beletristice și abrevierile lor

1. A. Busuioc, *Scrieri alese*, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1981.
2. I. L. Caragiale, *Teatru*, Editura Jurnalul Național, București, 2010.
3. G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, București, 2000.
4. N. Dabija, *Tema pentru acasă*, roman, Editura pentru Literatură și Artă, Chișinău, 2011
5. I. Druță, *Povara bunătății noastre*, ediția a VII-a, Editura Cartier, Chișinău, 2012.
6. V. Eftimiu, *Romane*, Editura Cartea românească, București, 1989.
7. Gib. I. Mihăescu, *Rusoaica*, Editura Jurnalul Național, București, 2009.
8. C. Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Chișinău, 1991.
9. M. Preda, *Moromeții*, vol. 1, Editura 100 + 1 GRAMMAR, București, 1995.
10. M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. 1. Chișinău, 1990.
11. L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, Editura Minerva, București, 1972.
12. L. Rebreanu, *Ion*, Editura Hyperion, Chișinău, 1992.
13. L. Rebreanu, *Răscoala*, București, 1957.
14. M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, vol. 1, Editura Minerva, București, 1981.
15. Z. Stancu, *Costandina. Urma. Ce mult te-am iubit*, Editura Jurnalul național, București, 2010.
16. Z. Stancu, *Șatra*, Editura Jurnalul Național, București, 2010.

Viorica MOLEA

Oralitatea în configurația stilurilor funcționale

V. M. – conf. univ., dr. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a trei cărți: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010), *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011) și *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016). Participantă la numeroase conferințe internaționale.

Problema stilurilor, foarte veche, este abordată din diverse perspective, având la bază anumite principii și criterii. Încercări de clasificare a stilurilor funcționale întâlnim deja în Antichitate, astfel încât ne putem da seama despre rolul și modul în care era tratată oralitatea, limbajul colocvial încă de la începuturi. „Aristotel, în celebra sa lucrare *Retorica*, încearcă o primă clasificare a stilurilor, punctul de referință fiind limbajul uzual...”, notează V. Ilincan [1, p. 550]. Cristinel Munteanu, în articolul său *O clasificare antică a „stilurilor funcționale” în opera lui Diogenes Laertios*, vorbește despre încercările de delimitare a limbajelor

We discuss in this article the issue of style as a fundamental concept of culture, of functional styles, delimited according to common criteria and orality (oral, familiar, dialectal or colloquial style etc.). We try to argue that orality does not meet the classification criteria of functional styles and, therefore, cannot be considered one of them, but a way of utterance, at most. At the same time, we cannot speak of purity of style anymore, as was traditionally accepted, because we collectively witness a visible interplay of styles both in a written and in oral form due to the linguistic inclusion of all speakers in the virtual communication circuit as well as due to the unlimited access to information following the emergence of multiple means both media and technological, or a combination of the above.

funcționale, punctul de pornire fiind vorbirea: „Vorbirea e de cinci feluri: una dintre ele este aceea de care se folosesc oamenii politici în adunări și care se numește discursul politic. Al doilea fel este aceea pe care o scriu retorii (...). Al treilea fel de vorbire este acela al persoanelor particulare când stau de vorbă una cu alta și care se numește vorbirea comună. Un alt fel de vorbire este al acelora care conversează (...): dialectică. A cincea diviziune este vorbirea meșteșugarilor, ... vorbire tehnică. Astfel, vorbirea e fie politică, fie retorică, fie aceea a convorbirii obișnuite, fie dialectică, fie tehnică” [2, p. 66]. Totuși astăzi se face o delimitare clară între textul vorbit și textul scris. Dacă primul tip presupune o mai mare lejeritate din punctul de vedere al respectării normelor, al rigorilor structurale, al doilea se supune tot mai mult acestora, iar dacă textul este încadrat într-un anumit stil funcțional, el se supune în totalitate trăsăturilor, particularităților acestuia.

O discuție care a durat un timp atât de îndelungat privind problema stilurilor funcționale este elocventă în sensul că aceasta presupune abordări multiple și complexe în virtutea caracterului său neomogen și variabil și datorită faptului că, în definitiv, „orice structură lingvistică se caracterizează printr-o dimensiune stilistică” [3, p. 5].

Ceea ce trebuie discutat din capul locului este problema stilului ca noțiune ce definește stilistica, „noțiunea fundamentală a stilisticii” [3, p. 6]. Fiind un concept cardinal de cultură, stilul reflectă atât manifestarea limbii în vorbire, cât și în scris, reprezentând expresia individualului și a generalului. În același timp, „particularitățile stilului se identifică prin raportare la o categorie ideală, limbajul standard, care presupune „eliminarea a tot ce în vorbire este total inedit – variantă individuală, ocazională sau momentană –, păstrând aspectele comune în fenomenele lingvistice considerate drept model” (E. Coșeriu, *Sistem, normă și vorbire*) [4, p. 15].

Printre numeroasele definiții ale stilului, „două accepții s-au impus mai mult: *stilul ca deviere* (derivă din accepția stilului ca *alegere a faptelor de limbă*) și *stilul ca funcție lingvistică* [5, p. 229]. Dumitru Irimia „analizează stilul din perspectivă lingvistică și identifică sursele sau principiile, așa cum le numește el, care generează stilul: alegerea în materialul limbii, devierea de la normă, precum și specializarea” [6, p. 254]. În *Dicționarul de termeni lingvistici* (varianta online) stilul este definit ca

„totalitatea particularităților lexicale, morfologice, sintactice, topice și fonetice, precum și a procedeelelor caracteristice modului de exprimare – orală și scrisă – a unui individ, a unei categorii sau a unei colectivități de vorbitori”. Totodată, în dicționar se face o delimitare între stilul individual și cel funcțional, întrucât stilul individual este un „mod propriu unui individ, unei singure persoane – de obicei scriitor – de a folosi limba, de a-și exprima cât mai personal, mai îngrijit și mai sugestiv ideile și sentimentele”, iar stilul funcțional constituie un „mod de a folosi limba, propriu unor grupuri de oameni care au o formație culturală comună și activează în același mediu”, adică „stilul folosit într-un anumit domeniu de activitate” [7]. În accepția cercetătoarei Doina Marta Bejan, stilul „poate fi definit ca ansamblul de particularități de exprimare, orală și scrisă, a unui vorbitor sau a unei categorii de vorbitori, ori, altfel spus, ca maniera specifică în care sunt selectate și folosite în exprimarea orală și scrisă posibilitățile comunicative ale limbii” [3, p. 6]. În același timp, „stilul poate fi definit ca alegere (selecție) într-o paradigmă”, iar acest fapt „se aplică stilului atât ca variantă individuală, cât și ca limbaj funcțional [3, p. 7].

Stilul individual este studiat de retorică, o resurecție a artei oratorice antice, de estetica literară, ca element de bază în creația artistică, precum și în comunicarea cotidiană, în special, în dialog. Stilul funcțional este studiat ca redare a posibilităților de realizare a limbajului în diverse domenii de activitate umană.

Astfel, stilistica funcțională reprezintă domeniul limbajului în care sunt grupate, conform unor trăsături specifice, faptele de limbă ce reflectă o sferă concretă de activitate, textele specifice acesteia constituind un sistem unitar și realizând anumite funcții. Ion Coteanu descrie acest concept, relevând că se numește „stilistică, pentru că are în vedere stilul ca mod caracteristic de selecționare de către fiecare individ a materialului lingvistic”, iar funcțională „pentru că are în vedere constrângerile exercitate de funcțiile limbii” [8, p. 13].

Se știe că noțiunea de „stil funcțional al limbii” a apărut pe la începutul secolului al XIX-lea în studiile lui W. von Humboldt, care distingea câteva varietăți funcționale. „Clasificarea lui Humboldt, susține Paula Diaconescu, anunța, într-o anumită măsură, cercetările mai noi în care limbajul poetic este opus celui științific, primul fiind considerat

ca modelul cel mai reprezentativ al unui limbaj de conotație, al doilea, ca modelul cel mai reprezentativ al unui limbaj de denotație [5, p. 230]. În acest context, amintim și clasificările efectuate privind stilurile funcționale după marca expresiv-estetică și lipsa acesteia, făcute de unii cercetători. „Vom deosebi mai întâi, relevă Paula Diaconescu, *funcția marcată* [+] *expresiv-estetic* (formează prin ea însăși o categorie centrată asupra formei, exprimă atitudinea față de mesaj ca atare) și *funcția nemarcată* [-] *expresiv-estetic* (organizează vorbirea în raport cu orientarea spre oricare dintre ceilalți factori ai comunicării) [5, p. 233].

Prin urmare, admitem că limbajul de conotație este expresia stilului individual, iar limbajul de denotație ține mai mult de stilul funcțional. Totuși nu putem aborda în mod simplist acest fapt, întrucât unele stiluri funcționale adoptă un limbaj de conotație, adică este vorba de stilurile artistice, precum sunt beletristic și, parțial, publicistic, iar altele – un limbaj de denotație, adică – stilurile nonartistice. În acest sens, sunt relevante reflecțiile cercetătoarei Doina Marta Bejan: „Dacă specificul rămâne la nivelul unui singur individ (de regulă, un creator de literatură beletristică), rezultă un stil individual; dacă, prin convergența unor trăsături comune, ajunge să caracterizeze categorii socioprofesionale sau socioculturale de indivizi, atunci rezultă stiluri colective, supraindividuale (...)” [3, p. 6]. Stilurile supraindividuale sau „socio-stilurile”, „limbajele sectoriale sau de specialitate” [3, p. 7], după cum le denumește cercetătoarea, sunt lipsite de subiectivitate, de expresivitate, într-un cuvânt, de conotație. Ștefan Munteanu delimita, conform cu această demarcație, două direcții în stilistica lingvistică: stilistica expresivității și cea funcțională. „Cele două stilistici nu se exclud, ci sunt complementare, consideră Mircea Borcilă, iar Ștefan Munteanu adoptă în fond tot o perspectivă funcțională (prin concentrarea asupra caracterului motivat, impus al întrebuintării semnului), dar dezvoltă și o teorie proprie, a expresivității, pentru care propune o fundamentare mai largă, lingvistică și psihologico-estetică” [9, p. 309].

Crina Herteg, și nu doar ea, consideră că „stilistica funcțională are la bază teoriile lui Karl Buhler și Roman Jakobson privind funcțiile limbii, iar rolul ei este acela de a descrie și explica stilurile funcționale și modalitățile individuale și colective de folosire a limbii în funcție de contexte” [6, p. 250-251]. În același timp, după cum observă Paula Di-

aconescu, „funcțiile limbii stabilite de R. Jakobson nu se realizează independent unele de altele. De aceea, numai preponderența uneia față de alta într-o comunicare dată poate constitui un criteriu de clasificare” [5, p. 233] a stilurilor funcționale. O opinie relevantă, în sensul că aduce în prim-plan funcția de comunicare drept criteriu de clasificare a stilurilor, atestăm în lucrarea cercetătorului rus G. I. Solganic, *Lingvistica textului*, din care înțelegem că „stilul funcțional este o varietate a limbii literare, care îndeplinește o anumită funcție în comunicare. De aceea stilurile se numesc funcționale” [10].

Deși „nu există un consens (...) în ceea ce privește criteriile care ar trebui să stea la baza clasificării stilurilor”, mai mulți cercetători iau drept reper conceptul de funcție a comunicării, întrucât „oferă posibilitatea unei reducții a varietăților teoretic infinite de stiluri la care se poate ajunge după criteriul specificului comunicării în raport cu o ramură a activității sociale” [5, p. 233], unii – după finalitatea mesajului, de aceea „nu există nicio enumerare și clasificare a stilurilor limbii unanim acceptate” [5, 2]. În același timp, o definiție a stilurilor funcționale aduce puțină claritate pentru o clasificare coerentă a lor: „Stilurile funcționale, după Doina Marta Bejan, predominante de raportul text–referent, sunt condiționate de dezvoltarea culturii erudite și a limbii literare, constituindu-și identitatea prin specializare și depășirea sferei limbii literare comune, caracterizate prin neutralitate stilistică” [3, p. 22]. Importante ni se par aici accentele puse pe „raportul text–referent”, pe „dezvoltarea culturii erudite și a limbii literare”, pe „specializare”, repere fundamentale în constituirea unui stil funcțional. Ca să cuprindă toate tipurile de limbaj în câteva stiluri funcționale, unii autori le divizează în stiluri informale sau orale, populare și stiluri funcționale sau scrise. Ștefan Munteanu împarte domeniul stilisticii în trei segmente: stilistica variantei vorbite, stilistica variantei artistice a limbii și stilistica limbajelor socioprofesionale [11, p. 33]. Dumitru Irimia distinge „stilurile colective informale (stilul conversației și cel epistolar)” de cele 5 stiluri colective funcționale: beletristic, științific, publicistic, juridico-administrativ și religios” [12]. Doina Marta Bejan consideră că „structura stilistică funcțională a limbii cuprinde sfera limbii populare și sfera limbii literare, în ambele dezvoltându-se stiluri specifice”, delimitând stilurile orale (beletristic, al conversației și neutru sau al conversației curente, cu variantele solemnă și familiară) de stilurile scrise (stilul epistolar și stilurile funcționale:

științific, juridic-administrativ, publicistic, beletristic) [3, p. 17-21]. Ion Coteanu face două clasificări ale stilurilor funcționale, și anume: prima, cea timpurie, cuprinde trei stiluri (artistic, științific, administrativ în *Româna literară și problemele ei principale*, 1961), în cea de mai târziu – doar două: stilul artistic (care se bazează pe imagine) și tehnico-științific (care se bazează pe raționament) [8, p. 19]. Paula Diaconescu consideră „esențială așezarea stilurilor funcționale ale limbii literare într-o ierarhie stilistică a limbii, caracterizată prin câteva nivele de generalitate,” întrucât, în această „stratificare ierarhică, stilurile funcționale ale limbii literare se subordonează (...) variantei culte, care se subordonează, ca și varianta populară, limbii comune, în accepție de esență, invariantă a limbii” [5, p. 231]. O clasificare inedită atestăm la Stelian Dumistrăcel, care distinge trei stiluri funcționale: *stilul tehnico-științific, stilul beletristic și stilul comunicării publice și private*. Ultimul stil se ramifică în mai multe limbaje, precum: *limbajul conversației, limbajul epistolar, limbajul publicisticii, limbajul publicității, limbajul instrucției școlare, limbajul organizațiilor politice, limbajul juridico-administrativ și limbajul religios*. În această clasificare, savantul pornește, după cum bine observă Cristinel Munteanu, „de la distincțiile operate de trei iluștri înaintași: Aristotel, Ion Heliade Rădulescu și Karl Buhler. Rezultă, în baza relației dintre funcții (după Buhler – *denotarea, manifestarea și apelul*), „uzuri” (după Aristotel – *uzul științific, cel poetic și cel practic*), respectiv „limbi” (după Heliade Rădulescu – „*limba științelor sau a duhului*”, „*limba inimei sau a simțimentului*” și „*limba politiciii*”)” [2, p. 65].

În toate clasificările enumerate, indiferent în baza căror criterii sunt făcute, nu se regăsește stilul colocvial (popular, familiar, al vorbirii orale), deși acesta apare în diverse studii, manuale de stilistică [I. Iordan, L. Sfârlea, C. Maneca, V. Marin etc.]. Stilul familiar, în accepția lui Iorgu Iordan, a Lidiei Sfârlea; colocvial, după clasificarea lui Constant Maneca, D. Irimia; stilul vorbirii orale, cum îl denumesc Vitalie Marin, presupune studiul particularităților gramaticale, lexicale, fonetice ale oralității, un segment important al comunicării umane. Cercetătorul Vitalie Marin delimitează stilul vorbirii orale dintre celelalte stiluri, conturând profilul acestuia prin aspectele detaliat analizate la toate nivelurile limbii: fonetic, lexical, gramatical, afirmând că „printre stilurile funcționale de bază, stilul vorbirii orale ocupă un loc deosebit, fiind o expresie vie, firească, directă și nepretențioasă a ideilor și sentimen-

telor. Specific pentru acest stil este spontaneitatea, lipsa unor preocupări deliberate în selectarea elementelor de limbă cu ajutorul cărora se face comunicarea” [13, p. 73]. Ca și alți cercetători care au studiat fenomenul oralității, Vitalie Marin relevă două aspecte distincte ale acestuia: oral-literar și oral-familiar, precizând că primul „corespunde pe deplin normelor literare, pe când al doilea este deschis elementelor lexico-gramaticale populare, diverselor pronunțări regionale, aflându-se într-o flagrantă discordanță cu normele literare ale limbii” [ibidem]. Dumitru Irimia distinge trei variante ale stilului oral sau colocvial, cum îl denumește savantul: „stilul conversației curente (neutru), stilul conversației oficiale (solemn), stilul conversației familiare (familiar)” [14, p. 80]. Irina Condrea îl numește „stilul conversației orale, al comunicării curente”, menționând că acesta „cumulează o serie de trăsături distincte prin care se reliefează caracterul spontan, emotiv, ludic de redare a mesajului / informației și care în varianta scrisă în multe tipuri de texte sunt evitate, deoarece ele nu au aceeași relevanță ca în comunicarea orală” [15, p. 89]. Totodată, acest tip de limbaj a avut, pe parcursul cercetărilor, diverse denumiri și accepții. De exemplu, „adjective ca popular, familiar, colocvial, informal, conversațional, vorbit, oral, comun, obișnuit, cotidian, standard etc. au fost folosite de către diverși lingviști în încercarea lor de a găsi denumirea cea mai adecvată,” susține Georgiana Mușat [16, p. 307].

Totuși, relevând particularitățile lingvistice ale stilurilor funcționale, precum și criteriile în baza cărora au fost delimitate, vom ajunge la concluzia că stilul oral (colocvial, familiar, popular etc.) nu poate fi încadrat în sistemul stilurilor funcționale. Pentru a aduce mai multă claritate ipotezei respective, să observăm principalele caracteristici ale acestora, dar nu înainte de a specifica faptul că noi adoptăm clasificarea făcută de Dumitru Irimia, care distinge cinci stiluri colective funcționale, și anume: stilul tehnico-științific, stilul administrativ-juridic, stilul publicistic, stilul beletristic și stilul religios:

Stilul tehnico-științific ține de textul științific, având funcție de comunicare în domeniul științei și al tehnicii.

Trăsături: adoptă un limbaj standard; realizează funcția referențială; este specific textelor cu caracter științific; respectă cu rigurozitate normele limbii literare, lipsește încărcătura afectivă (cu anumite excepții:

istoria, psihologia, filosofia, critica literară etc.); este relativ accesibil, deoarece se adresează unui public specializat. Limbajul se distinge prin claritate, precizie și proprietate a termenilor, textul poate conține și mijloace auxiliare (scheme, tabele, diagrame, formule, fotografii etc.), este specializat, bogat în neologisme, termenii sunt monosemantici, citatul are rol de argument sau de material demonstrativ, apare frecvent persoana I plural (pluralul autorului). Modalități de comunicare: monologul scris și oral, dialogul oral. Contribuie la crearea unei imagini obiective a lumii.

Stilul juridico-administrativ îndeplinește funcția de comunicare în sfera relațiilor oficiale, fiind specific textelor cu caracter juridic și administrativ: legi, hotărâri judecătorești, documente politice, discursuri parlamentare, corespondență oficială etc.

Trăsături: este utilizat limbajul standard, funcția de bază – cea referențială, fiind respectate cu strictețe normele limbii literare; textele au caracter obiectiv, impersonal, neutru din punct de vedere expresiv, este lipsit de încărcătură afectivă. Limbajul este accesibil, caracterizându-se prin univocitate semantică; sunt preferate anumite forme gramaticale (reflexivul pasiv, substantivele deverbale, abrevierile, unele prepoziții, locuțiuni și expresii precum: conform, în legătură cu, în calitate de, drept care). Modalități de comunicare: monologul scris și oral, dialogul scris și oral. Contribuie la educarea responsabilității civice, precum și a respectului pentru norma legală.

Stilul beletristic (artistic) este specific domeniului literaturii, esteticului.

Trăsături: ține de textul emotiv-expresiv; promovează sensibilitatea, se adresează imaginației receptorului, cuvântul fiind întrebuințat cu sens figurat și plasat în contexte expresive. Scriitorul are libertate absolută în utilizarea limbii, inclusiv în ceea ce ține de încălcarea deliberată a normelor limbii literare; referentul este o lume imaginară, generată de formațiunea creatoare. Funcția specifică de comunicare este cea estetică; din punct de vedere fonetic / prozodic, opera literară este rezultatul imaginației și prelucrării artistice, cu scopul obținerii unor efecte ritmice și eufonice deosebite. Sub aspect morfologic, scriitorul are libertatea de a utiliza în context artistic forme flexionare neuzuale, arhaice, regiona-

le, populare etc., nerecomandate în limba literară sau, în general, artistul poate crea el însuși cuvinte și expresii noi, preferă sensurile conotative ale cuvântului, mai ales în poezie, figurile de stil, topica subiectivă, punctuația cu valoare stilistică. Modalități de comunicare: descrierea, narațiunea, dialogul, monologul scris și monologul oral. Contribuie la educarea gustului artistic al publicului, la formarea și dezvoltarea limbii literare.

Stilul publicistic este specific textelor publicistice din mass-media: ziare, reviste, emisiuni de radio și televiziune etc. Scopul principal este informarea și formarea opiniei publice

Trăsături: utilizează atât limbajul standard, cât și un limbaj expresiv, are funcție conativă, referențială; îmbină obiectivitatea cu subiectivitatea, componenta afectivă cu cea intelectuală, exprimarea oficială, sobră cu cea familiară, tonul obiectiv, științific cu expresia subiectivă, dominată de sensibilitate. Mijloace extralingvistice: fotografii, caricaturi, tabele, hărți, statistici, grafice etc. Normele limbii literare sunt, în cea mai mare parte, respectate, dar se produc și inovații lingvistice. Totodată, se caracterizează prin eterogenitate lexicală, accesibilitate, prin utilizarea masivă a neologismelor. Un rol covârșitor în captarea atenției și în convingerea publicului îl are titlul, alături de imaginile care pot însoți textul propriu-zis. Modalități de comunicare: monologul scris și monologul oral; dialogul. Contribuie la educarea spiritului civic al publicului, la formarea și dezvoltarea limbii literare.

Stilul religios este specific textelor sacre, teologice, având trăsături proprii, dar și tangențe cu alte stiluri și limbaje (literar, filosofic etc.).

Trăsături: Respectă, în mare, normele limbii literare, are un limbaj specific, în parte folosindu-se de limbajul standard: structuri fixe, respectarea normei literare. Funcția de bază este conativă. Totodată, sunt unele abateri de la normă prin utilizarea unui lexic sau a unor structuri arhaice; sunt prezente elemente terminologice ce țin de limbajul ecleziastic. Modalități de comunicare: monologul scris și oral, dialogul. Contribuie la edificarea moralei creștine.

Observăm, așadar, că stilurile funcționale descrise succint au la bază câteva trăsături comune, precum: *prezența unui text cu structură riguroasă, a unei funcții de bază, respectarea normei literare a limbii, contribuția esențială concretă a textelor respective pentru publicul-țintă*. Stilul popular (colocvi-

al, familiar, cotidian etc.) este preponderent oral, de regulă informal, astfel încât nu poate adopta trăsături specifice unui stil funcțional: nu există un text concret, cu o structură riguroasă, nu are o funcție de bază (de obicei, sunt activate mai multe funcții concomitent), nu respectă normele limbii literare (de regulă, norma este frecvent încălcată, în special, în comunicarea orală substandard), nu are un mesaj edificator (monologul sau dialogul sunt mai mult difuzi). Stilul oral poate fi considerat mai curând un mod de exprimare, cu utilizarea unui limbaj foarte variat (idiostilul), având drept obiectiv și funcție de bază persuadarea receptorului, precum și satisfacerea vitală a nevoii de comunicare. T. G. Vinokur afirmă că nu trebuie să includem limba vorbită în cadrul stilurilor funcționale, deoarece „a fost stabilită o multitudine de dimensiuni ale limbii vorbite, devenind, astfel, imposibil a o identifica cu celelalte stiluri, care au particularități omogene și mijloace de utilizare de același tip, precum limbajul publicistic sau oficial-administrativ” [17, p. 46].

În același timp, credem că oralitatea limbii a transgresat toate stilurile funcționale, limbajele, pentru a se constitui într-un „bloc comun” în comunicare, întrucât evoluțiile recente demonstrează că, pentru integrarea și colaborarea eficientă a indivizilor în societate, este nevoie de un mecanism lingvistic unic și accesibil fiecăruia. De aceea, acum, nu mai putem vorbi de puritatea stilului în accepție tradițională. Astăzi observăm o întrepătrundere vizibilă a stilurilor atât în varianta scrisă, cât și în cea orală, iar vorbitorii simpli, fără o anumită pregătire într-un domeniu oarecare, vor utiliza fără dificultate unii termeni, inaccesibili pentru ei până odinioară. Acest lucru este posibil datorită incluziunii lingvistice a tuturor vorbitorilor în circuitul comunicațional virtual, precum și accesului nelimitat la informație prin apariția multiplelor mijloace atât media, cât și tehnologice sau prin combinarea acestora.

Referințe bibliografice

1. V. Ilincan, *Stilul publicistic. Privire teoretică*. În: *Limbaje și comunicare*, Editura Universității Suceava, 1999, p. 549-553.
2. C. Munteanu, *O clasificare antică a „stilurilor funcționale” în opera lui Diogenes Laertios*. În: „Limba Română”, nr.1-2 (199-200), Chișinău, 2012.
3. D. M. Bejan, *Huliganismul verbal și limbajul violenței în presa românească actuală* [online] // academiaromana-is.ro/philippide/.../029-032%20BEJAN_RED.pdf. Accesat: 17.07.12.

4. M. Got, *Stilistica limbii române*, Editura Fundației Românie de Măine, București, 2007.
5. P. Diaconescu, *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare moderne*. În: *Studii și cercetări lingvistice*, XXV, nr. 3, 1974, p. 229-242.
6. C. Herteg, *Orientări în stilistica modernă*. Alba Iulia: Universitatea „1 Decembrie 1918”, [online] www.uab.ro/reviste_recunoscute/philologica/.../39.herteg_crina_1.doc. Accesat: 18.11.13
7. DTL: *Dicționar de termeni lingvistici*.
8. I. Coteanu, *Lingvistică și filologie*. În: *Crestomație de lingvistică generală*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 1998, p. 7-35.
9. M. Borcilă, *Aspecte ale unei sinteze teoretice în stilistică*. În: „Cercetări de lingvistică”, XVII, nr. 2, Cluj-Napoca, 1972.
10. Г. Я. Солганик, *Стилистика текста*. М.: Флинта, Изд-во Наука 1997.
11. Șt. Munteanu, *Introducere în stilistica operei literare*, Editura de Vest, Timișoara, 1995.
12. D. Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999.
13. V. Marin, *Stilistică și cultivare a vorbirii*, Editura Lumina, Chișinău, 1991.
14. D. Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
15. I. Condrea, *Curs de stilistică*, CEP USM, Chișinău, 2008.
16. G. Mușat, *Spaniola colocvială – trăsături caracteristice*. În: *Limbaul colocvial în spațiul romanic. Studiu pragmatolingvistic diacronic și sincron*. Cermi, 2008. Coordonator: Mi-rela Aioane [online] <http://en.calameo.com/read/000211391885eaa687849>. Accesat: 09.08.13.
17. Т. Г. Винокур, *Устная речь и стилиевые свойства высказывания (К постановке вопроса)*. În: *Разновидности городской устной речи*, Изд-во Наука, Москва, 1988, p. 44-84.

Claudia CEMÂRTAN

**„Instrucția blagocinului” –
monument de limbă română
din Basarabia secolului al XIX-lea**

C. C. – conf. univ., dr. în filologie, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală și Limbi Clasice, Facultatea de Litere, USM. Domenii de interes: limbi clasice (latina), morfosintaxa verbului românesc. Autoare a mai multor manuale: *Gramatica limbii latine* (2003), *Lectiones Latinae* (2005), *Limba latină prin cultură și civilizație antică* (2014), *Limba și literatura latină* (2014).

Anexarea Basarabiei, în anul 1812, la Imperiul rus a condus la crearea unor forme noi de organizare – atât a statului, cât și a Bisericii, care a fost scoasă de sub jurisdicția Mitropoliei Moldovei, subordonate Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol și trecută sub cea a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, ca „Eparhie a Chișinăului și Hotinului”, avându-l ca exarh pe mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni. Eparhia este organizată după model rusesc, iar activitatea administrativ-bisericască din teritoriul ocupat a început să fie coordonată de Mitropolit și de „Exarhiceasca Dicasterie a Chișinăului”, înființată de acesta în 1813 [1, p. 31-37] și transformată, în 1832, prin porun-

The „Blagocin* Instruction” is an administrative-ecclesiastical document, translated from Russian into Romanian at the beginning of the nineteenth century, and represents an administrative-judicial variant of the religious language of that age. The article discusses the lexical aspect of the transposition of the terminology, ascertained in the analyzed text, the identified phenomena being framed in the general context of the Romanian language during the period of formation and unification of its literary norms. (*Blagocin - a monk or priest with the highest rank in the hierarchy of the clergy of a monastery or church; Higher cleric over a net).

că împăratească, în Consistoriu Duhovnesc, după modelul conducerii eparhiale din întreg Imperiul rus [2, p. 122]. Țarul Alexandru I promitea, la 1812, noilor săi supuși respectarea autonomiei politice a țării, libertatea folosirii limbii române în școală, administrație și biserică și menținerea vechilor legi, promisiune care, în scurt timp, a fost neglijată și încălcată. Procesul de integrare și adaptare la noile condiții social-culturale a condus la o rusificare tot mai intensă atât în domeniul administrativ-juridic, cât și în cel religios.

Trecerea Basarabiei sub stăpânire rusească a impus restricții și în procurarea cărților bisericești de la Iași, București, Blaj sau Buda, ceea ce l-a determinat pe mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni să solicite argumentat Sinodului Bisericii Ruse aprobarea pentru înființarea unei tipografii la Chișinău, invocând necesitatea tipăririi cărților de cult pentru Biserica din Basarabia, dar și a diverselor instrucții și dispoziții ale noii puteri – atât laice, cât și bisericești – printre care și *Instrucția blagocinului*, act ce reglementează activitatea clerului mediu din structura Bisericii. În scrisoarea sa, adresată lui Amvrosie, mitropolitul Petersburgului și al Novgorodului, G. Bănulescu-Bodoni scria că, dacă nu i se va îngădui deschiderea tipografiei, el „nu va avea mijloace de a înzestra bisericile moldovenești cu cărți pentru rugăciuni (tedumuri), rânduială, pentru parastas, catehizise, cu instrucții pentru blagocini, cu predici duminicale și pentru sărbători, din care primele patru sunt traduse de mine în limba locală și gata pentru tipar, iar cu traducerea predicilor mă ocup acum” [3, p. 41]. Aprobarea a fost obținută și, la 31 mai 1814, a fost deschisă oficial Tipografia Exarhicească din Chișinău, căreia, bineînțeles, i s-a impus și un șir de condiții, stipulate în Ucazul Sinodal, trimis mitropolitului: cărțile de slujbă urmau să fie tipărite în slavonește, după edițiile sinodale de la Moscova, dar și în „moldovenește”, traduse numai după aceleași ediții slavone [4, p. 6], ca să poată fi pe înțelesul băștinașilor. În cei 70 de ani de funcționare, cu toate restricțiile impuse de autoritățile ruse, tipografia a servit cauzei naționale românești chiar și în afara Basarabiei, întrucât cărțile tipărite aici erau folosite și în bisericile din celelalte provincii românești, menținând trează conștiința unității de neam și de limbă a românilor de pretutindeni [5, p. 156].

Între lucrările ieșite de sub teascurile acestei tipografii se află și *Instrucția blagocinului*, traducerea și tipărirea căreia este amintită ca ne-

cesitate stringentă în scrisoarea mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni, menționată *supra*. Traducerea este făcută după ediția rusească a actului respectiv din 1820, așa cum precizează nota de la sfârșitul lucrării, și publicată la Tipografia Exarhicească din Chișinău în anul 1827, fapt ce reiese din aceeași notă finală din *Instrucție*. Prin urmare, mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni se referea, în corespondența sa, la o ediție mai veche a acestei lucrări, aflate în uzul clerului rus.

Инструкция благочинному нижеозначенных приходских церквей, având remarca „реэстр церквей приобщается при сей инструкции”, după care s-a realizat traducerea lucrării analizate în prezentul studiu, a fost redactată de arhiepiscopul (ulterior mitropolit) Platon (Levșin), având la origine o „învățătură” mai veche, intitulată *Наказ старостам поповским и благочинным смотрителям* și alcătuită, în 1697, de patriarhul Adrian [6, p. 278]. Prima ediție a acestei *Instrucții* a văzut lumina tiparului în anul 1775, iar Sfântul Sinod a declarat-o obligatorie penru toate eparhiile, fapt ce explică includerea ei de către mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni printre tipăriturile de primă necesitate pentru Biserica din Basarabia. Este interesant de remarcat că A. Mateevici, un secol mai târziu, într-un articol despre G. Bănulescu-Bodoni, publicat, în 1913, în revista „Luminătorul”, scria că acesta „pentru privegherea de mai aproape a preoțimii,... au orânduit blagocini, ce era să fie de ajutori foștilor protopopi, și spre povățuirea lor au tălmăcit din rusește în moldovenește „Instrucția (povața) blagocinilor” [7, p. 406], fără a preciza dacă aceasta a fost publicată sau nu.

Neobositul și râvnitorul mitropolit însă n-a apucat să-și vadă intenția realizată, *Instrucția blagocinului* fiind tipărită în timpul administrării eparhiei Chișinăului și Hotinului de către urmașul său, arhiepiscopul Dimitrie Sulima, care i-a continuat opera. Acesta, deși ucrainean de origine, „și-a însușit într-așa fel limba românească, încât a tradus mai multe cărți cu caracter bisericesc din limba slavonă în cea românească” [8, p. 64], ceea ce ne dă temeiul să presupunem că și traducerea *Instrucției blagocinului* ar fi putut fi efectuată de el, idee sugerată de același Șt. Ciobanu, care o menționează printre alte traduceri ale lui D. Sulima [8, p. 66], citând inscripția de la sfârșitul cărții: „S-au tipărit la Preasfântul Sinod la anul 1820. Iară de pre cea slavenească s-au tălmăcit pe limba moldovenească și s-au tipărit în duhovniceasca tipogra-

fie a Bessarabiei în Chișinău, la anul 1827”. În favoarea acestei opțiuni servesc, oarecum, și caracteristicile lingvistice ale textului tradus, despre care vom discuta *infra*.

Limba *Instrucției blagocinului* reprezintă o variantă a stilului religios, care trimite la dimensiunea organizatorică și administrativă a Bisericii ca instituție, variantă ce poate fi numită *limbaj administrativ-juridic bisericesc*, utilizat în textele referitoare la statutul și organizarea Bisericii și în lucrările de drept religios [9, p. 75].

Cercetarea diacronică a unui fapt de limbă sau a unei clase de fenomene lingvistice presupune, bineînțeles, plasarea formelor și a structurilor identificate în epoca și în contextul cultural ilustrate de textul în care acestea au fost înregistrate. Fără a neglija particularitățile fonetice și morfosintactice semnalate în textul studiat, care, în cea mai mare parte a lor, se încadrează în contextul general al limbii române din acea epocă, ne vom concentra cercetarea pe aspectul lui lexical, acesta din urmă fiind, după cum se știe, cel mai receptiv la inovațiile extralingvistice și cel mai flexibil în acceptarea sau respingerea lor. Având în vedere „specificul stilistic” al *Instrucției blagocinului*, este firesc ca în vocabularul ei să fie bine reprezentată terminologia de specialitate. Or, în perioada de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea (în care se încadrează și redactarea *Instrucției*), terminologia juridică și administrativă românească „este implicată într-un proces de creare, îmbogățire și perfecționare”, iar „particularitatea cea mai importantă o constituie coexistența termenilor vechi cu împrumuturile recente” [10, p. 10], ceea ce face ca terminologia administrativă din această epocă să fie apreciată drept un „mozaic lingvistic”, ca efect al „varietelor izvoare străine care se vărsau în actele oficiale” [11, p. 290] – turcisme, grecisme, rusisme etc. Și G. Ivănescu opina că limba română din perioada 1780-1830 „nu dispunea de multe neologisme de origine occidentală”, că terminologia din această epocă „avea un caracter grecesc, rusesc și turcesc în Principate” [12, p. 623].

Multe din lexemele de uz comun sau utilizate ca termeni administrativ-juridici erau în circulație în limba epocii, fiind atestate și în alte scrieri: **treazv** „treaz” (*nefind treazv*); **temelnic** „solid, serios” (*să fie întru toate temelnici*); **izvod** „registru, catalog” (*să facă izvod bisearicii*); **gloabă** „amendă” (*să-i puie gloabă / gloabe; iară dacă cu acele gloabe nu să*

vor îndrepta, să arăte blagocinului); **vadea** „termen de plată, soroc” (*sau trăind peste vadea*); **jalobă** „cerere, petiție” (*să răportuiască împreună cu jaloba*); **particulearnic** „particular” (*prin particulearnice scrisori*); **isprăvire** „înfăptuire” (*acelor trebuincioase pentru isprăvirea slujbei lui Dumnezeu*) ș. a. În prezent, aceste lexeme au statutul de arhaisme, fiind înregistrate în dicționare cu remarca „învechit” sau „regional”.

Pentru recunoașterea și identificarea, în textul tradus, a corespondențelor lexical-terminologice și a particularităților lor semantice, am considerat esențială din punct de vedere metodologic confruntarea unor secvențe traduse cu originalul după care s-a făcut traducerea. O privire de ansamblu asupra celor două texte comparate ne permite a constata că, în general, este vorba de o traducere fidelă sau literală, prin care se urmărește păstrarea caracteristicilor mai ales formale ale originalului prin redarea cât mai servilă a structurilor lui. Despre acest tip de traducere se afirmă că „este rezultatul metodei prin care traducătorul stă numai cu fața spre original și cu spatele spre cititorul traducerii, având grijă nu de naturalețea, de firescul textului produs prin traducere, ci de oglindirea cât mai fidelă a tuturor particularităților formal-gramaticale ale textului din limba-sursă” [13, p. 38]. Întrucât textul analizat reflectă varianta stilistică juridic-administrativă a limbajului religios, obișnuit cu fidelitatea impusă de transpunerea în limba română a textelor biblice, caracterul literal al traducerii efectuate are o explicație și, poate, chiar o justificare întemeiată.

Referindu-se la strădaniile cărturarilor – din toate timpurile și din diferite spații europene – de a traduce textele biblice în limbile lor naționale, E. Munteanu vorbește despre favorizarea, în acest proces, a unei serii de „fenomene de transfer conceptual-semantic dinspre limbile-sursă (greacă, latină, slavă) către noile limbi de cultură” [14, p. 41]. În această ordine de idei, putem afirma că și în cazul textului tradus al *Instrucției blagocinului* avem a face cu un asemenea proces de lexicalizare, definit drept „fenomen lingvistic de «umplere» sau de «completare», prin crearea unei noi unități lexematice (cuvânt sau sintagmă), a golurilor cognitiv-designative existente într-o limbă dată, la un moment dat” [14, p. 42] și realizat prin mecanisme universale ale creației lingvistice: împrumut lexical, calchiere lexicală, parafrazăre.

O modalitate de lexicalizare practică pe larg în textul analizat este împrumutul lexical, care presupune transferul integral (conținut și formă fonetică) al unei unități lexicale din limba-sursă în limba-țintă, elementul lexical împrumutat fiind supus, de cele mai multe ori, unui proces de adaptare la structura gramaticală a limbii receptoare. Cele mai numeroase împrumuturi, semnalate în *Instrucția blagocinului*, sunt de origine greacă sau, cum era de așteptat, rusă.

În general, împrumuturile grecești sunt reprezentate masiv în limba română din această epocă, inclusiv în textele religioase, de aceea utilizarea lor pentru exprimarea unor noțiuni din mediul ecleziastic, desemnate în textul original prin corespondentele lor rusești, este firească și explicabilă. Spre exemplu, lexemul **pronomie**, cu originea în ngr. *προνόμιον* „privilegiu”, este folosit pentru transpunerea rus. *преимущество*: *Pentru puterea și pronomiile blagocinului* (p. 16); termenul **protie**, din ngr. *πρόταια* „întâietate” redă rus. *председание*: *Blagocinul are protie înaintea tuturor preoților* (p. 17); **proestos** „preot cu cel mai înalt rang în ierarhia preoților unei biserici”, originar din ngr. *προεστώς* „înaintestătător”, este folosit pentru rus. *настоятель*: *ca pre un proestos al bisericii* (p. 10); **desidemonie**, descendent din ngr. *δεισδαμονία* „superstiție”, – pentru rus. *суеверство*: *că undeva în popor să face vreo desidemonie* (p. 14). Cuvântul **scandela** „zarvă, tărăboi”, din ngr. *σκάνδαλον* „scandal”, este folosit pentru rus. *соблазн*: *pe preoții și diaconii, care să vor dovedi în mare scandeli și vinovății, să-i oprească ca ei să nu slujască sau trebile bisearicești să nu le săvârșască* (p. 17). Lexemul în cauză a servit drept bază pentru derivarea progresivă a verbului **a scandalisi**, apoi, din acesta, a adjectivului **scandolisitor**, utilizat pentru traducerea resp. *соблазнительный*: *iară lucruri urâte, scandalisitoare și cu desidemonii să nu fie, tare să păzești* (p. 2).

Mai „extravagante” pentru cititorul actual par împrumuturile din limba rusă, preluate din textul originalului și respectând cu fidelitate învelișul sonor al lexemului din limba de împrumut. Fiind supuse, în general, acțiunii de integrare în sistemul flexionar al limbii-țintă, aceste împrumuturi se adaptează, în procesul traducerii, la trăsăturile părților de vorbire din limba română, suferind doar unele modificări ce țin de desinență, conjugare, expresia formală a diatezei etc.

Semnalăm, în acest sens, un șir de lexeme-substantive cu statut de împrumut direct, supus doar unor adaptări morfologice: **pravlenie** (< rus. правление): *pre unul ca acesta negreșit să-l trimată la pravlenie duhovnicească sau la Dicasterie* (p. 12); **povestcă** (< rus. повестка): *pentru trimiterea povestcilor* (p. 19); **răport** (folosit pentru rus. репорт, dar și pentru представление): *iară pre diaconi are puteare a-i întrebuința la scrierea răporturilor* (p. 19); *să poruncească blagocinului ca să facă răporturi* (p. 19); **publicație** (< rus. публикация): *ca înainte de cununie să se facă în biserică de trei ori publicații, arătând cine să însoțește* (p. 8); **zapiscă** < rus. записка: și în tot anul acele **zapisce** să le trimată către Preosfinția sa (p. 17); **spravcă** < справка: și să o păzască pentru **spravce** (p. 17); **prisudstvie** < rus. присудствие: *Blagocinul are scaun în prisudstvie nu numai la duhovniceasca pravlenie, dar și la consistorie* (p. 17); **țercovnic** (< rus. церковник): *Să priveghezi ca preoții, diaconii și țercovnicii să umble negreșit în straie și îmbrăcăminte potrivite cinului bisericesc* (p. 13); lexemul în cauză este înregistrat în dicționare cu forma țarcovnic, derivată din sl. țurkovinikŭ, atestându-se utilizarea lui și în limba română contemporană, cf.: *Bătrânul a rămas în odaia țarcovnicului, la un foc bun de paie* (C. Petrescu).

Atestăm, în câteva reluări, și lexemul **trebă**, semnalat doar cu forma sa de plural, avându-și originea în rus. треба, care desemnează „un ritual ortodox săvârșit la rugămintea credincioșilor: botez, cununie, spovedanie” și este prezent, mai ales, în expresia **a împlini trebile**, cu sensul de „a săvârși ritualurile / slujbele”, ca în exemplele: *va sluji sau va împlini trebile* (p. 12); *pentru împlinirea trebilor și a sfintelor slujbe* (p. 12); *la împlinirea trebilor* (p. 13); *să nu se întâmple trebilor vreo zăticnire* (p. 11). Termenul nu s-a menținut în limba română, poate și din cauza omonimiei sale cu pluralul *trebi* al substantivului *treabă*, cu o frecvență ridicată în uzul general al limbii. Îmbinarea stabilă ставленная Архиерейская граммата „act prin care se adeverește hirotonisirea unui preot”, pentru a i se dezvălui sensul mai pe înțelesul cititorului, este transpusă printr-un lexem, tot rusesc, dar mai comun – **poucenie** < rus. поучение: **poucenie de preoție** (p. 13); *ca preoții și diaconii pouceniile sale să le citească negreșit* (p. 9), dar și printr-o reproducere *ad litteram*: **grammata Arhierească** (p. 6). Unele dintre lexemele menționate *supra*, sesizate astăzi ca barbarisme, aveau, în epoca de referință, o circulație extinsă în limba română, fiind atestate, spre

exemplu, în presa românească de la mijlocul secolului al XIX-lea: *predstavlenie* „prezentare”, *sprafca* „anchetă”, *raport* ș.a. [15, p. 54], chiar dacă, ulterior, norma literară le-a respins.

Împrumuturile rusești sunt realizate și prin verbe, care, de regulă, iau forma conjugării a IV-a. Astfel, verbul **a răportui**, derivat din substantivul *răport*, amintit mai sus, este, în textul la care ne referim, echivalentul a trei verbe rusești: *перепортовать*, pe care îl „copiază” fidel, *доносить* și *представлять*: **să răportuiască** împreună cu *jaloba de la poporeni* (p. 6); *fără a tăinui ceva*, **să răportuiască** (p. 6); *spre știință fără zăbavă* **să răportuiască** (p. 14); *fără întârziare* **să răportuiască** (p. 14); **să răportuiască** de doao ori într-un an (p. 15); cu arătarea *pri-cinii* **să răportuiască** (p. 6) ș. a. Verbul în cauză este atestat și în alte documente din secolul al XIX-lea, fiind considerat un împrumut latino-roman, căruia i-a fost aplicat un sufix vechi [16, p. 42]. Și alte lexeme verbale au fost preluate din limba rusă în același mod. Spre exemplu, **a străfui** corespunde rus. *штрафовать*: *Preotul pre diaconul și pre clirici poate să-i străfuiască* într-un *chip* (p. 10), deși derivantul verbului rusesc, *штраф*, este transpus, în textul tradus, prin termenul **gloabă** „amandă”, iar *штрафования* prin **globiri**: *să-i puie gloabă în bani* (p. 17); și *acele feliuri de globiri* (p. 17), dar și prin calcul de structură străfuire: *supt îngrijire de foarte cumplită străfuire* (p. 7). În alte contexte, rusescul *штрафовать* este tradus prin lexemul **a canonisi**, aparținând stilului religios, cu sensul de „a pedepsi”, și fiind derivat din substantivul *canon*, care înseamnă și „pedeapsă dată de Biserică pentru încălcarea unor norme bisericești”: *Blagocinul are puteare de la Preosfințitul Arhiereu pe preoți, diaconi și pre țercovnici să-i canonisească* într-un *chip* (p. 17). Verbul rusesc *исповедоваться* este redat, în varianta tradusă a textului, prin **a se ispovedui**, prezent și în alte surse din epocă: *după datoria creștinească să se ispoveduiască* (p. 14), iar *представлять* – prin **a predstavlisi**, construit cu sufixul grecesc *-isi*: *sau dacă vor voi, să predstavlisească* și *să aștepte loruși îndestulare* (p. 10). Cercetătorii remarcă acest fenomen și în alte arii ale limbii române, menționând că „în Muntenia și Moldova, datorită influenței neogrecești, nu numai verbele provenite din această limbă, dar și o mare parte din ele latino-romanice și de alte origini s-au încadrat în conjugarea a IV-a cu ajutorul sufixului grecesc *-isi*” [10, p. 18], citând, printre alte exemple, și verbul *a predstavlisi*.

Aceste fluctuații în adaptarea morfologică a împrumuturilor dovedesc, pe de o parte, strădania traducătorului de a crea structuri lexicale românești cât mai exacte în raport cu modelul alolingv, pe de altă parte, caracterul foarte labil al normei literare a epocii.

Cadrul restrâns al prezentului studiu nu ne permite abordarea întregului spectru de probleme lingvistice, puse de acest text, care revendică o cercetare concretă a diverse aspecte ale „măiestriei” și procedeele de traducere ale cărturarului care și-a asumat această sarcină deloc ușoară, precum și a dificultăților întâmpinate și a greșelilor efectuate în tălmăcirea unor noțiuni în mare parte noi pentru limba română din acea epocă.

Referințe bibliografice

1. N. Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși: Din negura trecutului: crâmpie de amintiri*, Editura Museum, Chișinău, 2000, p. 501.
2. M. Cij, *Locul Consistoriului Duhovnesc din Chișinău și al instituției blagocinilor în sistemul de administrare a Eparhiei Chișinăului și Hotinului*. În: *Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei*, vol. 7 (20), Chișinău, 2007, p. 122-130.
3. Arhiva Consistoriului din Chișinău, Dosarul nr. 50 din anul 1813, citat apud: Șt. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, Editura Asociației „Uniunea culturală bisericească din Chișinău”, Chișinău, 1923, p. 347 [Citat 23 martie 2017], p. 41; Disponibil: www.dacoromanica.ro.
4. N. Fuștei, *200 de ani de la înființarea Tipografiei Eparhiale de la Chișinău*. În: „Curierul ortodox”, nr. 3 (273), 15 martie 2014.
5. N. Chifăr, *Cultura românească în Basarabia sub ocupație țaristă*. În: *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Teologie*, tomul V, 1999-2000, p. 143-158.
6. A. С. Глазева, *Московский митрополит Платон (Левшин) (1737-1812) и его церковно-государственная деятельность*, Дисс. ... канд. истор. наук, Воронеж, 2014.
7. A. Mateevici, *Mitropolitul Gavriil (Bănulescu-Bodoni), întemeietorul și orânduitorul eparhiei Chișinăului și a Hotinului*. În: A. Mateevici, *Opere*, vol. I, Editura Știința, Chișinău, 1993, p. 392-422.
8. Șt. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, Editura Asociației „Uniunea culturală biseri-

cească din Chișinău”, Chișinău, 1923; [Citat 23 martie 2017]; Disponibil: www.daco-romanica.ro,

9. N. Obrocea, *Noi considerații privind limbajul religios românesc*. În: *Philologica Banatica*, III (2), Editura Mirton, Editura Amphora, Timișoara, 2009, p. 70-78.

10. O. Cazan, *Evoluția stilului juridico-administrativ în limba română* (perioada 1780-1860). În: „UniTerm”, Revistă electronică de Terminologie, nr. 7/2009, p. 10-20.

11. Șt. Munteanu, V. D. Țăra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.

12. G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980.

13. I. Condrea, *Traducerea din perspectivă semiotică*, Chișinău, 2006.

14. E. Munteanu, *Lexicalizarea în limba română a conceptelor de origine biblică*. În: *Tabor*, 2009, anul III, nr. 1 (aprilie), p. 41-51.

15. Al. Andriescu, *Limba și stilul presei românești în perioada 1829-1860*. În: „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară”, 2012, nr. 4, p. 49-75.

16. M. Teodorescu, *Probleme de sinonimie în limba literară din secolul al XIX-lea*. În: „Limba Română”, LVIII, 2009, nr. 1, p. 41-47.

Petru URSACHE

Calea Doinei

P. U. – etnolog, estetician și istoric literar (15.05.1931-07.08.2013). Professor Emeritus al Universității „Al. I. Cuza”. Autor a numeroase volume, între care: *Înmorații întru moarte. ErosPoesis la Cezar Ivănescu* (2006), *Antropologia, o știință neocolonială* (2006), *Etnosofia* (2006), *Camera Sambă. Introducere în opera lui Mircea Eliade*, ediția a doua, revăzută și dezvoltată (2008), *Istorie, etnocid, genocid* (2010), *Erosthantos la Cezar Ivănescu* (2010), *Miorița. Dosarul mitologic al unei Capodopere* (2013), *Etnosofia* (2013), *Etnoestetica* (2014), *Etnofrumosul sau cazul Mărie* (2014), *Moartea formei* (2014), *Antropologia, o știință neocolonială* (2014), *Miorița. Dosarul mitologic al unei Capodopere* (2015), *Mic tratat de estetică teologică*, ediția a treia (2016), *Omul din Calidor*, ediția a doua (2016). Îngrijitor a peste douăzeci de antologii și ediții critice, unele în colaborare cu Magda Ursache.

Nicolae Labiș reprezintă un caz de grea întrebare-răspuns pentru scriitorimea română; un caz în care moartea ia chipul asasinatului, ca să nu se cunoască mâna culpabilă în adevărul gol-goluț. Moartea este un act care vine firesc, i se atribuie o întâmplare naturală, fără cauză, ar spune un stoic împăcat și cu bune, și cu rele. Dar dacă se adaugă fapta venită din afară, executată cu intenție și rafinament, moartea cade în stăpânirea asasinatului. Se știe că Miron Costin a fost executat la comandă domnească, clar și precis, dar nu se cunoaște motivul morții lui Octavian Goga, în cușetă luxoasă de tren, ducându-se spre Ciucea; Liviu Rebreanu a murit într-un accident de mașină, ciuruit de gloanțe aviatice, dar, în ce-l privește pe Eminescu, zace sub tăcere natura accidentului sau a seriei de împrejurări nefaste (din rea-voință, inerție, intenție?); Sandu Tudor a murit în temniță, ca un adevărat martir, sub veghe bolșeo-comunistă bine instrumentată, însă nu se rostesc numele asasinilor implicați de jos până sus, de la gardian la bătaușul de serviciu, de la directorul închisorii la responsabilul cu atribuții juridico-ministeriale. Și tot așa: despre Nichifor Crainic știm că a murit sfâșiat ca o legumă și luat în derâdere, fără să ni se mai amintească de anii de îndelungată și grea detenție care i-au provocat starea de cădere jalnică; Hortensia Papadat-Bengescu, „Doamna prozei românești”, a sfâr-

șit într-un subsol insalubru, înfometată, bolnavă și tristă, iar despre Marin Preda nu avem știre cum a dispărut cu iuțeală pe „timpul asasinilor”. Sunt tipuri de moarte care pot fi urmărite doar până la un punct, după scenariile lor, când reale, când ajustate.

Povestea lui Labiș mi se pare și mai complicată în fondul ei, fie în latura ca moarte în sine, cu răspunderea împricinatului, fie în latura asasinat cu fabricație ocultă, ori amândouă la un loc. Într-o primă ediție, cazul ține de sfera banalului: tânărul poet beat-crișă n-a mai dibuit scara tramvaiului. O variantă străvezie, pentru creduli. Ce era în inima tânărului nefericit? De vreo doi ani de zile, *organele*, cele care purtau grijă de moarte și lui Sandu Tudor, și lui Nichifor Crainic, și lui Vasile Voiculescu, și lui Ion Pillat, și lui Constantin Noica până la Marin Preda, tuturor scriitorilor români și nu numai lor, îi pusese ră gânduri rele și autorului poemului *Moartea căprioarei*. Stau la îndemână surse documentare demne de toată încrederea, provenite de la martori ai momentului, ca și din cartea lui Florentin Popescu: *Nicolae Labiș. Monografie*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Rawex Coms, București, 2012. Sunt adunate și sistematizate diverse aspecte biografice semnificative, care arată că poetul Nicolae Labiș fusese trecut pe linie moartă, întrucât comisese „delicte grave” în raport cu morala proletară, modelatoare de caractere revoluționare: sărutase o fată, colegă de școală, după o serată amicală, într-o grădină îmbietoare. De aici s-a pornit. Discuții, ședințe, amenințări. Mai mult, nu se cumințise, adică nu și-a respectat angajamentul comunist, luat în fața adunării prezidate de colegi devotați cauzei.

Toate se petreceau în 1953. Îl aștepta excluderea din organizația U.T.M. și mai mult decât atât. Asemenea măsură era de rău augur pentru viața oricui. Așa că, în scurtă vreme, avea să rămână pe drumuri, fără locuință, fără niciun ajutor familial. Începutul sfârșitului. Ajunsese să scrie prin gări, înnopta pe la prieteni sau prin redacții de reviste. Și asta vreme de aproape trei ani. Dar să-l ascultăm pe autorul cărții aflată aici în atenție, fiind cu documentele pe masă: „Și este de la sine înțeles că numai bune pentru creație nu puteau fi noile condiții. Astfel, Labiș este nevoit să înceapă o boemă pe care nu și-a dorit-o și care, fără îndoială, îl stânjenea, ziua trecând-i te miri pe unde (prin redacții, pe străzi, prin restaurante, prin parcuri), iar noaptea adăpostindu-se în casa unor prieteni binevoitori. Câteva mărturii din această perioadă sunt cutremurătoare și, pentru

că vin din partea unor martori oculari, nu pot fi puse la îndoială” (*idem*, p. 107). „Martori oculari” fiind prieteni de aproape: Lucian Raicu, Florin Mugur, Stela Covaci, dar, mai ales, Gheorghe Tomozei și Portik Imré.

Cine lua asemenea măsuri iresponsabile? Un anume grup-comando în frunte cu directorul Școlii de Literatură, imitație kremliniană, un anume I. M. Aldan. Îi urma la conducere lui Mihai Novikov (cu prestație de numai un an, de unde trecuse la altă copie bucureșteană a Moscovei, la Institutul universitar de limba rusă „Maxim Gorki”) și lui Petre Iosif, scriitor muncitor, simplu și sărac cu duhul. Nici profesorii șefi de discipline de predare nu erau nume respectabile în latura didactică, dar nici modele scriitoricești: Veronica Porumbacu, ne informează Florentin Popescu, răspundea de disciplina „măiestrie artistică”, Mihai Gafița, unul dintre tiranii de-o viață ai lui Paul Goma, fusese repartizat la „seminarul de creație”, acompaniat de Eusebiu Camilar, Mihai Beniuc, Nina Cassian, Mișu Dragomir. Ei făceau parte din elita scriitorimii la data respectivă și după voința partidului clasei muncitoare. Notă discordantă făcea Tudor Vianu. Preda un curs de Literatură universală, probabil cu referire la modelele absolute ale zilei – Maxim Gorki și Vladimir Maiakovski. Acceptase de nevoie, pentru că șoma pur și simplu. Fusese îndepărtat de la Universitate prin reforma lui Iosif Chișinevski și, totodată, i se anulasă calitatea de membru corespondent al Academiei Române, obținută în 1935.

Dar să mai includem aici un pasaj lămuritor din cartea lui Florentin Popescu, extrem de bine documentată și de rezonabilă în logica discursului: „Acum se trasează, de fapt, linia care-l desparte pe comunistul convins în integralitate de dogmă de celălalt om, cel care se vede înșelat în idealuri și începe să se îndoiască de utopie, să-și pună întrebări nu numai asupra drumului pe care va merge în continuare, ci și asupra condiției intelectualului, a creatorului strâns, volens-nolens, în chingile unei ideologii care nu admite derogări sau abateri de niciun fel.

Moment al «despărțirii apelor», dar și al unei traume spirituale și sufletești, trezirea la realitate a poetului va sta, de aici înainte, la baza unor dezbateri, întrebări și chiar reacții în public ce îi vor periclita lui Nicolae Labiș existența deopotrivă în plan fizic, biologic adică, și în plan literar, punându-l în postura unui disident, poate cel dintâi din rândurile tinerei generații, într-o vreme în care aceasta implica nenumărate, imense și nebănuite riscuri” (*idem*, p. 95).

Într-adevăr, tânărul poet s-a trezit la realitate. Prigoana continuă timp de aproape trei ani, loviturile venite în serie, invidia confrăților mai tineri ori în vârstă i-au făcut „bine”. Luase propaganda comunistă în serios la începuturi: *Fii dârz și luptă, Nicolae*. Se arăta devotat în ședințe, se antrena în „documentări” pe șantieri și pe ogoare, după indicații primite de la îndrumătorii de moment. Ziarele de partid îi dădeau sfaturi poeticești, cum aflăm dintr-o corespondență purtînd data 20 mai 1955: „Tovarășe Labiș, de curând, la redacția ziarului nostru a sosit de la dumneata un material în care ne vorbeai despre viața și munca depusă de muncitorul Ion Săsăreanu de la Automotoare C.F.R. Stalin (din Brașov).

Atunci când l-am primit, ne-am și gândit ca imediat să-l propunem spre publicare, și făceam acest lucru dacă din conținutul lui reieșeau o serie de fapte deosebite. Nu vrem să spunem că acest muncitor destoinic nu dobândește zi de zi o nouă victorie în producție, că el nu este un luptător activ pentru pace, însă așa cum ne prezinți dumneata pe acest om, nu aduce nimic care să înfățișeze cu adevărat tipul de om nou. Așa cum ai încercat dumneata să-l prezinți pe Ion Săsăreanu pare mai degrabă o referință, și nicidecum un portret a unui muncitor care la locul de muncă este un om minunat...” (Nicolae Labiș, *Correspondență*, Ediție îngrijită și Prefață de Nicolae Cărlan, Editura Lidana, Suceava, 2009, p. 138). Alte redacții îl invitau cu toată încrederea, de pildă „Iașul Nou”, dirijat de D. Ignea, proaspăt venit de la o gazetă sinistră a Canalului: „*Dragă poete Labiș, / Răscolind zestrea poetică a redacției noastre (remaniată)*, am dat de pagini olografe și dactilografiate ale tale. Ba chiar am găsit și sentințe pe care tu cu generozitate (fălticeneană) le-ai dat pe biete texte ale unor amici și discipoli...

După cum cred că ai aflat, redacția noastră și-a schimbat fața, noi te socotim iarăși exponentul liric al promoției de poeți care, în ultima vreme, și-a luat zborul de pe solul ieșean.

Ieșenismul adevărat al celor grupați în jurul noului nucleu redacțional te cheamă la matca dintâi. De asta te rugăm chiar și «oficial», prin prezența, să ne strălucești din nou, matur și cristalin, în paginile noastre.

În numele colectivului de poezie care tânjește după poezie bună, te invit ca să bați pentru noi primele strune. Ospătează-ne cu precădere și nu ne mai zvârli ca în ultima vreme – numai ceea ce ar fi nimerit «pentru Iașul nou».

Secretariatul redacțional girat de Ion Sârbu, colectivul de poezie, își pot... pierde pita dacă ne vei trata ca pe o publicație oarecare.

Strânge, în jurul tău, condeiele vrednice de la Școală și trimite-ne spre Iași roadele lor. Le așteptăm cu brațele deschise” (Nicolae Labiș, *Corespondență*, *idem*, p. 134). Măgulitoarea scrisoare este datată 29 X 1953 și semnată G. Mărgărit, unul dintre scriitorii ratați ai Iașului vremii respective, ca și pomenitul Ion Sârbu. Ar fi multe de spus pe tema asta.

Deocamdată, să reținem că poetul din Mălini era „ajutat” prin regulamentul Școlii de Literatură, esențialmente politică, să vadă selectiv mediul sociouman și românesc pe care-l străbătea, pe stradă, în excursii, pe șantierul cuprinse de larva cîntecelor și târnacoapelor, și devenite cadre artificiale, dar formative pentru omul nou de mâine. Nu se poate să nu fi auzit de deportări și de arestări chiar printre cunoscuții apropiați; să nu fi văzut mașina neagră la lucru prin sate. Îl dau de gol chiar unele scrieri din vremea respectivă: compoziții înflăcărâte, lozincarde, în care se întrevește preferința pentru copilărie și peisaje alpine. Retorica e prea zgomotoasă și didactică, reveriile prea colorate și seducătoare, în chip de eternă căutare și întoarcere.

Cred că semnul decisiv a fost dat în momentul în care Nicolae Labiș a recitat *Doina* eminesciană, și încă „la o oră matinală”, într-un local public din centrul Bucureștiului. Era în toamna lui 1956, informează Stela Covaci, puțină vreme înainte de moartea-asasinat. Să reținem că *Doina* lui Eminescu deșteaptă puteri fascinante și întăritoare de speranță, în momente de mare amărăciune. O cântau deținuții politici la Aiud, de nu puteau să-i oprească echipele înclinate de gardieni năvălind cu ciomegele; o cântau ostașii români la începutul campaniei din iunie 1941 pentru eliberarea pământurilor răpite de cotropitorii ruși, o cântau basarabienii lângă „Podul de flori” de la Prut. Au cântat-o din buciuri la Putna, în același ton cu Labiș, grupul Adrian Popescu-Brudiu-Zub, motiv pentru care curajoșii studenți ieșeni au îndurat ani de închisoare. Într-adevăr, pentru Labiș, fecior de învățător român, de țăran și de oștean, născut în Carpații cu paltini și cu căprioare, nu era altă cale de urmat decât aceea a *Doinei*.

Următorul pas a fost pe măsură: într-o anumită împrejurare, cu multă participare publică, „Labiș și cu Paul Goma «au cerut Basarabia de la

ruși pentru a avea România Mare»” (Cf. Florentin Popescu, *op. cit.*, p. 132). Abia acum Labiș și-a găsit prietenul fără cusur. Dacă ar fi scăpat de complotul ce i se pusese la cale, de „pasărea cu clonț de rubin”, metaforic vorbind, ar fi ajuns la Gherla și el (ceea ce lui Paul Goma i s-a întâmplat după câteva luni, ca și lui Marcel Petrișor), l-ar fi năucit pumnii lui Pleșiță și l-ar fi pocnit „în cap! în cap! în cap!” ciomăgarii lui... De altfel, după ce Labiș a cântat *Doina*, să se audă până departe și după ce și-a spus năduhul în ton cu Paul Goma, începuse să fie urmărit de Securitate, cum mărturisește Irimie Străuț, prieten apropiat al victimizatului. Uniunea Scriitorilor se despovărase, eliminându-l din rândurile ei, revistele literare nu-i mai primeau poeziile, colegii (cu excepția câtorva prieteni) se fereau de el. În 1956, înainte de oribilul asasinat, Nicolae Labiș se afla cam în același punct critic prin care trecea Paul Goma, când i s-a hotărât să părăsească țara, un asasinat cu mai multe denivelări; sau Nicolae Breban, după Tezele din 1971, când s-a hotărât, probabil cu aceeași *Doină* în fibre, să renunțe la funcții oficiale. Dar n-a fost pe voia celor care dictau, ci a acelora responsabili și curajoși. Toți trei s-au așezat, mai devreme sau mai târziu, pe aceeași linie directă, riscând „drumul la zid”.

Demascarea și excluderea pe față, dublate de *turnătoria* cu direcția dosar secret, ca și *zvonistica* înveninată erau instrumente eficiente și mânuite cu râvnă de slujitorii aparatului ideologic și asasin, în continuă agitație. Era o crimă să-l vizitezi pe ostracizatul Blaga acasă sau pe Arghezi. Au pățit-o și alții, tot de la Școala de Literatură. Era o crimă să fii zărit (și se găseau secături să semnaleze „unde trebuie”) în compania unui scriitor italian, să spunem, ori suedez. Era o crimă să scoți din geantă un volum de poezii semnate Arthur Rimbaud sau François Villon. Poetul din Mălini le-a comis pe toate. Nu i-a fost dată nicio șansă spre calea revenirii la normalitate. Abia se scuturase cu cutremurare de nălucirile care-l năpădiseră pe nepregătite; abia avusese răgazul să dea câteva semne de regăsire cu sine și să-i avertizeze pe amicii din apropiere. „Pasărea cu clonț” a și sărit să-l înhațe, pentru că întrevedea un pericol de mari proporții pentru ea și se vedea nevoită să intervină fără întârziere. Florentin Popescu are perfectă dreptate afirmând că Nicolae Labiș „a fost primul disident de la noi”. Nu este vorba de disidență minoră, „negociabilă” (mai lăsați voi, mai suportăm tot noi), ci de răsturnare radicală, cu intenția de revenire la normalitate. Ca omul din Calidor, din Mălini, din Vrancea, de pe Coasta Boacii să se simtă, iarăși, în România, la el acasă.

Ana BANTOȘ

Ioan Alexandru. Particularități ale redefinirii lirismului românesc postbelic

A. B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010, ediția a II-a, revăzută, Editura TipoMoldova, Iași, 2014; *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Destinul postum al poeziei lui Ioan Alexandru se află sub semnul partajării opiniilor criticilor literari. De fapt, Nicolae Manolescu schițează o linie de separare trecând prin *Vămile pustiei* (1969) și care, după cum afirmă criticul literar, „lasă de o parte lirica expresionistă din primele cărți, iar de cealaltă spiritualismul tot mai pronunțat din *Imnele bucuriei*” [1, p. 1042]. Însuși poetul *Imnelor* își va renege primele două cărți marcate de o înaltă tensiune lirică și, după cum observă Cassian Maria Spiridon, „ambiguitatea mării poezii, atât de prezentă în prima etapă, va fi cu totul pierdută în *Imne*, unde limpezimea copleșită de lumină va congela lirismul până la extincție” [2, p. 16]. Mai amintim aici că Ion Pop, în *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, coordonat de Mircea Zăciu, Marian Papahagi și Aurel Sasu, îl înscrie pe Ioan Alexandru printre „tradiționaliști”. Este adevărat că distinsul critic clujean își ia anumite măsuri de precauție, făcând trimitere la terminologia consacrată în istoria literaturii române. Astfel el afirmă: „Urmând unei terminologii consacrate în istoria literară românească, Ioan Alexandru poate fi încadrat în ramura transilvană a „tradiționaliștilor”, cu care are puternice afinități. Dintre aceștia, Octavian Goga și Blaga, dar și Aron Cotruș ori Mihai Beniuc

pot constitui câteva puncte de reper pentru o poezie ce se impune, încă de la prima carte, printr-o puternică originalitate” [3, p. 24]. Oarecum confuză, această afirmație, în care noțiunile „tradiționalist” și „originalitate”, mai exact „o puternică originalitate”, se contrazic, îl amplasează pe Ioan Alexandru între tradiționaliști și scriitorii care se manifestă printr-o pronunțată originalitate. Poezia lui Ioan Alexandru e asociată de către Ion Pop cu lirica lui Blaga: „Lumea lui Ioan Alexandru continuă să fie alimentată de spiritualitatea rurală în perimetrul căreia, ca la Blaga, existența e interpretată în perspectiva unei ritualități arhaice, cu deosebirea, esențială totuși, că la poetul mai tânăr satul nu mai constituie o „geografie mitologică” eliberatoare în raport cu tragicul existenței moderne, ci se supune unui destin cosmic, integrator, nediferențiat, admitând coexistența tensiunii tragice și a destinderii contemplative”. Este evidentă aici delimitarea dintre modernismul interbelic și noul modernism sau neomodernismul postbelic. Prezența, în *Infernul discutabil* (1967), a unor puncte principale de reper precum Oedip – „exaltând valorile vieții în ciuda poverii destinului, Sisif – asumându-și cu demnitate o suferință ciclică atenuată însă de conștiința ei, ori Iov, cel depozitat fără speranță, predându-se ritmicii elementare a existenței”, menționate și de către Ion Pop [3, p. 25], înglobează, fără îndoială, caracteristicile neomodernismului care s-a afirmat prin generația șaizeciștilor Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ileana Mălăncioiu, A. E. Bakonski, Cezar Baltag, Adrian Păunescu, Ana Blandiana, generație în care Ioan Alexandru se înscrie perfect, având și el, împreună cu colegii săi, un rol deosebit de important la redefinirea lirismului românesc postbelic. Și e important să nu uităm condițiile unei ideologizări excesive și de interdicție a valorilor literare clasice și a celor din interbelic, în care se afirmau acești scriitori. Bunăoară, Laurențiu Ulici afirma că, în pofida tuturor rigidităților cu care s-au confruntat, „cu toată prudența de limbaj, Ioan Alexandru a reușit, mai ales din 1970, să-și canalizeze energia lirică spre recuperarea, sub regim estetic, a altor teme religioase ale creștinismului, legate în primul rând de spațiul tradițional al românismului, de cultură, de etnocultură românească” [4].

Considerat drept un fenomen de „replay” istoric, adică de reconectare a literaturii române la filonul estetic interbelic, după perioada de tristă faimă a realismului socialist, *neomodernismul* românesc al anilor ‘60 este definit și *novatorism*, de către Ion Bogdan Lefter, în volu-

mul *Postmodernism* (*Din dosarul unei „bătălii culturale”*), apărut în anul 2000, printre principalele trăsături fiind evidențiată, în primul rând, întoarcerea la poeticitate. Acest obiectiv se realizează prin apelul la tradiția lirică autentică, autonomia esteticului, antropocentrismul, descoperirea trăirii și rostirii cu subtext etic (fără a cădea în aspectul moralizator, dogmatic, supus unor directive politice). De altfel, într-un alt articol din „Viața Românească” din 2014, Ion Pop susține că „viziunea tradiționalist-creștină a poetului ocolea din principiu orice implicare critică, de ordinul contingențelor social-istorice, menținându-se în strictul orizont al «transcendentului care coboară», – ca să vorbim în termenii filosofului Blaga – sau e coborât prin voința misionară a poetului”. Iar voința de „a fi! a fi!”, clamată în *Infernul discutabil*, se exprima de data aceasta ca vreau de a fi altfel, – o adevărată „schimbare la față” [5]. Aceste câteva detalii din biografia de creație a unui poet, dar și a unei întregi generații, justifică pe de-a întregul abordarea lui Daniel Cristea-Enache într-un studiu, realizat sub egida POSDRU. *Generația '60: discursul artistic și discursul critic. Neomodernismul*, în care autorul distinge patru tipuri de modernizare a culturii românești: cea liberală, prin sincronizare și ardere a etapelor (modelul Lovinescu); cea a neomoderniștilor, care constituie subiectul cărții amintite; cea de după 1990, post-comunistă, globalistă, liberă de cenzură; în sfârșit, excepția de la occidentalizare, adică modernizarea prin implant sovietic, tipică anilor 1947-1960. Autorul amintitei lucrări constată că literatura veritabilă și critica de vârf au fost mai puternice decât contextul ideologic și l-au modificat și că literatura română din anii '60 nu a fost doar controlată ideologic, ci a fost obligată să se adapteze unui sistem pe care l-a recentrat estetic, după ce fusese descentrat de proletcultism. „Marile cărți ale neomodernismului, autorii săi importanți au putut modifica din interior epoca, într-un proces contrar celui prin care epoca impunea, la rândul ei, directive și «adevăruri»”. Această modernizare rămâne, în opinia autorului, un subiect deschis de cercetare și ea poate constitui «cheia de lectură și descifrare a unui întreg secol de literatură română», una „scrisă într-o matrice românească valorizată tradiționalist și pusă într-o ecuație occidentală și europeană, prin sincronizări și resincronizări moderniste” [6]. Cu atât mai interesantă este perspectiva aceasta cu cât Ioana Em. Petrescu include *neomodernismul* în marea paradigmă a postmodernismului, considerându-l drept perioada de *acomodare*, de

tranziție a postmodernismului, care, cronologic, își are locul în prima parte a acestuia. Neomodernismul ar fi integrat, astfel, *postmodernismului*, desigur, aducând unele caracteristici, în plus, în raport cu modernismul, caracteristici care se vor concretiza, permanent, pe parcursul evoluării *postmodernismului*.

Nașterea unei noi conștiințe a poetului, în cazul lui Ioan Alexandru, trecut printr-o criză ce transpare în *Vămile pustiei* (1969), este percepută de către Ion Negoitescu, după apariția amintitului volum. Același critic literar, întrebându-se care sunt rădăcinile adânci ale lirismului specific al poeziei lui Ioan Alexandru, își va îndrepta privirea spre dramatismul social și moral și spre un anume tip de expresionism românesc dus la limită.

S-a spus că forța și autenticitatea gravă a gesturilor simple, brutale și sănătoase îl plasează, pe Ioan Alexandru, chiar de la bun început, în proximitatea lui Nicolae Labiș (Marian Popa). Vitalitatea proaspătă, îngemănarea vieții și a morții, lumea ca semn de întrebare – toate trecute prin filtrul contemplației, atingând dimensiuni filozofice, convertesc retorismul poeziei lui Ioan Alexandru într-o expresie plină de rafinament stilistic. Anume acest lucru l-a determinat pe Edgar Papu să-l considere pe autorul *Imnelor* drept cel mai mare poet imnic din întreaga istorie a literaturii noastre, iar *Imnele Țării Românești* drept o „grindină de lumină”. Vocabularul poeziei lui Ioan Alexandru, despre care Ion Caraion afirma că e gloduros, că zgâriaie și irită, cu precizarea că prin asta și are un soi de modernitate; spaima de degradarea materiei (în vol. *Infernul discutabil*); teama de infern și atracția lui (Mircea Martin) evidențiază viziunea complexă asupra vieții. În opinia lui Mircea Martin, poetul inițiază o acțiune remarcabilă de integrare a infernalului, astfel că vina poate deveni privilegiu, rațiunea de a trăi poate fi găsită chiar și în eroare. Nu infernul e reabilitat, ci viața care îl include, demnitatea suferinței fiind mai puternică decât suferința însăși. Toate acestea constituie argumente forte în favoarea neomodernismului poeziei lui Ioan Alexandru.

Antidogmatic, Ioan Alexandru a cultivat în cea de-a doua parte a itinerarului său de creație o poezie a sonurilor imnice, mizând pe ceea ce Zoe Dumitrescu-Bușulenga definea drept luminozitatea imaginii sale de etern copil, imnul însoțind permanenta contemplare a lumii.

Credința în autenticitatea și adevărul artei, în cazul lui Ioan Alexandru, a schimbat, după o observație a distinsei cercetătoare, datele fundamentale ale crugului liricii românești. Legătura cu predecesorii: cu Blaga, Goga, Coșbuc; arhaitatea satului și înălțimea cerului, conștiința timpurie și gravitatea severă a universului poetic; coborârea (după publicarea, în 1976, a volumului *Imnele Transilvaniei*) tot mai adâncă spre rostul lucrurilor, spre întocmirea lor tainică, va preciza Zoe Dumitrescu Bușulenga; gestul evlavios față de înaintași (în *Imnul străbunilor*); refacerea unui drum neîntrerupt pe care au mers cei de pâna la noi (Gelu, Avram Iancu, Bogdan); identificarea cu întreaga istorie, spre deosebire de moderniștii care se detașau de trecut; resacralizarea cuvântului în *Imnele bucuriei*, *Imnele Transilvaniei*, *Imnele Moldovei*, accentul pus pe rădăcină, ctitorie, întemeiere, în *Imnele Moldovei* denotă înălțimea și intensitatea angajării poetului în slujba artei în care istoria se regăsește.

Note bibliografice

1. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, București, 2008.
2. Casian Maria Spiridon, *Vămile lui Ioan Alexandru*. În: „Rost”, nr. 36, 2006.
3. *Dicționarul general al scriitorilor români*, coordonatori: Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Editura Albatros, București, 2000.
4. Laurențiu Ulici, „România liberă”, 20.IX.2000.
5. Ion Pop, *Recitiri: „Imnele” lui Ioan Alexandru*. În: „Viața Românească”, nr. 5-6, 2014.
6. Daniel Cristea-Enache, *Generația '60: discursul artistic și discursul critic. Neomodernismul*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.

Tatiana BUTNARU

Spiridon Vangheli pe „pajiștea albastră” din lumea copilăriei

T. B. – dr. în filologie,
conf. la Universitatea
de Stat din Tiraspol,
cercetător științific
superior la Institutul
de Filologie al AȘM.

Domenii de cercetare:
istoria literaturii române,
folcloristică, abordări
interdisciplinare și surse de
inspirație mitico-folclorice
în poezia contemporană.

Cărți publicate: *Orientări
folclorice în poezia postbelică
din Basarabia* (2004),
*Orientări mitice în poezia
contemporană* (2006),
*Viziuni și semnificații
mitico-folclorice în poezia
contemporană* (2011),
*Poetica folclorică în creația
lui Grigore Vieru. Note de curs*
(2011), *Stilizări folclorice
în poezia contemporană*
(2013), *Tipologia baladei
populare* (2013).

Proza lui S. Vangheli se încadrează în spațiul mitic al spiritualității autohtone explorat dintr-o perspectivă poetică și estetică în același timp. Evidențiem în contextul semnalat o sensibilitate artistică deosebită, care determină prezența unor „zăcăminte folclorice” sau „straturi populare” [1, p. 7], cum le numește A. Dima, ceea ce-i asigură o impresionantă simțire artistică.

Respectând cu strictețe principiile transfigurării populare, scriitorul S. Vangheli aprofundează lumea copilăriei potrivit unor viziuni estetice originale, a unor elemente de sensibilitate modernă. În primul rând, vom evidenția subtilitatea metaforei mitice, determinată de

This article outlines the predilection of Spiridon Vangheli for the Romanian myoritic fund, the author revives his writing by valorizing the folk tradition, according to original aesthetic visions of elements of modern sensibility. Spiridon Vangheli's prose falls within the mythical space of autochthonous spirituality explored from a poetic and aesthetic perspective at the same time.

We highlight a special artistic sensibility when the author gives a sensational feeling of delight, jubilation to the nature, life, universe, expressing the beatitude of a soul thirsty for candor.

Spiridon Vangheli's work moves between the fabulous myth and the representations of his creative imagination to bring us and extend our childhood on a blue pasture of his soul.

profunzime și lirism, de motive și dimensiuni existențiale, pe care le exprimă autorul în dramatica contemplare a lumii. Elementul mitic se redimensionează din interior, el predispune autorul spre lărgirea semnificațiilor, îl orientează spre chintesența cotelor de vârf ale artisticității. Trăirile, sentimentele, stările sufletești sunt relevate de multe ori prin prisma inițierii mitice, autorul redă senzațional sentimentul de încântare, de jubilație sufletească în fața naturii, vieții, universului, exprimă beatitudinea unui suflet însetat de candori.

Metafore precum „coliba albastră” sau „steaua lui Ciuboțel” sunt de sorginte mitică și esențializează o stare de spirit, conține o cheie poetică pentru deschiderea multiplă a temeiurilor spiritualității autohtone. S. Vangheli își asumă rolul de mag în țara copilăriei, el invocă deseori culoarea albastră, pentru a poposi într-un tărâm miraculos de poveste, pe care copilul o percepe în conformitate cu viziunea sa despre univers. „Noaptea dorm în casă, dar ziua trăiesc în coliba albastră”, spune Radu, protagonistul cărții *Băiețelul din coliba albastră*. S. Vangheli plăsmuiește viziunea unui copil receptiv la frumusețile lumii, predispus spre tărâmul inefabil al basmului și al transfigurațiilor mitice.

„Din pădurea asta tata
Își alege fluieratul,
Mama – florile din vetre,
Miorița – clopoțelul.”

(Basm cu cel mai bogat copil din lume).

Gama de culori este variată și iradiază într-un spectru multicolor de curcubeu, creând asociația „celui mai bogat copil din lume”, după modelul lui Andersen:

„Roșu cred că-i din căpșune,
Galbenul – din romanițe,
Verdele – acel din iarbă
Și din albăstrițe – albastru.”

(Basm cu cel mai bogat copil din lume).

Împreună cu micul cititor, poposim în „coliba albastră” a copilăriei, unde persistă o lumină stelară, care-i poartă pe Radu, Guguță sau Ciuboțel într-o ambianță neobișnuită, satisface setea cititorului de miraculos. *Calul cu ochii albaștri*, „zurgălăul pierdut în Cucuieți”, vine și el din aceeași lume miraculoasă a poveștii, ca să confirme niște adevăruri

existențiale. Albastre sunt și cele două viorele, care au înflorit în pantofii Domniței din *Pantalonio* – țara piticilor și seamănă leit cu ochii mamei, „două flori albastre” de care copilul nu se poate despărți nici pentru o clipă. Fulgii de nea cad molcom peste cușma lui Guguță sau peste oamenii de zăpadă plăsmuiți de Ciuboțel, se revarsă din adâncul albastru al cerului precum e „ochiul apei din poveste”, ca să iradieze în contururi magice. Este albastră și ninsoarea, de unde vine „un dor de îngeri” transpus în maniera unui cunoscut verset biblic:

„Înger, îngerașul meu,
Ce mi te-a dat Dumnezeu,
Totdeauna fii cu mine
Și mă-nvață să fac bine” [2, p. 45].

Tipologia binelui însoțește aventurile fanteziste ale picilor în dorința firească spre afirmare. Iar „turnul dorului” nu este altceva decât o proiecție mitică a unor resorturi sufletești, de unde personajul-copil își exteriorizează sentimentele după modelul lui Gr. Vieru.

„Sunt alb, bătrân aproape,
Mi-e dor de tine, mamă.”

(*Mie dor de tine, mamă*).

Eroul lui S. Vangheli „albește” de dorul de casa părintească, iar asta e „boala cea mai grea din lume!”, readucând imaginea dorului de me-leag prin intermediul unor afinități spirituale cu elementul mitico-folcloric. Fără a pierde ceva din profunzime, ideea este preluată și în povestioara *Cocostârcii*, unde dragostea pentru plai pornește din atașamentul față de cuibul părintesc și se manifestă prin categoria sacralizată a dorului.

În mitologia folclorului românesc, cocostârcul este pasărea binecuvântată, e pasărea nemuririi, augurală, un simbol al imortalității, ea determină norocul și belșugul în casa omului [3]. Într-o cunoscută nuvelă de S. Vangheli, cocostârcii „și-au ales pentru cuib casa a doi bătrâni, care nu era cea mai frumoasă din sat”. Symbolismul păsării transpare în corelație cu destinul existențial al celor doi părinți „corojiți” de timp, care au crescut mulți copii, dar aceștia, asemenea puilor de cocostârc, „s-au împrăștiat prin lume, lăsându-i mamei obrazul plin de încrețituri și doi ochi să se uite spre poartă, iar tatei o cușmă de păr alb în cap și un băț în mână”.

Raportată direct la existența omenească, valoarea artistică a imaginii constă în ideea de împlinire. Motivele sunt adaptate unei situații artistice, care, încărcată de sensuri și făcând referință la un bilanț existențial, exprimă ideea de împlinire. Este vorba de „râvnita plinătate spirituală” [4, p. 3], ce-o contemplează eroii lui S. Vangheli în percepția mitico-folclorică a lumii: „Când vedeau cocostârcii stând într-un picior pe acoperișul casei – parcă le venea inima la loc și casa li se părea plină”.

Departate de pașișă folclorică sau imitația rudimentară, S. Vangheli asimilează din arsenalul tradițional un vast material de investigație artistică. Dorul „trop-trop-trop a venit pe urmele lui (Ciuboșel – s. n.) înapoi acasă,” iar apoi iradiază prin nimbul sacru al iubirii, de unde pornesc impulsurile vieții.

S. Vangheli dezvăluie și aprofundează dorul de părinți sau vatra strămoșească prin intermediul unor detalii artistice corelative, acestea găsimu-și interiorizare prin „turnul dorului” sau crenguța verde lăsată pe prispa celor doi părinți în semn de recunoștință. În imaginația copilului dorul atinge dimensiunile baladescului, ceea ce îl determină a face o analogie dintre chipul mamei și Sora Soarelui, floarea cerească, venită în ospeteie lui Ciuboșel împreună cu tot alaiul de stele și lăcări, pentru a emana o lumină darnică, în fața căreia „bunelul umblă în genunchi”, de parcă ar sta la icoane. Este conturată o idee de întregire mitică prin prisma unor categorii simbolice depozitate de alura lor sacră, dar alimentate de o irezistibilă sete de viață, de primenire lăuntrică. Bunelul „seamănă, seamănă floarea soarelui,” fiindcă, spune el, „trebuie să faci măcar oleacă de lumină pe unde mergi”. Lumina devine, astfel, o metaforă totalizatoare, un punct de legătură dintre om și măreția cosmosului substituit prin formele alegorice ale mitului. „...Că pământul e cinstit. Ca soarele, ca pasărea, ca izvorul,” aceste sugestii metaforice încearcă să inițieze micul cititor în resorturile filosofiei populare, îi propune o lecție de omenie și bunătate sufletească, exprimă bucuria de a trăi, a iubi, a se menține în anturajul valorilor general-umane. Steaua lui Ciuboșel din vârful turnului luminează satul zi și noapte, stă de veghe la căpătâiul măicuței până se face bine, devine un înger păzitor pentru toți copiii din Turturica, iar atunci când își ia zborul spre împărăția ei de poveste, vrea „să-i ducă măicuței un fir de iarbă de pe pământ.”

Steaua menține existența și „apără” cerbul, care aleargă când pe un vârful de munte, când pe celălalt, sugestie a unui timp mitic arhaic, pentru a proteja de rele „pălăria albastră” a pământului. Nu numai universul teluric, dar și oamenii, mai bine zis, puii de pitic din *Împărăția Duminică*, se află sub aura ocrotitoare a Stelei, în deplină îngemănare cu ritmurile cosmice, unde Soarele și Luna, Mama noastră cea dintâi, determină anturajul selenar al existenței omenești. S. Vagheli dezvoltă și aprofundează o atmosferă de luminozitate, creând asociația unui amalgam de stări și trăiri sufletești de excepție, ce-și trag originea din proiecția simbolică a miturilor și așa-ziselor „sărbători ale soarelui” descătușate de riturile păgâne și condensate în mod firesc în diverse situații artistice. După expresia lui M. Ferber, fenomenul este „atât de copleșitor și atât de fundamental, încât semnificațiile lui în mitologie și literatură sunt prea multe pentru a fi enumerate” [5, p. 266]. Sentimentul de admirație față de astrul ceresc, „ma-a-re minune e Soarele ăsta... Câte lămpi ard noaptea și tot e întuneric, dar el unul luminează și casă, și bordei, și drum. Și muntele își încălzește spatele la dânsul, că nu i-ar mai crește chica aceea verde...”, presupune o jubilație, dar și o eliberare de verdictele mitului, autorul îndeamnă spre lumină și căldură, spre plinătatea viguroasă a vieții, care oscilează de la viziunea mitică spre cea metafizică, spre o concepție apropiată de viziunea folclorică.

E. Niculiță-Voroncă scria: „Soarele e ochiul lui Dumnezeu” [6, p. 229]. Poetica privirii corelată cu leitmotivul solar se manifestă la S. Vagheli prin expresia unei totale detașări de semnificațiile religiozității cosmice. Replica „Tu ai aprins Soarele pe cer” indică o stare de alternare a luminii solare în raport direct cu ființa umană, încadrarea ei într-un circuit neîntrerupt. Eroul lui S. Vagheli e predispus să trăiască plenar evaziunea sa în mitul solar al universului, ca de la altitudinea astrului ceresc să proclame „ideea statorniciei din veac a ritmurilor primare ale vieții” [7, p. 35], să se reintegreze într-o atmosferă de continuă sărbătoare și resurrecție sufletească:

„Lie, lie,
Ciocârlie,
Cântec dulce
Din câmpie!”

(*Împărăția Duminică*).

Este acordul final ce izvorăște din deplina îngemănare a cerului cu pământul, indică o culminație emoțională caracteristică pentru opera lui S. Vagheli.

Undeva în subtext mai întrezărim și o inițiere mioritică, ce se manifestă prin convertirea elementului mitic în contextul unor situații de viață obișnuite, marcate de o vibrantă subtilitate artistică, de profunzime și lirism. Trei iezi, Turturica sau Cucuieți este, de fapt, „spațiul matrice” ori „spațiul mioritic” axat pe filonul creativității populare. Acest „spațiu mioritic” este specificat prin aprofundarea unui mod de viață tradițional, care oscilează, după remarcă lui M. Cimpoi, „de la orizontul mioritic spre orizontul european cu garnitura de categorii care este proprie mioritismului românesc” [8, p. 18].

Analiza simbolurilor și imaginilor artistice indică cert caracterul de încadrare în atmosfera mitică, sunt intuite niște niveluri de specificare și formule individualizatoare de semnificație arhetipală. Matricea stilistică românească se menține prin ideea de dăinuire, prin desăvârșirea unui spațiu sacru de valori circumscris în aspectele sale existențiale. Fenomenul de adaptare la condiția mioritică se manifestă firesc și spontan, prin intermediul unor imagini tradiționale, fiind determinate de un substrat mitologic străvechi, supus treptat modificărilor succesive. Șalul verde pe care-l îmbracă mama din balada cu același nume sugerează ideea mării plecări. Prin transfer metaforic, se are în vedere trecerea ei dintr-un plan existențial în altul imaterial, într-un spațiu selenar, cosmic, de o superioritate absolută:

„Și s-a dus să are,
Dar în vârf de deal
Vreamea i se pierde –
Mama se preface
În morman de țarină.
Și îmbracă mama
Șalul acela verde.”
(*Șalul verde*).

Redimensionarea elementului mitic se manifestă prin comuniunea tainică cu natura, prin amplificarea sensurilor și accentelor artistice favorizate de un fond mitic străvechi. Metafora verdelui se încarcă cu un fond profund esențializat, culminează cu un simbol de origine mitico-folclorică, exprimă ideea de dăinuire, perenitate zămislite de veacuri în accepția populară. Elementele naturii, iarba, pământul, rămurica verde, cerul, întreg universul sunt trăite din perspectiva transcendenței mitice, ele capătă accepția unui spectacol ceremonial și redau, în ultimă instanță, o finalitate existențială, un bilanț simbolic.

S. Vangheli pendulează între fabulosul mitic și reprezentările imaginației sale creatoare, pentru a ne aduce în preajmă și a „ne prelungi copilăria. Cu o oră. Cu o zi. Cu un veac. Cât îi avem cartea în preajmă – suntem copii. Cărțile lui sunt ca niște corăbii, care scot copiii în larg”, ca să se mențină în permanență pe „o pajiște albastră” a sufletului.

Note

1. A. Dima, *Zăcămintele folclorice în poezia noastră contemporană*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II,” București, 1936.
2. *Carte de rugăciuni*, Editura Agapiș, București, 2004.
3. I. Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcand, Timișoara, 1997.
4. M. Cimpoi, *Întoarcerea la izvoare*, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1985.
5. M. Ferber, *Dicționar de simboluri literare*, Editura Cartier, Chișinău, 2001.
6. E. Niculiță-Voroncă, *Datinile și credințele poporului român*, Editura SAECULUM, București, 1998.
7. D. Bălăeș, *Eterna regăsire*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1979.
8. M. Cimpoi, *Orizont mioritic, orizont european*, Fundația Scrisului Românesc, Craiova, 2003.

Fișă bibliografică

Spiridon Vangheli (n. 14.VI.1932, s. Grinăuți, județul Bălți) s-a manifestat deplin în domeniul literaturii pentru copii. Volume publicate: *În țara fluturilor* (1962); *Băiețelul din coliba albastră* (1964); *Balade* (1966); *Isprăvile lui Guguță* (1967); *Ministrul bunelului* (1971); *Guguță – căpitan de corabie* (1979); *Steaua lui Ciuboșel* (1981); *Calul cu ochi albaștri* (1981); *Pantalonie – țara piticilor* (1989); *Măria sa Guguță* (1989); *Guguță și prietenii săi*, 2 volume (1994); *Tatăl lui Guguță când era mic* (1999); *Copiii în cătușele Siberiei* (2000). A studiat la facultatea de filologie a Universității de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. În 1974 i s-a decernat Premiul internațional „Diploma de Onoare Andersen”, iar scrierile sale au fost traduse în peste 40 de limbi ale lumii. Este Laureat al Premiului de Stat al RSSM, 1980, și Laureat al Premiului de Stat al URSS, 1988. Împreună cu Grigore Vieru, a colaborat la apariția mai multor ediții ale „Abecedarului”.

Constantin ȘCHIOPU

Valori și atitudini în interpretarea operei literare

C. Ș. – conf. univ. dr. hab.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Departamentul Teoria și
Practica Jurnalismului,
USM, profesor-cumular de
limba și literatura română
la Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”
din Chișinău. Lucrări recente:
*Metodica predării literaturii
române*, Editura Carminis,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori*, Editura ARC,
Chișinău, 2010; *Manuale de
limba și literatura română
pentru clasa a X-a* (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu),
a XI-a (coautor Marcela
Vâlcu-Șchiopu), *a XII-a, liceu*
(coautor M. Cimpoi).

Perioada istorică în care trăim este una a demitizărilor, relativismului, scepticismului modern și a devalorizării idealurilor, simbolurilor, principiilor umaniste, a creațiilor spirituale și culturale autentice. În societatea de consum pe care o traversăm, valorile s-au amestecat cu pseudovalorile, cultul mediocrității proliferându-se la toate nivelurile. Materialitatea, lupta de interese, abuzul au un impact negativ deosebit asupra formării unei personalități reprezentative, conștiente și libere, apte de a promova valori umane autentice. Înrădăcinate în nevoile, dorințele și aspirațiile oamenilor, valorile nu pot fi confundate cu toate acestea, întrucât ele au un caracter de generalitate, desemnând ceea ce este considerat ca dezirabil, demn de a face obiectul dorințelor omenești. În această ordine de idei, Tudor Vianu sublinia: „O valoare nu este dată decât pentru o dorință, fie ea oricât de

In this article there is approached the problem of literary work interpretation from the perspective of the values included in it: moral, religious, esthetical, biological, affective. At the same time there are proposed several textual tasks that have the role to include pupils in the situation of participating in the life of the literary opera heroes, to express emotional states, to acquire certain traits that are analyzed in parallel with those of the character chosen as a model.

individuală, dar în momentul în care o cuprinde, conștiința postulează în valoare obiectul posibil al unei multiplicități de dorințe identice, al totalității dorințelor identice. Ceea ce mi se arată mie ca bun sau frumos poate apărea la fel oricărui exemplar uman; este nevoie numai ca dorința corelativă să se trezească. În zarea oricărei valori se lămurește putința unei solidarizări umane” [5, p. 45-46].

Privit din perspectiva formării la elevi a valorilor general-umane, curriculumul la disciplina Limba și literatura română stipulează, de rând cu alte principii ce stau la baza selectării/structurării conținuturilor educației literare, și pe cel al plinătății axiologice: coerența valorilor fundamentale (Adevărul. Binele. Frumosul. Dreptatea. Libertatea), a valorilor specifice creației artistice (estetice, morale, religioase, teoretice), coerența valorilor contextuale. Totodată menționăm și faptul că scrierile literare sunt judecate și apreciate din perspectiva valorii lor estetice, ca valoare supraordonată, specifică și definitorie. Aceasta asigură autonomia creației estetice în raport cu alte producții culturale (tratate științifice, coduri legislative, programe politice, eseuri filozofice, scrieri jurnalistice etc.). În același timp însă, în cadrul textelor literare interacționează valori de diverse tipuri, care influențează procesul de interpretare și, în ultimă instanță, de valorizare estetică a textelor respective.

Atunci când încercăm să precizăm scopul și importanța studierii literaturii în școală, trebuie să ținem cont de faptul că, spre deosebire de alte forme ale cunoașterii umane, literatura, ca ramură a artei, ce valorifică funcția expresivă a limbii (expresivitatea rezultă mai ales din folosirea limbajului mediat, cu înveliș senzorial, capabil să emoționeze), se adresează preponderent sensibilității, declanșează efecte emoționale, estetice. Având ca scop obținerea unui efect estetic, această funcție (expresivă / hedonistă) a operei nu se dezvăluie decât în relație cu receptorul. Adresându-se unor destinatari potențiali (în cazul nostru elevilor), textul artistic își exercită și alte funcții ale sale: *referențială* (transmite o viziune a scriitorului despre realitate, despre lume), *cognitivă / informativă* („opera ne comunică informații artistice organizate într-un mesaj specific și transmise printr-un cod” [4, p. 97], *educativă / formativă* („opera literară își formează un subiect capabil să recepteze, care se lasă influențat de ea, contribuie la formarea conștiințelor, a convingerilor, la

dezvoltarea sensibilității, a gustului estetic” [3, p. 18]. Coordonatele de bază ale funcției formativ-artistice însumează nu numai spirit de receptivitate față de nou, cultivarea motivației cognitive și a interesului pentru cunoaștere, dar și formarea la cititor/elevi a unui sistem de valori, a unei atitudini corespunzătoare față de acestea. Astfel, formarea unor reprezentări culturale privind evoluția și valorile literaturii, cultivarea unei atitudini pozitive față de limba maternă și recunoașterea rolului acesteia pentru dezvoltarea personală și îmbogățirea orizontului cultural, abordarea flexibilă și tolerantă a opiniilor și argumentelor celorlalți, cultivarea plăcerii de a citi, a gustului estetic în domeniul literaturii, dezvoltarea interesului față de comunicarea interculturală etc. sunt câteva dintre valorile și atitudinile care pot/trebuie formate în procesul educației literar-artistice a elevilor. În această ordine de idei, profesorul îi va include pe elevi în diverse activități de interpretare a textului literar, în cadrul cărora ei vor „observa” ce tipuri de valori interacționează în diegeza operei literare, în care secvențe ale textului intră în joc valorile respective, ce tip de comportament afirmă personajul, în ce constau conflictele de valori, în cazul în care ele există în operă etc. Astfel, interpretând, de exemplu, balada populară „Monastirea Argeșului”, elevii vor constata că în această operă interacționează o serie de valori religioase (destinația clădirii ce urmează să fie construită, alegerea locului pentru construcție, visul lui Manole), estetice (dorința de a realiza o creație fără precedent), morale (loialitatea meșterilor față de Manole, respectarea jurământului, uciderea Anei), biologice (amenințarea cu moartea, abandonarea meșterilor pe acoperișul mănăstirii), afective (dragostea lui Manole față de Ana, îndârjirea Anei de a ajunge cu mâncarea la Manole, atașamentul Anei față de copil), juridice (autoritatea domnitorului față de meșteri) etc. Ca sarcini orientative, pe care elevii urmează a le soluționa, pot fi următoarele:

1. Este visul care îi inspiră lui Manole soluția sacrificiului compatibil cu morala creștină?
2. Decizia lui Manole de a recurge la sacrificiul uman pentru a putea duce la bun sfârșit construcția începută poate fi interpretată diferit, în raport cu valorile cărora cititorul le acordă prioritate. Care dintre următoarele variante vi se pare cea mai adecvată? Argumentați cu trimiteri la text:

- a) teama de-a fi ucis de domnitor;
- b) conștiința predestinării, a unei misiuni încredințate de către Divinitate;
- c) orgoliul;
- d) năzuința creatoare;
- e) firea superstițioasă a meșterului.

3. Cum motivați faptul că în unele variante ale baladei numai Manole din toți zidarii nu încalcă jurământul, nu dezvăluie taina înțelegerii? Alegeți varianta posibilă de răspuns și argumentați:

- a) el este sortit să devină eroul care să jertfească ce are mai scump pentru desăvârșirea operei;
- b) este un naiv și fără minte;
- c) are prea mare încredere în tovarășii săi;
- d) altă opinie.

4. Raportați decizia lui Manole de a nu încălca jurământul la una dintre valorile general-umane și formulați o concluzie.

5 Determinați, în baza afirmației lui V. Alecsandri, ce conflicte de valori există în baladă: „*Dar orice lucra / Noaptea se surpa*. Superstițiile poporului în privirea zidurilor sunt multe. Așa, el crede că o zidire nu poate avea trăinicie dacă nu se îndeplinesc oarecare datine mistice, precum, de pildă, îngroparea umbrei unui om în temelie. Pietrarii au obicei a fura umbra cuiva, adică a-i lua măsura umbrei cu o trestie și a zidi apoi acea trestie în talpa zidirei. Omul cu umbra furată moare până în 40 de zile și devine stafie nevăzută și geniul întăritor a casii. Fiind însă că acest obicei a produs adeseori nenorociri, spăriind mintea celor cu umbrile furate, și aducându-i astfel la boale grele, zidarii au fost siliți a-și schimba datina. Când dar este a se rădica vreo casă nouă, până a nu se așeza cea întâi peatră a temeliei, se face aghiazmă cu care se stropesc șanțurile. Apoi se taie doi miei de se face masă mare pentru zidari, carii după ce ospătează în sănătatea stăpânului casei și întru zidirea zidurilor, îngroapă cruciș capetele mieilor în două colțuri a casii, iar în celelalte două unghiuri, ei zidesc două oale roșii pline cu apă nencepută” [1, p. 117-118].

În cazul interpretării romanului *Ion* de L. Rebreanu din perspectiva valorilor ce se conțin în el, sarcinile ajutoare vor fi:

1. Cum apreciați comportamentul Anei din romanul *Ion* de L. Rebreanu? Alegeți una dintre variantele de mai jos sau formulați o opinie proprie. Argumentați-vă răspunsul:

- a) devotament insuflat de dragostea pentru soț;
- b) supunere față de voința bărbatului, potrivit normelor de comportament din societățile tradiționale.

2. Demonstrați cu referințe la roman că intriga este construită pe un conflict valoric.

3. Comentați remarcă: „Și toată lumea compătimea și lăuda pe Ion, c-a fost așa de bun și de harnic...”. Este justificată această atitudine a satului ori nu? Includeți-o într-o scară a valorilor morale.

4. Motivați metamorfoza părintelui Belciug în ceea ce privește atitudinea lui față de Ion, pe care, la începutul romanului, îl numește „un stricat și un bătaș, un om de nimic”, iar la înmormântare – „mândru creștin răposat”. Există în această atitudine-replică un conflict al valorilor? În ce constă el?

5. Împărțiți-vă în două „tabere”: apărători și acuzatori ai comportamentului (acțiunilor) lui Ion, mai apoi aduceți probe „pro” și „contra” în ceea ce privește gradul de vinovăție pentru moartea Anei, a copilului, pentru dezmembrarea cuplului conjugal George–Florica. Dacă doriți, puteți formula sentința.

6. Demonstrați, pe baza citatelor, un conflict al valorilor: „Dragostea nu ajunge în viață... dragostea e numai adaosul. Altceva trebuie să fie temelia”; „...ce folos de pământuri, dacă cine ți-e pe lume drag nu-i al tău”.

7. Numiți alte 2-3 situații și, respectiv, conflictele de valori atestate în romanul *Ion*.

8. Care dintre valorile enumerate le afirmă romanul *Ion*? Alegeți din variantele propuse și argumentați:

- a) cultul vieții;
- b) responsabilitatea față de propriile acțiuni;
- c) iubirea față de aproapele tău;
- d) respectul față de părinți;
- e) bunătatea, toleranța etc.;
- f) altă valoare.

Un alt concept al psihologiei sociale, la care deja ne-am referit, tangențial, este și cel de atitudine, definit în literatura de specialitate drept „dispozi-

ția internă a individului față de un element al lumii sociale (grup social, probleme ale societății etc.), orientând conduita în prezența, reală sau simbolică, a acestui element [2, p. 91]. Ca modalitate relativ constantă de raportare a individului sau grupului față de anumite laturi ale vieții sociale și față de propria persoană, atitudinea desemnează orientarea gândirii, dispozițiile profunde ale ființei noastre, starea de spirit proprie nouă în fața anumitor valori. Există atitudini personale, ce pun în cauză individul, și atitudini sociale, care au o incidență asupra grupurilor. Ceea ce le caracterizează pe ambele este faptul că întotdeauna este vorba de un ansamblu de reacții personale față de un obiect sau individ determinat. Subiectul însuși le percepe ca făcând parte integrantă din personalitatea sa, ceea ce face ca atitudinile să fie foarte înrudite cu trăsăturile de caracter, ele reprezentând în același timp un mijloc de exprimare a eului, de autorealizare și autodezvoltare. Astfel, atitudinile lui Ion manifestate față de Ana/părinți, desprinse din replicile, din comportamentul sau din felul cum gândește însuși personajul, scot în evidență un tip uman agresiv, brutal, intolerant, nemilos. Prin urmare, caracterizarea personajului din punctul de vedere al atitudinilor manifestate presupune relevarea atitudinii acestuia față de sine (atitudinea față de sine se exprimă prin demnitate, mândrie, orgoliu, amor propriu, încredere în forțele proprii, siguranță de sine, modestie sau lipsă de modestie, marcând astfel „stilul” comportamental al individului, precum și relațiile acestuia cu semenii), față de societate (această atitudine se diferențiază și se individualizează, potrivit situațiilor create, în: atitudine față de muncă, atitudine față de normele, principiile și etaloanele morale; atitudine față de familie, școală, biserică etc.; atitudine față de ceilalți semeni etc.). Având în vedere această tipologie a atitudinilor, profesorul va putea lesne formula sarcinile care vor orienta activitatea elevilor în procesul interpretării romanului din perspectiva conceptului respectiv. Dintre întrebările-sarcini vor face parte și următoarele: „Ce atitudine manifestă Ion față de Ana / Ana față de Ion? Cum explicați această atitudine?”, „Formulați și comentați atitudinea lui Ion față de școală / pământ”, „În ce măsură replica lui Vasile Baciuc, adresată lui Ion („sărnatoc”), contribuie la crearea imaginii despre sine a protagonistului?”, „Ce consecințe are această atitudine a lui Vasile Baciuc asupra lui Ion și asupra acțiunilor lui ulterioare?”, „Ce trăsături de caracter/sentimente ale lui Ion sunt determinate de atitudinea lui față de pământ?” etc.

Evident, orice interpretare a operei va finaliza/trebuie să finalizeze cu formularea atitudinii scriitorului față de problema abordată, față de personajele create: „Care e atitudinea scriitorului față de Ion/Ana etc.?” „Ce crede scriitorul despre...?” „Susțineți cu argumente din operă că autorul are o atitudine negativă/pozitivă față de...”, „De ce autorul își ucide personajul/personajele?”

În concluzie subliniem că, pus în situația de a participa la viața eroilor operei literare, de a-și exprima stările de conștiință, de a însuși anumite trăsături pe care le analizează în paralel cu cele ale personajului ales drept model, elevul își va putea dobândi anumite concepții, care vor conduce la descoperirea treptată a propriei personalități. Calitatea idealului de viață al elevului depinde chiar și de potențialul moral și etic al personajului pe care acesta îl studiază. Astfel, prin strategii și metode specifice gândirii critice, elevul poate diferenția aspectele pozitive de cele negative și descoperi rolul pe care îl pot avea personajele literare asupra propriei dezvoltări.

Referințe bibliografice

1. Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, Editura Minerva, București, 1971.
2. Roland Doron, Françoise Parot, *Dicționar de psihologie*, Editura Humanitas, București, 1999.
3. Constantin Parfene, *Literatura în școală*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1997.
4. Ion Pascadi, *Nivele estetice*, E.D.P, București, 1972.
5. Tudor Vianu, *Introducere în teoria valorilor*, Editura Albatros, București, 1997.
6. *Comunicarea: greșeli și soluții. Problemar la limba română* (coautor Marcela Vâlcu-Șchiopu), 2014.
7. *210 compuneri și teste rezolvate. Limba și literatura română* (coautor Cecilia Stoleru), Editura Teo Educațional.

Eugeniu COȘERIU

Am ajuns să fiu un *cetățean al lumii*

În spațiul virtual al internetului poate fi vizionată una dintre puținele înregistrări filmate cu Eugeniu Coșeriu. Adresa este: <https://www.youtube.com/watch?v=Nm7bZlccFf4>, filmul fiind încadrat într-o serie intitulată „El intelectual y su memoria”. Pe durata a aproximativ o oră și jumătate, înregistrarea conține un interviu pe care Coșeriu l-a acordat profesoarei dr. María Ángeles Pastor, în cadrul Facultății de Filosofie și Litere a Universității din Granada, în prezența prof. dr. Cándida Martínez López, decan al acelei facultăți. Discuția s-a desfășurat în ianuarie 1993, cu o zi înainte de ceremonia de acordare a titlului de doctor honoris causa al Universității din Granada marelui învățat. Am considerat util să punem la dispoziția numeroșilor simpatizanți și a adepților români ai teoriilor lui Eugeniu Coșeriu o versiune în limba română a acestui interviu. Mulțumesc trei doctorand Andreea-Giorgiana Marcu pentru transpunerea textului și traducerea lui în limba română (Eugen Munteanu).

Cándida Martínez López: Încep prin a vă spune că, pentru facultatea noastră, această zi este una specială, pentru că îl avem alături de noi pe domnul profesor Coșeriu, care ne va oferi un interviu în cadrul ciclului „Intelectualul și memoria sa”, un ciclu editorial cu destul de multă tradiție în facultatea noastră, care include deja atât de multe nume celebre. Prezența dumnealui aici, în această zi, la fel ca amintirea sa, înregistrată pe suport audio-video, va ajuta la sporirea fondului documentar pe care deja îl deține Facultatea de Filosofie și Litere, înregistrare care se mai regăsește, pe lângă Facultatea noastră, și în filmoteca din Andaluzia. Profesorul Eugeniu Coșeriu va oferi un interviu profesoarei Ángeles Pastor și așa dori să le mulțumesc amândurora, în numele facultății, pentru participarea la această ceremonie.

María Ángeles Pastor: Eu voi începe spunând că, în sfârșit, se realizează una dintre cele mai mari dorințe ale mele – bineînțeles, am mai multe (râsete) – aceea de a vedea aici, în aula din care s-au transmis vocile atâtor personalități, pe marele maestru și profesor Eugeniu Coșeriu. Trebuie să menționăm că nu este prima vizită a domnului profesor Coșeriu în Granada. Dumnealui participă în mod regulat la cursurile de vară din Almuñécar și a mai fost, cu diferite ocazii, invitat al facultății noastre. Îmi amintesc chiar că m-a certat odată, când mi-am prezentat teza de doctorat. Și în această dorință sau acest vis al meu, după cum spuneam, nici nu mi-aș fi închipuit că tocmai eu voi fi cea care va sta aici, lângă el. Pentru că mi s-a acordat această onoare, vreau să adresez mulțumirile mele echipei de la postul video al Facultății de Filosofie și Litere, deoarece suntem într-adevăr mulți, profesori și profesoare ale acestei universități – și nu mă refer aici doar la specializarea Filologie –, cei care îi datorăm cunoștințele noastre domnului profesor Coșeriu. Și tot atât de mulți suntem (spun *suntem* pentru că printre ei mă număr și eu) cei care-i purtăm cea mai adâncă admirație și afecțiune. Și trebuie să mai spun, fără alte ocolișuri, după cum au afirmat mulți alții înaintea mea, că ne aflăm – sau *vă aflați* – în fața celui mai ilustru lingvist în viață. Cu aceste cuvinte l-a descris profesorul meu, don Gregorio Salvador, mărturisindu-se, în același timp, adept și învățacel al lui Eugeniu Coșeriu, în discursul rostit cu prilejul primirii, de către savantul român, a titlului doctor honoris causa din partea Universității Complutense din Madrid.

Motivele pentru care domnul Eugeniu Coșeriu este supranumit „cel mai mare dintre lingviști” sunt recunoscute de către toți cercetătorii din domeniul limbajului – vorbim aici de cei care au un minim de bun simț. Măine, în cadrul festivității de acordare a titlului *doctor honoris causa* al universității noastre, domnul profesor dr. Mondejar va analiza nenumăratele merite intelectuale pe care le reunește personalitatea profesorului Coșeriu. Din acest motiv, nu voi zăbovi asupra lor în acest preambul. Voi face doar câteva sublinieri, în marea lor parte deja menționate – căci despre domnul Eugeniu Coșeriu s-au spus deja multe lucruri –, despre teoriile sale rămâne însă să se spună multe de acum înainte. A avut o instruire solidă, pe care o cultivă în mod constant, căci nu există zi în care domnul Eugeniu Coșeriu să nu lucreze. Oricât de târziu s-ar fi culcat, la acele cursuri de la Almuñécar, în care se sărbătorea tot timpul câte ceva și se stătea până târziu în noapte, când ajun-

gea la hotel, la recepție, domnul Eugeniu cerea întotdeauna să fie trezit la ora șase dimineața, dorință întâmpinată, din partea noastră, cu multă somnolență. Nesfârșita sa înțelepciune, gândirea sa clarificatoare ce luminează toate ariile științei lingvistice, de la istoria lingvisticii până la lingvistica aplicată – atât de la modă în zilele noastre –, dar și logica gândirii... pardon, logica limbajului, ca parte a filosofiei limbajului. Onestitatea sa științifică ar fi o altă caracteristică ce merită subliniată, deoarece ea este complet străină oricărui exhibiționism. Într-adevăr, pentru mine și pentru atâția alții, gândirea sa este de cea mai mare profunzime și are cea mai mare acoperire teoretică. Ca fapt divers, poate, aș dori să vă citez cuvintele unui lingvist japonez, pe numele său Takashi Kamei, care spune: „Lingvistica lui Coșeriu cuprinde mult mai mult decât ceea ce putem percepe acum din ea, pentru că va fi nici mai mult, nici mai puțin decât lingvistica secolului XXI”.

Dar să trecem la viața acestui umanist de o profunzime și rodnicie surprinzătoare. Poate că în acest fel vom reuși – sper eu – să dezlegăm vreun mister care să ne învețe, fie cât de puțin, cum să fim ca el. Deși am o bănuială că inteligența... (râsete) nu e ceva care se poate învăța. Domnul profesor Eugeniu Coșeriu a locuit, cu excepția unor perioade nu foarte lungi, în patru țări. Vom călători alături de el prin aceste patru țări, încercînd să vedem cum s-au conturat, de-a lungul vieții, enorma sa personalitate și marea sa știință. Să începem cu România. Domnul Eugeniu Coșeriu se naște la Mihăileni, un sătuc din Basarabia, în anul 1921. Această regiune a atât de îndepărtatei României, care este totuși atât de apropiată de noi din punct de vedere cultural, va trece după al Doilea Război Mondial în posesia Uniunii Sovietice, aparținând noii Republici Socialiste Moldovenești. (Deși există în continuare un alt teritoriu din România care poartă numele de Moldova, nu-i așa?)

Eugeniu Coșeriu: Da!

M.Ă.P.: În pasionanta noastră călătorie coșeriană – și sper că este și pentru voi pasionantă –, aceasta este prima oprire: România. Își face studiile primare la Mihăileni. Liceul îl va face la Bălți. Prin urmare, locuiește în Basarabia până în 1939 – adică pe durata copilăriei, a adolescenței și a primei părți din tinerețe. Ce vă amintiți din acești ani, dumnule profesor?

E. C.: Bine! Înainte de a vorbi despre amintiri, aş vrea să răspund unei întrebări lansate de dumneavoastră, în legătură cu posibilitatea sau imposibilitatea de a *învăţa* inteligenţa. (Râsete). Căci inteligenţa, trebuie să spun şi eu, nu se învaţă. Dar se învaţă, în schimb, munca. Şi, de multe ori, munca poate chiar să înlocuiască inteligenţa sau să o stimuleze şi să o dezvolte. Aş spune despre ştiinţă ceea ce Goethe a spus despre poezie. Când l-au întrebat câtă inspiraţie exista în poezie, el a spus că poezia este unu la sută inspiraţie şi nouăzeci şi nouă la sută transpiraţie. (Râsete). Şi acelaşi lucru, da, acelaşi lucru s-ar aplica lingvisticii şi oricărei alte ştiinţe. Munca asiduă, regulată este în realitate cea mai importantă. Bineînţeles că la fel de important este să ai maestri, să fii ghidat pe căile cunoaşterii şi să fie cineva acolo care să-ţi spună „asta nu merită să citeşti, mai bine concentrează-te în direcţia asta!”. După ce ţi-a lăsat un timp la dispoziţie, trebuie să capeţi experienţă, să dai puţin cu capul de pragul de sus până să înveţi că nu toate uşile se deschid cu uşurinţă.

Şi în legătură cu acele amintiri... Înainte de toate, am trăit, ca un copil normal ce sunt... (Râsete).

M.Á.P.: Aşa spunei?

E. C.: ... jucându-mă cu ceilalţi copii şi, bineînţeles, bătându-ne pentru lucrurile ce se puteau câştiga atunci în jocurile de copii, ca, de exemplu,... mmm... nasturii! Erau nişte jocuri cu nasturi şi eu obişnuiam să ajung seara acasă cu un ditamai săculeţ de nasturi, dar mi se întâmpla câteodată şi să trebuiască să tai de la haine diverşi nasturi, chiar de la păturile de pe pat, pentru că îi pierdusem pe toţi. (Râsete). Bun. Dar probabil că vă interesează mai mult formarea mea culturală, sistematică, din acele vremuri. Am studiat, am făcut studiile primare în satul natal şi am avut mare noroc, pe deasupra, să-i am pe părinţii mei, care au fost foarte speciali, în adevăratul sens al cuvântului.

M.Á.P.: În ce sens speciali?

E. C.: Vă răspund imediat. Am avut marele noroc să am ca învăţător un om remarcabil, pe care îl menţionez mereu, în toate interviurile care au ca obiect formarea mea intelectuală. Este vorba despre un mare om, care se numea Roman Mândăcanu – a murit nu demult –, care a fost cel ce m-a modelat şi a început să mă orienteze, să-mi confere încredere în mine însumi, exagerând poate uneori, dar cred că a făcut bine,

pentru că noi, cei buni, suntem în general timizi; prin urmare, destul de nesiguri. Acest învățător a fost cel care, într-o anumită măsură, m-a descoperit. Cât despre părinții mei, aveau deja formată o certă idee despre cultură, despre dezvoltarea intelectuală a omului în general și, mai ales, a copiilor lor. Și atunci, mama mea, care nu făcuse studii, avea doar școala primară terminată, a continuat să citească și să se informeze, să caute toată viața. Chiar și acum, după moartea ei, sora mea a descoperit printre hârtiile rămase o grămadă de note enciclopedice pe care și le făcea ea pentru dânsa. A găsit astfel, de exemplu, o descriere a Muzeului Britanic – tot ce conține și unde anume etc. – muzeu pe care ea nu îl văzuse niciodată, dar își dorea să știe. A găsit un vocabular cu cuvinte dificile. Și acolo își explica cuvintele, din când în când punea întrebări precum „Cuvântul ăsta nu-l înțeleg. Asta ce-o fi?”.

M.Ă.P.: Și căuta.

E. C.: Și căuta, da. Bine. Tatăl meu, în schimb, făcuse studii superioare și mereu a insistat să facem și noi – adică sora mea și cu mine –, nu era de conceput ca în familia noastră să nu se meargă la Universitate. De asta spuneam că am avut părinți foarte speciali în acest sens, și, în consecință, au făcut mari sacrificii. Și apoi la liceu, după școala primară, – în Spania se numesc colegii, acolo licee – pe care l-am făcut în orașul Bălți, am avut de asemenea profesori excelenți, excepționali din multe puncte de vedere. Și în felul acesta cred că am acumulat mai multe cunoștințe în liceu decât mai târziu. Căci după aceea, de exemplu, la examene, în Germania – examene universitare, zic – de final de ciclu de studii, fiind pe lângă profesorii și colegii care examinau, am observat de multe ori că la întrebările pe care le formulau în legătură cu literatura franceză, sau alt tip de literatură, aș fi putut răspunde cu cunoștințele din liceu, căci toate acestea erau deja acumulate de pe atunci, măcar în formă de cunoștințe latente. În plan personal, în schimb, în ciuda faptului că am trecut, după cum ați spus, prin mai multe țări, am ajuns să fiu un „cetățean al lumii”. În realitate sunt mereu acel copil moldovean din Mihăileni. M-am întors acum, anul trecut, acolo, și am realizat că sunt un dezrădăcinat care, într-un fel sau altul, a rămas parțial acolo. Am căutat în satul meu toate locurile din copilăria și din adolescența mea, dar nu am găsit aproape nimic. Totul dispăruse, casa mea nu mai exista, fântâna a dispărut și ea din fața casei. Am mai găsit un nuc din

vremurile mele. Și recunoscând acest nuc, am văzut că era al meu și l-am mângâiat și am simțit, cumva, că și el îmi răspunde.

M.Á.P.: Și... Viața din acele momente, în România, v-o amintiți să fi fost grea? Mă refer aici la gradul de dezvoltare.

E. C.: Tot timpul am perceput viața ca fiind dificilă.

M.Á.P.: Mereu?

E. C.: Da. Aproape niciodată în viață nu am avut momente în care să pot zice: „Vai, ce bine, nu trebuie să mă gândesc la ziua de mâine!” Pentru că ori nu aveam eu bani, ori eram singur, departe de familie, ori mi se nașteau copii și trebuia să-i hrănesc, așa că, în sensul acesta, pentru mine viața a fost mereu...

M.Á.P.: Dificilă.

E. C.: Da, dificilă.

M.Á.P.: Bine. Tot în România vă începeți studiile universitare, la Iași. Ce ați studiat acolo? Ce ați sublinia din educația primită? Cum vă raportați la această educație? Și de ce ați rămas doar un an la Iași?

E. C.: Am studiat Litere la Iași. Bine, părinții mă trimiseseră să mă înscriu la Facultatea de Medicină, iar eu m-am dus și m-am înscris la Litere...

M.Á.P.: De ce?

Pentru că îmi doream să studiez Litere și mă orientasem din liceu către studiile umanistice (Litere și Filosofie). Și vă voi povesti aici o întâmplare, tocmai pentru că vorbim de memoria – și memoriile – intelectualului. În perioada liceului (să fi avut vreo cincisprezece sau șaptesprezece ani) mă gândeam la asta și făcusem din ea un vis: să ajung, într-o zi, să le predau știință nemților! (Râsete). Și atunci...

M.Á.P.: Neapărat nemților?

E. C.: Da, nemților. Și aveam pe atunci niște caiete în care nu scriam, ci mai degrabă făceam proiecte, planuri, de tipul „Istoria limbilor și a popoarelor din Europa”, de profesorul Eugeniu Coșeriu, de la Universitatea din Heidelberg”. (Râsete).

M.Á.P.: Vă dăduseți și titlu universitar!

E. C.: Da. Și uneori puneam Marburg, uneori Heidelberg...

M.Á.P.: Le schimbați între ele!

E. C.: Și câteodată chiar Tübingen! Cu alte cuvinte, îmi propuneam atunci să scriu despre ambele probleme, despre istorie și despre limbă sau limbaj, care mă fascinau de pe atunci, dar și cu această idee de a le înapoia germanilor cunoștințele pe care ei mi le dăduseră. De asta m-am înscris la Facultatea de Litere, unde am avut, iarăși, profesori excepționali și am făcut mai multe specializări simultan. Pe parcursul întregii specializări cred că am avut, pe atunci, în jur de douăzeci și două de examene. Am luat paisprezece dintre ele în anul întâi. Am făcut filologie romanică, de exemplu, cu profesorul Găzdaru, slavistică cu profesorul Caraman și latină cu profesorul Marinescu. Estetică și critică literară am făcut cu un mare critic și istoric al literaturii române, George Călinescu etc. Am studiat cu o mulțime de profesori excelenți. Dar, după un an, a trebuit să plec! Adică nu a trebuit, așa am decis eu să plec, pentru că cerusem o bursă de studii în Italia!

M.Á.P.: A trebuit să părăsiți România?

E. C.: Da. Am plecat din România, cerând o bursă pentru Italia, pe care guvernul italian mi-o dăduse. În plus, rămăsesem singur, căci regiunea mea fusese deja ocupată de ruși. Părinții și familia mea rămăseseră acolo, în zona de ocupație sovietică, așa că eu eram în partea asta a României, cum spuneam...

M.Á.P.: ... deșezăcinat.

E. C.: Eram..., mă simțeam foarte legat de bucățița mea de pământ, așa că rămânând acolo, mă simțeam în realitate ca și cum aș fi fost într-o țară străină – deși era aceeași țară – fără familie și într-o regiune pe care o cunoșteam destul de vag, ca și cum dintr-o dată Andaluzia ar aparține altei țări, și un andaluz care a trăit mereu în Andaluzia ar trebui să locuiască la Logroño! Atunci probabil că s-ar simți puțin... exclus. Și așa am plecat în Italia...

M.Á.P.: Da. Înainte să vorbim despre Italia, ca să încheiem ciclul România, vom face un excurs, spunând că tocmai acolo, în România, vi se vor acorda primele distincții de doctor honoris causa – de trei ori, chiar – și la date destul de surprinzătoare. În plus, ați

primit câte un doctorat honoris causa din partea fiecărei regiuni principale din România. Primul a fost în 1971, dar celelalte două au fost în 1992, când s-a schimbat sistemul politic. Dumneavoastră ați fost sau sunteți profet în propria țară?

E. C.: Da...

M.Á.P.: **Și în timpul primului sistem politic, și în timpul celui de-al doilea, ceea ce e puțin neobișnuit, nu-i așa?**

E. C.: Da... În această epocă neagră – sau roșie – a României a existat un moment de deschidere culturală chiar în anii șaptezeci, șaptezeci și unu... Și, având în vedere că intelectualii mă cunoșteau, desigur – și în mod special lingviștii –, au reușit să facă să mi se ofere un doctorat honoris causa chiar în capitală, în litera legii. În schimb, celelalte două, ultimele, sunt un soi de recompensă întârziată din partea universităților care în primul moment nu au îndrăznit sau, poate, din contra, au crezut că era destul un doctorat pe vremea lui Ceaușescu. Așa că...

M.Á.P.: **Ne povesteți deja de cea de-a doua țară, Italia, unde ajungeți în anul 1940, mai întâi în Roma, unde rămâneți din '40 până în '44, apoi în Padova, '44-'45, apoi Milano, '45-'50. Ați răspuns deja la întrebarea „De ce ați plecat din România și de ce ați ales Italia”. Cu toate acestea, datele pe care le-am menționat în legătură cu șederea Dumneavoastră în Italia impun o altă întrebare. Ce atmosferă vă amintiți în această Italie de dinainte de război și din timpul războiului? Cum ați trăit experiența războiului?**

Italia intrase deja în război când am ajuns eu acolo, dar trebuie să facem o distincție. În primul rând, universitatea de acolo, sau universitățile de acolo aveau un regim special, și, pe de altă parte, războiul italian era diferit de alte războaie, ale altor neamuri. Din fericire, italienii, cum sunt foarte inteligenți din fire, nu simțeau niciun fel de atracție pentru război – din contra! – și disprețuiau eroismul. Astfel încât, în realitate, războiul din Italia nu a fost resimțit cu entuziasmul unui luptător, ci mai degrabă ca un soi de pedeapsă divină, după modelul „De s-ar termina odată războiul ăsta blestemat”. Aceasta era atitudinea normală în Italia. În ceea ce privește universitatea, aceasta s-a menținut, în ciuda regimului politic, absolut independentă și detașată în mod obiectiv și științific de toate aspectele războiului. Nu a existat în Italia nicio...,

nu a pătruns, să zicem, ideologia politică a momentului, în materiile științifice. Exista o singură materie ideologică ce se predă acolo și se predă în toate universitățile italiene *istoria și doctrina fascismului*, dar în afară de asta nu exista, de exemplu, o estetică fascistă, o lingvistică fascistă, nimic. Acolo ne simțeam...

M.Á.P.: Cu totul altă treabă era cu atitudinile persoanelor, nu-i așa?

E. C.: Ne simțeam cu adevărat liberi. Și într-o anumită măsură, pentru un străin, trebuie s-o spunem, pentru un străin această situație de război era una favorabilă, căci erau foarte puțini studenți înscriși. Câteodată, de exemplu, un mare profesor și academician îmi predă doar mie! În plus, cum majoritatea studenților de gen masculin...

M.Á.P.: De ce de gen masculin?

E. C.: Majoritatea bărbaților erau mobilizați pe front! Atunci studenții erau străini. A apărut un mod în care erau favorizați studenții străini... Era o mulțime de fete mai mult sau mai puțin disponibile, la dispoziția... (râsete) studenților străini.

M.Á.P.: Studentele erau la dispoziția lor?

E. C.: A, nu, nu... Dar să spunem așa că...

M.Á.P.: N-or fi fost chiar la dispoziția lor...

E. C.: A, nu, nu... Dar să spunem că... Nu, nu. Cu asta vreau să spun că ele erau acolo și, din punctul nostru de vedere, aveam...

M.Á.P.: De unde alege!

E. C.: Da! Da! (Râsete). Acesta era, să zicem, unul dintre aspectele practice ale universității, însă eu cred că ceea ce îl interesează pe un intelectual (și memoriile sale) este formarea academică, primită în Italia. În multe privințe, eu m-am considerat și încă mă consider – măcar în parte – ca aparținând culturii italiene, în special lingvisticii italiene, căci țara care m-a format, în sensul de a conferi o direcție căutărilor și aspirațiilor mele științifice – aspirații destul de vagi și generice, poate chiar puțin cam ample – a fost Italia. Aceași țară m-a învățat să utilizez metoda critică și, să zicem că m-a învățat să mă descurc pe cont propriu în viață, căci, desigur, chiar și relațiile cu România s-au rupt repede. Eu

am rămas în Italia și, parțial, activitatea de după această perioadă este motivată de dorința de a continua să trăim, de ideea că viața trebuie să meargă mai departe. Trebuie să menționăm că din acea perioadă datează studiile de lingvistică și studiul diferitor limbi în Roma, apoi studiile de filosofie în Roma, Padova și Milano.

M.Á.P.: Da. În '44 v-ați luat doctoratul în Litere, la Universitatea din Roma, nu-i așa? Și după aceea, cel de Filosofie, la Universitatea din Milano.

E. C.: Da. Chiar așa!

M.Á.P.: Și de ce ați ales să faceți două doctorate?

E. C.: Pentru început! Două, ca să pot începe. (Râsete). Apoi se pot face mai multe. Atunci, la Roma, m-am ocupat în special de lingvistică, de filologie romanică și slavă. Am făcut această teză de doctorat despre influența poeziei epice medievale franceze asupra poeziei populare epice de origine sârbo-croată.

M.Á.P.: Are un titlu lung.

E. C.: Da. E un titlu lung. (Râsete). Și teza este la fel. (Mai multe râsete). Atunci... După aceea, îmi dădusem seama că nu se poate face teorie fără să studiezi în același timp filosofie și m-am dedicat în special filosofiei, mai ales pentru că în perioada mea românească m-am ocupat de estetică, apoi în anii în care făcusem Litere la Roma continuasem să mă ocup de estetică și astfel am decis să studiez estetica din perspectiva integratoare a filosofiei. Și acolo am avut destul de mult noroc cu profesorii, căci am avut, la slavistică, un mare profesor, pe Giovanni Maver, și, indirect, la lingvistică generală – unde am fost de foarte puține ori – pe Antonino Pagliaro, și apoi, la Milano, la filosofie, pe Antonio Banfi. Sunt într-o asemenea măsură profesori ai mei, încât mai târziu am dedicat o carte memoriei acestor mari maeștri pe care i-am avut în Italia. Dar, pe de altă parte, după cum spuneam, viața după război devenise foarte dificilă.

M.Á.P.: Viața de zi cu zi.

E. C.: Da. Eu mă căsătorisem, aveam deja o fată și trebuia să muncesc, eram lector la Universitatea din Milano, lector de limba română, dar

câștigam foarte puțin... nu îmi ajungea pentru un trai decent. Munceam și ca jurnalist, nopțile, mă ocupam de știrile externe, iar în timpul zilei lucram la o enciclopedie, enciclopedia Hoepli, unde îl aveam ca director pe un profesor de gimnaziu, care îi ura pe intelectuali. (Râsete). Și atunci am mers, întâi eu, apoi alții tineri doctori, să căutăm de lucru, căci nu ne ajungea ceea ce câștigam la ziar. De aici vine faptul că am scris, pe lângă puținele articole de lingvistică pe care le începusem acolo, și povești și altele.

M.Á.P.: Dacă dimineața făceați un lucru, noaptea altul și, pe deasupra, scriați lingvistică, mai creați și povești, când mai dormeați?

E. C.: Dormeam foarte puțin. (Râsete). Într-adevăr, dormeam foarte puțin. Și de multe ori chiar deloc. Astfel că am scris într-adevăr acele povești pentru că se plătea pentru ele și am făcut și critică de artă, la fel, pentru că se plătea...

M.Á.P.: Și nu ați mai scris de atunci povești? Doar pe cele din Italia?

E. C.: Doar vreo poveste de poveste. (Râsete). Nu! Ceea ce voiam să subliniez este că toată această experiență dificilă, în perspectivă istorică, este percepută aproape cu recunoștință, pentru că în fiecare dintre aceste situații, în fiecare dintre mediile în care am fost, am învățat câte ceva. La ziar, de exemplu, am învățat să adun diferitele știri și să văd legăturile dintre ele. A trebuit să fac, pe loc, articole, să scriu foarte repede, despre actualitate etc., să redactez ceva care să aibă noimă și, în același timp, extrem de repede. Și la enciclopedie bineînțeles că nu am stat doar să cântăresc și să măsoar tot timpul, ci am făcut și...

M.Á.P.: Ați făcut și alte lucruri...

E. C.: Da, am scris despre filosofi, matematicieni, am scris inclusiv despre lingviști... etc. (Râsete).

M.Á.P.: Chiar și despre lingviști!

E. C.: În felul acesta, se poate învăța foarte mult! La universitate, la Milano, la fel, se crease o societate de lingvistică, pe care o făcuse profesorul de atunci de la Milano, de lingvistică, Vittore Pisani, care a ajuns să îmi fie socru... și acolo...

M.Á.P.: Dumneavoastră ați ajuns să îi fiți ginere...

E. C.: Da, am ajuns să-i fiu ginere, și atunci am intrat și eu în această societate, și astfel am început să mă orientez și mai mult către lingvistică. Dar să vă mai povestesc o anecdotă din perioada cu enciclopedia! La un moment dat s-a făcut un soi de revizie a modului în care se lucra și a lucrului în sine, revizie pe care a făcut-o chiar fiul patronului editurii. Și m-a chemat și pe mine, care atunci lucram la biografiile matematicienilor. Și mă privește așa și îmi zice: „Deci, domnule Coșeriu, în opinia Dumneavoastră, există matematicieni ai istoriei”. Și eu zic: „matematicieni ai istoriei”, ce vreți să spuneți cu asta? Zic... nu... „Ba da. Dumneavoastră susțineți că există.” „Unde?” întreb eu „Aici.” „Să vedem, răspund”. Zice „Aici. Scrieți așa: Così. *Unul dintre cei mai mari matematicieni ai istoriei*”. (Râsete).

M.Á.P.: **Matematicile istoriei... Bine! În Italia vi s-au recunoscut, la fel ca în România, meritele pentru munca Dumneavoastră de cercetare și vi s-a acordat, post factum, un doctorat honoris causa din partea Universității din Bologna. Și pentru că, odată cu trecerea timpului, se înmulțesc și premiile – suntem abia în 1951 –, va trebui să trecem prin ele ceva mai repede. Uruguay este a treia țară care l-a găzduit în călătoria lui pe acest autodeclarat „cetățean al lumii”. În 1951 vă mutați în Uruguay, țară pentru care știu sigur că aveți o dragoste aparte, căci ați dobândit cetățenia acestui stat, pe care, de fapt, o păstrați în continuare. Din nou, aceeași întrebare pe care v-o pun de fiecare dată când schimbăm țara. De ce ați părăsit Italia și de ce ați ales Uruguay? Va trebui să avem o abordare rezumativă, deoarece rămân mulți ani de discutat.**

E. C.: E simplu, foarte simplu. În cazul acesta, răspunsul va fi foarte scurt. Italia se părăsește (doar) de foame.

M.Á.P.: **Italia se părăsește (doar) de foame!**

E. C.: Da! Pentru că această perioadă, a anilor cincizeci, cincizeci și unu a fost foarte dificilă pentru Italia de după război. Toți tinerii cu doctorat căutam o soluție, o ieșire din Italia. Și atunci se publica în ziare că universitatea Witwatersrand din Africa de Sud caută profesori. „Ce facem? Ce zici, mergem în Africa de Sud?” Dar, într-o bună zi apare tot un anunț de felul ăsta, pentru Universitatea din Kabul, Afganistan. Vă puteți închipui?

M.Á.P.: **Da, îmi închipui.**

E. C.: Se căutau profesori de toate specializările și se plătea foarte bine.

„Atunci mergem în Afganistan, ce-o să facem?”. Tocmai în epoca aceea l-am cunoscut pe consulul Uruguay-ului la Milano și m-a întrebat, pe departe, ce voiam să fac, ce am de gând etc... Iar eu am zis: „Să vedem, acum se caută profesori în Africa de Sud, în Kabul, cum vă spuneam, și se mai caută la Universitatea persană; în Kabul, de fapt, se vorbește limba persană”. Altceva, zic, ce să fac? Și mă întreabă: Dar de ce în Afganistan, omule, de ce nu în Uruguay? În Uruguay am înființat Facultatea de Litere și avem nevoie de profesori. Și așa am plecat în Uruguay și am rămas acolo, fericit.

M.Á.P.: Ați stat timp de unsprezece ani în Uruguay.

E. C.: Da. Aproape doisprezece.

M.Á.P.: Practic, doisprezece ani ați stat acolo. Toată lumea știe, pentru că așa ați spus și Dumneavoastră, că majoritatea operei pe care ați scris-o, sau cel puțin o parte considerabilă a producției Dumneavoastră științifice, a fost creată la Montevideo, chiar dacă nu s-a publicat acolo, în acel moment. Scrierile Dumneavoastră, notițele de care v-ați folosit după aceea pentru articole care au fost publicate mai târziu sunt scrise acolo. Din timpul în care ați locuit în Montevideo datează multe. În 1951 și 1952 Dumneavoastră publicați *Sistema, norma y habla*, lucrare în care, după cum știți, modificați radical paradigma saussuriană. Această operă fundamentală, pe care o consultăm în continuare și de pe care lucrăm cu toții, ați scris-o într-un an?

E. C.: Păi, eu toate operele le scriu mai întâi în minte.

M.Á.P.: Aha!

E. C.: Și de multe ori mă gândesc până și la maniera de formulare. Ideile acestea care apar acolo le-am avut dinainte, parțial, le menționasem într-un mic eseu despre limba unui poet român, Ion Barbu, la Milano. Acolo descoperisem un fapt: creativitatea lui Barbu rămânea în interiorul limbii, chiar și în contextul în care cuvintele, construcțiile etc. nu se găseau în dicționar, deoarece nu corespundeau normei, ci erau creații care se conformau sistemului de posibilități. Bineînțeles că ideile mele nu erau chiar atât de clare. Cu timpul ideile s-au decantat, și, de fapt, *Sistema, norma y habla*, cartea aceasta, am scris-o în exact zece zile.

M.Á.P.: E foarte bine! (Râsete).

E. C.: Exact zece zile, dar vorbim acum efectiv de scrierea ei, de a-i pune...

M.Á.P.: ... căci o aveai deja scrisă în minte!

E. C.: Trebuia doar transcrisă, căci structura o aveam deja dinainte în minte.

M.Á.P.: În acești unsprezece sau aproape doisprezece ani, Eugeniu Coșeriu publică, pe lângă *Sistema, norma y habla*, lucrările *Sincronía, diacronía e historia, Sustancia y forma del contenido* – cu alte cuvinte, întreaga sa doctrină – la care ne vom întoarce în mod constant. În același timp, el formează un Departament de Științe Umane, căci, atunci când ați ajuns la Montevideo, nu exista practic nimic. Cum ați creat ceea ce a ajuns să fie *Școala de la Montevideo*?

E. C.: În Italia, să spunem că făcusem tot ce se putea face. Îmi dedicasem timpul lecturilor infinite și apoi acestei munci zilnice. În schimb, în Uruguay, deoarece aveam deja o poziție foarte bună, într-o epocă potrivită și deoarece țara aceasta este foarte generoasă din toate punctele de vedere, mi s-a dat posibilitatea de a munci eficient. Mi-am împărțit munca, responsabilitățile, în trei secțiuni. Pe de o parte, ceea ce trebuia să fac pentru a-mi câștiga traiul, căci acum crescuse familia, mi se năștea alt copil, deci aveam nevoie de încă un curs, și atunci întrebam: Hai să vedem, ce curs liber există? Căci acolo posturile se plăteau astfel, după numărul de cursuri. Mi se spunea „Nu este ocupat cel de estetică”. „Foarte bine, atunci iau eu estetică”. „Se pare că latina e liberă”. „Bine, atunci iau latina.” Atunci am ajuns să predau aproape opt cursuri diferite, adică latină, introducere în lingvistică, filosofie și limbaj, estetică, istoria limbii spaniole, seminarul de istoria limbii spaniole etc. Aceasta avea, să spunem, și o funcție formativă pentru mine însumi, pentru că, predând, omul învață. Pe de altă parte, trebuia să fac tot ce era de făcut acolo. Eram într-o țară care nu avea tradiție în ceea ce privește lingvistica, nu avea tradiție în științele umaniste, în afară de formația autodidactă a câtorva persoane. Nu exista bibliografie îndeajuns, lipseau revistele, colecțiile de reviste din secolul al XIX-lea. Prin urmare, lingvistica descriptivă sau istorică nu se putea, practic, face. Sau lingvistica descriptivă se putea face doar la nivel local.

Se mai putea face, să zicem, ceea ce se poate face fără multă bibliografie, o lingvistică mai veche, ce se putea face doar cu mintea. Doar cu mintea ceea ce poți face este mai ales teorie, dacă știi, mai mult sau mai puțin,

faptele. După cum spuneam, se putea face teorie și eu m-am apucat de la început de asta, în ceea ce privește nivelul științific. De la început am intrat în discuțiile purtate la nivel internațional, căci nu merită să pui probleme care nu sunt de interes actual în lumea științifică și în științe în general, într-o anumită etapă de dezvoltare. De aceea m-am dedicat acestui domeniu, iar problemele cu care ne confruntam în acea vreme erau cele ale schemelor și dualităților, dihotomiilor lui Ferdinand de Saussure, care se prezentau sub forma *limbă și vorbire, sincronie, diacronie* etc. Era nevoie să intri în discuție în legătură cu aceste probleme și să o faci de pe o poziție cât mai avizată cu putință. Asta, pe de o parte. Pe de altă parte, trebuia să facem tot ce se putea, tot ce trebuia făcut, ce voiam, dar mai ales ce puteam face. Trebuia făcut ceva pentru studenți, pentru a-i forma pe studenți și nu numai pe ei, ci și pe profesorii de liceu care terminau institutul de profesori, ca și pentru a-i pregăti pe discipolii pe care...

M.Á.P.: Urma să-i transformați în cercetători și profesori.

E. C.: ...Care ar fi putut să se formeze, și, prin urmare, să-i formăm și pe cercetători. Și de asta trebuiau făcute multe, atât pentru studenți, cât și pentru cercetători, manuale, o introducere în lingvistică, care s-a publicat chiar atunci și s-a multiplicat într-o manieră foarte precară, cât mai ieftin posibil... Cartea a mai apărut mult mai târziu în Mexic, și după aceea în Madrid, aceasta, care este din '51. Acesta a fost primul meu an la Montevideo. Și trebuiau făcute texte!

M.Á.P.: Dar educația propriu-zisă?

E. C.: Trebuia să facem texte. Am făcut o antologie de texte despre estetică, pentru studenții care studiau cu mine estetica, apoi am făcut o antologie de texte pentru seminarul de istorie a limbii, începând cu latina veche și până la El Cid, el Autor de los Reyes Magos, apoi am scris o antologie a textelor pentru orele de latină etc. Cu alte cuvinte, toată această muncă trebuia realizată pentru studenți, pentru că nu exista nimic, nu erau, pur și simplu, manuale și cărți de studiu...

M.Á.P.: Dumneavoastră mi-ați spus odată, în legătură cu formarea școlii de la Montevideo, ceva care m-a surprins foarte mult, și anume felul în care ați adus, ați chemat diferite persoane ca să predea, de exemplu, dialectologie sau altele... Este ceva ce mie mi s-a părut foarte straniu.

E. C.: Înțeleg. Acesta a fost principiul meu călăuzitor în Montevideo, și cu atât mai mult în Germania: Dacă cineva își dorește cu adevărat să lucreze, să facă mai întâi ceea ce cu adevărat îl interesează și unde lucrează mai cu spor. Cu alte cuvinte, nu-i pot cere eu cuiva, pe care îl interesează, să zicem, planul concret și munca pe câmp, să-mi facă teorie! De asemenea, nu-i pot spune celui interesat de stilistică să facă dialectologie. Sau, poate, mult mai târziu, când el își va da seama că-i sunt necesare și alte puncte de plecare, atunci da, s-ar putea. Pentru a cuceri pe cineva, trebuie început cu ceea ce îi place lui și cu ceva care îl interesează!

M.Á.P.: Îl atrage.

E. C.: Și ceva care, într-adevăr, îl atrage. În loc să spunem că nu trebuie să așteptăm, că trebuie să facem asta și cealaltă, începem imediat cu asta și îi dau materialele pe care le am eu, dacă le am, în legătură cu acest aspect, îi dau bibliografia, dacă o am, legată de problema în cauză, și îi dau chiar idei pe care le poate dezvolta ulterior. Căci ideile sunt bunuri din categoria celor care se dau și nu se pierd. Cu ideile rămânem. (În acest punct, filmarea convorbirii s-a întrerupt pentru câteva minute). Sunt adică oameni care s-au apropiat de mine și pe care, în realitate, nu pot spune nici măcar că i-am format eu, ci s-au format, așa, în jurul acestei societăți. Făcuserăm un cerc de lingvistică, organizaserăm o bibliotecă și, mai presus de orice, făcuserăm un fișier al cărților existente, pentru că nu erau cărți, sau erau prea puține. Atunci, le foloseam ori pe ale mele, ori pe cele ce se găseau în diferite biblioteci publice și private din Montevideo. Și cred că aceasta a fost una dintre operele mele cele mai importante! În ciuda trecerii timpului, țin să o menționez, pentru că primul lucru pe care l-am făcut, văzând că nu existau destule cărți, a fost să întreb cine, dintre cei de la bibliotecile publice sau private, avea cărți de lingvistică! Și am trimis un grup de studenți la acele biblioteci, să fișeze tot ce se găsea, chiar și la persoane fizice, avocați, profesori de la Facultatea de Drept etc., care aveau cărți de lingvistică în calitate de pasionați ai domeniului. Bineînțeles, le spuneam că nu doream să îi deranjăm, însă doar dacă, din întâmplare, vom avea nevoie de o carte, să ne permită să apelăm la biblioteca lor! Iar fișierul care s-a realizat era demn (aproape) de un oraș universitar european, cu tot ceea ce găsisem în bibliotecile publice și private. Am făcut, așadar, fișarea, pentru fiecare se nota, cu sigle, unde se găsea opera cutare și cutare. Și atunci,

când se dădea o bibliografie, studentul care trebuia să realizeze un referat căuta acolo prima dată și vedea cum cartea respectivă se găsește în locul cutare și cutare! Dacă cartea era la o bibliotecă publică, nu era nevoie să meargă să deranjeze nicio persoană fizică. Dar dacă nu... Și, în mod ciudat, s-au găsit, de exemplu, foarte multe cărți de lingvistică, deoarece, din întâmplare, existase un bibliotecar pasionat de acest domeniu la... Biblioteca Centrului de protecție a șoferilor sau a conducătorilor auto, cum spuneți voi în Spania, acolo se zice șoferi!

M.Á.P.: Existau multe manuale acolo, multe cărți de lingvistică?

E. C.: Da. Multe cărți de lingvistică, în Biblioteca Centrului de protecție a șoferilor.

M.Á.P.: Bine. Va trebui să părăsim acum Uruguay-ul, cu mențiunea că...

E. C.: Dar... spusesem ceva în legătură cu Uruguay, despre ce se făcuse acolo cu munca aceasta...

M.Á.P.: Toate operele pe care le-ați publicat la acea vreme.

E. C.: Da. Multe dintre ele au fost începute acolo și publicate între timp, multe nu s-au publicat încă și le am în manuscris, unele într-un stadiu destul de înaintat de redactare. Spre exemplu, vorbesc despre o teorie generală a numelui propriu. Sunt scrise în jur de 560 de pagini. Mai este apoi această teorie referitoare la problema corectitudinii idiomatice, pe care a făcut-o Luis Juan Piccardo. Eu am scris partea teoretică și el trebuia să facă partea de istorie a criteriilor de corectitudine în gramatica spaniolă. Alte scrieri, de exemplu, lucrările despre Vives, le aveam încă de pe atunci și, în momentul când apărea, în Germania, ceva urgent de trimis, o contribuție pentru un volum omagial sau ceva asemănător, le aveam la îndemână.

M.Á.P.: Apelați pentru asta la lucrările din Uruguay, nu-i așa?

E. C.: Da, la cele pe care deja le făcusem în Uruguay.

M.Á.P.: Căci, pe lângă asta, în Uruguay predați și cursuri de lingvistică spaniolă și tot acum începeți să deveniți interesat de limba spaniolă, de autori precum Luis Vives și alții.

E. C.: Da.

M.Á.P.: Bine! La fel ca și România, Uruguay v-a onorat – sau s-a onorat pe sine – în 1980, acordându-vă al doilea *doctorat honoris causa*. Același lucru se întâmplă în multe țări din America Latină, la care țineți atât de mult. Vi se acordă și aici numeroase doctorate, în Argentina, Chile, Peru etc. Vorbesc în cunoștință de cauză despre interesul deosebit pentru spaniola din America Latină, căci asupra acestui subiect insistați cu numeroase ocazii chiar Dumneavoastră înșivă. În ce se concretizează acest interes deosebit pentru spaniola din America?

E. C.: În puține cuvinte, s-ar putea reduce la ceea ce susțin în eseul *El español de América y la unidad del idioma* (*Spaniola din America și unitatea limbii*). A spune că spaniola din America Latină amenință unitatea limbii e la fel cu a spune că spaniola din Spania amenință unitatea limbii, pentru că se îndepărtează de spaniola din America Latină. Căci limba utilizată în America Latină este pur și simplu spaniolă, este o formă a spaniolei la fel de legitimă ca cea din Spania. Aceasta poate avea, parțial, altă normă, dar nu este, în relație cu limba spaniolă în general, nici limbă-fică, nici o derivare, ci pur și simplu spaniolă. Prin urmare, putem spune că nimic nu amenință unitatea limbii spaniole și nici nu amenință să devină altceva decât este. Când afirmăm lucrurile acestea, ne gândim la o exemplaritate pan-hispanică. Cu alte cuvinte, trebuie să existe o limbă exemplară, o normă exemplară a limbii, limba standard în Europa și în țările latino-americane. Trebuie să ne gândim la posibilitatea unei exemplarități care să ia în considerare și spaniola din America Latină, care are deja o importanță enormă în lume și în literatură, și cultură în general, la fel ca în plan idiomatic.

M.Á.P.: În ceea ce privește numărul de vorbitori...

E. C.: În plan idiomatic, în ceea ce privește numărul de vorbitori, în America Latină există orașe care egalează, ca număr de locuitori, populația întregă a Spaniei. Așa că putem spune că...

M.Á.P.: ...sunt mult mai...

E. C.: După cum spuneam, Spaniei îi port la fel de mult drag pe cât îi port Americii Latine! Spaniolii din Spania trebuie să se convingă de faptul că „Madridul este capitala Spaniei, dar nu este capitala limbii spaniole”.

M.Á.P.: Hmm. De acord. Ajungem astfel la perioada petrecută în Germania, începând din anul 1963, până în vremea noastră. Este ultima țară pe care ați vizitat-o în periplul Dumneavoastră științific. Și aici, ați rămas la renumita universitate din Tübingen. Întrebarea care se impune, dintre cele de dinainte, este, din nou, de ce ați plecat din Uruguay și de ce ați ajuns la Tübingen? Poate că răspunsul are legătură cu visul pe care îl aveați la început, în copilărie, cu Heidelberg, cu Tübingen...

E. C.: Din același motiv pentru care v-am povestit toate cele dinainte. Am ajuns aici în Germania pentru a avea mai multe posibilități de cercetare și mai multe modalități de a forma cercetători. În realitate, tot ceea ce putusem realiza la Montevideo, atât cât mi-au permis posibilitățile, realizasem deja. Existau acum cercetători, exista o bibliotecă, aveau reviste. Când am ajuns eu, la început, nu se primea nicio revistă, și la plecarea mea Departamentul de Lingvistică era abonat la 72 de reviste. Așa că, practic, acolo nu se putea săpa mai adânc, nici nu mai puteam ajunge să-mi extind munca și teoria. Prin urmare, cum mi s-a oferit ocazia, nu am ezitat. Nu am fost niciodată eu cel care căuta catedre, nu am cerut și nu m-am prezentat niciodată la concursuri, nu am aspirat să ajung la ele, căci nu mi-ar fi plăcut să fiu respins! În felul acesta, nu mă prezentam niciodată la concursuri... (Râsete).

M.Á.P.: Cea mai bună cale pentru a nu fi respins este, așadar, să nu te prezinți la concurs...

E. C.: Da! Nu m-am prezentat la niciunul dintre ele! Prin urmare, îmi vedeam liniștit de treabă în Montevideo, așteptam să mă cheme cineva. Și, iată, în 1963 am fost chemat, practic în același timp, la trei universități din Germania: Bonn, Frankfurt și Tübingen, una din Olanda, Leiden, și o universitate din Statele Unite, Seattle, în Washington. În contextul acesta, am putut alege, și nu am fost nevoit să suport umilința de a mă prezenta, să văd dacă mi se dă sau nu ceva.

M.Á.P.: Și de ce ați ales Tübingen?

E. C.: Am ales Tübingen tocmai pentru că nu era o capitală – pe atunci capitala era Bonn – și pentru că avea o universitate mai desprinsă, să zicem, de zgomotul lumii. Și mai apropiată de Italia etc. Am ales Tübingen și apoi am rămas acolo, dar m-au sunat în continuare de la alte universități, de la Bonn, din nou, de la Viena etc.

M.Á.P.: Dar Dumneavoastră ați decis deja să rămâneți.

E. C.: Da, am decis să rămân la Tübingen.

M.Á.P.: Da. Spunem totuși că, din punctul de vedere al întregii Dumneavoastră producții științifice, nucleul, bazele se pun în Uruguay. Voiam să vă întreb în ce sens s-a modificat, în Germania, orientarea studiilor Dumneavoastră, care erau atât de bine trasate și definite în Uruguay. Chiar Dumneavoastră ați spus-o, aveți nevoie să publicați ceva și ați apelat la ceea ce făcuserăți deja în Uruguay. În ce sens se modifică programul Dumneavoastră științific, în timpul dintre venirea Dumneavoastră în Germania și până acum?

E. C.: Știți, în realitate, când spun că totul era deja terminat în Uruguay, mă refer la tot ca la un nucleu, ca la o sămânță. În acest sens, era totul schițat. Dar rămâneau foarte multe de făcut, lucruri pe care, evident, nu le făcusem încă în Uruguay. Era vorba, mai întâi, de a dezvolta toate teoriile pe care în Uruguay le lăsasem la stadiul de proiect, de încercare. Trebuiau create, inclusiv, lucruri noi, despre care dădusem doar câteva exemple în Uruguay. Așa, spre exemplu, toată partea de semantică structurală, și anume cea care apoi a ajuns să fie cea mai cunoscută, toată a fost făcută pe bazele doar a câtorva fapte din Uruguay, dar s-a dezvoltat în Germania. Un alt exemplu. Tipologia începuse acolo, dar într-o formă nedefinită, care s-a conturat apoi în Germania. Diferitele studii descriptive, realizate deja cu alte posibilități bibliografice, de exemplu, cel despre aspectul perifrastic în greacă și prelungirile sale romanice sau cel despre coordonarea latină, romanică etc., după cum spuneam, au fost realizate cu altă bibliografie, au putut fi definitive doar în Germania. De asemenea toată partea aplicativă, adică studiile mele despre teoria traducerii, de exemplu.

M.Á.P.: Într-adevăr.

E. C.: Pentru că era vorba despre aplicarea unei teorii deja lansată schematic în trăsăturile sale esențiale, dar încă nedezvoltată, mai cu seamă în ceea ce privește aspectele practice. Aspectele referitoare la limbaj și politică, de exemplu, cele despre politica lingvistică, toate aceste laturi au fost dezvoltate în Germania. De asemenea, multe alte lucruri despre care luasem notițe, precum istoria lingvisticii, de exemplu, istoria filosofiei limbajului, pe care le-am dezvoltat mai apoi, în Germania. Acest

lucru s-a făcut, repet, cu alte posibilități de informare și de formare, căci în Uruguay exista o singură universitate și, prin urmare, nu aveau posibilitățile nelimitate din Europa.

M.Á.P.: Cât privește acum angajarea specialiștilor formați...

E. C.: Nu, nu, nu aveau locuri pentru persoanele formate! În Germania, da, a fost posibil! Am ajuns să am o serie de discipoli care sunt acum profesori la diferite universități! Lucrând cu ei, apăreau uneori probleme de precizie și de detaliu, nevoia de a se specifica cele spuse. Spuneți mai devreme că am un stil clar. Dar ceea ce este clar pentru unul nu este neapărat clar pentru altul. În acest fel, contactul acesta cu discipolii este de o importanță vitală, căci ei sunt cei care întreabă adesea „Ce vreți să spuneți cu asta, mai precis?”. Se poate înțelege și în felul acesta. Eu știu ce gândesc, dar nu știu dacă transmit într-o manieră exactă același lucru de fiecare dată. Și la fel se întâmplă cu dezvoltările ulterioare de care spuneam, eu știam de pe atunci ce urma să spun despre traducere, dar am scris lucrurile respective după treizeci de ani.

M.Á.P.: Desigur... Nu putem rămâne mai multă vreme și insista pe etapa din Germania, decât poate pentru a evidenția conviețuirea cu numeroase personalități la Universitatea din Tübingen. Vă povesteam cum soția lui Antonio Tovar îmi spunea, la rândul ei, că, în vremea cât au stat ei acolo, era o universitate cu foarte mult spirit, plină de viață, unde existau dezbateri teribile între profesorii dintr-o bucată! Vreți să ne spuneți, pe scurt, câte ceva despre acel mediu?

E. C.: Desigur, desigur, evident! Ceea ce caracterizează universitatea germană, în primul rând, este că, dintr-un motiv sau altul, ea are această autonomie tradițională ce se aplică și profesorilor. Pot fi chemați profesori din lumea întreagă, din orice parte a globului, cu o singură condiție – nu este vorba de engleză, aceasta poate fi predată inclusiv în limba engleză – dar, când vine vorba de altă materie, condiția este să se poată preda, la oră, în germană. Spre exemplu, după ce m-au chemat pe mine, la câțiva ani, a fost chemat dl Antonio Tovar, care avusese probleme în Spania și trebuia să se întoarcă în Statele Unite. Atunci i-am propus: Păi, de ce să nu rămâi la Tübingen, unde-i mult mai bine? Și așa s-a întâmplat. Asemenea lucruri contribuie la pluralitatea ideilor,

a pozițiilor. Existau discuții, făcuserăm, de asemenea, imediat, un cerc de lingvistică, unde veneau profesori de la diferite facultăți și profesori de filosofie, de exemplu, sau de logică, unde fiecare putea contribui cu ceva, în mod practic, și unde s-a menținut, mult timp, spiritul aprins al discuțiilor, interdisciplinaritatea...

M.Á.P.: Și libertatea de gândire, nu-i așa?

E. C.: Desigur, și libertatea de gândire! Mai erau și cercurile de filosofie unde, din când în când, vorbea despre etica științei un profesor de mineralogie.

M.Á.P.: Am vorbit despre cele patru țări în care ați fost, domnule Eugeniu Coșeriu, bineînțeles, ați trecut pe la mult mai multe universități, pentru perioade mai scurte de timp... Acest lucru nu ar fi fost posibil fără poliglosia Dumneavoastră, adică fără numărul impresionant de limbi străine pe care le cunoașteți! Câte limbi străine vorbiți? (Râsete).

E. C.: Aceasta este o întrebare care nu se pune niciodată. Și cu atât mai puțin unui lingvist. Căci lingvistul poate răspunde: Niciuna! Căci nimeni nu vorbește o limbă în întregime, nu există așa ceva! Nimeni nu vorbește toată limba spaniolă, ci se poate vorbi, în același timp, dialectul din Aragón, de exemplu.

M.Á.P.: În câte limbi puteți comunica?

E. C.: Dacă, în schimb, este vorba de a comunica, depinde de nivelul comunicării.

M.Á.P.: Care este media? (Râsete).

E. C.: În felul acesta, dacă cineva întreabă „de câte limbi v-ați ocupat?”, lingvistul poate răspunde „de aproximativ cincizeci, șaizeci sau cam așa ceva”. De care m-am ocupat, cărora le-am văzut structura, gramatica! Apoi, se poate întreba „în câte limbi puteți citi?”. Răspund, în aproximativ, să zicem că în aproximativ treizeci, treizeci și cinci... Se poate întreba și „în câte limbi scrieți”. Atunci...

M.Á.P.: În câte limbi scrieți?

E. C.: Aici sunt doar șase sau șapte, așa că... (Râsete).

M.Á.P.: Dar, scrieți într-un fel diferit dacă este vorba despre proză, poezie sau scriere cu caracter științific?

E. C.: Nu, și mai mult decât atât! Dacă mă întrebați în ce limbi prefer să scriu, atunci da, mărturisesc, poezia lirică o scriu în limba română, proza literară și critica de artă, în italiană, poveștile, de asemenea în italiană, iar despre știință scriu în limba spaniolă.

M.Á.P.: Acesta este motivul pentru care trebuie să vă mulțumim că ați scris despre știință în limba spaniolă. Dar de visat, în ce limbă visați?

E. C.: În cea care trebuie. (Râsete). Depinde de persoana pe care o visez.

M.Á.P.: De persoana pe care o visați și de circumstanțe! Mi-ar fi plăcut să vă întreb cum vedeți viitorul limbii spaniole, pentru că, într-adevăr, domnului profesor Eugeniu Coșeriu trebuie să-i fim recunoscători. Pe lângă multele studii scrise în limba spaniolă – adică, bineînțeles, aproape toată teoria sa lingvistică –, ar trebui să-i fim recunoscători și pentru faptul că este unul dintre puținii oameni de știință străini care i-au dat statut de limbă științifică limbii spaniole! Aceasta nu este un fapt la ordinea zilei! De aceea cred că acesta este un motiv pentru care ar trebui să-i fim recunoscători cu toții.

Cred că timpul acestei întâlniri este pe sfârșite, așa că va trebui să lăsăm pentru altă ocazie întrebări de tipul celei pe care tocmai am formulat-o, „cum vedeți viitorul Spaniei”... scuze, nu al Spaniei, al limbii spaniole... (râsete) – este o substituție mintală – „cum vedeți viitorul cercetării lingvistice în Spania, în Europa, în lume?”. Dar cred că...

E. C.: Bine, se poate spune că...

M.Á.P.: Un răspuns foarte rapid, fără partea despre viitorul Spaniei.

E. C.: Bine, despre viitorul Spaniei, nu, nu! (Râsete). Dar viitorul limbii spaniole este unul foarte luminos, cu condiția să se realizeze faptul că această limbă aparține fiecăruia dintre vorbitorii ei hispanici și că ea constituie fundamentul ființei lor istorice. Să se mai înțeleagă și că este, prin urmare, nu doar un instrument practic, ci o formă culturală, aceea care constituie individualitatea acestei culturi. Această limbă merită, prin urmare, toată considerația vorbitorilor ei hispanici, inclusiv în cali-

tate de limbă națională a diferitor națiuni hispanice. În acest sens, chiar cred că limba spaniolă are un mare viitor și acest lucru poate fi observat, de exemplu, în studierea ei din ce în ce mai intensă într-o mulțime de țări. În Coreea, în Japonia se învață mult mai multă spaniolă decât înainte și mult mai multă în raport cu celelalte limbi, care, în schimb, se studiau înainte prioritar, ca primă opțiune. În ceea ce privește studiile lingvistice, în Spania, ca și în Europa și în alte țări, în momentul actual ne aflăm într-o epocă de criză, dar o criză de creștere. Cu alte cuvinte, există o varietate de teorii și de încercări diverse de a merge mai departe. Traversăm, putem spune, o epocă dionisiacă, pentru a ajunge mai apoi la una apolinică, de clarificare și de echilibru reînnoit. Așa încât, cineva care privește acum panoramic, inclusiv în legătură cu terminologia, cu încercările de teoretizare etc., se sperie! Iar cei care văd lingvistica din exterior se sperie încă și mai mult. Chiar și unii dintre noi, lingviști, ne speriem, dar, pe de altă parte, lingvistica, privită bine, de dinăuntru, trebuie văzută într-o criză de dezvoltare și nu în... moarte.

M.Á.P.: Bine! Vă mulțumesc foarte mult pentru că ne-ați permis să vă avem aici cu noi, vă mulțumim pentru opera dumneavoastră și pentru această discuție. Vom continua să fim alături de dumneavoastră ore în șir prin intermediul operelor, sper că și dumneavoastră veți fi alături de noi pentru multă vreme, și că, începând de acum, Granada va ocupa în inima dumneavoastră un loc și mai important.

E. C.: Vă mulțumesc.

Cristinel MUNTEANU

Problema sensului la John Dewey

Cr. M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) și drd. în filosofie al Universității „Al. I. Cuza” din Iași; predă, ca lector, la Universitatea „Danubius” din Galați. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013); iar ca editor: *Tobias Peucer, Despre relațiile jurnalactice* (2008), *B.-P. Hasdeu, Studii de știința limbii* (2013), *E. Coșeriu, H. Geckeler, Orientări în semantica structurală* (2016) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, lingvistica textului.

*Domnului Prof. univ. dr. Ștefan Afloroaei,
în semn de prețuire, cu prilejul
împlinirii vârstei de 65 de ani*

1. În acest articol îmi propun să discut despre două noțiuni conexe, «sens» și «experiență» (în terminologie englezească: *sense* și *experience*), care au o importanță fundamentală în cadrul filosofiei lui John Dewey. Sper să contribui astfel la o mai bună înțelegere, în spațiul nostru cultural, a concepției acestui mare gânditor american, care ar merita să fie apreciat mai mult (și nu doar pentru ideile sale referitoare la educație, idei care au pătruns întrucâtva și în lucrările noastre de pedagogie). Precizez dintru început că mă va preocupa aici îndeosebi primul termen, *sensul*, chiar dacă acesta nu poate fi priceput corect și în întregime fără lămurirea (din perspectivă tot deweyană) a celui de-al doilea termen, *experiența*.

2. Atât la Dewey, cât și la Coșeriu (la care voi apela pentru distincțiile referitoare la conținutul lingvistic) termenul *sens* are o accepție specială. Pentru vorbitorii de limba română, acest amănunt poate genera unele probleme, fiindcă în românește cuvântul *sens* cunoaște o polisie extrem de bogată. Recent, cu referire la sfera de interes a filosofiei, Profesorul Ștefan Afloroaei a inventariat și a comentat foarte

multe dintre semnificațiile vocabulei în cauză¹. Într-adevăr, conținutul semantic al acestui termen este foarte ramificat. După cum am susținut într-un alt material², românescul *sens* aduce mult cu englezescul *meaning* ‘înțeles’, care înregistrează și el o diversitate deconcertantă de accepții.

2.1. Profesorul Ștefan Afloroaei se oprește în articolul său și asupra deosebirii importante dintre *sens* și înțeles: „Cât privește diferența dintre «sens» și «înțeles», întâlnim ușor propoziții cu *sens* (din punct de vedere formal, să spunem) și fără niciun înțeles. De pildă, dacă cineva străin ar trece în grabă pe lângă tine și ți-ar spune la ureche: «Socrate este muritor», ca apoi să se facă nevăzut, ai recunoaște un *sens* al celor auzite, nu însă și înțelesul lor (căci nu știi, bunăoară, de ce străinul a spus așa ceva și de ce ți-a spus tocmai ție, acolo și în acel moment)”³. Acest exemplu este unul foarte bun pentru ceea ce urmăresc să dezvolt mai departe. Atât Dewey, cât și Coșeriu, din nevoia unei mai mari precizii terminologice, ar întrebuința pentru ceea ce este numit mai sus „înțeles” chiar termenul *sens*.

2.2. Izolat de contextul său (sau de contextele sale), enunțul *Socrate este muritor* este unul semnificativ, adică înseamnă ceva, dat fiind că toate unitățile acestui enunț au o anumită semnificație lingvistică. Diferența dintre Dewey și Coșeriu ar fi aceea că filosoful american este interesat mai degrabă de înțelegerea situațiilor și a evenimentelor, în timp ce savantul român este interesat mai ales de înțelegerea textelor și/sau discursurilor. Atunci când o situație problematică este rezolvată, Dewey spune că „situația capătă *sens*” („the situation makes sense”). Evident că pentru a ajunge la soluția (înțelegerea) situației respective, trebuie să transpunem lingvistic situația cu pricina în mintea noastră. Dewey este foarte convins de aceasta, utilizând termenul de „discurs rațional” pentru a desemna limbajul interior de care nu ne putem lipsi. Fără a intra în prea multe detalii, să zicem că pe Coșeriu – în calitatea lui de lingvist – îl preocupă mai curând limbajul exteriorizat, adică exprimat (în acest caz) sub forma textelor, discursurilor sau, altfel spus, a actelor concrete de comunicare.

3. Acest enunț celebru, *Socrate este muritor*, luat fie separat, fie cu restul silogismului pe care îl încheie, a făcut obiectul atâtor comentarii, încât s-ar putea scrie o carte numai despre el⁴. Un atare exemplu nu-i putea scăpa nici lui Coșeriu (după cum nu i-a scăpat nici lui Dewey). Fidel învățăturilor Stagiritului, pe care l-a interpretat exemplar, Coșeriu admi-

tea existența a trei tipuri fundamentale de discursuri (*logoi*). Mai întâi, la Aristotel, găsim explicații despre *limbajul semantic* (*lógos semantikós*), adică limbajul în esența sa (limba ca atare), fără alte determinări ulterioare. Apoi, ca „limbaj determinat ulterior”, ca genuri discursive, sunt discutate: (1) *limbajul apofantic* (*lógos apophantikós* – enunț, judecată; poate fi „adevărat” sau „fals”), (2) *limbajul pragmatic* (*lógos pragmatikós* – uzul limbii ca formă de acțiune) și (3) *limbajul poetic* (*lógos poietikós* – uzul limbii ca expresie a imaginației)⁵. Pentru a arăta că același enunț poate avea sensuri diferite în funcție de tipul de discurs în care se prezintă, Coșeriu obișnuia⁶ să apeleze la faimoasa propoziție *Socrate este muritor*, care, după caz, poate fi concluzia unui silogism (în logosul apofantic) ori un avertisment adresat Xanthipei, ca să-l menajeze pe Socrate (în logosul pragmatic), sau un vers dintr-o elegie, ilustrând tema perisabilității / fragilității ființei umane (în logosul poetic).

3.1. Se va înțelege mai bine despre ce este vorba, dacă îi vom da cuvântul lui Coșeriu însuși (ca atare, reproduc *in extenso* un fragment dintr-o prelegere datând din 1996). La început, Coșeriu se referă la semnificațiile lingvistice (logosul semantic), care se pot structura în mod diferit de la o limbă la alta: „Tot așa, putem spune că aceleași semnificații pot avea sensuri cu totul diferite după textele în care se află, în care se întrebuintează, deși semnificația rămâne aceeași – se înțelege – fiind semnificație de limbă, și nu de text. Eu obișnuiesc să dau acest exemplu [în spaniolă], al unei fraze ca *Sócrates es mortal* [în românește: ‘Socrate este muritor’; n. n. – Cr. M.] [...]. Și spun: această semnificație are aceeași desemnare. S-ar putea ca semnificația să fie altfel în alte limbi, de exemplu să se spună «Mortalitatea se află în Socrate» sau «Socrate ține de muritori», sau altfel, adică să se organizeze aceeași desemnare altfel, prin alte semnificații.”⁷.

3.2. Despre utilizarea acestei expresii în logosul apofantic, Eugeniu Coșeriu afirmă: „Însă, în afară de asta, poate avea sensuri cu totul diferite. Dacă spunem «Socrate e muritor», într-un silogism, atunci are numai valoarea bine cunoscută a principiului după care ceea ce se aplică unei clase se aplică și fiecărui membru al acestei clase, dacă nu e vorba de o proprietate numai de clasă, adică: «Toți oamenii sunt muritori», «Socrate e om» → «Socrate e muritor». Ar fi același lucru, același sens, dacă am spune, de exemplu: «Toți arborii sunt verzi», «Acesta este un arbore» deci și: «Acest arbore este verde».”⁸.

3.3. Altul este sensul dacă formula apare în logosul pragmatic (sau practic): „Ar fi o valoare, un sens cu totul deosebit dacă s-ar spune într-un text, ca să-i atragem atenția doamnei Xanthipa, să nu-l mai maltrateze pe Socrate, fiindcă Socrate o să moară și atuncia n-o să-i mai aducă nici puținii bani pe care încă îi mai poate procura cu meseria lui de sculptor. Deci spunem: «Atenție, Xanthipa! Socrate e muritor!», adică «Menajează-l puțin!». Și acesta ar fi alt sens.”⁹.

3.4. Tot astfel, logosul poetic poate conferi enunțului respectiv o altă valoare: „Și cu totul alt sens ar putea avea aceeași semnificație și aceeași desemnare într-un poem, dacă am spune, de exemplu, prin asta că și cel mai bun dintre oameni, Socrate, a fost supus legii morții și că, deci, ce putem aștepta noi, ceilalți muritori, dacă și cel mai ales dintre oameni a trebuit totuși să moară? Și atuncia Socrate aicea ar fi un simbol al fragilității existenței, al fragilității omului în univers ș. a. m. d.”¹⁰.

4. John Dewey pare a avea și el o preferință pentru aceeași propoziție, la care apelează atunci când vrea (în cartea *Experience and Nature*) să evidențieze deosebirea dintre logica formală și felul în care oamenii gândesc efectiv: „«Socrate este muritor» abia dacă este ceva mai mult decât un șablon al manualelor de logică; S este M ar merge la fel de bine – sau chiar mai bine. Dar nu la fel [a fost] și pentru discipolii lui Socrate, care tocmai auziseră despre condamnarea lui la moarte. Legătura actului auditiv cu totalitatea răspunsurilor organice a fost atunci completă. În unele situații lingvistice, are loc o atare prezență emfatică a sensului; limbajul este atunci poetic. Pentru alte scopuri, acțiunea este slujită de alungarea sensului imediat cât mai departe posibil. Atitudinea este prozaică; ea este servită cel mai bine de simbolismul matematic...”¹¹. Deosebirea respectivă este indicată și în lucrarea *How We Think* [„Cum gândim”]: „Gândirea reală, pe de altă parte, are întotdeauna legătură cu vreun context. Se manifestă, după cum am văzut, din cauza vreunei situații indeterminate care se află ea însăși în afara gândirii. Putem compara silogismul despre Socrate cu starea minții discipolilor săi când reflectau, în timpul pocișului acestuia, la șansele lui Socrate de a continua să trăiască.”¹².

Totuși, primul citat, mai lung, atinge și problema sensului. Dacă la Coșeriu sensul putea curge prin trei albi diferite (cele trei tipuri de discurs) în funcție de scopul urmărit, la Dewey avem de-a face însă cu un fel de plajă largă pe care sensul se întinde, între cele două extreme, adică de

la poetic la prozaic, de la sensibil la insensibil, de la ceea ce este experimentat direct la ceea ce este mijlocit ș. a. m. d.

4.1. Tot în legătură cu funcționarea reală a gândirii este invocat iarăși Socrate, într-un articol intitulat *Logical Method and Law*: „Necazul este că, în timp ce silogismul prezintă *rezultatele* gândirii, el nu are niciun de-a face cu *operația* gândirii. Să luăm cazul lui Socrate, care era judecat înaintea cetățenilor atenieni, și gândirea care trebuia să aibă loc pentru a se ajunge la o hotărâre. Desigur că problema nu era dacă Socrate era muritor; chestiunea era dacă această mortalitate urma sau se cuvenea să se manifeste la data specificată și în felul specificat.”¹³.

De data aceasta, silogismul este atacat pentru că nu corespunde felului în care se iau deciziile în situațiile practice de zi cu zi, cu atât mai puțin în cazul proceselor judiciare. Niciun avocat nu a gândit vreodată cazul unui client în termenii silogismului. Oamenii – susține Dewey, nu încep să gândească pornind de la premise. Acestea apar treptat după ce este analizată întreaga situație și după ce au fost admise mai multe căi alternative de soluționare. „Problema nu este aceea de a trage o concluzie din premise date; lucrul acesta poate fi făcut prea bine de o mașinărie neînsuflețită, umblând cu degetele pe o tastatură. Problema este aceea de a *găsi* enunțuri cu valoare de principiu general și de fapt particular, care merită să servească drept premise. În realitate, de regulă, începem cu un soi de anticipare vagă a unei concluzii (sau, măcar, a unor concluzii alternative) și apoi căutăm în jur principii și informații care o vor susține sau care ne vor permite să alegem în mod inteligent dintre concluziile concurente.”¹⁴.

4.2. În tratatul său de logică (*Logic. The Theory of Inquiry*), Dewey revine asupra faimosului silogism pentru a arăta că acesta nu este, la rigoare, un silogism caracteristic logicii aristotelice. Prin urmare, numai pe baza acestuia nu se poate ajunge la o împăcare între logica nouă (cerută de exigențele științei moderne) și logica de tip clasic: „Conform logicii actuale, în măsura în care ține ea seama de metodele științifice și de concluziile acestora, propozițiile universale și necesare sunt *non-existențiale* în conținutul lor logic, în timp ce toate propozițiile *existențiale* sunt singulare sau individuale. [...] Este singura perspectivă posibilă din punctul de vedere al științei actuale. Mă preocupă confuzia care rezultă când se face încercarea de a combina sau de «a împăca» această perspectivă cu

cea moștenită din logica clasică. Un exemplu simplu se găsește în ilustrarea obișnuită dată silogismului aristotelic: *Toți oamenii sunt muritori; Socrate este un om; deci Socrate este muritor*. Nu cred că poate fi aflat în scrierile aristotelice autentice un singur caz în care o [propoziție] singulară (care prin natura sa este un exemplu de individualitate) să apară ca premisă minoră într-un silogism rațional demonstrativ. Prezența sa într-un asemenea silogism ar contrazice toată concepția despre demonstrație ca etalare actualizată a unei relații necesare a întregurilor fixe unul cu altul.”¹⁵.

5. Preocuparea lui Dewey pentru definirea *sensului* se vădesc încă din primele sale scrieri mai importante. Astfel, în introducerea la eseurile sale de logică experimentală (*Essays in Experimental Logic*, din 1916), filosoful american are în vedere dubla semnificație a unor termeni, inclusiv a *sensului*: „Termeni precum *meaning* [‘înțeles’], *significance* [‘însemnătate’], *value* [‘valoare’] au un dublu sens. Uneori ei înseamnă o funcție: rolul unui lucru de a-l reprezenta pe altul, ori de a-l arăta ca fiind implicat; pe scurt, operația de a servi ca semn. În cuvântul *symbol* [‘simbol’] acest înțeles este practic exhaustiv. Dar termenii mai înseamnă câteodată o calitate inerentă, o calitate ce caracterizează în mod intrinsec lucrul experimentat făcându-l să devină important. Cuvântul *sense* [‘sens’], așa cum apare în expresia *sensul unui lucru* (și în *non-sens*), este consacrat acestui uz la fel de sigur cum sunt cuvintele *sign* [‘semn’] și *symbol* [‘simbol’] unul pentru altul.”¹⁶.

5.1. În aceeași perioadă, scriindu-și cartea *Democracy and Education* [1916], Dewey acordă deja mai multă atenție *sensului*, corelându-l cu *experiența*: „În vorbirea familiară, sintagma «un sens realizat» este folosită pentru a exprima urgența, căldura, intimitatea unei experiențe directe, în opoziție cu acea calitate îndepărtată, palidă și glacial detașată a unei experiențe reprezentative. Termenii «realizare mentală» și «apreciere» (sau *apreciere autentică*) sunt nume mai elaborate pentru conștientizarea sensului unui lucru. [...] Dar [aceasta] este diferența dintre citirea unei descrieri tehnice a unei picturi și vederea ei; sau dintre simpla vedere a ei și faptul de a fi mișcată de ea; dintre învățarea ecuațiilor matematice referitoare la lumină și faptul de a fi purtat departe de iluminarea glorioasă aparte a unui peisaj plin de ceață.”¹⁷. De altminteri, în același capitol al cărții, Dewey preciza: „Limba în întregime, toate simbolurile,

sunt instrumente ale unei experiențe indirecte; în limbajul tehnic experiența care este furnizată prin mijloacele lor este «mediată»¹⁸.

5.2. Însă cred că cea mai bună caracterizare a sensului (în accepția dorită) o oferă Dewey în tratatul său de estetică, *Art and Experience* (1934): „«Sensul» acoperă o arie largă de conținuturi: senzorialul, senzaționalul, senzitivul, sensibilul și sentimentalul, împreună cu senzualul. Include aproape orice, de la șocul pur emoțional și fizic până la *sensul* însuși – adică înțelesul lucrurilor prezente în experiența imediată. Fiecare termen se referă la o anume fază reală și la un anumit aspect ale vieții unei creaturi organice potrivit felului în care viața se manifestă prin organele de simț. Dar *sensul*, ca înțeles într-atât de direct încorporat în experiență, încât devine propriul ei înțeles iluminat, este singura semnificație care exprimă funcția organelor de simț când acestea sunt purtate spre deplina lor realizare [subl. n. – Cr. M.]”¹⁹.

5.3. Se mai ocupă Dewey, în *Logica* sa, de termenul *sense* și ca parte a sintagmei *common sense* ‘simț / sens comun’. Astfel, referindu-se la concepțiile și credințele ce țin de *common sense*, el afirmă: „Acestea sunt *sens*, în felul în care vorbim despre «sensul unei întâlniri» și în care spunem că lucrurile «capătă sens» sau nu. Ele au pentru un grup ceva din același caracter ultim și imediat pe care «senzația» și «simțirea» le au pentru un individ la contactul său cu obiectele înconjurătoare.”²⁰.

6. Câteva cuvinte lămuritoare și despre *experiență*. Acesta este un termen special pentru Dewey, însă un termen la care era dispus să renunțe la un moment dat din cauza confuziilor care se creau în jurul său. Dorind să reediteze cartea *Experience and Nature*, Dewey plănuia să-i schimbe titlul în *Culture and Nature*. Ce este *experiența*? Dewey afirma că termenul în cauză poate fi interpretat cu referire la atitudinea fie *empirică*, fie *experimentală* a minții; adică fie se opune raționalului, fie ne eliberează de simțuri, ținând de reflecție (vezi HWT, p. 277-278). Spre sfârșitul vieții, într-o lucrare (semnată împreună cu Arthur Bentley) în care s-a ocupat și de o listă de termeni logico-filosofici „problematici”, Dewey preciza: „Cuvântul «experiență» ar trebui eliminat cu totul, dacă nu poate fi menținut strict la o singură utilizare precisă: și anume aceea de a atrage atenția asupra faptului că *Existența* are atât organism, cât și mediu înconjurător ca aspecte ale sale și nu poate fi identificată cu niciunul dintre ele ca o insulă independentă.”²¹.

Note

¹ Vezi Ștefan Afloroaei, *Sens și sensibilitate*, în „Limba română” (Chișinău), anul XXVI, 2007, nr. 1, p. 96-102.

² Vezi Cristinel Munteanu, *Despre termenul meaning la John Dewey*, în Liviu-George Maha (coord.), *Volumul Conferinței Internaționale a Școlilor Doctorale din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași* (16 decembrie 2015), Editura Performantica, Iași, 2015, p. 177-187.

³ Șt. Afloroaei, *art. cit.*, p. 100.

⁴ Vezi, de pildă, o discuție utilă în Morris R. Cohen, Ernest Nagel, *An Introduction to Logic and Scientific Method* [1934], Routledge & Kegan Paul Ltd, London, 1964, p. 175-181.

⁵ Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București, 2011, p. 99-150.

⁶ Într-adevăr, Coșeriu oferă acest exemplu (și chiar în relație cu cele trei tipuri de logos) încă din anii '50, în studiul *Logicism și antilogicism în gramatică* (vezi, pentru versiunea românească, Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 250-251).

⁷ Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica textului* [1996], în vol. *In memoriam Eugeniu Coșeriu* [Extras din „Fonetică și Dialectologie”, XX-XXI, 2001-2002, p. 5-192], Editura Academiei Române, București, 2004, p. 136-137.

⁸ *Ibid.*, p. 137.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ În original: „«Socrates is mortal» is hardly more than a counter of logical text-books; S is M will do just as well – or better. But not so to the disciples of Socrates who had just heard of his condemnation to death. The connection of the auditory act with the totality of organic responses was then complete. In some linguistic situations, such emphatic presence of sense occurs; language is then poetical. For other purposes, action is served by elimination of immediate sense as far as possible. The attitude is prosaic; it is best subserved by mathematical symbolism...” (Dewey, EN, p. 293). Precizez că traducerea românească a tuturor citatelor deweyene reproduse aici îmi aparține.

¹² În original: „Actual thinking, on the other hand, always has reference to some context. It occurs, as we have seen,

because of some unsettled situation that itself lies outside of thinking. We may compare the formal syllogism about Socrates with the state of mind of his disciples when they were considering at the time of his trial the prospects of Socrates' continuing to live." (Dewey, HWT, p. 172).

¹³ În original: „The trouble is that while the syllogism sets forth the *results* of thinking, it has nothing to do with *operation* of thinking. Take the case of Socrates being tried before the Athenian citizens, and the thinking which had to be done to reach a decision. Certainly the issue was not whether Socrates was mortal; the point was whether this mortality would or should occur at the specified date and in a specified way.” (Dewey, PC, p. 133).

¹⁴ În original: „The problem is not to draw a conclusion from given premises; that can best be done by a piece of inanimate machinery by fingering a keyboard. The problem is to *find* statements of general principle and of particular fact, which are worthy to serve as premises. As matter of actual fact, we generally begin with some vague anticipation of a conclusion (or at least of alternative conclusions), and then we look around for principles and data which will substantiate it or which will enable us to choose intelligently between rival conclusions.” (*ibid.*, p. 134).

¹⁵ În original: „According to present logic, as far as it takes account of scientific methods and their conclusions, universal and necessary propositions in their logical content are *non-existential*, while all *existential* propositions are singular or several. [...] It is the only view possible from the standpoint of present science. I am concerned with the confusion that results when an attempt is made to combine or «reconcile» this view with the one inherited from the classic logic. A simple example is found in the customary illustration that is given of the Aristotelian syllogism: All men are mortal; Socrates is a man; therefore, Socrates is mortal. I do not believe a single instance can be found in genuine Aristotelian writings in which a singular (which by its nature is an instance of severalty) appears as the minor premise in a rationally demonstrative syllogism. Its presence in such a syllogism would contradict the whole conception of demonstration as an actualized exhibition of a necessary relation of *fixed wholes* to one another.” (Dewey, LTI, p. 95).

¹⁶ În original: „Such terms as «meaning», «significance», «value», have a double sense. Sometimes they mean a function: the office of one thing representing another, or pointing to it as implied; the operation, in short, of serving as sign. In the word «symbol» this meaning is practically exhaustive. But the terms also sometimes mean an inherent quality, a quality intrinsically characterizing the thing experienced and making it worth while. The word «sense», as in the phrase «sense of a thing» (and non-sense) is devoted to this use as definitely as are the words «sign» and «symbol» to the other.” (Dewey, EEL, p. 10).

¹⁷ În original: „In colloquial speech, the phrase a «realizing sense» is used to express the urgency, warmth, and intimacy of a direct experience in contrast with the remote, pallid, and coldly detached quality of a representative experience. The terms «mental realization» and «appreciation» (or *genuine* appreciation) are more elaborate names for the realizing sense of a thing. [...] But it is the difference between reading a technical description of a picture, and seeing it; or between just seeing it and being moved by it; between learning mathematical equations about light and being carried away by some peculiarly glorious illumination of a misty landscape.” (Dewey, DE, p. 223); cf. și cele spuse despre felul în care ar trebuie să-și însușească elevul, prin experiență, noțiunea de «sfericitate a Pământului» (Dewey, HWT, p. 222-223).

¹⁸ În original: „All language, all symbols, are implements of an indirect experience; in tehcnal language the experience which is procured by their means is «mediated».” (*ibid.*, p. 222).

¹⁹ În original: „«Sense» covers a wide range of contents: the sensory, the sensational, the sensitive, the sensible, and the sentimental, along with the sensuous. It includes almost everything from bare physical and emotional shock to sense itself – that is, the meaning of things present in immediate experience. Each term refers to some real phase and aspect of the life of an organic creature as life occurs through sense organs. But sense, as meaning so directly embodied in experience as to be its own illuminated meaning, is the only signification that expresses the function of sense organs when they are carried to full realization.” (Dewey, AE, p. 23).

²⁰ În original: „They are *sense*, in the way in which we speak of the «sense of a meeting» and in which we say things do or do not «make sense». They have something of the same ultimacy and immediacy for a group that «sensation» and «feeling» have for an individual in his contact with surrounding objects.” (Dewey, LTI, p. 62).

²¹ În original: „The word «experience» should be dropped entirely from discussion unless held strictly to a single definite use: that, namely, of calling attention to the fact that *Existence* has organism and environment as its aspects, and cannot be identified with either as an independent isolate.” (John Dewey, Arthur F. Bentley, *Knowing and the Known* [1949], în John Dewey, *The Later Works, 1925-1953*, Volume 16: 1949-1952, Edited by Jo Ann Boydston, With an Introduction by T.Z. Lavine, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, 1989, p. 263).

Abrevieri bibliografice

AE = John Dewey, *Art as Experience*, Perigee Books, New York, 2005.

DE = John Dewey, *Democracy and Education*, Dover Publications, Mineola, New York, 2004.

EEL = John Dewey, *Essays in Experimental Logic*, Edited by D. Micah Hester and Robert B. Talisse, Introduction by Tom Burke, Southern Illinois University Press, Carbondale, 2007.

EN = John Dewey, *Experience and Nature*, Dover Publications, New York, 1958.

HWT = John Dewey, *How We Think*, în John Dewey, *The Later Works, 1925-1953*, Volume 8: 1933, *Essays and How We Think, Revised Edition*, Edited by Jo Ann Boydston, With and Introduction by Richard Rorty, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, 1989, p. 105-352.

LTI = John Dewey, *Logic. The Theory of Inquiry*, Henry Holt and Company, New York, 1938.

PC = John Dewey, *Philosophy and Civilization*, Capricorn Books, New York, 1963.

Victor A. VOICU

Farmacologia românească de la clasic la modern

Victor A. Voicu – membru titular al Academiei Române (2001), Secretar General al Academiei Române (2002 – 2006, 2014 – prezent), general maior, doctor în medicină (1971), profesor universitar, șeful Catedrei de farmacologie clinică, toxicologie și psihofarmacologie, Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București (1992 – prezent), Președintele Filialei București a Academiei de Științe Medicale (din 2014 – prezent), Directorul Centrului de Cercetări Științifice Medico-Militare (1987 – 2013), Președintele Societății Române de Farmacologie, Terapeutică și Toxicologie Clinică (1998 – prezent). Autorul unor importante cercetări științifice în domeniu. Semnează 20 de volume și circa 300 de studii și articole. Autorul a 27 brevete de invenție.

Domnule Președinte,
Doamnelor și domnilor academicieni,
Stimați invitați,

Regulamentul Academiei Române, înainte de 1945, preciza că „Membrii activi nou aleși ai Academiei sunt obligați să țină un discurs de recepțiune, consacrat biografiei și activității științifice a predecesorilor lor”. Statutul actual reiterează această obligațiune.

Practic, neavând un predecesor, farmacolog prin excelență, am apreciat drept oportună prezentarea unui omagiu tuturor celor care, prin știința și generozitatea lor, au edificat o școală a farmacologiei românești.

Expunerea de azi nu va îmbrăca aproape deloc forme tehnice, ci va încerca doar, pe mă-

Discursul de recepție *Farmacologia românească de la clasic la modern*, prezentat de către Domnul Academician Victor V. VOICU, pe 3 februarie 2006 în forul suprem al științei naționale, continuă rubrica „Recurs la patrimoniul”, inaugurată în nr. 2 din acest an al revistei noastre, prin publicarea alocuțiunilor rostite la Academia Română de către Lucian BLAGA (pe 5 iunie 1937) și Eugeniu COȘERIU (pe 13 martie 1992). De această dată, protagonistul, distins cercetător și specialist în domeniu, tratează o temă mai puțin studiată și cunoscută publicului larg, dar cu orizonturi surprinzătoare și mereu noi într-o sferă de importanță vitală pentru națiunea română.

sura capacităților autorului, să schițeze o imagine elocventă a acestei școli.

Așadar, expunerea *Farmacologia românească de la clasic la modern* își asumă dificila sarcină de a rememora semnificativ câteva dintre ilustrele figuri care au jalonat istoria științei medicamentului în România, aducând discuția la prezent și mai ales la viitorul mai mult sau mai puțin apropiat, care ne absoarbe inexorabil.

Ne evocăm înaintașii cu gândul la cei ce ne vor urma, transferând peste generații sentimentul continuității și al apartenenței la o cultură (arta și știința).

De aceea în partea finală a discursului meu, doamnelor și domnilor academicieni, onorată audiență, îmi voi permite să marchez câteva din ideile și reperele care mi-au atins resorturile intime, m-au entuziasmat, m-au format, mi-au transmis convingerea continuității și apartenenței la o școală.

Măsura în care, ca un component al acestei școli, am consolidat-o și am dezvoltat-o o judecă contemporanii noștri, dar mai ales o vor judeca cei ce ne vor urma.

Înaintașii

Voi începe cu cel care, chiar dacă nu a fost farmacolog prin excelență, prin forța și valoarea spiritului său, a marcat definitiv medicina românească, implicit farmacologia. Mă refer la generalul dr. Carol Davila, personalitate strălucită a medicinei românești, întemeietor, căruia îi datorăm învățământul superior medical, farmaceutic și veterinar românesc, care a fost într-un anumit fel și primul profesor de farmacologie, chiar dacă nu a predat un astfel de curs.

Noi, românii, după opinia mea, poate că nu realizăm încă extraordinara prestație a dr. Carol Davila în slujba poporului român.

Carol Davila, în decurs de circa 30 de ani, în profida unor rezistențe și șicane inimaginabile din partea compatrioților noștri, contemporani cu el, ne-a construit și consolidat învățământul medical național, o adevărată școală medicală românească. Într-o scrisoare adresată familiei, Carol Davila comenta cu amărăciune: „oricât bine aş face, rămân

tot un străin pentru ei”. Este suficient să reamintim faptele sale pentru a realiza dimensiunea sa ca întemeietor, extraordinara sa generozitate: înființează, în afară de serviciul sanitar militar și civil, serviciul sanitar de campanie în 1877-1878, înființează învățământul medical, farmaceutic și veterinar, contribuie major la redactarea *Farmacopeei Române*, contribuie la înființarea Grădinii Botanice. S-a identificat cu poporul care l-a adoptat și care-i rămâne veșnic recunoscător. Crezul său, ca și comportamentul său, este sintetizat în cuvintele:

„Operele noastre trebuie să supraviețuiască.

A face bine este misiunea împlinirii umane”.

Se stinge din viață ca o flacără, epuizată de o prea intensă combustie, la numai 56 de ani.

La școala de chirurgie a lui Carol Davila de la Spitalul „Mihai Vodă” și apoi la Facultatea de Medicină din Paris s-a format generalul dr. Zaharia Petrescu, profesor de terapie, materia medica și arta de a formula.

A fost o personalitate de mare ținută morală, devotat învățământului, preocupat de aprofundarea bazelor chimice, fiziologice și farmacologice experimentale ale terapiei medicamentoase.

A publicat o lucrare monumentală, în patru volume, *Tratatul de terapeutică și materia medica*. A fost un experimentator remarcabil, demonstrând pe animale efectele substanțelor medicamentoase prezentate studenților.

În introducerea la cursul de farmacologie, generalul prof. Zaharia Petrescu scria: *Înainte de a recomanda aplicația unui agent farmacologic sau fizic, studentul să poată să-și dea seama de modificările fiziologice pe care le poate produce. Bazat pe experiențe fiziologice, va putea dintr-o dată să combată orice recomandare empirică de medicamente.*

Meritele sale remarcabile au determinat primirea sa ca membru corespondent al Academiei Române, în 18 martie 1885.

Între 1876 și 1912, după generalul Zaharia Petrescu, ca profesor de farmacologie, a urmat Nicolae Măldărescu, medic militar, personalitate cu un deosebit prestigiu didactic.

După 1912 este transferat de la Iași la București Dimitrie Ionescu, ca profesor de farmacologie. Este un excelent experimentator, elev al marelui fi-

ziolog Otto Loewi, cu care a colaborat la o serie de cercetări în domeniul fiziologiei sistemului simpatic. Moare în plină vigoare, la 53 ani, în 1920.

În 1920 Socrat Lalu, profesor de farmacologie, este transferat de la Iași la București, unde funcționează până în 1940.

După retragerea sa, cursurile de farmacologie sunt susținute de profesorul de fiziologie Ion Nițescu, pe care l-am cunoscut în primii ani de studenție.

În 1948, este numit ca titular al Catedrei de farmacologie prof. dr. Alfred Teitel, inițiindu-se o etapă din care ne revendicăm mulți dintre farmacologii de azi, inclusiv cel care vă vorbește.

Am cunoscut încă din anii '60 ai secolului de-abia trecut mari personalități ale farmacologiei românești din centrele universitare medicale din Cluj: prof. Constantin Veluda, prof. Barbu Cuparencu; din Timișoara: prof. Nicolae Dragomir; de la Iași: prof. Gh. Papovici, prof. Sava Dumitrescu; de la Târgu-Mureș: prof. Gh. Fezst.

Aceste mari personalități ale școlii medicale românești s-au dedicat cu generozitate domeniului, au dezvoltat cercetarea experimentală în farmacologie, aducând mesajul lor creator următoarelor două-trei generații de farmacologi, din care fac parte actualii *leaderi* ai farmacologiei din centrele universitare medicale din România.

Îmi fac o datorie de onoare în a evoca înaintașii, făuritorii de școală din alte centre universitare ale țării.

Facultatea de Medicină de la Iași, înființată în 1875, avea deja o Catedră de farmacologie în 1881, primul profesor în domeniu fiind Eugen Rizu, urmat de Emanoil Riegler (1882–1901). Acesta din urmă a fost profesor de clinică medicală, predând și cursuri de farmacologie. De remarcat că, în 1886, Riegler afirma într-un curs de farmacologie: „Acțiunea farmacologică a unui medicament depinde de structura lui moleculară”.

Au mai trecut mulți ani până ce se va dovedi, fără dubiu, cât de corectă era această aserțiune. Pentru meritele sale științifice, prof. Emanoil Riegler a fost ales membru corespondent al Academiei Române, în martie 1904.

A urmat prof. Socrat Lalu (1913-1920), transferat ulterior la București. Prof. Petre Niculescu, asistent al prof. A. Teohari la București, este nu-

mit profesor de clinică medicală la Facultatea de Medicină din Iași, iar în 1942-1944 revine la București ca profesor de farmacologie.

O figură marcantă a farmacologiei ieșene a fost prof. Gh. Popovici, pe care l-am cunoscut în 1963, la Praga, la Congresul Internațional de Farmacologie.

Succede la Catedra de farmacologie din Iași (1973-1993) prof. Sava Dumitrescu, un excelent cercetător de farmacologie experimentală, actualmente profesor consultant.

La Cluj, în 1919 se înființează Universitatea Daciei Superioare, inclusiv Facultatea de Medicină, prilejuind astfel fondarea Catedrei de farmacologie, în 1921.

Primul profesor de farmacologie la Cluj a fost Gheorghe Martinescu, urmat de prof. Constantin Veluda, până în 1964, pe care am avut onoarea să-l întâlnesc la vremea respectivă.

Între 1964 și 1994, la conducerea Catedrei de farmacologie s-a aflat prof. Barbu Cuparencu, care a pus bazele unei puternice școli experimentale de farmacologie la Cluj. Actualmente este profesor consultant.

La Timișoara, Catedra de Farmacologie se înființează în 1947, odată cu Facultatea de Medicină. La începuturile învățământului de farmacologie aici lucrează prof. Ilie Georgescu și prof. Ioan Cotăescu. O perioadă îndelungată (1953-1983), profesor de farmacologie la Timișoara a fost Nicolae Dragomir.

Au urmat Mihai Plauchitiu, pentru o scurtă perioadă, apoi prof. Virginia Gligor.

La Facultatea de Medicină din Craiova, cel care vă vorbește a înființat prima Catedră de farmacologie, în 1973, după modelul celei de la București, cu modificările și adaptările inerente, adecvate locului și momentului.

După plecarea mea, în 1992, devine titular al Catedrei prof. Valentin Cârlig, actualmente profesor consultant. Deși cu mijloace tehnice relativ reduse, s-a reușit la Craiova consolidarea unei școli de farmacologie modernă, bazată pe experimentul de laborator, dezvoltându-se în special cercetarea farmacologiei organelor izolate.

Școala de farmacologie de la București ar putea să constituie subiectul unui studiu de caz. Să analizăm drumul, parcursul acestei școli, ce a generat și ce sperăm?

Farmacologia românească se definește mai ales prin cadrele aparținând Facultăților de Medicină și, într-o oarecare măsură, unor instituții de cercetare, puține la număr, care aveau o destinație mai restrânsă. Se remarcă însă un hiatus între nivelul teoretic și valențele didactice ale unor străluciți profesori de farmacologie și nivelul dotării tehnice a catedrelor pe care le conduceau. Se făcea totuși cercetare experimentală cu mijloace tehnice ingenios improvizate, cu ajutorul unor talentați sticlari și ingineri electromecanici. În acest climat de căutări și emulație ne-am format noi, cei care am constituit una din verigile continuității.

În acest climat i-am cunoscut în anii '60 pe cei care-mi vor deveni mentori și prieteni, unii dintre ei, respectiv pe prof. dr. Alfred Teitel, conf. dr. Paul Gheorghiu, prof. Carli Marcu, prof. dr. Emanoil Manolescu, prof. dr. Valentin Stroescu, prof. dr. Aurelian Popa.

Aceste personalități, dintre care unele ajunse la maturitate profesională, atunci altele încă tinere, ne-au transmis pasiunea pentru ceea ce reprezintă medicamentul în științele medicale.

Cum perceeam atunci medicamentul? Ca un mijloc miraculos prin care medicul poate interveni eficient, adesea în condiții critice, pentru a alina suferința, a vindeca boli și nu rareori pentru a salva vieți. Părea extraordinar pentru un tânăr de 19-20 de ani!

În spatele sintagmei „substanță medicamentoasă” sau „substanță activă farmacodinamic”, sau a simplei noțiuni de medicament se află o lume de o complexitate uluitoare: sinteza chimică și caracterizarea moleculară, mecanisme moleculare de acțiune, o uriașă și costisitoare cercetare experimentală și teoretică prin care se definesc caracteristicile farmacologice și toxicologice ale substanței, studii clinice vaste și de lungă durată, experiența clinică pe sute de mii sau milioane de pacienți. Soarta medicamentului e sinuoasă, de la glorie la desuet sau chiar la eșec. Toate cele de mai sus presupun costuri de multe sute de milioane de euro pentru entități chimice noi.

Implicit, la acestea se adaugă interese economice adesea uriașe, care perturbă uneori semnificativ imaginea și obiectivitatea domeniului.

Pe atunci, în 1961, nu vedeam decât partea romantică a cercetării de farmacologie și a destinului medicamentului. Imaginea s-a completat în bună măsură, dar rădăcinile au rămas implantate solid în speranță și optimism. Medicamentul, ca entitate complexă, este departe de a-și fi spus cuvântul, știința medicamentului fiind cea care va rezolva marile probleme de sănătate ale ființei umane.

Farmacologia genomică și terapia individualizată pe baza determinantelor genetice sunt ținte actuale și de perspectivă apropiată ale domeniului.

Știința medicamentului, prin complexitatea și implicațiile sale, poate mai mult decât alte domenii, implica și o mare responsabilitate în plan etic.

„Toate substanțele sunt toxice. Numai doza diferențiază un toxic de un remediu”, spunea în sec. XV Paracelsus. În această privință nu se mai poate spune nimic în plus.

Pornind de la această axiomă și de la altele conexe, admitem, fără tăgadă, că știința în general, fără cenzura pe care o furnizează cutumele, preceptele morale privind responsabilitatea față de ființa umană și viitorul speciei, se poate transforma într-o armă extrem de periculoasă. Exigențele contemporane ale lumii științifice și ale autorităților naționale din UE, SUA și din alte țări, inclusiv România, referitor la utilizarea medicamentelor la om, au drept fundament experiența ultimului secol privind impactul medicamentului asupra ființei umane.

Școala modernă de Farmacologie de la București se definește și se consolidează odată cu venirea prof. dr. Alfred Teitel la conducerea Catedrei Facultății de Medicină de la București.

Prof. dr. Alfred Teitel s-a născut în anul 1900, la Dorohoi, și a urmat cursurile Facultății de Medicină din București. Între anii 1919 și 1922 a lucrat ca asistent de anatomie, sub conducerea marelui profesor și savant Francisc Rainer, personalitate covârșitoare prin cultura sa științifică, care i-a marcat definitiv gândirea și cariera științifică. Îmi amintesc cu emoție evocările prof. Teitel, prin deceniul șase al secolului trecut, cu privire la gândirea științifică a prof. Rainer, care concepea anatomia ca formă a viului, ca structură biologică capabilă să se adapteze optimal funcției.

Vom căuta în continuare să argumentăm că această idee nu s-a pierdut pentru domeniul farmacologiei, iar prof. Teitel a valorificat-o într-o manieră strălucită.

Dr. Alfred Teitel și-a susținut, în 1931, docența în patologie experimentală, din 1922 până în 1946 fiind asistent al clinicii medicale conduse de prof. N. G. Lupu.

A efectuat specializări în chimie, fizică și biologie la Berlin și în fiziologie la Londra.

În 1948 este numit profesor titular al Catedrei de farmacologie a Facultății de Medicină din București. Fiind un adept ferm al experimentului, ca sursă de informație și inspirație pentru viitorul medic, el introduce pentru prima dată lucrările practice de farmacologie, pe animale mici de laborator, efectuate direct de către studenți.

Prof. A. Teitel a fost în primul rând un cercetător pasionat, dedicat experienței, lucrului direct, planificării corecte și exigente a experimentului, ca și al execuției fără cusur. Se întreba retoric: Nu știi să răspunzi la o întrebare? Adresează-te structurilor vii, vei afla răspunsul, depinde de tine să înțelegi și să interpretezi corect fenomenul. Aceste vorbe mă duc cu gândul la Lev Tolstoi care spunea: „Nu împrumuta de la alții răspunsuri la întrebări până când întrebările nu se ivesc în tine însuși”. Profesorul Teitel își începea programul zilnic de lucru la 6³⁰ dimineața și îl încheia la 7-8 seara, neîntrerupt.

Exemplul său personal, dăruirea sa, generozitatea sa, eleganța comportamentului său au constituit repere pentru noi, cei din jurul său. Își făcuse din gestul generos un principiu al comportamentului, gândind că, prin dărnicie, multiplicăm binele, creștem șansa, ca și sămânța care cade pe un pământ rodnic.

A publicat peste 150 de lucrări științifice de cercetare experimentală în domeniul mecanismelor colinergice ale medicamentului, farmacologiei contracției musculare, farmacologiei potasiului, calciului și a magneziului, cofeinei etc.

Lucrările sale publicate în reviste internaționale de mare prestigiu l-au făcut foarte cunoscut în lumea farmacologilor, deși călătorea extrem de puțin. În 1975 părăsește țara, pentru a se alătura familiei fiului său, dr. Paul Teitel, la Aachen, unde se stinge din viață în 1980.

Mă voi referi în continuare la elementele constitutive a ceea ce definim drept *școală de farmacologie* și cum aceasta era, la rândul său,

continuatoare a unor tradiții. Om de laborator, în sensul profund al semnificației acestei sintagme, prof. Teitel era dotat cu simț tehnic și o remarcabilă ingeniozitate. Cu mijloace aparent simple, evidenția efecte farmacologice la concentrații de ordinul a 10^{-18} – 10^{-15} M. Aceasta fără transducția și amplificarea electronică a procesului înregistrat. Aș putea spune că a conturat conceptul *farmacologiei biologice* care, în ultimii douăzeci de ani, a devenit relevant pentru lumea farmacologică și care se rezumă astfel: substanța activă stimulează sau deprimă funcții preexistente. Putem să stimulăm sau să deprimăm procese biologice, funcții ale organismului, la diverse niveluri de organizare – de la molecule complexe la sistem, în raport de procesul patologic identificat prin diagnosticul clinic. Se putea vorbi atunci de farmacologie biologică, așa cum recent se vorbește de psihiatrie biologică, concept care a revoluționat abordarea și înțelegerea psihopatologiei. În domeniul nostru vorbim acum de farmacologie celulară, moleculară, farmacologie genomică etc.

Prof. Teitel a fost printre ultimii reprezentanți ai oamenilor de știință români cu formație enciclopedică. A descris, spre exemplu, fenomenul de orientare a macromoleculelor proteice de către lumina polarizată, fenomen care-i poartă numele. Prin anii '30 a descris plasticitatea globului roșu, lucrare fundamentală pentru domeniu, preluată și citată frecvent de literatura internațională.

În 1960, eu, fiind intern preclinic la Catedra de farmacologie, am fost chemat de prof. Teitel care mi-a sugerat ca lucrare de diplomă *Efectele colinergice ale atropinei la nivelul musculaturii striate*. Fără să intru în detalii, menționez că titlul conține un aparent paradox, atropina este un anticolinergic clasic, dar cercetarea se efectua pe mușchiul drept abdominal de broască, care în mod extraordinar întrunește concomitent caracteristicile funcționale ale mușchiului striat, ca și ale celui neted. Ideea acestui mecanism apare pentru prima dată la un mare om de știință român, prof. Daniel Danielopolu, în a sa farmacodinamie nespecifică. Daniel Danielopolu a descris experimental efectele bradicardizante, adică colinergice, ale atropinei în doze mici. El postula existența unui intermediar comun, esențial, legat de funcțiile fundamentale ale organismului identificat cu acetilcolina. Această idee nici măcar astăzi nu poate fi considerată depășită.

Prof. Teitel îi admira opiniile științifice. După plecarea sa în Germania, la Aachen, din considerente pe care mulți de aici le cunoașteți, am reușit cu greu să menținem o legătură constantă cu prof. Teitel. I-am trimis o carte apărută în Anglia în 1977, i-am scris de câteva ori prin intermediar (prin regretatul dr. Lucian Leahu) și mi-a răspuns la aceste scrisori cu o căldură umană emoționantă.

Citez: „Îți mulțumesc mult, mult de tot, pentru *Mecanisme enzimatiche* în farmacodinamie, pentru cartea și valoarea ei, dar, și mai mult, pentru sentimentul care a determinat gestul.

Trebuie să recunoști că am avut dreptate în aprecierea oamenilor care s-au apropiat de mine!...

Îți doresc multe succese profesionale și științifice. Te cunosc destul de bine ca să fiu sigur de calitatea și valoarea creativă a muncii pe care o desfășori cu atâtea satisfacții justificate și meritate. Sunt foarte mulțumit și chiar o țară mândru că le-am intuit și apoi le-am recunoscut și apreciat, an de an, pe drumul lor ascendent”. Scrisa aceste rânduri în 1979, cu un an înainte de deces.

Profesorul avea conștiința responsabilității morale pentru cei care-i vor urma.

Am să evoc pe scurt un alt om de mare caracter, distins farmacolog, experimentator și profesor, care, ca și prof. Teitel, mi-a marcat drumul profesional și inevitabil viața. Acesta este prof. dr. Emanoil Manolescu, un om carismatic, un spirit mereu viu care, deși tolerant, avea criterii morale ferme atunci când i se cerea o părere despre oameni și fapte. A polarizat în jurul său un grup de oameni care i-au rămas fideli, „Revista Terapeutică”, „Farmacologie și Toxicologie Clinică”, întemeiată de el împreună cu noi, componenții acestui grup, fiind un fel de testament al continuității. Prof. Manolescu a fost decanul Facultății de Pediatrie din București și cca doi ani decan cu atribuții speciale, în perioada de constituire, la Facultatea de Medicină din Craiova, în anii 1972-1973. În acest context, prin capacitatea sa de înțelegere superioară a importanței unei noi instituții de învățământ superior medical, a avut o mare contribuție la consolidarea Facultății de Medicină din Craiova, mai ales în privința procesului de selecție a viitoarelor cadre didactice.

Așa cum s-a văzut ulterior, prin proba timpului, munca sa a fost marcată de competență, bună credință și respectul valorilor.

Ceea ce prezint în continuare nu intenționează să evidențieze activitatea mea, ci un parcurs de structurare a unor echipe de farmacologi.

Astfel, un alt cadru științific care a marcat perioada anilor '60 l-a constituit Centrul de Radiobiologie și Biologie Moleculară, restructurat pe temelia unei mai vechi instituții a Ministerului Sănătății de către prof. dr. Claude Nicolau, eminent cercetător, cu o abordare complexă interdisciplinară a cercetării de radiobiologie experimentală. Ulterior s-a consolidat între mine și Claude Nicolau o trainică prietenie, care dăinuie. Laboratorul de farmacologie al acestui Centru, în care m-am integrat, era condus, în 1964, de dr. Victor Mureșan, farmacolog de formație clasică și care tocmai publicase o lucrare interesantă, *Standardizarea biologică a medicamentelor*.

În acest context am lucrat pe programe de cercetare impuse de necesitățile vremii: protecție medicală antinucleară, respectiv radioprotecție chimică și reactivitatea farmacologică a organismului iradiat.

De altfel, teza de doctorat pe care am prezentat-o în 1971 se intitula: *Homeostazia și reactivitatea farmacodinamică a organismului în sindromul acut de iradiere*.

După evenimentele din august 1968 din Cehoslovacia, prin hotărâre de guvern, Centrul de Radiobiologie și Biologie Moleculară este preluat de către armată, reorganizându-se astfel încât să răspundă dezideratului de cercetare științifică a mijloacelor și metodelor de protecție medicală antichimică, antinucleară și antibacteriologică (actualmente NBC). Se definesc în acest context alte direcții ale cercetării științifice de farmacologie și toxicologie: substanțe chimice supertoxice, antidotism și tratamentul intoxicațiilor acute cu acest tip de substanțe.

În 1971-1972, împreună cu un grup de colegi admirabili, încheiem cercetarea și brevetăm cel mai eficient antidot complex pentru compuși neuroparalitici (COF), denumit ATOX, larg utilizat în clinica de urgență.

Am descris în acea perioadă un nou mecanism antidotic a unor compuși triciclici, mecanismele noncolinergice ale COF, colinesterazele ca marker diagnostic în iradiere acută etc.

În domeniul reactivității farmacologice, lucrările noastre au fost amplu preluate de literatura internațională de specialitate a vremii.

Din context au rezultat mai multe consecințe – paleta relativ largă de domenii și modele experimentale clasice și moderne în care a trebuit să lucrăm, fapt care poate fi, într-un anumit sens, un dezavantaj (prea multe domenii în dauna aprofundării a 1-2 domenii).

În schimb îți oferă viziunea mai completă asupra metodologiei cercetării de farmacologie și toxicologie experimentală și clinică.

În anii '70, cu ocazia experimentării clinice a antidotului ATOX, se pun bazele colaborării Centrului de Cercetări Științifice Medico-Militare cu Spitalul Clinic de Urgență Floreasca, colaborare care a generat, în 1992, înființarea Catedrei de farmacologie și toxicologie clinică a UMF Carol Davila, căreia i se adăuga ulterior prima clinică de toxicologie în același spital.

Conducerea armatei a înțeles că realizările cercetării științifice medico-militare constituie achiziții de valoare și utilitate publică, implicându-se în organizarea și dotarea unui laborator autonom de toxicologie analitică de mare performanță, cuplat funcțional cu Secția clinică de toxicologie din incinta Spitalului Clinic de Urgență Floreasca. S-au creat, astfel, bazele moderne ale cercetării clinice de toxicologie și ale învățământului aferent în țara noastră.

Această prezentare, inevitabil sumară, schițează parcursul farmacologiei românești, mediul științific și uman în care ne-am format, școala, tradițiile, continuitatea și, de ce nu, măsura în care noi, care am lucrat alături de cei care ne vor urma, am dezvoltat farmacologia românească, aducând-o ca valoare și dimensiune la compatibilizare cu farmacologia mondială.

„Sunt oameni și fapte de care gândul ne este atât de plin, încât atunci când ajungem să vorbim despre ele, cuvintele se arată sărace”, spunea în 1980 acad. Octavian Fodor.

Maestrul și școala

În evocarea anterioară am încercat să subliniez rolul major al climatului uman și științific în formarea tinerilor într-un domeniu al științei, implicat rolul maestrului în atragerea și polarizarea tineretului în jurul său.

Pentru ca misiunea mea, de a mă prezenta în fața Domniilor Voastre cu un discurs de recepție, să devină un risc conștient asumat, am parcurs o bună parte din discursurile de recepție ale marilor personalități, care, într-un proces al continuității, au fost auzite în această aulă. M-am oprit asupra unora dintre aceste discursuri, care m-au impresionat mai mult, care, implicit, se apropiau semnificativ de modul meu de a simți și de a gândi.

În mod frecvent revine în discursurile de recepție problema rolului maestrului, magistrului în formarea școlii.

Citez: „... lucrul este incontestabil în știință, unde pasul predecesorului este pragul nașterii continuatorilor. Altfel spus, libertatea continuității spirituale, tradiția deci, libertatea și recunoașterea tradiției, ceea ce în context academic înseamnă școală, sunt, în optica mea, condițiile-cheie ale dezvoltării oricărei științe”, spunea acad. Nicolae Cajal în discursul de recepție în anul 1991.

Școala este o stare de spirit, un simțământ al solidarității, tradiției și continuității în jurul unei personalități dăruite cu calități de om, conducător, savant, prieten și educator. Școala nu se poate forma decât în jurul unei personalități complexe, abordabile, generoase, dotate cu reflexul mental de a da și de a cere, dar nu pentru el, ci pentru știința care o împărtășește cu elevii săi. Maestrul nu trebuie să se teamă de elevii săi performanți, chiar dacă va fi întrecut de către aceștia în faimă și rezultate, aceasta este în bună măsură și meritul lui, al maestrului care i-a identificat, le-a intuit valoarea. Elevii n-au decât o singură obligație, de ordin moral, să nu-și uite apartenența, să nu uite tradiția, să nu uite școala, să nu-și amputeze rădăcinile.

Acad. Octavian Fodor, medic strălucit, internist, aparținând școlii medicale clujene, în discursul său de recepție, intitulat nu întâmplător *Mastru, școală, universitate*, se oprește consistent asupra subiectului care ne preocupă și pe noi.

Maestrul este numai acela care este dăruit cu harul de a învăța pe alții. Maestrul se afirmă prin forța împrejurărilor numai atunci când devine *creator de școală*.

Maestrul stimulează elanul creator al tinerei generații și rămâne mereu tânăr. Este fidel, generos și *cultivă generozitatea*. Este înțelegător, dar exigent și drept, fără a se învoi cu judecățile pătimașe.

Maestrul trăiește și după moarte în inimile oamenilor, pentru că, spune un vechi adevăr, „după moarte trăiești prin ceea ce ai făcut pentru alții și nu prin ce ai făcut pentru tine”.

Aceste cuvinte simțite și rostite de acad. Fodor, pe care l-am cunoscut puțin cândva, se identifică în bună măsură, spre satisfacția mea, cu conceptul meu despre maestru, despre școală, cu imaginea mea intimă a sintagmei „maestrul meu”.

Care-i finalmente caracteristica definitorie a unui maestru creator de școală?

De ce unii dintre marii oameni de știință români nu au reușit să creeze școli în sensul celor discutate?

Deși răspunsul implică din nou un risc, cred însă că în contextul îndoielii carteziene, *dubito, ergo cogito*, pot să dau un răspuns tranșant: *generozitatea* este trăsătura *sine qua non* a maestrului creator de școală!

Academia Română, rolul său în cultura românească

Având deosebitul privilegiu de a fi primit în Academia Română la recomandarea unui strălucit reprezentant al Școlii medicale românești, acad. Nicolae Cajal, și cu sprijinul generos al președintelui de atunci al Academiei, dl. acad. Mihai Drăgănescu, care m-a recomandat Adunării generale, am fost impresionat, pe de o parte, de înaltul prestigiu al instituției noastre și, pe de altă parte, de rolul care trebuie să și-l asume această instituție în promovarea și afirmarea valorilor culturii românești.

Știința este o parte integrantă a culturii unui popor, valorile sale științifice alături de cele ale artelor configurează spiritualitatea unui popor, libertatea și strălucirea spiritului său.

În discursul său de recepție, Dimitrie Gusti, vorbind despre *Ființa și mărirea Academiei*, spunea: „...Academia Română a primit, din toate părțile, mărturii de favoare și recunoaștere; ea apare și azi ca instituția cea mai proprie a servi și onora interesele superioare culturale și științifice ale patriei”.

Și în prezent Academia Română se bucură de un înalt prestigiu în societatea românească și noi, cei de azi, avem răspunderea ca, prin faptele

și comportamentele noastre, să păstrăm și să protejăm ce am primit de la marii noștri înaintași în cei 140 de ani de existență a Academiei Române. Cui datorăm acest prestigiu? Sunt cel puțin două entități organice legate: pe de o parte, valoarea incontestabilă a celor care au fost onorați și au onorat prin prezența lor instituția, pe de altă parte, valoarea creativă a Academiei Române și rolul ei de referință morală ca instituție fundamentală a românilor.

„Funcția specifică a Academiei, spunea Gusti, și care o deosebește de celelalte instituții științifice constă tocmai în inițiativa organizării creației științifice colective. Aceasta este ceea ce face esența caracteristică unei academii.”

Cu toate marile contribuții ale Academiei Române în prezentul și destinul societății românești, ne-am făcut oare pe deplin datoria?

Am creat condiții științei să se dezvolte? Am creat cadrul ca științele medicale să prospere? Sunt întrebări care trebuie să ne dea de gândit! Cu un institut și un centru de cercetări, științele medicale nu pot deveni în Academia Română referință în cercetarea științifică medicală românească.

Tradițiile școlii românești de farmacologie, chimie organică și biologie celulară și moleculară, ultima cu reprezentanți de talia profesorului George Palade, laureat al Premiului „Nobel”, ne pot justifica speranțele în reușita unui astfel de proiect.

Un institut modern, contemporan, de cercetare a medicamentului ar dinamiza cercetarea științifică în toate domeniile conexe – fiziologie, biologie moleculară, chimie de sinteză și analitică, fizică și informatică –, iar absența lui ne ține departe de performanțele unuia dintre cele mai dinamice domenii ale cercetării-dezvoltării contemporane.

Academia, democrația, libertatea și educația

Așa cum știm, „membrii Academiei sunt aleși în mod liber, ei sunt egali și nu cunosc între ei altă autoritate decât aceea a științei și talentului; magistraturile academice sunt temporare, iar guvernarea este directă și continuu sub controlul tuturor; în sfârșit, responsabilitatea academică

e cea mai fină dintre formele responsabilității, adică aceea pe care o are fiecare membru față de conștiința lui proprie”.

Am citat din nou pe Dimitrie Gusti, pentru că unul din rolurile unui discurs de recepție este acela să omagieze predecesorii și să permită reiterarea valorilor fundamentale ale Academiei.

Tot Gusti menționa: „Academia este un simbol al adevăratei democrații, al democrației aristocrate”. Democrația spiritelor libere autocenzurate aş adăuga, cu permisiunea dumneavoastră.

Citez din acelaș autor: „Căci idealul unei democrații nu poate fi tendința unei nivelări a tuturor în jos, către un minimum, ci una în sus, către un maximum, adică o autoguvernare și autoresponsabilitate socială a unei personalități ajunse la un cât mai mare grad de dezvoltare. Iată de ce dezvoltarea științei, a culturii în general, trebuie să găsească în Academie cadrul cel mai propice pentru dezvoltare nestingherită”.

Nu întâmplător un alt mare spirit care nu mai este printre noi, tot într-un discurs de recepție, scria: „Iată de ce socot Academia nu doar un for de consacrare, ci și o instituție creativă, de ce nu? Școala cea mai grea, o veritabilă sursă de spiritualitate chemată să clădească viitorul cetății și cetatea viitorului. Simbol al perenității spiritului, dar și cetate a gândirii, gata să lupte din greu, cu toate forțele disponibile, pentru apărarea dreptului de a fi al științei”. Am citat din discursul de recepție al acad. Nicolae Cajal.

Două mari spirite erau preocupate, ca și noi, de aceleași probleme pereche ale libertății, democrației, creativității.

A ști înseamnă a fi mai liber?

„Adevărul este, în esență, libertate”, scrie Martin Heidegger.

Omul de știință acceptă însă, prin condiția sa, libertatea de a se supune din proprie voință la unele restricții.

Cele trei entități: democrație, libertate și educație se află într-o interdependență extraordinară și numai împreună pot genera armonia.

Care este destinul educatorului într-o societate în care democrația și libertatea trebuie să coexiste armonios?

Mi-aș permite, corelat cu modesta mea experiență de educator și cu cea a parcursului meu personal, sub ochii mentorilor mei, să mă refer la destinul educatorului și la funcția majoră a educației în destinul generațiilor.

Ne-am întrebat adesea dacă în calitate de dascăli ne-am împlinit misiunea de educatori, dacă am mobilizat, în parte măcar, spiritul studenților noștri, dacă le-am stârnit curiozitatea și entuziasmul pentru un domeniu al spiritului, dacă le-am declanșat dorința de competiție cu sine și cu partenerii, dorința de performanță și de afirmare.

Educația este instrucția sau antrenamentul pentru ca oamenii (în special tinerii) să învețe să-și dezvolte și să utilizeze capacitățile lor mentale, morale și / sau fizice, în beneficiul, spre fericirea lor și a societății.

„Dacă voi demonstra că omul nu este în adevăr decât produsul educației sale voi fi dezvăluit națiunilor un mare adevăr. Ele vor ști că au în mâini instrumentul măreției și fericirii lor și că, pentru a fi fericite și puternice, nu trebuie decât să desăvârșească știința educației” (scris în secolul al XVIII-lea, în *Despre spirit*, Claude Adrien Helvetius).

Consecințele educației pe termen lung nu mai reprezintă astăzi un subiect de speculații teoretice.

Educația constantă, perseverentă, continuă, de-a lungul generațiilor, lasă urme adânci, de mare semnificație în comportamentul descendenților, la scară individuală și a colectivităților.

Dacă sintagma „expresia genelor controlează comportamentul, iar comportamentul controlează expresia genelor” este măcar parțial adevărată (demonstrată cu argumente psihofarmacologice), realizăm ce implicație profundă și pe termen lung are educația asupra destinului unei societăți. Aș evoca, pentru ilustrare, profunzimea și durabilitatea modificărilor psihocomportamentale consecutive abuzului de substanțe (alcool, droguri) sau a altor abuzuri (jocurile de noroc patologice).

Actualmente deja știm că modificările durabile ale comportamentului dependenților, care le schimbă major prioritățile, opțiunile și adesea destinul, au la bază schimbări ale expresiei genetice, în structurile din ariile cerebrale ale memoriei de lungă durată (hipocamp), în circuitele cerebrale ale recompensei (aspectul hedonic, plăcere, neplăcere), ale

conduitei și motivației și, nu în ultimul rând, în circuitul de control cortical (prefrontal), care ierarhizează prioritățile, cenzurează comportamentul unui individ și-i permite decizii și opțiuni coerente.

Ca să nu eșuăm în a demonstra axiome, subliniem că mediul social și contextul educațional au importanță majoră asupra evoluției personalității umane.

Care ar trebui să fie reperele noastre în procesul educației, care ar fi parametrii aproape măsurabili ai relației educatorilor cu elevii lor?

Am ales *demnitatea, libertatea, dimensiunea morală*.

În privința respectului demnității umane, un învățat arab, Abu al Latif (1160-1231), de formație medic, în spectacolul lumii la care asista, nu considera nimic mai admirabil ca omul: „O, Asclepios, mare minunăție este omul!”, exclama el.

Omul a fost creat ca o ființă demnă, liberă.

Acad. Gh. Vlăduțescu, colegul nostru, scria în 1992, sintetizând un concept aristotelian, că libertatea pentru om „este deopotrivă cauză, scop și mijloc”.

Giovanni Pico de la Mirandola (secolul XV), prelucrând o operă a lui Dionisie Areopogitul, scria: „O, Adame! nu ți-am dat niciun loc sigur, nicio înfățișare proprie, nici vreo favoare deosebită, pentru că acel loc, acea înfățișare, acele îngăduințe pe care însuși le vei dori, tocmai pe acelea să le dobândești și să le stăpânești după voința și hotărârea ta.

Tu, neîngrădit de niciun fel de opreliști, îți vei hotărî natura prin propria-ți voință, în a cărei putere te-am așezat. Te-am pus în centrul lumii, pentru ca de aici să privești mai lesne cele ce se află în jur.

Vei putea să decazi la cele de jos ce sunt lipsite de inteligență; vei putea, prin hotărârea spiritului tău, să renaști în cele de sus ce sunt divine”.

Oare de câte ori nu am văzut în jurul nostru și în noi înșine atâtea și atâtea ipostaze?

„Îi judeci pe alții fără să-i cunoști. Iar despre tine câte ticăloșii știi și uiți de ele”, scria Lev Tolstoi în jurnalul său.

S-ar putea ca cineva să se întrebe de ce acum revelăm relația libertate, educație, dimensiune morală.

Recent omenirea a fost marcată profund de un eveniment, mă refer la trecerea în neființă a Papei Ioan Paul al II-lea cel mare.

Care a fost trăsătura comportamentală, reperul major care i-a definit traiectoria în lume?

Dimensiunea morală, în primul rând. Prin respectul și admirația manifestate, la dimensiune planetară, așa cum a fost în cazul Papei Ioan Paul al II-lea, omenirea a demonstrat indubitabil că are imense disponibilități să adere la valorile pildei și la valorile modelului, ale exemplului personal.

Creștinismul original a înlocuit porunca (legea) prin pildă, prin modelul personal, ca întruchipare concretă a regulii. Sunt destule semne că oamenii sunt sensibili la acest tip de referințe. Cu condiția manifestării lor discrete, dar permanente.

„Legea morală nu are sens decât într-o lume a ordinii perfecte”, spune Andrei Pleșu.

Dezordinea nu poate fi administrată. Ordinea, dacă este, nu poate fi decât totală.

„Ordinea lumii, pentru că este totală, este capabilă de o nesfârșită toleranță, absoarbe în armonia ei toate stridențele, echilibrează tot, integrează tot”, continuă același autor citat.

Extrapolând la organisme biologice, unde am mai multă experiență, se poate vorbi de o anumită ordine și în dezordine. Disfuncțiile, perturbările sunt controlate, ating un nou echilibru.

Cred că, prin analogie, de la ordinea cosmică la sistemele biologice și invers, folosind modelul, am putea vorbi de o homeostazie a lumii.

Când ordinea este adânc constituită, liberatea este totuși posibilă?

Să ne gândim la uriașele resurse mentale ale omului, încă nevalorificate.

Care-i drumul? Care este limita libertății noastre ca entitate?

Cred că este condiționată de ordine, de menținerea echilibrelor.

Medicina contemporană, în special farmacologia, ne-a dovedit că, în efortul remarcabil de a identifica noi ținte terapeutice pentru a controla procesul patologic, dacă nu ținem seama de echilibrul întregului, rezultat al unui rafinat și complex reglaj, riscăm consecințe grave. Prețul ar putea fi prea mare dacă uităm!

Problema clonării este numai o problemă științifică și / sau morală sau, mai mult, un pericol potențial pentru viață, în forma ei actuală?

Ordinea este a ansamblului, nu a episodului.

Adesea ea se percepe pe intervale temporale mari.

În medicină consecințele pot fi manifeste la dimensiunile vieții individului sau de-a lungul mai multor generații.

Ordinea universală, axiomatică, ridică implicit problema libertății.

Ce limite are acest concept aplicat la comportamentul omului?

Omul creator are libertate nelimitată?

„Dumnezeu schimbă totul, dar nu se schimbă pe sine”, scrie Lev Tolstoi în „Jurnal”.

După mulți, ordinea, regula este o privațiune.

Lipsa ordinei, a criteriilor de valoare, a regulii duce la eșuarea eticului și a ineficienței.

Avem, spre exemplu, aici sau în altă parte, responsabilitatea promovării valorilor, aplicării criteriilor de valoare, respectarea lor să fie regulă și nu excepție.

Trăim în prezent un fenomen periculos prin care personaje din anumite „top”-uri doresc legitimare și legitimitate, înnobilare, prin obținerea cu orice chip de titluri științifice, universitare, academice ș. a.

Trebuie să ne întrebăm ce anume din comportamentul celor chemați să aplice criteriile de valoare au făcut posibile aceste pretenții.

Cred că trebuie să fim precauți ca să nu transformăm o prea lungă tranziție într-un fel de revoluție culturală.

Ascensiunea semidoctilor, cu ablație morală, sub privirile noastre tolerante – ca o componentă a răului – ar putea să fie un preț prea mare pentru viitor.

Orice dezechilibru trebuie rapid compensat, altfel organismul biologic sau instituțional este sortit pieirii.

Doamnelor și domnilor academicieni,
Stimați invitați,

Aș vrea să vă rog să fiți îngăduitori cu mine, pentru că, profitând de titlul discursului meu, am extins comentariul nu numai asupra evoluției și semnificației farmacologiei românești pentru științele medico-farmaceutice din România și pentru învățământul medical, ci și asupra conceptului de școală. Personal cred că, în tumultul trecerii anilor și mai ales în contextul unor frământări, adesea haotice, ale ultimilor 15 ani, desfășurate pe fondul climatului anterior, rolurile școlii și responsabilității în edificarea mediului propice formativ al noilor generații devin din ce în ce mai palide și, implicit, mai puțin manifeste.

Cred că este din ce în ce mai necesar ca o instituție fundamentală, cum este Academia Română, prin tradiția și prestigiul său, să-și reasume rolul de școală. Academia Română trebuie să-și asume țeluri mari pe măsura dimensiunii sale spirituale. Disiparea capacităților și resurselor în soluționarea unor obiective minore așa-zis prioritare, epuizarea energiilor noastre individuale și colective vor dăuna Academiei și societății românești.

Doamnelor și domnilor academicieni,
Stimați invitați,

În încheierea discursului meu aș vrea să vă reasigur că rămân credincios țelurilor și aspirațiilor înalte ale Academiei Române transmise nouă peste veacuri, fidelitatea mea fiind o constantă a comportamentului și faptelor mele viitoare.

Vă mulțumesc pentru prezența dumneavoastră, pentru răbdarea și toleranța de care ați dat dovadă.

3 februarie, 2006, Aula Academiei Române.

Vlad MISCHEVCA

Fanarioții între război și pace

Vi. M. (Miscăuca) – dr., cercet. șt. coord. la Institutul de Istorie al AȘM, conf. cercet. (Associate professor, Ph.D.). Membru al Comisiei Naționale de Heraldică (din 1995). Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX), genealogia domnilor fanarioți, vexilologie heraldică, raporturi istorice moldo-elene (în special, cu Sf. Munte Athos). Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

Secolul al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea reprezintă pentru istoria relațiilor internaționale din acest colț al Europei locuit de români o perioadă deosebit de complexă, cu distincte implicații politico-militaro-diplomatice în viața Principatelor. Alexandru Vlahuță definește domniile fanariote drept „întunecosul șir al domnilor fanarioți, început cu Nicolae Mavrocordat la 1711 în Moldova, și la 1716 în Muntenia.” „Voievozii, supuși credincioși ai pa-

In the Phanariotes epoch (1711-1821), the Greek Phanariotes dominated the political system of the Romanian Principalities; the reign institution was extremely unstable, showing high mobility for changing or switching rulers on the throne of Moldova or of Wallachia. There were 32 periods of reign, which succeeded for a generally quite short term (one or two years), of the representatives of 11 major family clans in Constantinople: Callimachi, Caragea, Hangerli, Ghica, Mavrocordat, Mavrogheni, Moruzi, Racoviță, Ruset (Rosetti), Suțu, Ypsilanti. Romanian Principalities under Phanariotes rules (humble slaves of the Sultan in Istanbul, but powerful sovereigns in Wallachia and Moldova) will become, in the late XVIIIth century – beginning of the XIXth century – during a fascinating epoch, which prepared the transition to Romanian modernity – subjects of territorial dispute and *buffer-states* between the great neighboring powers. And the destiny, as well as the political career of important Phanariotes rulers (Alexander and Constantine Ypsilanti, Manole Giani Rosetti, Alexander II Mavrocordat, etc.), which were involved in the Russo-Austrian-Ottoman politico-military disputes, has ended, finally, with their emigration to the Russian or the Habsburg Empire.

dișahului, nu mai însemnau nimic. Boierii erau dezbinați: unii trăgeau spre nemți, alții spre ruși, din ce în ce mai puțini spre turci, spre care tot mai lacome se-ntindeau peste noi brațele muscalului. Și leșii ne săpau. Tătarii ne prădau mereu; și oaste nu mai aveam, și nici un viteaz nu se mai ridica să ne apere. Ne apărau doar munții – cetatea neatârării noastre.”¹

Totuși avem în vedere că „epocile sociale” nu încep și nu sfârșesc la date fixe; periodizarea istoriei pe „epoci” nu este decât o modalitate de a marca existența, tipologic deosebită, a unor „structuri sociale”, care se succed în timp prin lente și lungi procese sociale de destructurări și restructurări, ele putând fi marcate prin câteva „evenimente” singulare, care, măcar din punct de vedere didactic, pot fi socotite „pietre de hotar”, mai curând simbolice decât reale. Ceea ce constituie miezul crizei sociale caracterizând această epocă *fanariotă* „derivă din începutul decadenței Imperiului otoman, sub presiunea imperiilor înconjurătoare, la care se adaugă însă și puterile occidentale aflate în plină ascensiune capitalistă, dornice să-și deschidă și în Orient piețele lor de desfacere, prinse de altfel ele înșile în rivalități conflictuale cu privire la rezolvarea *chestiunii orientale*”². Cum bine a punctat istoricul român Henri H. Stahl: „Pentru a face față problemei, Imperiul turcesc, voind să evite „trădările” domnitorilor români, au recurs la înlocuirea lor prin „funcționari” aleși dintre „grecii” din cartierul Fanarului, rezervat acestor străini, stând de multă vreme în legătură cu comerțul Levantului, folosiți fiind și ca agenți diplomatici ai turcilor. Îndeobște oameni de înaltă cultură, atât orientală cât și occidentală, numiți cu titlu temporar în calitate de „gospodari” ai țărilor românești, aveau prea puțin interesul de a cerceta și cunoaște marile probleme ale țărilor de a căror soartă erau răspunzători. Sarcina lor era de a sluji interesele Imperiului otoman atât din punct de vedere diplomatic, cât și pentru a asigura în țară liniștea publică, plata regulată a haraciului și executarea muncilor cerute de nevoile armatei turcești aflate în continue războaie”³. Totodată, în ciuda caracterului discontinuu al regimului, fanarioții erau intermediari ai culturii moderne, ai iluminismului francez.”⁴

Această perioadă, fiind pentru Țările Române, de fapt, un *veac al decăderii lor statale*, s-a înscris, totodată, în analele istoriei și ca o epocă când „Principatele Române intră ferm și ireversibil în sistemul... politic continental”. În cadrul sistemului politic european Principatele

promovau, în fond, o politică „oficioasă, și nu oficială”, care, în pofda esenței sale știrbite și tănuite, rămânea a fi, precum au observat și contemporanii, „o politică activă, proprie, disimulată, modestă, dar hotărâtă, abilă, consecventă”⁵.

Cu toate că în istoriografie *epoca fanariotă*⁶ a fost caracterizată prin fenomenul înăsprii „controlului” otoman asupra Țărilor Române, care se manifesta atât în plan politic (reducerea semnificativă a relațiilor externe și, mai ales, numirea exclusivă a domnitorilor de către Poarta Otomană), cât și în plan economic (creșterea obligațiilor material-financiare oficiale, dar și a celor neoficiale), această epocă a fost marcată și de realizări (reforme) în domeniile social, cultural și al evoluției mentalităților⁷. Secolul XVIII, fiind, în general, *veacul Luminilor* – unii fanarioți (C. Mavrocordat, Al. Ypsilanti ș. a.) contribuind la modernizarea Principatelor Române.⁸ Precum a remarcat acad. Ioan-Aurel Pop: „Lumea noastră nu este de graniță, ci de interferență! Ea nu desparte, ci unește, iar fanarioții – deși ne vine mai greu să credem azi – au pus o piatră de temelie la această acțiune de apropiere a celor două jumătăți ale continentului”⁹.

În *epoca Fanarului*, când grecii fanarioți au dominat sistemul politic în Țările Române, instituția domniei a fost foarte instabilă, demonstrând o mobilitate extremă în sensul schimbării dese sau al pendulării voievozilor din scaunul domnesc al Moldovei sau cel al Țării Românești. S-au perindat 32 de domnii, în general, destul de scurte (de unul sau cel mult doi ani), ale reprezentanților celor 11 mari clanuri familiale din Constantinopol: *Callimachi*, *Caragea*, *Hangerli*, *Ghica*, *Mavrocordat*, *Mavrogheni*, *Moruzi*, *Racoviță*, *Ruset (Rosetti)*, *Suțu*, *Ypsilanti*.¹⁰

Astfel, în răstimpul unui secol au existat nu mai puțin de 40 de domnii în Valahia și 36 în Moldova. Iar otomanii fixaseră, practic, durata unei domnii la trei ani, pentru înnoirea căreia trebuia plătită o sumă importantă numită *mucarer*, pe lângă *mucarerul mic*, care se plătea în fiecare an. La acestea se adaugă *peșcheșurile* oficiale, al căror număr și cuantum a crescut considerabil.

Ca noi forme de manifestări restrictive în epoca turco-fanariotă se prezintă abrogarea dreptului Principatelor Române de a întreține legături diplomatice cu alte state, desființarea oștirii pământene, întări-

rea monopolului otoman asupra exportului produselor economice și desconsiderarea inviolabilității teritoriului celor două Țări Române în virtutea vechilor privilegii acordate inițial de către Imperiul otoman. Domnii fanarioți de la Iași și București erau echivalați în protocolul otoman *pașalelor* cu două tuiuri, coroana fiind înlocuită de „kuka”.

Secolul al XVIII-lea nu se prezintă unitar din punct de vedere al presiunii economice otomane asupra Țărilor Române, fiind divizat de anul 1774, după care s-a resimțit mai acut impactul factorului fanariot, pe fundalul agravării situației socioeconomice și prin imixtiunile Porții în activitatea domnilor greci și a integrității teritoriale a Principatelor de la Nord de Dunăre. Această perioadă din istoria Moldovei și Țării Românești, numită tradițional în istoriografie – „fanariotă”, se caracterizează printr-o subordonare și mai pronunțată a activității politice a domnilor intereselor Porții.

Și totuși, după cum apreciază un șir de istorici contemporani (Bogdan Murgescu, Demir Dragnev ș. a.), perioada aceasta n-a fost o *cezură* în istoria Principatelor Române, ele păstrându-și statutul politico-juridic de state vasale neîncorporate în Imperiul otoman.¹¹ „Povara fiscală medie nu a crescut semnificativ și durabil în secolele XVII-XVIII”.¹² Astfel, societatea românească, odată cu instaurarea domniilor fanariote, a cunoscut o evoluție lentă, nefiind supusă unui regim impus la o dată precisă (1711/1716), deoarece nu a fost instaurat un nou regim politico-juridic, numit în istoriografie „turco-fanariot” sau „fanariot”. „Toate componentele dependenței Principatelor Române de Poartă se regăsesc și în perioada precedentă.”¹³ O „anticipare a regimului fanariot” din secolul al XVIII-lea și definită de către Florin Constantiniu drept un „experiment protofanariot” a fost considerată perioada anilor 1673-1685 (în Moldova) și 1673-1678 (în Țara Românească), când grecii din familiile Cantacuzino, Ruset și Duca (bucurându-se de încrederea Porții) au fost numiți la cârma Țărilor Române.¹⁴

Cum bine a remarcat Claudiu Victor Turcitu, explicând concepția autorității de stat otomane, ce a stat la baza numirii domnilor în cele două Țări Românești: a prevalat noțiunea de comunitate de aceeași confesiune religioasă (*Millet*), și nu cea etnică. Astfel, *Rum Milleti* (comunitatea ortodoxă) a Imperiului otoman îngloba deopotrivă români, greci, dar și alte etnii de confesiune ortodoxă din cadrul imperiului, fiind extinsă însăși semnificația noțiunii de „grec” la cea de „ortodox”.¹⁵

Totodată, așa-zisul *secol fanariot* (1711-1821) poate fi numit „secolul reformelor”, întrucât de-a lungul a peste o sută de ani toate sectoarele vieții sociale – fiscalitate, relații agrare, administrație, justiție, biserică și cultură – au făcut obiectul unei ample restructurări, vizând, în ultimă instanță, instaurarea ordinii și modernizarea Principatelor Române. Nu în zădar Nicolae Iorga și-a intitulat sugestiv volumul VII al operei sale „Istoria Românilor” – „*Reformatorii*”.¹⁶

Grecii Fanarului, familiarizați cu ideile iluministe ale Occidentului, au fost ei înșiși oameni instruiți, care s-au înconjurat cu cărturari de seamă ai timpului. Instituția otomană, care le conferea statutul de privilegiați (cel de dragomani și domni în Principatele Române) și de cei mai bogați demnitari ai Porții Otomane, îi făcea, totodată, să fie „captivi ai sistemului”.¹⁷ Fanarioții cochetau cu ideea originii lor din aristocrația bizantină, pentru a-și legitima autoritatea, nicidecum pentru a contesta instituția care îi promova.¹⁸

Încercările de a revigora cultura bizantină în teritoriile aflate sub dominația otomană au fost semnificative. Cu toate acestea, deși cercurile aristocratice ale Fanarului au avut acces la gândirea occidentală, sursa lor de inspirație a fost inițial Rusia, ca stat creștin ortodox. Ascensiunea Rusiei ca o putere politică majoră în secolul al XVIII-lea a dat credibilitate în ceea ce privește speranțele pentru un Imperiu bizantin resuscitat, iar unii fanarioți, fiind creștini ortodocși devotați, considerau Biserica Ortodoxă ca păstrătoarea religiei tradiționale, culturii și limbii. Prin urmare, speranța lor a fost crearea unui stat ortodox multi-național, vorbitor de limbă greacă, sub conducerea Rusiei. Abia după Războiul ruso-turc din 1768-1774, care le-a spulberat fanarioților această speranță, ei întorc privirea spre Vest, în special către Franța. Astfel, raționalismul francez a exercitat o mare influență asupra grecilor din cadrul Imperiului otoman, culminând cu Războiul de Independență din Grecia în 1821.¹⁹ Iar odată cu expansiunea marilor puteri și escaladarea războaielor ruso-austro-turce, Poarta avea nevoie din ce în ce mai stringent de asemenea supuși loiali precum erau grecii din Fanar, care să negocieze tratativele de pace și să slujească competent în serviciul diplomatic al imperiului, aceștia fiind promovați în cele trei demnități importante în administrația otomană: *Mare dragoman*, *Mare dragoman al flotei* și *Domn* al unui din Principatele Române.

Tratatul de pace, care a pus sfârșit Războiului ruso-turc din 1768-1774, a fost încheiat la Kuciuk-Kainargi (pe teritoriul Bulgariei), într-o zi de joi, pe 10 (21) iulie 1774. Apărarea și largirea drepturilor popoarelor creștine *supuse* sau *vasale* Porții au fost expuse în articolele: 7, 16, 17, 23 și 25. Articolul 16 din tratat prevedea limitarea tributului Principatelor plătit Porții, amnistierea locuitorilor, care au participat la război de partea Rusiei și scutirea lor de impozite timp de doi ani, restituirea pământurilor transformate în raiale ș. a.²⁰

În această ordine de idei, *anul 1774* este considerat drept începutul unor schimbări calitative în raporturile Principatelor Române cu Sublima Poarta, favorizând creșterea rolului acestora pe arena internațională. Totodată, otomanii acceptase dreptul Rusiei victorioase de a se prezenta în calitate de *putere protectoare*.

Domnii fanarioți, la fel ca și domnii pământeni, dispuneau de agenți diplomatici la Poartă (*capuchehăi*) și beneficiau de aceleași forme de ceremonial.²¹ Marile puteri europene urmăreau să profite de regresul în care se afla potențialul Imperiului otoman, ceea ce oferea în unele împrejurări și Principatelor posibilitatea recuceririi anumitor prerogative smulse cu forța de către Poartă. La insistența diplomatică a boierilor, Rusia a prevăzut, în *articolul 16* al tratatului, reconfirmarea vechilor privilegii, făcându-se astfel o știrbire esențială a aservirii Principatelor de către Poartă:

„9) A permite domnitorilor celor două Principate, al Țării Românești și al Moldovei, de a avea fiecare pentru sine, pe lângă Sublima Poartă, însărcinați cu afaceri, dintre creștinii de rit grecesc, care vor veghea asupra treburilor privitoare la sus amintitele Principate și vor fi tratați de Poartă cu bunăvoință în pofida micii lor importanțe, vor fi considerați persoane care beneficiază de dreptul ginților și în consecință vor fi ocrotiți de orice violență. 10) Sublima Poartă consimte de asemenea că, după cum o vor putea cere condițiile în care se găsesc aceste două Principate, miniștrii Curții Imperiale a Rusiei rezidenți pe lângă ea să poată vorbi în favoarea acestora și promite să aibă față de aceste intervenții considerația cuvenită puterilor prietene și respectabile.”²²

Îngăduirea din partea otomanilor ca domnitorii Principatelor Române „să aibă pe lângă ei un însărcinat cu afaceri, ales dintre creștinii co-

munității grecești, care vor veghea asupra treburilor privind numitele Principate” legifera statutul internațional al fanarioților în calitatea lor de diplomați nu doar ai Porții, ci și ai Curților de la Iași și București. Stipularea clauzei date urma să contribuie la consolidarea sistemului tradițional de reprezentare diplomatică prin *capuchehăi*. Acceptarea însă de către Poarta Otomană a dreptului Rusiei de a „vorbi în favoarea lor (Principatelor – *n.n.*) și făgăduința de a-i asculta (pe plenipotențiarii Rusiei – *n.n.*) cu toată considerația ce se cuvine unei puteri prietene și respectate”²³ a generat premise pentru instaurarea în Principate a „protecției” duble a ambelor puteri.

A.D. Xenopol menționase că „prin acest tratat, dobândit atât prin izbânzile armatelor moscovite, cât și prin corupția celor însărcinați din partea Turciei pentru încheierea lui, împărăția otomană primea o lovitură din care nu se mai putea ridica”²⁴. Prin semnarea acestui tratat, factorul extern, îndeosebi cel „*rusesc*”, devine un vector permanent în toate problemele care făceau obiectul raporturilor dintre Poarta Otomană și Principate. Dreptul de protecție al Rusiei va prilejui agravarea și permanentizarea situației Principatelor ca obiect de litigiu ruso-turc, în care amestecul celorlalte puteri va evolua odată cu agravarea „*problemei orientale*”, în cadrul căreia se va recunoaște „*chestiunea română*” ca problemă internațională²⁵. Dar, de acest drept țarismul a profitat doar atunci când circumstanțele internaționale erau favorabile Rusiei. Văzând cum se împarte Polonia și alertați de acest exemplu alarmant, boierii moldoveni subliniau într-un memoriu din 27 iulie / 7 august 1775, adresat ambasadorului extraordinar și plenipotențiar al Rusiei la Constantinopol N. V. Repnin: „Poarta e obligată (6to: „*La Porte est obligée ...*”) să ne mențină toate drepturile și privilegiile noastre și să ne conserve libertatea și patria noastră în virtutea tratatului (de la Kuciuk-Kainargi – *n.n.*), fără cea mai mică dezmembrare, astfel cum este în mod expres enunțat la fel în ultimul tratat”²⁶.

Or, la puțin timp după încheierea tratatului de la Kuciuk-Kainargi, Rusia, având o atitudine echivocă, nu s-a hotărât să intervină împotriva anexării părții de nord a Moldovei (*Bucovinei*) de către Habsburgi. Memoria istoriei a reținut doar figura tragică a principelui *rusofil* Gri-gore al III-lea Ghica²⁷, care, solicitând în cele din urmă, însă fără niciun

rezultat, excluderea din teritoriul cedat a Sucevei, fosta capitală a Moldovei²⁸, la 1777 a plătit cu capul implicarea sa în politica marilor puteri, din motive rămase încă obscure (iar povestea că nu a acceptat răpirea Bucovinei rămâne o legendă elogioasă)²⁹.

Ulterior, printr-un șir de convenții încheiate de cele două mari puteri, Poarta a reconfirmat prevederile tratatului de la Kuciuk-Kainargi, *convenția explicativă* de la Ainali Kavak (10.03.1779), *senedul* din 1783, *hاتیșerif*ul din 1784, *firmamente* din 1791 și 1792 și *hاتیșerif*urile din 1802, 1806 etc. Victoriile obținute în războaiele ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea i-au permis Rusiei să obțină controlul temporar asupra cârmuirii civile din Principate și să obțină concesiile majore din partea Porții Otomane. În asemenea condiții Rusia „avea (în Principate – *n.n.*) un dublu avantaj: putere fără responsabilitatea guvernării poporului”, fiindcă orice s-ar fi întâmplat în acest teritoriu vinovată era Poarta Otomană, care „deținea suveranitatea teoretică asupra regiunii”³⁰. După încorporarea Crimeii (1783), politica orientală a țarismului s-a reactivat evident în „problema Moldovei și Valahiei”³¹.

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Principatele Române au intrat pronunțat în vizorul politicii orientale și a intereselor marilor puteri europene, îndeosebi a Rusiei imperiale. Reorientarea priorităților politicii externe ruse de la nord la sud cu subordonarea, în ierarhia priorităților geopolitice, a problemei polone celei orientale³² au modificat esențial poziționarea Principatelor ca factor geopolitic important în confruntările politico-diplomatice și militare ale Porții Otomane cu puterile europene limitrofe, în formarea și evoluția problemei orientale, precum și a situației geopolitice regionale. Politica Ecaterinei a II³³ de „armonizare” a relațiilor cu Prusia și Austria și de „dominare indirectă” în Polonia urmărea scopul să pună în siguranță flancul de vest al Rusiei în contextul pregătirii unei expansiuni vaste în direcția Mării Negre și a Balcanilor: anexarea peninsulei Crimeea și a spațiului din stânga Nistrului, înaintarea spre Principatele Moldova și Valahia, Balcani și Constantinopol cu ieșire, prin Bosfor și Dardanele, în Marea Mediterană³⁴.

La intersecția anilor '60-'70 ai secolului al XVIII-lea, în perioada Războiului ruso-turc din anii 1768-1774, pentru prima dată apare, în contextul pregătirilor primei partajări a Poloniei, un proiect diplomatic

rusesc ce viza Țara Moldovei și Țara Românească, care sunt consemnate ca eventuale *obiecte de schimb*. Pe parcursul elaborării proiectelor de pacificare a diferitor grupări ale șleahței poloneze și de atragere a acestora de partea Rusiei, în toamna anului 1769 este formulată ideea cesiunii Moldovei și Valahiei, *după ocuparea lor de către armata rusă* (evidențierea ne aparține), Regatului Polon³⁵. În urma înglobării în sfera intereselor politice ale imperiilor vecine, dar și ale celor occidentale, Principatele au devenit nu doar obiecte ale pretențiilor teritoriale ale acestora, dar și piese de schimb la masa negocierilor diplomatice, fiind privite în acest sens ca mijloc de satisfacere, din contul Principatelor, a propriilor interese și proiecte. Iar, prin afirmarea Rusiei ortodoxe ca o mare putere în sistemul statelor europene, s-a proiectat și speranța grecilor în Imperiul rus, văzut drept cea de a „Treia Romă”. Această forță politică a devenit, pe parcursul secolului al XVIII-lea, o orientare ideologică determinantă în viața elitelor elene.³⁶

Principatele Române sub domniile fanariote (umili robi ai sultanului la Constantinopol (*Istanbul*), suverani atotputernici în Valahia și Moldova) devin către sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, într-o epocă fascinantă, ce a pregătit trecerea la modernitatea românească – obiecte de dispută teritorială și state *tampon* între marile puteri vecine. Iar destinele și carierele politice ale unor importanți domni fanarioți (Alexandru și Constantin Ypsilanti, Manole Giani Rosetti, Alexandru II Mavrocordat ș. a.), care s-au implicat în disputele politico-militare ruso-austro-otomane, s-au încheiat, într-un final (nici pe departe de a fi cel scontat), prin emigrarea acestora (uneori temporară, dar, de cele mai multe ori definitivă) în Imperiul rus sau în cel habsburgic.

De remarcat că fenomenul emigrării politice în istoria Țărilor Române include un șir de personaje marcante, mai mult sau mai puțin cunoscute, despre care suntem de părerea că s-a scris încă insuficient în istoriografia noastră (ca excepție de abordare istoriografică ne poate servi, în primul rând, dinastia *Cantemireștilor*)³⁷, fapt ce ne face să credem că recenta noastră lucrare, consacrată domnilor fanarioți care au emigrat din principatele române, va impulsiona și va completa cercetarea acestui important fenomen politico-social, în contextul cunoașterii vieții și activității politice a domnilor fanarioți³⁸.

Note

¹ Alexandru Vlahuță, *Din trecutul nostru. România pitorească: proză*. („Sub fanarioți”), Editura Litera, Chișinău–București, 2001, p. 183, 190.

² Henri H. Stahl, [*Penseurs et courants d'histoire sociale roumaine. Les problèmes des Pays Roumains dans la “crise orientale”*] <http://ebooks.unibuc.ro/Sociologie/henri/3.htm>.

³ Henri H. Stahl, *Gânditori și curente de istorie socială românească. Problemele Țărilor Române în „criza orientală”*. În: <http://ebooks.unibuc.ro/Sociologie/henri/3.htm>.

⁴ Violeta-Anca Epure, *La société roumaine à la limite des XVIIIème – XIXème siècles. Contacts et images françaises*. În: *Codrul Cosminului*, XVI, 2010, no. 2, p. 50.

⁵ Gabriel Bădărău, *Natura și conținutul raporturilor politice româno-habsburgice, 1683-1775*. În: *România în istoria universală*, vol. II / 1, Iași, 1987, p. 244 [Memorie Del Maresciallo Conte Federico Veterani, Dall'Anno 1683. Sino All' Anno 1694. Concernenti L'Operazioni Militari Da Lui Fatte In Ungaria, E Provincie Adiacenti Con Diversi Documenti, Spettanti Alle Sudette Memorie Ora La Prima Volta Pubblicate. Vienna; Lipsia: 1771].

⁶ Despre termenul „fanariot”, de când există acest cuvânt în dicționare – vezi: J. Bouchard, *Depuis quand existe le terme „Phanariote”*. În: εισήγηση στη συνάντηση εργασίας Normative knowledge in the age of the Greek hominess novi in the Ottoman Empire (30/11/2012 – 01/12/2012), Berlin, http://www.sfb-episteme.de/_media/Veranstaltungsmaterialien/C06/Workshop_Regelwissen/Bouchard.pdf?1370250215 (accesat 2.02.2017)

⁷ Mihai Țipău, *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821)*, Editura Omonia, București, 2004, p. 7.

⁸ Demir Dragnev, *Țara Moldovei în epoca luminilor*, Editura Civitas, Chișinău, 1999, p. 66-67.

⁹ Epaminonda I. Stamatide, *Biografiile marilor dragomani (interpreți) greci din Imperiul otoman*. Traducere din limba greacă și prefață de C. Erbiceanu / Cuvânt de prețuire de I.-A. Pop. Ediție îngrijită de R. Baconsky și A. Pelea, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2016, p. 11.

¹⁰ D. S. Soutzo, *Les familles princières grecques de Valachie et de Moldavie*. În: Symposium. L'époque Phanariote, Institutul de Studii Balcanice, Salonic, 1974, p. 237; Sturza M.-D., *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris, 1983, p. 151.

¹¹ B. Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Editura Polirom, Iași, 2010,

p. 36, 53; D. Dragnev, *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2012, p. 182.

¹² B. Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)...*, p. 56; B. Murgescu, *Țările Române între Imperiul otoman și Europa creștină*, Editura Polirom, Iași, 2012, p. 59.

¹³ D. Dragnev, *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2012, p. 185; Cf.: N. Panou, *Greek-Romanian Symbiotic Patterns in the Early Modern Period: History, Mentalities, Institutions*. În: *Historical Review*, vol. 3 (2003), p. 71-110, vol. 4 (2004), p. 59-104.

¹⁴ Fl. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ed. a IV-a, București, 2011, p. 161.

¹⁵ Cl. V. Turcitu, *Istorie în documente. Mavrocordatii (1711-1786)*. Arhivele Naționale ale României & DAR Development Association, București, 2015, p. 13.

¹⁶ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VII, *Reformatorii*, ed. a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2015.

¹⁷ P. Al. Papachristou, *The Three Faces of the Phanariots: an Inquiry into the Role and Motivations of Greek Nationality under Ottoman Rule (1683-1821)*, Unpublished Master Thesis, Simon Fraser University, 1992, p. 13.

¹⁸ Ștefan Petrescu, *Migrațiune și ortodoxie în Europa de Sud-Est de la „destrămarea” societății fanariote la constituirea comunităților grecești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, p. 35.

¹⁹ P. Al. Papachristou, *The Three Faces of the Phanariots...*, p. 124-130; George G. Arnakis, *The Role of Religion in the Development of Balkan Nationalism*, In: *The Balkans in Transition: essays on the development of Balkan life and politics since the eighteenth century*, ed. Charles Jelavich. University of California Press, Berkeley, 1963, 115-144.

²⁰ Pentru textul integral al tratatului de pace ruso-otoman de la Kûçûk Kaynarca (10/21 iulie 1774). Vezi: Дружинина Е.И., Кючук-Кайнарджийский мир 1774 г. Его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 349-360; Дружинина Е.И., 200-летие Кючук-Кайнарджийского мира. În: *Etudes Balkaniques*, 1975. Nr. 2; Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, vol. I (1300-1789), Paris-Leipzig-Neuchâtel, 1897, p.237-245; *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, Editori: D. A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, vol. I, București, 1900, p. 125-139.

²¹ Vezi: Aurel H. Golimas, *Despre capuchehăile Moldovei și poruncile Porții către Moldova până la 1829: contribuții la cunoașterea raporturilor de drept dintre Moldova și Turci*. Tipografia Ligii Culturale, Iași, 1943, p. 1-107.

²² Adrian Tertecel, *Tratatul de pace ruso-otoman de la Kûçûk Kaynarca (1774)*. În: „Revista română de studii euroasiatice”, Anul I, nr. 1, Constanța, 2005, p. 187.

²³ I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1638-1900)*, p. 230.

²⁴ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III-a, vol. IX, p. 140.

²⁵ L. Boicu, *Geneza chestiunii române ca problemă internațională*, Iași, 1975, p. 41.

²⁶ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privind istoria României*, serie nouă, vol. I, București, 1962, p. 102.

²⁷ Grigore III Ghica (1724–1777), mare dragoman al Porții (1758–1764), domn al Moldovei (1764, martie – 1767, februarie; 1774, octombrie – 1777, octombrie) și al Țării Românești (1768, octombrie – 1769 noiembrie). Vezi: Țipău M., *Domnii fanarioți în*

Țările Române, 1711-1821. Mică enciclopedie / Pref. prof., dr. P. M. Kitromilides, Editura Omonia, București, 2004, p. 75-78; *Domnii Țării Moldovei*, p. 254-259.

²⁸ Vl. Tcaci, Grigore III Ghica, In: *Domnii Țării Moldovei. Studii*. Volum editat de D. Dragnev, Editura Civitas, Chișinău, 2005, p. 254-259.

²⁹ R. W. Seton-Watson, *O istorie a românilor. Din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*. Traducere, introducere și note explicative de C. Ardeleanu, Brăila, 2009, p. 126.

³⁰ G. F. Jewsbury, *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828. Studiu asupra expansiunii imperiale*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 31.

³¹ Г. С. Гросул, *Дунайские княжества в политике России (1774-1806)*, Штиинца, Кишинев, 1975, с. 82, 84.

³² П. В. Стегний, *Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772, 1793, 1795*. М., 2002, с. 87, 136.

³³ Ecaterina a II-a, născută Sophie Augusta Fredericka de Anhalt-Zerbst, (1729–1796), împărăteasa Imperiului rus (1762 –1796). În plan extern în perioada domniei Ecaterinei a II-a la Imperiul rus au fost anexate teritoriile la nord de Marea Neagră (în urma războaielor ruso-turce din 1768–1774 și 1787–1791), Crimeea (1783); instaurat protectoratul Rusiei asupra Georgiei de Est (1783); efectuată partajarea Regatului Polonez (1772, 1793, 1795). Vezi: Henri Troyat, *Ecaterina cea Mare*. Ed. a II-a. Prefață de Șerban Papacostea, București: Corint, 2015, 540 p.

³⁴ П. В. Стегний, *Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772, 1793, 1795*. М., 2002, с. 131.

³⁵ П. В. Стегний, *Idem*, p. 122.

³⁶ P. M. Kitromilides, *Iluminismul neoelen. Ideile politice și sociale*, / Trad. din l. greacă de Olga Cicanci. Editura Omonia, București, 2005, p. 152-153.

³⁷ Cf.: *Neamul Cantemireștilor. Bibliografie*. / Coord. Andrei Eșanu. Alcăt.: Andrei Eșanu, Igor Cereteu, Valentina Eșanu, Dinu Poștarencu, Maria Poștarencu, Editura Pontos, Chișinău, 2010, p. 388; <http://cantemir.asm.md/dimitrie/bibliografie> (ultima accesare: 5.03.2017).

³⁸ Vlad Mischevca, *Domni fanarioți din Principatele Române – emigranți politici (Sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea): Alexandru Ypsilanti & Emanuel Giani-Rosetti & Alexandru II Mavrocordat (Firaris) & Constantin Ypsilanti*. – Chișinău: S. n., 2017, (Tipogr. „Iunie-Prim”), 248 p.

Mircea DRUC

EI și NOI

[fragment]

M. D. – om politic, adept al Reunificării României, născut la 25 iulie 1941 în Pociumbăuți, județul Bălți. Studii: Facultatea de Filologie a Universității din Leningrad (1964); studii doctorale la Institutul Americii Latine al Academiei de Științe a URSS (1970); facultatea de psihologie a Universității din Moscova (1980). A lucrat în diverse domenii la Moscova, Chișinău, Cernăuți, București: învățământ superior, cercetare științifică, producție, diplomatie.

Distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. Activist al mișcării de renaștere națională a românilor din Basarabia și Nordul Bucovinei (1959-1991). Președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1990-1991). La alegerile prezidențiale din România, în septembrie 1992, a fost primul candidat independent cu o platformă unionistă declarată. În prezent este pensionar, locuiește cu familia la București.

„Când se duc rușii?”

Eram parcă prin clasa a treia... Cine a fost la biserică, la sfințit pasca, să iasă în fața clasei! Două săptămâni afară din școală! A urmat principala pedeapsă pentru cei bisericoși: amânarea datei de primire în rândurile pionierilor. Nu țin minte să fi suferit că am rămas în afara organizației de pionieri în numele lui Vladimir Ilici Lenin. Perspectiva de a umbla cu cravată roșie la gât nu mă încânta. Adevărul e că drumul meu la școală și înapoi trecea pe la poarta lui Grigore a Hanei. Omul nu pierdea ocazia să mă tachineze: „Ce mai e nou, mă Stalinel? Când se duc rușii?”

Nu aveam nicio știre, niciun semn din ceruri, de undeva că rușii ar fi avut de gând să plece. Dar fraza „Vin Rușii!” a fost întotdeauna pentru NOI o alertă de panică disperată, ca țipătul – „Cutremur!”. Altă dată mucalitul Grigore Huzum mi-a zis ironic: „Stalinel, am auzit că rușii vă pun zgardă roșie la gât. Ca la viței, să nu vă deoache...” Prin clasa a zecea, aflând de la tata că aș dori să învăț la vreo școală militară, s-a pronunțat în maniera sa specifică: „Prost ești, frumos ești – fă-te ofițer! Să aibă rușii carne de tun”.

Nu mă supăram, însă felul lui de a fi îi descumpănea pe mulți. Mai ales pe cei lipsiți de sim-

țul umorului. Despre Grigore Huzum, fost învățător *la români*, auzeam legende. Tânăr de tot, venise de la studii cu mireasă, o franțuzoaică. Dar căsătoria n-a durat mult, fiindcă tânăra soție nu era încântată de satul nostru... În vara lui '49, când s-a auzit că de la anul ne dau la colhoz, Grigore Huzum a declarat convins: „Nu va fi niciun colhoz! Vin anglo-americanii, până la Crăciun!”. Realistii îl contraziceau, sarcastic: „Cum să nu, Grigore, vin neapărat! Pe Marea Neagră, cu boii înjugăți la car...”. Eram deja student când am aflat, cu regret, că disidentul nostru, Grigore a Hanei, ne-a părăsit. Soția era sigură: „Tare îi mai critica pe *aiștia*. La Stolniceni, în spital, „rușii” iau pus o injecție „de acelea”. Ar fi putut omul să mai trăiască, că era în putere...”

Venerabilul Nicolae Lupan, un mare unionist și veteran al rezistenței noastre antisovietice, constata: „Invazie sovietică!... Numai că basarabenii, nord-bucoveninii zic: ne-au ocupat rușii, ne-au băgat în închisori rușii, ne-au dus la ocnă rușii, ne-au înfometat rușii, ne-au deportat în Siberia rușii, ne-au luat pământul rușii, ne-au băgat în colhoz rușii... În locul nostru rușii au adus oameni fără neam și fără Dumnezeu. Numai porcării rusăști! Puteam eu să nu-i urăsc pe ruși?!” (Nicolae Lupan. *Invazia sovietică. Pro Basarabia și Bucovina*, București, 2010).

Regretabil, dar așa este: toate oalele se sparg numai de capul rușilor, nu de al ocupanților sovietici, cum ar fi corect. Student la Leningrad, am înțeles că și rușii trecuseră prin malaxorul cominternist și fierbeau în continuare, ca și românii, în oala ideocratică a partidului unic. Aflând treptat și adevărul lor, al rușilor, am decis o dată pentru totdeauna: *sunt antisovietic, dar nicidecum rusofob*. Mai ales, că am cunoscut, nu din auzite, ce reprezintă minoritarii rusificați. Am simțit pe propria-mi piele tratamentul *rușilor de profesie*. Aceștia au fost și au rămas cei mai agresivi internaționaliști, promotori fără scrupule ai deznaționalizării.

Nu sunt rusofob! Dar nici rusofil din specia Valeriu Reniță sau Nicolae Pascaru. Niște patrioți moldoveniști cu dilema: Rusia ori Europa. Rusia lui Bunin, Gagarin și Lev Iașin ori Europa, pe care Valeriu Reniță zice că o detestă. De ce? Cică ar fi spus cândva Berdeaev că Europa „înăbușă spiritualitatea și omoară creația prin civilizație”. Iar un lider de la Kremlin ar fi declarat recent: „Europa și-a trădat valorile creștine de la origine, pe care s-a zidit, iar căsătoriile unisexuale conduc Europa spre pieire”.

Acestea sunt criteriile moldoveniștilor stataliști pentru orientarea geostrategică a celor șase județe basarabene în derivă!? Când, unde, cum a cunoscut Valeriu Reniță Rusia și Occidentul? Fiind student la Chișinău? În funcția de purtător de cuvânt al PCRm și consilier al lui Vladimir Voronin? Incontestabil, deși frustrat, Valeriu Reniță este un jurnalist și analist politic de elită. Dar colegii din mass-media de la Chișinău nu-i iartă mizantropia servită drept „analiză obiectivă”. Eu însă nu-i port pică pentru „denigrarea lui Druc”. Cu toată atitudinea sa antiunionistă, afișată încă din 1990, îl citesc și astăzi, îl urmăresc cu interes la Publika TV.

«Не смей, мальчик!»

Chiar și după „a doua venire a rușilor”, la Pociumbăuți, rămâneam, într-un fel, sincronizați cu Țara în multe privințe. Ca și la celălalt rus, ca și pe timpul românilor, ca și la sovietici am ținut sărbătorile creștine pe stil nou. Prin '51, lucrasem toată vara la colhoz și tata m-a recompensat cu un aparat de radio „Tula”. Îmi plăcea nespus emisiunea „Teatru la microfon”. Am rămas fascinat de „Steaua fără nume”, cu Radu Beligan în rolul principal. După ce a murit „tătuca Stalin”, de la București transmiteau „Plugușorul” și serbările de Anul Nou. Sâmbăta, duminica, sătenii umpleau casa: „Marcel, am venit să ascultăm muzică populară de-a noastră, de peste Prut!”. Aveam radio și eram fericit. Și timp îndelungat am apreciat satul natal ca ceva ieșit din comun.

Până la terminarea școlii secundare mai rămăneau câteva luni. Și, inopinat, s-a consumat prima tentativă de a pleca din sat. Mihai Ciubară și Mircea Rotaru, colegi de clasă, m-au convins: destul atâtea carte! Mergem la Cucuruzeni! Să învățăm de tractoriști, că primesc fără examene. Am încetat să-mi fac temele. Mai lipseam de la lecții. Căutam să comunic cu flăcăi scăpați de armată, care umblau să se însoare. Mă luau cu ei la fete, la serate, în satele vecine. Ca să par mai matur, încercam să țin și o țigară între dinți...

Aventura mea a încetat după adunarea cu părinții. Mama s-a întors de la școală bocind: „Fugi de la lecții!? Te-ai lăsat pe tânjală!? Nu mai ascultă de învățători? N-o să-ți dea atestatul!”. A urmat o discuție cu tata, ca între bărbați. Lipsa mea de bună-cuviință s-a spulberat.

În urechi îmi sunau lamentările mamei: „Oare de ce mă pedepsește Dumnezeu, păcatele mele!?... Nu mai am niciun rost în viață, n-am fecior... Credeam că vei semăna cu unchiul Gheorghe, fratele mamei”. Era vorba de ruda noastră, Gheorghe Văluță. Fratele bunicii Eugenia – mândria familiei. Mult mai târziu, am descoperit numele lui într-un ghid al specialiștilor români în agricultură. Însă atunci, în adolescență, acest nume avea un efect magic asupra mea.

În consecință, am încheiat cu bine școala secundară în Pociumbăuți, și toamna am mers în clasa a opta, peste deal, la Zăicani. De luni până sâmbătă locuiam la internat. Duminica veneam acasă. Luam două pâini mari. Bunica le cocea pe vatră. Un borcan de magiun de prune și brânză de oi, sărată foc. Atât îmi puteau da părinții. De la o joi, începea să mă chinuie foamea. Nici școala, nici comuna încă nu aveau cantină sau ceainărie. Nici bani de buzunar părinții nu-mi dădeau, că nu-i aveau. Mama suferea parcă mai tare decât mine. Venea pe la mijlocul săptămânii să-mi aducă de mâncare, ceva cald. Se tânguia: „Dacă *aiștia* n-o duceau în Siberia, nu te lăsam la internat. Ai fi stat la nana. Ți-ar fi fost mult mai ușor...”

În drumul meu de la școala din Zăicani spre Pociumbăuți treceam pe lângă casa mătușii deportate. Mă opream la poartă. Auzeam vorbă rusească. Vedeam cum se hârjonesc niște copii în curtea unde mă jucam adesea cu vărul meu Gicu. De fiecare dată simțeam un nod în gât. Ură, neputință, gânduri de răzbunare... Peste tot, în casele deportaților, locuiau familii de „eliberatori”. Erau aduși în satele din Basarabia și nordul Bucovinei drept specialiști calificați în „treburi colhoznice”. Bunăoară, șef la moara din satul nostru a fost pus un ucrainean, venit tocmai din regiunea Habarovsk. Își cărase încoace tot neamul, șase copii, părinții și socrii.

În 1951, îmi petreceam vacanța de primăvară la nana. În seara spre 1 aprilie ne-am zbuguit pe afară cu vărul meu și copii din mahală până noaptea târziu, fără somația severă a unchiului Jorj: „Gata, la culcare!”. Noaptea ne-am trezit de zgomot. La ușă, doi soldați cu arma la picior și baioneta pusă. Un ofițer verifica actele și era nedumirit: un băiat pare a fi în plus! Am vrut să ies afară, dar m-a ținut pe loc comanda: *Хазад!* Unchiul vorbea rusa la perfecție și-i lămurea că eu nu sunt copilul lui. Dar oaspeții nocturni și nepoftiți erau de neclintit. Acționau după un

principiu banal: tot ce găsesc, este al meu. A venit într-o fugă, plângând, mama Ileana de la Pociumbăuți și m-au eliberat. Unchiul a prins un moment ca să-mi șoptească: „Mircea, oile!”

Am priceput imediat. Afară, prudent, m-am strecurat în șură, am deschis ușița din spate și le-am alungat pe toate cele zece oi în câmp. M-am întors. Discret, i-am făcut unchiului un semn, doar cu ochii, că am executat. Pe la orele opt dimineața camionul a pornit din loc. Casa a rămas pustie. Am rugat-o pe mama să mă lase, că am ceva de făcut. A plecat de-a dreptul peste câmpuri, bocind. Am rămas tăcut, în pragul casei, rezemat de ușor. Mă uitam la *polnomoșniku* – o comsomolistă cu obraji rumeni, ucraineancă din Brătușeni. Avea mandat să inventarieze toate bunurile deportaților și să le expedieze la raion.

Expropriatorul, în fustă de culoare kaki, examina atentă interiorul casei. Lucruri atât de cunoscute, atât de scumpe pentru mine! Etajera cu cărți, în română și alte limbi, legate frumos. Un aparat de ales unt, de fabricație germană. Vesela de ceramică, frumoasă, *de la români*. Vase de bucătărie. Fătuca începu să mă irite, ca un individ care se uită de afară prin geamul vecinului, luminat și fără perdele... Degetele musafirei ciupeau neglijent strunele chitarei la care cântase vărul meu. Atunci mi-a plesnit răbdarea. Am trântit ușa și am închis comsomolista în casă. Țipa, bătea cu pumnul și picioarele în ușă. Mă convingea, mă amenința: „*He смей, мальчик!*” („Să nu-ndrăznești, băiete!”).

Știam că am minute numărate. Am alergat prin vecini. A luat fiecare ce-a putut. Într-o clipită au dispărut din cămară canistrele cu ulei de floarea-soarelui, șroturile și sacii cu făină. În ajun, unchiul Jorj fusese la moară și la oloiniță. Se pregătea să meargă la piață, la Cernăuți. Când am deblocat ușa, *polnomoșniku* m-a trăsnit cu poșeta (port-harta) în cap. Și, înjurând, a pornit-o în goană către centrul comunei. „Fugi, Marcel! Rusoaica se duce la *selsovet* după ajutoare!” – strigau de după garduri vecinii solidari.

Mi-am umplut fulgerător o traistă cu cărți și am alergat în câmp, să caut oile. Le-am găsit departe, pe malul unui iaz. Le-am mânat până în satul Druță. Rudele noastre s-au angajat să le țină la ei măcar o lună. Acasă nu le-am spus nimic părinților de peripețiile mele.

Scurta și trista vacanța din primăvara lui '51 s-a încheiat. În prima zi de școală învățătorul nici n-a mai făcut strigarea. Recenta epurare ne

micșorase vizibil clasa. Cerceta cu ochii prezența, de parcă ar fi căutat un elev anume. Brusc m-a ținut cu privirea: „De ce nu te-au dus și pe tine în Siberia!?”. Eram un elev incomod. Poate că învățătorul dorea, într-adevăr, să scape mai repede de un exemplar ca mine.

Din satul nostru au deportat vreo zece familii și îmi părea că nu mai are oameni. Din comuna Zăicani ridicaseră aproape o sută de familii. Unii, după zece-cincisprezece ani, au revenit în Basarabia. Prin anii '80 i-am reîntâlnit la Edineți și la Cernăuți.

Pe la începutul lui mai, am adus *oile mele* la o stână, pe malul Ciuhuru-lui. Mă gândeam să le vând, ca să trimit bani proprietarului. Venise de curând o scrisoare de la Gicu, tocmai din regiunea Tomsk. Scrisoarea – un plic cu adresa exactă și în el o coajă subțire de mesteacăn cu câteva cuvinte: „Suntem vii, cu voia lui Dumnezeu”.

Spre marea mea deziluzie, n-am reușit să-i ajut. Cineva ne-a turnat la miliție. L-au arestat pe tata. Am alergat la sovietul sătesc. Un milițian îl interoga: „Gheorghe, ne știm de când eram flăcăi... Unde-s oile? Nu vreau să înfunzi pușcăria, crede-mă”.

Am țipat din răspuțeri: „Lăsați-l! Tata nu știe nimic. Eu am luat oile!”.

M-au urcat în mașina miliției. La stână am ales repede cele zece oi, căci le legasem, camuflat, câte o cordeluță neagră în lână. Convins, și din declarațiile ciobanilor, că tata nu fusese implicat în *crima feciorașului*, milițianul l-a eliberat. Cu mine nu știa ce să facă. Tata nu pleca, îl ruga să mă ierte. „Ia-ți-l acasă și așteptați. O să venim după el, să-l ducem la o colonie pentru minori!”

Dar, straniu, nu a mai venit nimeni. Am aflat ulterior că milițianul era un rutean din Stolniceni și că avea rude prin alianță la Pociumbăuți...

„Bătălia onomastică”

Prin clasa a treia, într-o duminică, bunica Eugenia m-a înduplecat să merg cu ea la biserică. Mi-a promis că, înainte de sărbătoarea Învierii, o să mă ia la Cernăuți și o să-mi cumpere o tujurcă. Dar nu m-am ținut de cuvânt, n-am stat cuminte lângă ea până la împărțășanie. M-am strecurat prințe băbuțe, ca să ajung sus, în clopotniță. Acolo, în lumea lilieci-

lor, într-un morman de hârtii, aveam să descopăr mărturia venirii mele pe lume. Am băgat în sân foaia ruptă din registrul bisericesc, ca să le-o arăt acasă părinților. „În ziua de sfântul Pantelimon, 25 iulie 1941, în familia lui Gheorghe și Elena Druc, creștini-ortodocși, de naționalitate română, s-a născut un fiu, cu numele de botez Pantelimon” – acesta era conținutul înscrisului.

Atunci am aflat de ce mă cheamă Mircea. Un nume cu tradiție în istoria românilor. Inițial, avea o circulație limitată la un anumit mediu, în Muntenia și Moldova. Însă prenumele s-a generalizat rapid și astăzi este atestat în onomastica întregului spațiu românesc. Mama și tata țineau neapărat ca primul lor băiat să poarte numele domnitorului invocat în „Scrisoarea a III-a”: „Tu ești, Mircea? – Da, împărate!”. Dar, ghinion, acest prenume nu figurează printre sfinții pravoslavnici. Și bunii mei părinți au avut de suportat un presing enorm din partea preotului Kuharski din Pociumbăuți. „Bă, voi sunteți bolșevici! Nu respectați legile bisericești!”, se indigna preotul belicos, membru al Legiunii Arhanghelul Mihail. „Copilul a venit pe lume în ziua de Sfântul Pantelimon. Fără discuție, va fi botezat doar cu acest prenume”.

În tratative cu reprezentantul puterii ecleziastice a intrat unchiul Vladimir Ciubară, care nicidecum nu putea fi suspectat de simpatii bolșevice. Purta uniformă de locotenent, cu medalie proaspătă la piept. Chiar în primele zile de luptă pentru eliberarea Bucovinei, fiind ușor rănit, a stat în spital la Iași. Venise acum în trecere, să-și vadă părinții, sora și nepoțelul nou-născut, fiindcă urma să plece pe front, la Odesa. A mai intervenit și o altă rudă, tot pe linie maternă. Unchiul Andrei Ciubară, de profesie teolog, fusese coleg de seminar cu preotul Kuharski. Conflictul s-a aplanat printr-o soluție amiabilă. La biserică am rămas Pantelimon, iar primarul, un nepot de al bunicului Ștefan, m-a trecut în acte Mircea. O tranzacție în stil românesc: și capra, și varza. Nu știu dacă biserica pravoslavnică admite asemenea compromisuri...

Epopoea absurdă a numelor și prenumelor nu are capăt. Administrația țaristă îi obliga pe românii basarabeni să-și boteze copiii cu prenume rusești sau din calendarul bisericesc ortodox, rusificat total și acesta. Se vorbea în familie că bunicu Ștefan, pe când era flăcău, fusese impresionat de prenumele „Mașa”. Răsuna satul când popa, cu o voce tunătoare, își strigă copila de la joacă: „Ma-a-șa, marș acasă!”. Bunicul ar fi vrut ca

pe mezina lui s-o cheme Mașa, ca pe fata popii. S-au opus categoric frații mai mari ai mamei, decretând – „Elena”. Pentru noi ea a fost întotdeauna „mama Ileana”.

După Marea Unire, țăranii mei au spart, printre primii, blocada onomastică, care durase un secol și ceva. La Pociumbăuți au venit pe lume Mihai, Remus, Augustina, Silvia, Emil, Marcel, Areta, Veronica, Liviu, Cecilia, Lucreția, Minodora... Așa-i chema pe colegii mei de școală.

După noua „eliberare” din 1944, s-a declanșat o invazie matrimonială însoțită de o poluare onomastică ruso-pravoslavnică. În Basarabia, Nordul Bucovinei și Transnistria mai predomină și astăzi prenumele ruso-ucrainene: Vladimir, Veaceslav, Sveatoslav, Igor, Oleg, Iurie, Katiușa, Ludmila, Svetlana, Oxana, Snejana, Mașa, Dașa, Vera, Nadejda, Liubov etc.

Și istoria se repetă. În 1969, am decis: copila mea va purta numele soției – Mariana, dar inversat – „Anamaria”. La Biroul stării civile din Moscova au refuzat să-mi înregistreze fata, precizând cu dispreț: „Nu avem asemenea prenume!”. Și mi-au vârât sub nas o „Listă de prenume aprobate”. Flegmatic, printre dinți, am strecurat ca o înjurătură: „Nici asemenea copii n-aveți!”. Și m-am retras precipitat.

Peste o lună, cu Mariana și fetița în brațe, am revenit la părinții mei. Aflu ce mai e nou: colhozurile din Pociumbăuți, Pociumbeni și Druță s-au comasat în unul singur și se cheamă „Дружба”; sovietul sătesc, adică primăria, s-a mutat la Pociumbeni; Vasile Crețu, un coleg de școală primară, a rămas în funcția de secretar. M-a înseninat un gând: copila s-a născut la Pociumbăuți și nu-i neapărat să obțină certificat la Moscova, unde tată-său are acum viza de reședință. Pe Vasile l-am informat succint: am venit să-mi înregistrez fiica.

Alături de sovietul sătesc din Pociumbeni se afla o cooperativă sătească de consum. Am cumpărat o ladă de votcă. La o casă din vecinătate am cerut niște pahare. Trecătorii erau serviți chiar în curtea primăriei. „Cu ce ocazie?” – întrebau oamenii mirați. Gardianul sovietului sătesc, împuternicit să toarne câte un păhărel la toată lumea, care trecea pe drum, lămurea entuziasmat: „Mircea Druc are o fetiță!”. „Să vă trăiască!” – de dimineață până seara târziu. Când să perfectăm actele, secretarul Crețu Vasile zice: „Mircea, mai bine scrie tu, corect, ca la carte!”.

Și am scris, rusește, bineînțeles, așa cum cerea legea sovietică: „Druc Anamaria Cezara Mircevnă”. Am adăugat, ca să fie toată lumea fericită, un al doilea prenume (lucru inadmisibil), fiindcă bunica, mama mea, tare mai vroia ca pe nepoata ei, cea dintâi, s-o cheme Cezara.

Când s-a născut a doua fiică, trăiam și lucram la Chișinău. Influențat de Dale Carnegie, am schimbat tactica: „Vă rog frumos, mă puteți ajuta cu un sfat? Soția și soacra insistă să punem prenumele fiicei Eva, dar mie îmi place Corina. Lucrătoarea de la biroul stării civile a luat iute actele, le-a verificat, apoi a întrebat mirată: „La ce vă trebuie Eva!? Sunteți moldoveni, ambii părinți! Lasă, fie Karina, tot mai bine!”.

După prăbușirea Imperiului ideocratic și revirimentul pravoslavniciei, ne confruntăm cu aceleași probleme. La birourile stării civile mentalitatea sovietică a rămas intactă. Părinții sunt „îndrumați” cum e mai bine să-i cheme pe noii cetățeni ai noului stat independent în devenire. Ca să poată obține certificatul de naștere a copilului cu numele dorit, o demnă familie de români basarabeni s-a mutat în dreapta Prutului. La Chișinău, în 1992, doamna și-a dus copilul la o biserică „de-a noastră”, aparținând de Mitropolia Basarabiei, repusă recent în drepturi. I-am întâlnit când se întorceau acasă și Anișoara, mama băiatului, cu lacrimi în ochi, mi-a relatat ce-a pățit. La împărțășanie, copilul, întrebat cum îl cheamă, a răspuns: „Decebal”. Surprins, preotul s-a răstit: „Ce prenume mai este și aista!? De unde l-ați scos?”. „Dar cum trebuia să-l cheme? Vladimir?”. La această replică sfântul părinte și-a ieșit cu totul din fire. Biata femeie nu avea știre că popa, căsătorit cu o rusoaică, are un fecior și-l cheamă Vladimir.

La București, un ginere de al meu, transilvănean din Sibiu, i-a pus numele băiatului „Mircea Felix”. Când la botez, aflăm că „așa nu merge”. Fără nume de sfânt nu se poate. L-au înregistrat „Mihail Mircea Felix Bucur”. Băiatul a crescut mare. Acum decide singur cum îl cheamă. Pentru ca situația să nu se repete, pe nepoată am numit-o „Francesca Maria Bucur”. Un alt ginere, oltean din Craiova, și-a înregistrat copilul mai simplu – „Alexandru Teodorescu-Druc” – și toată lumea îi spune „Alex”.

Prin 2010, auzind întâmplător de opțiunea mea onomastică „Mircea-Pantelimon”, doamna Nina Negru, cu toată franchețea, îmi sugera: „Domnule Druc, sfântul Pantelimon este ocrotitorul medicilor. Un

model de doctor creștin. „Doctor fără de arginți. Cel în toate puternic ca un leu”. Unul dintre cei mai mari unioniști basarabeni a fost Pante-limon Halippa. Pe șeful primului guvern al Basarabiei îl chema Pante-limon Erhan. V-ar prinde bine să fiți asociat cu unul dintre cei mai cu-noscuți și iubiți sfinți ai Bisericii lui Hristos și cu artizanii Marii Uniri de la 1918. Reveniți, neapărat, la prenumele Pantelimon”.

Toată stima pentru doamna Nina Negru și vastele sale cunoștințe de literatură, istorie, filozofie. Este una dintre puținele basarabence cu doctoratul în teologie. Totuși eu rămân recunoscător celor care au decis să mă cheme Mircea. Pe parcursul anilor trăiți în URSS, eram întrebat adeseori: „Ce fel de prenume mai e și acesta, Mircea? Cum ar fi pe-a noastră?”. Le părea că ar fi cu mult mai bine Mihail Druc sau Dmitri Druc. Și de-atâtea ori am respins intențiile binevoitorilor de a-mi rescrie actele! Unora le explicam: românii folosesc prenumele Mircea frecvent, dar îl au și bulgarii, și sârbii, în variantele Mircio și Mirce. Credeam că rușii, frații noștri într-o ortodoxie, aflând de originea slavă a prenumelui „Mircea”, își vor atenua un pic elanul habotnic.

Apropo, am tot umblat prin lume, dar nici într-o țară, unde mă prezentam Mircea Druc, nu m-a chestionat nimeni: „Cum ar veni Mircea pe-a noastră?”. Pare-mi-se că în ultimul timp prenumele acesta nu mai este bizar sau inadecvat. Lumea se deprinde, cred eu. Contribuie într-un fel performanța lui Mircea Lucescu în lumea fotbalului. Și opera lui Mircea Eliade, care, fiind tradusă masiv în rusă, este asimilată creativ și de inteligența din spațiul ex-sovietic.

Pe mine însă de mic copil și până am terminat facultatea mă strigau Marcel. Deși în catalog, în acte eram trecut Mircea. Bunica Eugenia se indigna că dincolo, peste Prut, a întâlnit oameni în etate, dar cu nume de prunci, căci se prezentau Puiu și Pușa. Și mai zicea bunica: *Nicușor* este un băiețel, dar un om de stat nu poate fi decât Nicolae. La Pociumbăuți era clar pentru toată lumea: Marcel este un copil frumuseț și cuminte. Când ajunge om mare, serios, la locul lui și în toată firea, devine Mircea. Când am consultat dicționarele onomastice, am descoperit că, de fapt, Mircea și Marcel sunt două nume diferite. Îmi conveneau ambele și mă recomandam după caz și împrejurare.

Mircea este un om care caută să aducă pace și liniște în jurul său. Apreciază frumusețea, are grijă de partenerii de viață, este loial, ține la amici și colegi. Este bine organizat și se dedică în totalitate activității profesionale. De regulă, este un creativ și uneori îi place să trăiască într-o lume imaginară unde se ascunde de cei din jur.

Și prenumele Marcel îmi convenea. Știam de existența a numeroși sfinți și martiri cu acest prenume. Sfântul Marcel, denumit și „cel fără dormire”, făcea parte dintr-un cor, care cânta zi și noapte, drept laudă perpetuă adusă divinității. Mai aveam un motiv. La școala din Zăbriceni, după triumful filmelor indiene, eram pentru colegi un Raj Kapoor. Iar la Universitatea din Leningrad, când oamenii sovieticii erau deja cucerți de cinematografia italiană, colegile rusoaice mă numeau „Marcello, drug”, cu gândul la Marcello Mastroianni.

Copilul Marcel este inteligent, serios și ordonat. Nu le face probleme părinților. Ei pot conta pe responsabilitatea lui în orice situație; are grijă de ai săi, dornic să le facă pe plac în orice moment. El va fi tentat de o profesie ce necesită precizia, de științele exacte, de exemplu, sau de domeniul estetic, al decorațiunilor sau imobiliarelor.

Bărbatul Marcel se impune direct, decis, autoritar și directiv. Rezervat, prudent și neîncrezător, el este o persoană șarmantă: îi place să fie admirată de persoanele de sex opus. Elegant și rafinat, acordă o atenție sporită aspectului său fizic. Efortul nu-l sperie, chiar din contra, este un bărbat laborios și conștiincios; este curajos și persoanele din jurul său apelează adesea la el, deoarece inspiră încredere. În momentul în care este criticat, când este rănit în amorul propriu, devine coleric, arogant și agresiv. Este alergic la dezordine, la cel mai mic fir de praf, nu tolerează ca cineva să întârzie la o întâlnire programată.

Lui Marcel îi place ordinea, precizia, stabilitatea și nu apreciază deloc lucrurile care nu sunt naturale, sănătoase. Are un simț înnăscut al organizării, al gestiunii. Pe plan sentimental, este pudic, rezervat; uneori are probleme de comunicare. Cu picioarele pe pământ, deloc romantic, se manifestă ca o persoană posesivă dacă partenera de viață nu are un comportament pe placul său. Gelos și protector, el nu acceptă nicio greșală din partea acesteia, este extrem de rânchiunos.

Aș putea să mai adaug multiple caracteristici negative ale omului născut sub semnul Leului, indiferent că-l cheamă *Mircea* sau *Marcel*. Cei care mă cunosc au libertatea să decidă ce nume mă caracterizează mai exact, în ce măsură mă încadrez în respectivele tipologii onomastice și zodiacale. Acum însă chiar că nu mai are nicio valoare pentru mine. Important e că în satul meu din nordul Basarabiei oamenii alegeau prenumele mai altfel, de prin cărți, în pofida calendarului pravoslavnic obligatoriu sau a unei liste de prenume aprobate de un Soviet Suprem.

Înainte să împlinesc șaisprezece ani, am prezentat metrica românească la biroul stării civile din centrul raional, ca să-mi elibereze un certificat de naștere sovietic. Șefa biroului m-a întrebat: „Băiete, ai de gând să-ți faci pașaport? Te pregătești să intri la vreo instituție de învățământ?”. Am dat din cap afirmativ. „Înțelegi rusește? Hai să indicăm peste tot „naționalitatea moldovean”. Și a părinților, și a ta. Dacă te scrii „român”, nu prea ai șanse să ajungi student”. Cu siguranță, de multe ori în viață am mers la compromis, dar acesta nu mi-l pot ierta.

Inexplicabil, dar la transcrierea certificatului din română în rusă mi-au modificat data nașterii, indicând – 27 iulie. Astfel, în primul meu pașaport sovietic am fost fixat drept: „Druc Mircea Gheorghevici, moldovean, născut la 27 iulie 1941, în satul Pociumbăuți, raionul Brătușeni, RSSM”. Și așa a rămas cât am trăit în URSS.

În peregrinările mele prin vastul imperiu sovietic eram întrebat adeseori dacă sunt „Druc” sau „Drug”. Nu știam la sigur ce sunt. DEX-ul limbii române înregistrează ambele variante. Numele de familie *Druc* e destul de răspândit în județele Suceava, Botoșani, Cernăuți și Hotin. În Pociumbăuți, locuiau două ramuri Druc: din partea locului și străini. La supărare, bunica Anghelina zicea: „Veneticii lui Marion Druc, aduși de vânt!”. Îmi părea foarte rău, fiindcă țineam la bunicul Ostin. În drumul vieții, am întâlnit români, germani, evrei, slovaci, polonezi purtători ai aceluiași nume de familie. Dicționarele onomastice în diverse limbi indică numeroase etimologii și definiții diferite. Țineam însă, în mod special, să-i conving pe cei interesați că nu vin de la „drug” (prieten, în rusă), ci, mai curând, de la „druk” (tipograf, în germană).

Pe parcursul anilor am urmărit evoluția „fenomenului onomastic”. Procuram neapărat cărțile de telefoane ale orașelor Chișinău și Cernăuți.

Citeam cartea de telefoane cu creionul în mână; mă indigna numele de familie al multor șefi: Țaranov, Bradulov, Barbov, Kerdivarenko, Babilunga, Bovanegra, Catârev, Șolari, Plațânda, Mamalâga, Bodulatiev și altele. Ei, după „eliberare”, au pus în practică stratagema Kremlinului de rusificare a Basarabiei și nordului Bucovinei. Unii dintre ei acumulasera o vastă experiență. Vezi lucrarea de referință *Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956*, autor istoricul basarabean Igor Cașu. Mă întrebam atunci: ai putea oare să ai încredere în asemenea indivizi? Cum de permit să le fie schimonosite numele strămoșești în asemenea hal!? N-au niciun pic de demnitate personală! Consătenii mei, la o adică, ar fi ripostat vehement: „Auzi, mata, să nu mă faci din cal măgar!”

O altă anomalie: preluarea treptată de către românii din teritoriile ocupate a formei ruso-ucrainene de politețe și adresare cu «имя и отчество» („prenume și patronimic”). Când veneam vara în vacanță de la Leningrad, mă amuzau discuțiile cu un vecin, brigadier în colhoz. Mă saluta voios, neapărat în rusește: „Bine ai venit, Marcel Gheorghevici! După care urma, în română: „Te poftesc la o „butâlcă de pivă”. „Mulțumesc frumos, bade Ioane. Pe etichetă e scris „bere jigulească”, dar mata îi zici „pivă”. „Ei, scrie bere, da-i tot pivă”. În 1990, la guvernul RSSM, toată lumea îi dădea cu „Mircea Gheorghevici!”. Din start, am cerut ca la serviciu să nu-i aud adresându-se între ei decât cu „domnule”, urmat de funcția respectivă. Însă după debarcarea prim-ministrului Mircea Druc agrarienii și rusofonii au impus din nou, peste tot, „Mircea Ivanovici”, „Piotr Chirilovici”, „Andrei Nicolaevici” etc.

Notă la cartea în curs de pregătire „EI și NOI”

Marea pasiune a lui Mircea Druc rămâne *Prezentul*. Dar respectă istoricii adevărați și arhivarii, modelatori onești ai unor timpuri apuse. El practică și un remediu psihoterapeutic, astăzi la modă: „*Iartă-i pe toți și pe tine însuși!*”. Însă, involuntar, se dedă amintirilor, căci nu poate uita *Trecutul*. Drept urmare, definitivează o carte intitulată „EI și NOI”. O lucrare autobiografică în care „EI” sunt restauratorii *Imperiului*, iar „NOI” – promotorii *Etnoresurecției*. Cartea este elaborată în baza amintirilor și documentelor. Autorul valorifică adevăruri aflate din surse directe, și nu din maculatura propagandistică sau beletristică. Druc contează pe narativitatea și mărturiile participanților la evenimentele respective. Scrie doar ceea ce a reținut în memorie pentru totdeauna. Relatează totul onest, fără înflorituri sau omisiuni. Doar așa, un piculeț, câte o tușă pe alocuri.

Oricum, realitatea este întotdeauna mai complexă decât orice plâsmuire. Pe parcursul

expunerii și în măsura posibilităților amintește prima sursă – persoane concrete, pe ale căror relatări, fapte, detalii și amintiri se sprijină. Astfel că tabloul său nu este oficial, ci unul așa cum l-au perceput chiar participanții la acele evenimente. Totuși el evită conștient înclinația multor autori și martori oculari de a evalua întâmplările trăite în afara cadrului național, politologic și sociologic.

Dorind să descopere amintirile ascunse și adevăratul EU, autorul explorează și propria conștiință. Astfel încearcă să schimbe ceea ce crede că este pentru a deveni cine este cu adevărat. În viziunea sa, actele conștiente, starea de spirit, psihicul și stimulii care ne călăuzesc derivă dintr-un substrat inconștient, format din influențe ereditare, reziduuri ancestrale, motive și instincte. Integrate în rețea, acestea constituie *Etnopsihicul*. Enumerăm capitolele principale ale cărții: *De profundis*, *Amprente*, *Evadarea*, *Poduri*, *Clanuri*, *Revanșa*, *Congrese*, *Candidat*, *Persona non grata*. În fond, niște întâmplări trăite de autor de la naștere până în prezent, care, pe parcursul vieții, i-au determinat acțiunile ca o radiație invizibilă.

Antonina SÂRBU

Despre Mihai Țăruș, fragmentar

A. S. – jurnalistă, Facultatea de Jurnalism, Universitatea de Stat din Moldova. Stagieri la Columbia University Missouri, Școala Superioară de Jurnalism, SUA, 2006, Institutul pentru o Societate Deschisă, Budapesta, 2000, Academia de Limbi Moderne din Boston, SUA, 2001. Debutează cu versuri în anul 1984, culegerea *Dintre sute de catarge*. Semnează culegerile: *Constanța Târțău. Ultimul dialog*, 2016, *Colaje, eseuri – publicistică*, 2006, *Pe muntele Hermon, ninge – Jurnal de călătorie în Ierusalim*, 2008, *Mănăstiri basarabene*, 1995. Laureată a unor premii literare.

Rândurile de față sunt rezultatul unei întâlniri prilejuite de revenirea în Moldova, la Chișinău, a pictorului Mihai Țăruș. Și nu numai de revenirea artistului „acasă”, dar și de expoziția vernisată pe 20 martie 2017 la galeria „12 Iulie” din Sankt Petersburg, orașul-metropolă unde destinul a făcut să se stabilească și să creeze artistul.

Expoziția „Vizitka.TARUS@spb.com” a avut suficientă publicitate în presa de specialitate de limba rusă. La noi nu s-a scris, dar nici nu cunosc un studiu critic suficient de exhaustiv despre creația lui Mihai Țăruș. Deși ar fi nedrept să spunem că Mihai Țăruș este ignorat de mass-media. În niciun caz. E poate unul dintre artiștii moderni în măsura în care termenul „modernitate” implică segmentul de artă din Petersburg descendent din avangarda rusă, prolific, mereu în fața șevaletei și mereu în atelierul din strada Dîmo, unde se află mica colonie a unor artiști basarabeni.

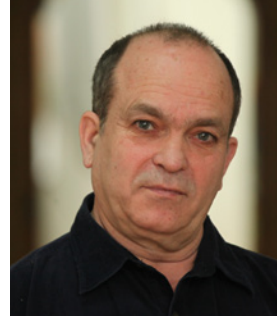
Ineditul expoziției

Am fost curioasă să aflu care este elementul nou în expoziția vernisată pe 20 martie și ce mesaj aduce genericul Vizitka.TARUS@spb.com.

DIALOGUL ARTELOR I

Mihai ȚĂRUȘ

Expoziția
Визитка.TARUS@spb.com

Vernisată recent la Sankt Petersburg, expoziția a fost divizată în câteva compartimente, după cum urmează: Pictură, Asamblaje, Grafică, Cartea de vizită, Scânduri, Sticle.

Forme în zbor, 1994, u-p, 100x110cm

1. Pictură

Momentul de cotitură în pictura mea s-a întâmplat în 1999, când am realizat proiectul „Elementul Timp în Tablou”.

În acest proiect a fost explorată prezența Timpului, și nu a spațiului, după cum faceam în picturile mele anterioare.

Prezența conceptului Timp în tablou i-a dinamizat starea și, în felul acesta, l-a actualizat. Timpul este redat în formula comprimată, conform necesităților plastice.

Pătrat în deluare, 2013, u-p, 65x105cm

*Menada-1, 2015,
u-p, 55x46cm*

*Semn. De Paști, 2016,
u-p, 80x60cm*

2. Asamblajul

Acest concept este o dezvoltare a celui precedent. Asamblarea mai multor pânze a dezintegrat evenimentul pictural ce se producea inițial. În ansamblu pânzele formează mai multe straturi picturale provoacând apariția obiectului pictural. În aceste condiții, forma și culoarea se comporta altfel. Ele devin mai relative în relație. Culoarele capătă autonomie. Armonizarea lor se face la alt nivel, mai general.

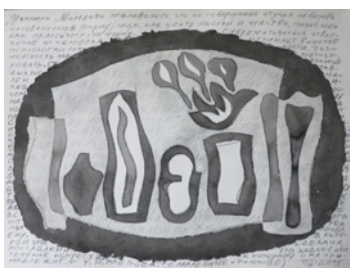
Forme în timp, 2006, u-p, 3 pânze, 18x45x3cm

Compact pictura-8, 2011, u-p, 4 pânze, 99x150x6cm

3. Grafică

Grafica făcută de pictor e mai altfel decât cea a graficienilor de profil. Pictorul urmărește nu atât perfecțiunea tehnică, specifică graficii, cât studierea principiilor plastice, apelând la o tehnică mai facilă. Problema urmărită poate fi incertă, dar ea necesită o exprimare exactă. Acest proces poate fi îndelungat, până la infinit, deoarece starea lăuntrică a artistului și atitudinea față de mijloacele de expresie se află într-o permanentă schimbare. Numai conceptul plastic intuit sau format îl poate susține pe artist în căutări.

*Natură moartă în oval,
2015, h-tusa-cr, 56x76cm*

*Natură moartă, 2017,
h-tusa, 56x76cm*

Natură moartă, 2015, h-tusa-cr-mere, 56x76cm

4. Cartea de vizită

Seria de lucrări cu folosirea cărților de vizită are o istorie mai lungă și ține de prima mea carte de vizită făcută în tehnica foto. Prin anii '70 nu puteai comanda o carte de vizită dacă nu erai șef. Eu însă aveam nevoie de ea pentru a contacta colecționarii, diplomații, ziariștii care se interesau de pictură. În decursul mai multor ani am acumulat un set bun de cărți de vizită.

La un moment dat, am hotărât să nu le stochez undeva pe o poliță, ci să le întrebuițez în lucrările mele. Prima lucrare în care am întrebuițat vreo sută din ele a fost „Autoportret-contact”. Apoi au urmat altele, în care lipeam o carte de vizită și trimiteam mesaje adresaților prin poșta electronică. Am folosit și cărțile mele de vizită de la Chișinău, și cele de la Petersburg, punându-le una lângă alta în dialog vizual și scris.

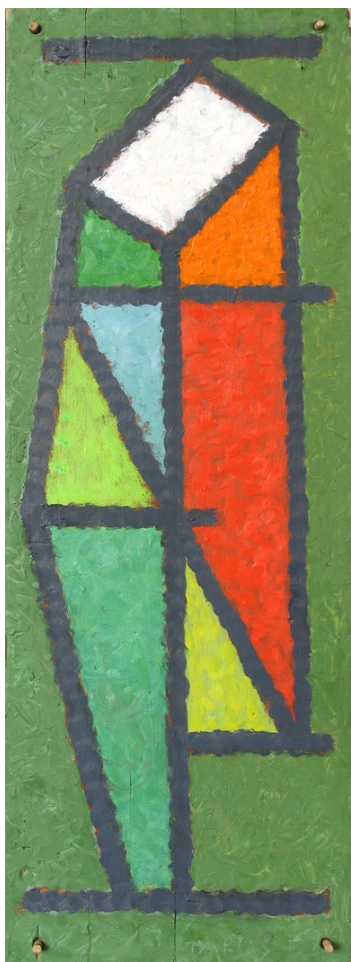
Autoportret contact, 2011, p-colaj, 80x70cm

5. Scânduri

În atelier s-au acumulat mai multe scânduri de la dulapuri vechi, poate de o sută de ani, dar bune pentru a fi folosite ca material în pictură.

M-am gândit că mai am și niște culori vechi, în majoritate teroase (eu pictez mai mult cu culori spectrale) pe care vroiam să le folosesc.

Culoarea pe suprafața pânzei se comporta mai altfel decât pe lemn. Am încercat să văd ce poate ieși din asta. Până la urmă, am pictat scândurile pe ambele părți – o dorință mai veche a mea de a reda evenimentul pictat în formulă bifacială.

*Geoforma, 2002, lemn-u,
obiect bifacial, 57x20cm*

*Menada, 2016,
lemn-u, 36x14cm*

6. Sticle

Destule sticle de care nu mai aveam nevoie s-au adunat în atelier.

Trebuia să fac ceva cu ele. M-am gândit la tradiția românească a picturii pe sticlă. Dar și la o expoziție a lui Vasili Kandinsky, în care au fost expuse picturi pe sticlă. „Bogatele”, cum le numea el în franceză, a fost un bun impuls. Pictura pe sticlă nu e vitraliu pentru a-l privi la lumină. Trebuia găsită o tehnică pentru a realiza ideea. Până la urmă am găsit-o, venind în ajutor și un accident – se pictează pe partea reversă a sticlei, ținând cont că imaginea este inversată. Dar, din neatenție, pictam uneori și pe față. Imaginea s-a stratificat producând un efect optic.

*Exercis-1, 2017,
u-sticla, 36x30cm*

*Exercis-3, 2017,
u-sticla, 28x31cm*

*Exercis-2, Larisa, 2017,
u-sticla, 18x18cm*

*Exercis-6, 2017,
u-sticla, 32x33cm*

Starea lucrurilor de acum, din această clipă sau de ultimă oră, constituie ineditul! Pictorul a satisfăcut curiozitatea mea. Expoziția a avut și un concept, fiind divizată pe compartimente:

Pictură, Asamblaje, Grafică, Cărți de vizită, Scânduri, Sticlă. Sunt lucrări din ultima perioadă de creație, iar exersarea și trecerea de la o tehnică la alta, de la un material la altul au fost pe cât de provocatoare, pe atât de interesante. „Ultima experiență a fost pictura pe sticlă, mi-am ocupat timpul și am experimentat!”

O viziune altfel asupra lucrurilor

Mihai, în pictura ta există multă bucurie, armonie, puritate... Ce spun criticii de artă din Sankt Petersburg despre creația ta?

Cam același lucru, aceleași sentimente, gânduri pe care le declanșează pictura mea oriunde în lume, în orice spațiu. Ceea ce fac, opera mea picturală este parte integrantă a unui anumit segment al artei din Petersburg și toate comentariile sunt pe această linie descendentă din avangarda rusă a anilor '20, vizând problematica ei, marcate de un temperament și o mentalitate sudică, filozofia lui Mircea Eliade, de pildă...

Despre receptarea mesajului pictural

Țin minte, cu ani în urmă, aproape două decenii, Veaceslav Madan, pe atunci ministru al culturii, spunea, la vernisajul expoziției „Semne”, că tablourile lui Țăruș sunt „incifrări din zăpadă, soare și amintiri. În ele fiecare poate să-și regăsească copilăria și cosmosul interior”. Desigur, poate fi investigată lumea cu retina copilului, poate fi reconstituită lumea cu inocența și candoarea „primului om care, privind cerul, s-a înspăimântat nu de vastitatea lui, ci de imobilitatea lui suspectă și a început să-i caute, cu luciditatea copilului care nu greșește niciodată, înțelesuri de natura miturilor”. Poate fi percepută pictura în acest mod?

Pictura poate fi receptată în orice fel, e ca Opera deschisă, precum afirma Umberto Eco. Domnul Madan a comentat-o prin metoda asociativă, de altfel, aproape de realitate.

Continuitate

Expoziții, simpozioane, conferințe, articole, cărți, filme, muzee, licitații despre artiști, pentru artiști, despre artă, pentru artă. Continuă artiștii să urce frumosul pe trepte spre înălțime? E posibil încă, azi, când internetul oferă tot, a ocupat, a anihilat multe fragmente ale acestui domeniu? Mai ales în acest veac...

Nu cred că arta se limitează numai la o urcare către frumos, spre înălțimi ale frumosului.

Arta eliberată de convențiuni mai are și o latură ce ține de subconștientul omului. Nu te poți elibera de el și nici nu trebuie, însă să-l ții oarecum în limite, să-l stăpânești ar fi bine. Pentru că ororile vieții ne marchează și se sedimentează în subconștient. Din acest dialog se formează ceva. Arta ar trebui să fie o expresie totală marcată de viață. Pictorul, prin formulări artistice, poate, într-un fel, direcționa procesul.

Despre perenitate

Discuția de duminică continuă. Dacă m-aș îndeletnici cu critica de artă, domeniu lăsat cam în voia sortii pe la noi, aş investiga un subiect foarte interesant, în opinia mea, despre perenitatea operei de artă. Ce-i asigură perenitatea / durabilitatea: subiectul sau forța morală care a stat la temelia creării ei?

Nici subiectul și nici morala nu mă interesează în mod deosebit. Chiar dacă înțeleg importanța subiectului sau cea a moralei, nu mă pot schimba, astfel am fost de la începuturi. Arta picturii nu trebuie să moralizeze și nici subiectul nu trebuie să fie unul de detectiv.

Măine, ce ai să faci mâine?

Vreau sa încep să pictez cele două „pânzulițe” de dimensiuni mici, pe care mi le-a dat Lilia Dragnev, directorul Centrului de Artă Contemporană KSAK. E un proiect-provocare: voi participa cu „lucrări de dimensiuni mici la mari manifestări posibile”. Interesant, poate fi ceva inedit! Și-au anunțat participarea un număr mare de pictori basarabeni. Îmi plac provocările!

1 mai 2017.

Ion I. IONESCU

Considerații sociologice privind competitivitatea satelor

I. I. I. – profesor doctor în Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Al. I. Cuza”, Iași. Președinte supleant în comisii de doctorat (Université de Luxembourg). Prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice și membru al Senatului Universității „Al. I. Cuza”, Iași (2000-2008). Membru fondator al Societății Sociologilor din România.

1. *Decalajele de dezvoltare* dintre comunități rămân o *problemă majoră a lumii* actuale din considerente de *supraviețuire a omenirii* în ansamblu. Mulți dintre cei care își asumă responsabilitatea unor decizii „în numele *celor mulți*” ar vrea ca societățile să depindă de un ansamblu de legi, principii, valori, care să asigure conviețuirea mondializată și ecologică. E greu să se ajungă la o astfel de „dependență” a tuturor, din moment ce nu am ales și nu alegem calea hotărând împreună... În fiecare comunitate se redefinesc mereu interese, autoritățile și cetățenii au de răspuns zilnic unor solicitări complexe, complicate. Europeanizarea și globalizarea sunt oportunități și amenințări pentru comunități (oportunități – deoarece permit contactul oamenilor și punerea în valoare a resurselor, indiferent de starea de izo-

Development gaps between communities remain a major problem in today's world, for reasons of the survival of humanity as a whole. To confront Europeanization and Globalization, local communities must assert their identity, highlight their specificity, renew their vision, their identity looking towards the future, clearly affirm the will and the desire not to die. The economic competitiveness of communities depends on a variety of resources and responsibilities. The article gives examples of effective strategies to increase the competitiveness of communities in different European countries.

lare, indiferent de distanțe; amenințări – deoarece se suprimă bariere teritoriale, identitare care le asigurau până acum protecția). Pentru a face față europenizării și mondializării, comunitățile locale ar trebui să-și afirme identitatea, să-și pună în valoare ce au specific, să devină conștiente de ele însele, să instaureze o bună comunicare publică, o intercunoaștere autentică a actorilor socioeconomiici și culturali locali, să aibă acțiuni laolaltă, să dezvolte forme de solidaritate și transfer, să-și reînnoiască viziunea și să-și afirme identitatea uitându-se spre viitor, spre trecut, la stânga, la dreapta, în jos, în sus... Să facă toate acestea cu *voința și dorința de a nu muri*, în condițiile în care le pleacă tinerii, le îmbătrânesc localnicii, iar alții nu se întorc din orașe sau din străinătate...

2. *Competitivitatea economică a comunităților* depinde de: tipul lor, de infrastructura și serviciile existente, de activitățile productive și tehnologiile existente, de folosirea eficientă a NTIC, de competențele umane implicate, de cantitatea și calitatea produselor realizate, de posibilitățile reale de desfacere cu câștig a produselor. Deși se face agricultură de mult timp la sate, dificultățile practicării ei nu s-au diminuat, fiindcă agricultura competitivă depinde de: capacitatea locuitorilor de a asigura o gestionare eficientă a resurselor locale, publice și private, de punerea în valoare a competențelor și savoir-faire-urilor, de crearea și organizarea activității fermelor, firmelor, de crearea și organizarea activităților nonagricole, de facilitarea accesului la piețe pe care se câștigă bine. Ar trebui analizate practicile de valorificare a resurselor, sistemele de organizare, valorile împărtășite de către membrii comunității, modul în care se formează și se menține atașamentul locuitorilor față de comunitatea rurală etc. Strategia creșterii competitivității poate fi concepută plecând de la analiza oportunităților, a dificultăților și a mijloacelor de a le surmona, de la analiza priorităților, a posibilităților de a mobiliza locuitorii, de la acțiunile reușite. În comunitățile locale din UE există numeroase exemple de strategii de creștere a competitivității economice prin: diversificarea producției, repositionarea pe anumite nișe ale pieței, ameliorarea comunicării cu posibili cumpărători, implicarea unor proprietari deschiși către investiții locale (de exemplu, în turism), afirmarea specificității centrată pe ținte locale și grupuri-țintă de vizitatori, valorizarea specificului local, viziune integrată a vieții

economice, sociale, a mediului, loisir-ului și imaginii comunității, re-lansarea unor servicii locale pentru evitarea degradării patrimoniului, tehnici de luptă contra depopulării etc.

3. Analiza competitivității sociale a comunității înseamnă luarea în seamă a resurselor umane (persoane fizice, actori colectivi, promotori de proiecte), a legăturilor între cei care împărtășesc aceleași valori, au competențe, cunoștințe de management social, de dezvoltare comunitară etc. Trebuie identificați cei care se mută la țară după ce au trăit la oraș, cei cu cunoștințe și deprinderi ce le permit să se descurce rapid în situații complexe, cei cu o percepție clară asupra necesității de a (re)crea legăturile sociale, de a mobiliza oamenii în jurul unor idei etc. Legăturile dintre generații au făurit configurația actuală a satelor (tiparele istorice, modul de producție, modul de folosire a resurselor, atașamentul față de sat, instituții, limbă). Atunci când satul nu mai e capabil să-și țină tinerii, când dispar activități, meserii, ocupații, țesătura locală se destramă, iar satul ajunge să-și piardă (dacă a avut) capacitatea de inovare, să-și piardă (dacă a avut) obiceiul acțiunilor laolaltă.

Cum poate fi concepută o strategie de creștere a competitivității sociale? Identificând numitorul comun, interesul comun al locuitorilor, apelând la simțul responsabilității lor, la folosirea cumpătată a resurselor, la tehnici de depășire a blocajelor trecutului, de creare și consolidare a încrederii reciproce, implicând oamenii care pot învăța și din greșeli etc.

În comunitățile locale din UE există exemple de strategii de creștere a competitivității sociale prin restaurarea încrederii în proiecte cu valoare demonstrativă, prin animarea comunității, consolidarea valorilor identitare, consolidarea atașamentului față de comunitatea locală, cultivarea spiritului antreprenorial în rândul elevilor etc.

4. Odată cu agravarea problemelor de mediu, au apărut unele norme, legi pentru a sancționa exploatarea nechibzuită, poluarea, pentru a proteja patrimoniul natural. Mediul are influență asupra sănătății oamenilor prin factori sanogeni, dar și prin factori patogeni. Poluanții din

aer, din apă, din sol sunt dăunători pentru sănătatea oamenilor, ca și efectele nocive ale incendiilor, inundațiilor, secetei, furtunilor, cutremurelor, alunecărilor de teren, dar și ale intervențiilor nechibzuite ale oamenilor. Clivajele instituționale au determinat fragmentarea abordărilor și preocupărilor celor responsabili de salubritate, de managementul integrat al deșeurilor etc. Încă se aruncă gunoi pe marginea drumurilor, în râuri, în gropi neîmprejmuite, fără sistem de drenare și colectare a scurgerilor și infiltrațiilor. Există legi, se fac „studii de fezabilitate”, dar în satele concrete situația nu se schimbă sesizabil. Mulți nu se (mai) simt legați de satul în care s-au născut. Orbiți de profitul pe termen scurt, unii nu sunt conștienți de efectele negative pe care le produc mediului. Felul în care arată un peisaj local oferă informații utile despre competitivitatea mediului comunității, despre locuitori, despre modul în care înțeleg să valorifice resursele naturale, să îngrijească pădurile, toate componentele peisajului. Produsele locale sunt mai căutate dacă provin dintr-un sat nepoluat, cu peisaj armonios, cu aer pur și apă cristalină...

5. Posibilitatea construcției competitivității comunităților ține de legătura dintre aspectele materiale și nemateriale, ține de resurse (materiale, financiare, umane), de identitatea culturală, de adeziunea locuitorilor la proiectele colective reușite, de parteneriatul public-privat etc. Sunt competitive comunitățile rurale în care agricultura este mecanizată, tehnologizată, în care proprietarii funciari au grijă de spațiile naturale protejate, dezvoltă rețele turistice, rezidențe secundare, structuri de primire, aduc întreprinderi etc.

Nu există soluții de creștere a competitivității „venite din cer”. Trebuie făcută analiza situației existente, a practicilor de valorificare a resurselor, a valorilor împărtășite. Ce atitudine au locuitorii față de riscuri? Ce atitudine au față de nou? Au fonduri? Sunt ele dirijate către puncte-cheie ale economiei locale? Ce blocaje există? Băncile se interesează de proiectele rurale? Există alternative la lipsa fondurilor bănești? Populația se implică în proiecte? Sunt promotori de proiecte antreprenoriale? Au satele tradiția cooperării, a colaborării? Sunt tineri în localitate? Vor să rămână? Vor să plece? De ce? Sunt ocupații sezoniere? Sunt asociații? Au raporturi cu învățământul, centrele de cercetare, cu

alte instituții care pot sprijini dezvoltarea rurală? Cine și cum identifică nevoile locale individuale și colective? Este eficientă comunicarea publică? Analiza prospectivă urmărește identificarea de oportunități, de soluții etc., analiza dificultăților și a mijloacelor este însoțită de analiza priorităților privind informarea, animarea, mobilizarea, acțiunile reușite.

6. Bune practici de creștere a competitivității satelor

Diversificarea producției. În Valea del Jerte (Extremadura, Spania), recunoscută pentru cultivarea cireșului, se face o țuică de calitate din valorificarea cireșelor ce nu pot fi date la consum ca fructe, sau care nu pot fi culese fără să le fie afectată calitatea. S-a făcut câțiva ani cercetare în vederea promovării băuturii alcoolice obținute acolo, au fost formați antreprenori locali în industria agro-alimentară și turismul zonei. Imaginile cireșilor în floare a fost folosită pentru promovarea băuturii respective, dar și a teritoriului local.

Crearea de activități complementare. În Sierra de Francia (Spania), cunoscută pentru producerea unui jambon crud („Pata negra”), un grup de acțiune locală a pus în act o strategie vizând lărgirea ofertei locale, începând cu reluarea unor meșteșuguri de altădată, cu sporirea capacității de găzduire de bună calitate. A fost creat un centru multifuncțional de servicii de redescoperire, păstrare, dezvoltare a unor tehnici tradiționale, dar și de sporire a capacității turistice prin reamenajarea unor case tradiționale și activități de formare a sătenilor implicați în rețeaua turistică.

Repoziționarea pe anumite nișe ale pieței. Identificarea electronică a animalelor, dezvoltarea unor noi tehnologii bio aplicate în agricultură, în mici crescătorii de vaci de lapte, pentru a le ajuta să pătrundă pe piață, a fost un obiectiv al proiectelor derulate în Pays de Gâtine (Poitou-Charentes, Franța) și Torridge (Anglia). A fost promovată strategia comercializării comune a produselor.

Ameliorarea calității produselor și a comunicării cu posibili cumpărători. Ameliorarea calității cărnii de vițel și de miel a fost obiectivul principal al colaborării între producătorii din South Kerry (Irlanda) et

Garfagnana (Toscana, Italia). A fost construită o „hartă a calității” și au fost întreprinse acțiuni comune de ameliorare a comunicării cu potențialii cumpărători din mai multe țări.

Implicarea unor proprietari funciari deschiși către investiții locale. În Terras Dentro (Alentejo, Portugalia) una dintre strategiile de dezvoltare a comunităților a vizat valorizarea identității teritoriale și a culturii locale în jurul imaginii „Terras do Cante” (Ținutul cântecului), prin mobilizarea unui număr mare de promotori de proiecte care voiau constituirea unui turism cultural de calitate, completat cu activități de construire a competitivității pe termen mediu și lung, prin formarea profesională a șomerilor, prin noi strategii de comunicare etc.

Afirmarea specificității locului centrată pe grupuri-țintă de vizitatori. Pentru a ameliora oferta turistică din Parcul Național Tauern (Austria), mai mulți operatori locali s-au specializat în turismul familial. Au fost identificate tot felul de activități familiale menite să implice copiii și părinții turiști: activități exterioare (jocuri în pădurea din apropiere, amenajarea piscinei, prezentarea unor animale domestice, plimbări cu poneiul, admirarea unor colecții de minerale, roci etc.) sau în gospodărie (jocuri de societate, gătitul preparatelor tradiționale în bucătăria la care turiștii aveau acces). Fiecare element arhitectural și de infrastructură a fost astfel conceput încât să reflecte gusturile membrilor fiecărei familii, iar unii au făcut cursuri pentru a fi pe placul clientelei.

Valorizarea specificului local. În Marsica, proiectul „Rădăcini” a avut ca scop păstrarea tinerilor în localitate. Educatorii și elevii au fost principalii promotori și actori ai unor proiecte în acest sens. Elevii au fost sensibilizați să descopere locul, produsele locale, diferite ocupații și activități, costume și obiceiuri, fiind imaginate toate utilizările posibile a unor produse, servicii, activități în colaborare cu antreprenori locali și operatori locali din turism.

Constituirea unor oferte colective. Pe parcursul a patru ani s-a constituit „Way of Käse” (Drumul brânzei), în zona Bregenzerwald (Austria), și „Cross-Strecke”, în Drenthe (Olanda), care au urmărit integrarea tuturor producătorilor bio din aceste zone.

Crearea unui „mediu imaginar”. Meșteșugari din Pays Cathare (Languedoc-Roussillon, Franța) au creat produse ce amintesc de isto-

ria religioasă a locului, de tot felul de mistere, dar și de lupta de rezistență etc.

Structuri de distribuție și promovare a produselor. „Bia Na Ri” (Hrana regilor) este numele unei structuri cooperative create pentru a comercializa specialități alimentare din Shannon (Irlanda). La ora actuală ea grupează oferta majorității producătorilor de brânzeturi din zonă și are piață de desfacere printre toți hotelierii, proprietarii de magazine din toată Irlanda.

Complementaritate între întreprinderi mici și mari. În Navarra (Spania), o asociație regroupează 25 de producători de alimente, produse artizanale, industriale, întreprinderi din diverse sectoare care produc brânză (Roncal și Idiazabal, „cuajada”, „natillas”), carne, „chorizos” (cârnați afumați, pipărați), lichioruri („Pacharan”), cidru, conserve de legume, marmelade, ciocolată, produse de patiserie tradițională. Asociația s-a preocupat de câștigarea pieței zonale, dar și de promovarea și vânzarea produselor la târguri internaționale.

Adaptarea la cererea locală slabă și dispersată. În Haut-Allier (Auvergne, Franța), un proiect a vizat crearea unor servicii prestate de agricultori care au făcut contracte cu întreprinderi publice pentru întreținerea cabinelor telefonice, restaurarea unor piese vechi de patrimoniu, fabricare de mobilier tradițional etc.

Activități plecând de la resurse neutilizate anterior. În zona Ross & Cromarty (Scoția), o asociație a grupat 15 cultivatori de ciuperci, în cadrul unui proiect (Highlands Birchwood) care viza promovarea și valorizarea unei varietăți scoțiene de mesteacăn (lângă acești arbori cresc ciuperci de o foarte bună calitate). Membrii asociației au cumpărat împreună materii prime și echipamente la prețuri avantajoase, au cultivat ciuperci de mesteacăn care au fost foarte bine vândute pe piață.

Servicii locale pentru evitarea degradării localității. În insulele Gulholmen et Karingon (Suedia), în fața declinului serviciilor și a degradării infrastructurii localităților (consecințe ale diminuării pescuitului), asociațiile locale au decis să se organizeze pentru evitarea degradării patrimoniului local. Astfel, ei au început cu reabilitarea caselor, a serviciilor de transport, a altor servicii vitale care să împiedice plecarea tinerilor.

Lupta contra depopulării. În Jämtland (Suedia), când s-a ajuns la o densitate de 3 locuitori pe km^2 – fapt care a dus la dispariția serviciilor, la închiderea școlilor etc., trei dintre satele zonei s-au mobilizat pentru a pune în act o strategie de repopulare. Au fost construite case pentru instalarea unor familii tinere, au fost reamenajate grădinița și școala primară, au regenerat servicii esențiale (dispensar, farmacie, sală de sport, echipamente de petrecere a timpului liber etc.). După ani de eforturi, tendința demografică a fost inversată.

Scoaterea la lumină a unor produse și priceperi pe cale de dispariție. „RELANCE” este numele unui proiect din Cévennes (Languedoc-Roussillon, Franța) privind reluarea unor activități, întreprinderi, exploatații agricole pe cale de dispariție din... lipsă de urmași. Membrii au alcătuit o bază de date privind toate aceste ocupații, iar cu sprijinul CCI și al altor structuri publice au reperat antreprenori interesați să se instaleze în zonă și să se implice în reluarea acestor activități.

Construirea de instrumente vizând competitivitatea pe termen lung. „Muzeul mierii” din Portodemouros (Galiția, Spania) a devenit mai mult decât un muzeu: un spațiu multifuncțional consacrat apiculturii. El găzduiește o întreprindere care produce miere, un loc unde se furnizează sprijin tehnic crescătorilor de albine, un loc unde se pot închiria echipamente, unul pentru servicii de control al calității etc.

Liliana ROSTEA

Gânduri emigrate

L. R. – profesoară de limba și literatura română și limba latină, magistru în filologie. A profesat la școala Waldorf, la Liceul „Miguel de Servantes”, la Casa Limbii Române. Între 1999 și 2007 a activat în calitate de lector superior la Catedra filologie română a ULIM. În 2013 a făcut studii de omologare a titlului: licențiat în Filologie Clasică la Universitatea din Murcia, Spania, țară în care locuiește din 2007; studii de limbă spaniolă la Institutul Cervantes, Alicante (2014); Master în pedagogie, Universitatea Miguel Hernández, Elche (2014-2015).

1.

Am ajuns în Spania pe la sfârșitul lui octombrie. Se răcea. Umed. Pătrunzător. Ziua frigeanu razele, dar nu aveau putere să încălzească aerul. Unicul loc cald iarna îmi părea automobilul parcat la soare. Frigul l-am memorizat pentru totdeauna. Nu conta câte haine puneam pe mine, el intra până la oase cu aerul inspirat, prin buricele vinete, de aceea poate deseori, stând cu picioarele pe reșou, îmi aminteam soba de la bunici și lemnele trosnind în vatră.

Vara năvălea repede, ca o pedeapsă, lungă și insuportabil de caldă. Uscată, prăfuită, insipidă. Cel mai greu m-am împăcat cu clima și cu ideea că aici trebuie s-o iau de la capăt. De la nimic adică. Am căutat mult de lucru și nu mă puteam rupe de casă, copiii erau mici, nu aveau niciun ajutor.

Prima casă pe care am dereticat-o pe bani a venit ca un semn că totul va fi bine, cu timpul, că trebuie să am răbdare și să muncesc – prima casă în care am simțit căldura iarna, de la mișcare tenace sau de la căminul imens din salon. Pereții erau calzi și mirosea a lemne proaspăt arse, ca la bunici. Stăpânii casei erau o profesoară și un funcționar, foarte rar coincideam, ajungeam când dâșii erau deja plecați la serviciu, găseam totul în ordine per-

fectă, trebuia doar să șterg praful, căci unul dintre ei avea alergie sau era astmatic, și să aspir podeaua, plasele contra țăntarilor, să dezinfectez vreun dulap la bucatărie și alte minuțiozități. Biblioteca o dereticău ei, carte cu carte, dulap cu dulap, perete cu perete, mii de cărți, codificate și introduse în baza lor personală de date. Intram doar să spăl podeaua. Și trăgeam cu ochiul la biroul din mijlocul încăperii, pe care stătea un suport sprijinind „Palmeras en la nieve” de Luz Gabaz, de fiecare dată deschisă la o nouă pagină, o enormă lampă veche cu bec LED, flori proaspete și creioane colorate pe albume mângălite vesel. Dânsii aveau o singură fiică, care le adusese pe lume o singură nepoțică, pentru care au reformat toată casa și altarul acesta din bibliotecă tot pentru dânsa era chibzuit. La ai săi 5 anișori unul dintre bunici o lua în brațe în serile de sâmbătă și îi citea până începea a clipoci.

Biblioteca era cel mai cald loc din acea casă și din acel oraș și din tot universul, în orice anotimp, pentru că îmi amintea de casa părinților, de mica bibliotecă de acasă și pentru că m-a inspirat să-mi strâng una proprie și să nu mă las de carte, să fac studii și să nu mă pierd printre mopuri și mățuri.

2.

Poate sunt lucruri mai de preț decât oamenii, timpul și sănătatea, poate prețul este o chestie atât de relativă, încât n-ar trebui să-i dăm deloc importanță.

Luni am fost la Josefina, o frumusețe de femeie, cu toate virtuțile la locul lor, mamă a trei copii aranjați. Care își trăiește viața între salon și bucatărie, punând și strângând masa pentru oricine îi deschide poarta. De la dânsa miroase a mâncare bună, cosmetică scumpă și medicamente puternice. Toată viața a purtat singură grija casei, chiar dacă din afacerea familiei și-ar fi permis să angajeze un ajutor de nădejde, dar ei îi părea că are destulă energie pentru toate, mai ales pentru a-i bucura pe cei dragi. Se porăia prin gospodărie, mi-a pregătit lucrurile cu care îi fac curățenie în casă și o punguță cu dulciuri pentru când voi termina treaba.

Josefina are trei copii foarte frumoși, îi seamănă în toate, până și felul de a pronunța cald și binevoitor cuvintele, până și licărul șmecher din ochi.

I-am împropătat casa, n-am avut de transpirat, am șters cu soluții protectoare mobila, am trecut cu peria de pene lustrele, am spălat geamurile și gresia.

Ne-am înțeles că dacă prietena mea, pe care o înlocuiesc acum în lucru, are cumva alte planuri (și eu știu că ea are, dar nu i le pot divulga deocamdată), apoi voi continua cu plăcere să-i fac curățenie. Și ea s-a bucurat tare să mă audă vorbind de planuri pe viitor, să facem înțelegeri de durată, parcă s-a înviorat, chiar și licărul s-a înviorat. Dar i-am spus că nu mi-e comod să mătur, iar cu aspiratorul aș consuma mai mult timp și cum vara scoate toate covoarele, apoi ar fi bine să cumpere un mop de strâns scama, pentru că păr nu este, deloc, pe nicaieri, după chimioterapie pur și simplu nu mai este.

3.

Am observat așa o tendință prin casele în care fac curățenie: cu cât viața omului e mai sumbră, cu atât mai albă îi este casa, de la pereți și mobilă până la șurubul din ială cu tot cu cârpe de dereticat. De parcă vopseaua ar avea putere să ascundă totul...

Azi se întrevește o zi deosebită, la fel de grea ca altele, dar plină de culoare. Din ușa casei la care mă așteaptă mopul și un lighean de produse chimice încep să mă simt dereticătoare la Museo del Prado sau la Louvre. Totuna. Căci oricum încă n-am strâns bani de vreunul, nici cunoștințe suficiente să le deosebesc. Trebăluiesc la niște bancheri, despre care ai zice că sunt pictori, dacă nu ai cunoaște nimic altceva decât cum arată casă lor de vacanță. Lumea (bogată) din capitală are reședință de vară pe coasta mării. Capricii. Stau în ea doar două săptămâni de vară, iar întreținerea anuală îi costă cât trei vacanțe pe insulele Hawai. Pentru că în Hawai te duci și vii cu valiza, iar într-o casă ca aceasta rămân pe totdeauna cărțile citite și scrise de copii, fotografii îngălbenite, haine strâmte și alte vechituri dragi.

Dihania de construcție, modest decorată și sumar mobilată, e plină de lucrări atârinate haotic pe toți pereții, până și pe cei de la bucătărie, peste care sar harnic stropi de ulei din tigaia cu calamari rumeni. Multe dintre aceste „opere” sunt semnate de gazde, iar restul – de nimeni,

poate gazdele o fi uitat să-și pună semnătura. Unele tablouri sunt totuși destul de bunișoare, respectând legile luminii, proporții, game, paleta, spectru, deci dacă oamenii aceștia nu erau să se ocupe toată viața de îngrijirea conturilor străine, aveau să creeze mult frumos.

Cât am lustruit podeaua și am călcat un braț de rufe, în ogradă au intrat neîncetat diferite voci, care întrebau de sanatate, pentru că mereu se întreabă de copii, pe unde sunt și ce fac, de dințișorii nepoțicăi, dacă au ieșit, de cum suportă arșița, de când au venit și când pleacă și de alte lucruri mărunte pe care nu aveam timp să le ascult. Pentru fiecare voce s-a găsit un răspuns cald și binevoitor.

Ștergând praful și păianjenii de pe rame, am auzit stăpânul la spatele meu.

– De obicei, unele mai cad la șters, ca-s fixate prost. Nu-ți face griji, nu au nicio valoare, decât sentimentală. Pe acesta cu geamul deschis l-a pictat Tere însărcinată, iar acesta cu pescărușul e al meu, acestea sunt ale fetelor, de când umblau la grădiniță. Toată viața noastră e în aceste desene...

Nu-mi puteam rupe ochii. Mă minunam câtă frumusețe și culoare generează o minte obișnuită cu cifre și calcule, probabil frumosul începe din om, din felul său de a-și exterioriza lumea interioară, de a atrage, de a fi accesibil. Și mă tenta, pe de altă parte, ca fapt divers, să-l întreb dacă n-a auzit cumva de fraudă bancară din Moldova, căci dânsul e din domeniu. Nu găseam momentul și am considerat că nici nu face. Dacă, Doamne ferește! îi dau omului idee de păcat. Se duce pe apa Mediteranei toată idila aceasta în splendoare, de culori senine și parfumuri fine, dragoste și înțelegere, calamari rumeni, vazoane cu flori, perdele scuturate peste geamuri de briza mării.

4.

În fiecare casă unde am ajuns să fac curățenie m-a adus recomandarea de la o persoană de încredere. Lumea nu acceptă necunoscuți să le răscolească intimitatea, să le atingă toate lucrurile, să le vadă dezordinea și gunoiul nescos după ușă. Încă n-am auzit de la nimeni să fi lăsat chei și coduri de securitate sau pinuri de alarmă pe mâna primului user cu care s-a ciocnit în Facebook sau LinkedIn fără recomandare. Și nu

aveam să-mi caut niciodată de lucru pe net, până la prima dată desigur, pentru că oricum odată și odată se întâmplă prima.

Am reacționat din curiozitate și interes la anunțul postat de cineva într-un grup de socializare, căutând o menajeră pentru vacanțe. Ne-am sunat și am convenit să le cunosc casa și, presupun, să mă cunoască. Mi-a cerut un buget și m-a întrebat de disponibilitate. Am coincis în toate.

Așadar, într-o seară de joi iacătă-mă-s descotorosind praf stătut și păianjeni demult defuncți la gospodăria unui cuplu de englezi, care apar în zonă de două ori pe an și sunt mai des ieșiți prin localuri, la plajă, shopping, parcuri de distracții sau vizite. Locuința m-a cucerit din prima – compactă, dar încăpătoare, bine organizată, calitativ construită, luminată dozat, simplă.

Mica familie s-a așesat să cineze spre chindii la terasa din care se deschide o vedere nemaipomenită spre livezile de lămâi, portocali și bungalow-uri alb-galbuie, desenate ca știubeiele printre copaci – soții, neschimbați de la piscină, copilul cu năsucul ars de soare și bunicul – tatăl ei, socrul lui – proaspăt ras și parfumat, despre care m-am tot întrebat, oare în ce film l-am văzut și dânsul s-a tot uitat la mine, de parcă m-ar fi cunoscut de pe coperta vreunei reviste de bulevard. Ei, după șaptezeci nu-i mare gafă să confunzi menajera cu vedetele din presa galbenă, mai ales când dai chef în casa de vacanță și cinstești ginerele cu care mai de care vinuri spaniole, dar mai întâi le guști și le răsguști, căci ești departe de doctori, farmacii, analize, diagnosticuri și toți dracii în alb care îți întunecă viața. Bătrânul cu un aer ascuns de aristocrat, atât de ascuns că înșiră pe o ladă întoarsă de plastic franzela ruptă cu mâna, un caș de Leon, ciopârțit stângaci, și trei pahare clătite cu furtunul de la piscină. Ah da! Aristocrat sadea totuși pentru șervețelele aranjate în triunghi și pentru cuțitele cu furculițe de care nimeni așa și nu s-a atins. De câte ori a trecut spre frigider m-a întrebat cum mă simt, dacă vreau să beau ceva rece ori să-mi facă o tartină din pâine și brânză ruptă cu mâna lui, desigur, de aristocrat voalat. La început am refuzat, pentru că mi se părea interminabilă dezordinea, pe la jumătate eram sigură că am sticla mea de apă în rucsac, iar când am realizat că am uitat-o și mi s-a uscat limba pe dinți, nici n-a fost nevoie să cer, dânsul reperor a căutat la rece:

– Sarkly or still?

– Still please. Thanks.

- You have the same accent like she.
- Like who?
- Like our housekipper in London. She is from Moldova too.

Am zâmbit măgulită. Deci iată cine mi-a semnat recomandarea...

5.

S-au căsătorit după ce ea rămăsese singura nemăritată în cercul său de pietene. El absolvise facultatea, încercase câteva posturi care nu i-au adus satisfacție, nici bani și înțelesese că are nevoie de o schimbare. Mai exact, de o mutare într-un mediu benefic. Și a ales-o pe Susi, fată din mahala, dintr-o familie bună, înstărită, cu relații. Părea că sunt suflete pereche, că seamănă, că se completează, dar căsnicia i-a înstrăinat atât de mult, încât uneori li-i frică să rămână singuri, împreună, după aceeași ușă. Pe iubirea lor s-a pus un strat gros de praf, și eu nu sunt specialistă în din acesta. Mă duc la ei săptămânal să-l șterg pe cel care se vede, zboară îndrăzneț de la aparatele de aer condiționat și ventilatoare, străbate geamurile deschise toată vara și se amestecă cu sumedenia de păr împrăștiat prin casă. Susi (de la Susana, Asunsion, sau cine-o știe) nu trece niciodată cu aspiratorul. Are alte responsabilități, pe care le numește filozofic priorități: cumpărăturile, Zumba, Pilates, spălatul, care de fapt e auto, cina și, în primul rând, copilul – prin el își motivează existența liniară. Îl duce la școală, zăbovește la vorbă cu alte mame negrăbite ca dânsa, își bea cafeaua cu vreo prietenă la „Tres Palmeras”, cumpără pâine, vorbește cu cine îi iese în cale, pune rufe la spălat și iarăși se face vremea de adus copilul de la școală. Îl duce și îl aduce de la activități extrașcolare, iar cum într-o oră nu reușește să facă prea multe prin casă, mai bea o cafea cu cine nimerește la chindii sau privește serialul. Când am văzut-o prima dată avea cearcăne de oboseală, creă impresia că muncește opt zile din șapte, apoi mi-a zis că n-a simțit necesitatea să însușească vreo profesie. Moștenise casa de la părinți, o vilă la mare – de la bunici, și un cont grosuț – de la alți bunici, iar oboseala o copleșea de la rutină; prea multe avea de făcut pentru cei din jur și aproape nimic pentru sufletul ei. N-a învățat-o nimeni că pe femeie o prinde bine acea doză decentă de egoism și o pereche de vicii prinse ca florile de chip, la vedere, oriunde agață mai ușor privirile curioase. Când s-o învețe? La rugăciunea de seară sau la cea de după masă? Mama i-a povestit despre sfinți și aripi, nu despre ceea ce înaripează o femeie.

Joi era ca de obicei foarte puțin satisfăcută (!) sub toate aspectele, inclusiv. S-a împiedicat de căldarea mea, nu i-a plăcut cum am șters oglinda din baie și geamul din debara. A oftat. A răsuflat greu. A icnit semnificativ. A aruncat supărată cămășile soțului pe masa mea de călcat, demonstrând că motivul insatisfacției este tocmai acel pe care l-am intuit. M-aș fi putut supăra și eu, căci menajeră nu înseamnă slugă, și dânsa conștientizează, când este în duși mai buni. Aș fi putut s-o rog să nu mi se învântească printre picioare și să nu-mi irosească timpul. Dar mi s-a făcut milă, am ținut cont că-mi plătește bine și trebuie să-i ofer din oficiu senzația de importanță, poate aceasta este una dintre puținele ei ocazii de a se simți importantă. Am mai șters o dată oglinda și geamul, am strâns apa din timpul meu neplătit, mi-am luat banii pe care îi adun de fotbalul fiului și m-am despărțit respectuos. După ușă mi-am aranjat părul împrăștiat și blugii stropiți. Arătam desigur ca o biată necăjită ce tocmai ieșise de la dereticat, dar de peste geamul mașinii curate se vedea numai zâmbetul de mulțumire că mi-am făcut munca și cu o femeie pe a cărei iubire s-a pus praful.

6.

De trei săptămâni nu am avut o zi liberă, degeaba îmi făceam griji că se va răi lucrul din toamnă. Trăim într-o zonă turistică, cu tendințe de amortire spre anotimpurile reci, prin urmare, în sezon lumea nu se preocupă deloc de odihnă, nici după încheierea sezonului nu se preocupă, câștigul e binevenit oricând. Drept că oboseala începe să dea de știre. Măinile și picioarele mai pot, dar mintea o ia razna în semn de protest. Ea probabil vrea odihnă, vrea să hrănesc stomacul la timp și uneori cu ceva deosebit, vrea liniște, vrea hrană spirituală și mai vrea, ca orice minte de femeie sub patruzeci, o doză de admirație.

Coteam dimineață spre casa Jozefinei, cea frumoasă, care este mai puternică decât boala cu care luptă și care are trei copii deosebit de simpatici, dar unul – fiul cel mai mare – în avantaj detașat, mereu ocupat și preocupat. El deține o fabrică de chipsuri lângă casa părinților și când maică-sa nu-i acasă, îmi deschide poarta, îmi pregătește lucrurile, mă păzește de câine și dispare fără măcar să-și dea seama cui i-a dat drumul în casă.

Deci mătur și șterg praful cu peria de pene de pe pozele familiei unde zâmbește fericit. În copilărie avea o mutricică hazlie, pistrui și breton lins numai în poze cred că, dar s-a copt într-un chip pur și simplu atrăgător.

Îmi caut de treabă și îmi dau seama că aproape m-am împăcat cu ignoranța lui și a oricărui bărbat care trece pe alături absent, pentru că artificiile s-au stins, armele au ruginit, anii și-au luat avid tot ce au avut de luat. Straniu, doar că gândurile acestea stăruie mai insistent în timp, și de la oboseală se acutizează, de parcă mintea nu are altă treabă decât să protesteze în zadar. Când colo, hop! dispare apa de la robinet, de la toate robinetele din casă, pentru că pe stradă se fac lucrări de reparație a sistemului de canalizare, iar lumea nici măcar nu a fost anunțată.

Eram pe la jumătate, nu puteam lăsa lucrul baltă, căci pierdeam ziua și banii, deci m-am dus la fiul în cauză să-i cer o soluție. El mi-a zis, fără să-și dezlipsească privirea din monitor, că nu are rezerve de apă, nici timp să meargă să cumpere, iar apa din piscină nu poate fi folosită, pentru că e sărată și conține prea mult clor.

Atunci eu i-am zis că las totul așa cum este și mă duc acasă... pe două minute, să aduc apă. Și dânsul și-a desprins privirea de la computer și m-a țintit prima dată de când fac curățenie în casă la maică-sa, cu admirație, drept că nu ca pe o femeie, ci ca pe o angajată care își îndeplinește funcția cu responsabilitate.

7.

Azi fac curățenie la Raquel și Juan, un cuplu de spanioli care după pensionare au decis să-și cumpere o locuință mică lângă mare, departe de forfota și graba capitalei – un studio cât o colibă, drept că luminos și vopsit în alb arată destul de plăcut.

Sunt a doua oară în această casă, deci am la dispoziție cel mult două ore să le-o fac lună, prima dată lucrasem după reparație, mi-am lăsat unghiile până la carne în ferestrele lor și în bucătăria uleioasă. Domnii mă anunță că între timp pleacă să ia dejunul și, dacă am nevoie de ceva, să-i sun.

Fac curățenie prin casele oamenilor de vreo patru ani ca într-a mea, deja am mai mult stil în munca aceasta decât la scris, contează să rămână clien-

tul mulțumit de rezultat, dar și mai important e să nu-i treacă prin minte că altcineva ar fi în stare de mai bine. Mă mișc iute, ador să văd cum se schimbă încăperea după ce invadează prospețimea și aromele tari de produse parfumate. Două ore trec pe nesimțite. Stăpânii se întorc punctuali și calcă pe unde s-a uscat podeaua. Raquel mă întreabă ca printre altele dacă n-am văzut un portmoneu sau o gentuță, așa și nu reușesc să înțeleg ce anume, pentru că vorbește frânt, îmi evită privirea, pare descumpănită. Îi răspund că n-am observat ceea ce caută dumneaei, pentru că nu mă concentrez la obiecte, le mai mut din loc, se întâmplă, dar cu mare grijă, să nu le deteriorez. Dânsa continuă să-mi explice de culoare, formă, unde se afla, cu ce semăna, preocupată de dispariție și la mine încet-încet începe să ajungă că Raquel, ca doamnă delicată și educată, nu mă învinuiește de dispariție, dar se interesează și, deoarece nu-i pot prinde privirea, căci se uită la toate nimicurile numai nu în ochii mei, repet cât pot de sincer: „N-am văzut, doamnă.” Îmi strâng lucrurile, îi salut respectuos și plec.

Mă așez la volan și pornesc stoarsă spre casă, peste vreo doi kilometri încep să văd două benzi în loc de una și multă ceață, amețesc, opresc, să nu mă transform în pericol. Mistui greața de la această situație bizară, cu o parte de minte îi dau femeii dreptate să mă banuiască de furt, dacă nimeni nu i-a călcat pragul casei, cu alta însă vizualizez zecile de case în care am fost lăsată singură cu bani la vedere, aur, diamante, obiecte scumpe și cele trei facultăți cu două mastere, după care nu doar că nu m-am realizat, dar curăț mizerie străină și înfrunt acest gen de stupidități. Pun pe cântar ce e mai bine – să mor de foame ca profesoară în țară sau de umilință printre srăini, dar cântarul stă țeapăn și asta mă sufocă definitiv. Respir des să-mi revin, că acasă mă asteaptă tot ce am mai scump și mai drag. Îi dau imaginar un șut cântarului și pornesc motorul, în timp ce o bătrânică obosită pune o legătură de cărți pe capota mașinii mele, duce un sac de gunoi la tomberon și se întoarce după cărți și eu sar arsă:

- Ce vreți să faceți cu cărțile?
- Reciclez.
- Dați-mi-le mie, va rog.
- Vai! Îmi faceți o favoare, să nu le car.

Mă fac comod și dezleg funia, găsesc ceva interesant, ceva scump, ceva bun, ceva ce căutam demult, dar niciodată nu-mi ajungeau bani

să cumpăr, deoarece prioritatea o deține acuarela și cărțile de povești pentru copii. Răsfoiesc, citesc selectiv, mă copleșește o bucurie imensă. Mă simt profesoară și persoană de încredere, femeie perfecționistă care face cea mai minuțioasă curățenie din lume, mă simt cântarul care suportă orice pui pe el și... greutățile.

8.

Cel mai tare mă tem când fac curățenie în casa cuiva, să nu stric ceva. Pentru a evita riscul, mi-am inventat strategii și trucuri – moderez viteza în zonele de pericol, scot mânușile, usuc palmele, calculez distanțe, nu pun mâna dacă nu sunt sigură. Așa de tare mă tem și atât de meticulos ating lucrurile casabile, mai ales cele de preț, că oricum uneori se întâmplă. De frică se întâmplă și, de obicei, în primele zile, când nu prea cunosc casa și tremur să nu reușesc.

În casa Jozefinei am stricat o farfurie, nu era un blid simplu de supă. Lucram a doua oară în casa ei, stresată, desigur, că nu reușeam să respect timpul consumat de către menajera precedentă, mă porăiam ca un prâsnel și am atins cu cârpa, fără să-mi dau seama, suportul în care stătea acea farfurie pictată cu o inscripție ce nici n-am reușit s-o citesc. Farfuria s-a rostogolit pe podea și a plesnit. M-am gândit trei secunde ce să fac; în prima să recunosc, în a doua să nu (căci mintea are loc pentru orice fel de gânduri) și în a treia secundă m-am dus cu farfuria la Jozefina după sentință. Numai că dânsa de la chimioterapii sau pentru că este în esență superioară bunurilor materiale mi-a zis s-o arunc la gunoi, m-a întrebat preocupată dacă nu m-am tăiat. Și gata.

Desigur că nu uit acel moment și desigur că sunt mai atentă, a doua oară nu mi-l pot permite.

La Dave și Jo cred că eram chiar prima dată. Nu vedeam capătul mizeriei, casa era plină de praf, păr de câini, miros greu, geamuri și oglinzi murdărite de muști. Terminasem etajul și aspiram salonul, stăpânii tocmai reveniseră dintr-o vacanță în care lăsaseră locuința unor chiriași nepăsători. Deci aspiram, periam pereții, ștergeam mobila, spălam podeaua cu mopul, iar într-un moment de neatenție l-am rezemat rău de cămin și mopul a lunecat lin pe marmura lucioasă până peste lampa tocmai cumpărată și instalată, pe care a crăpat-o ca pe o coajă de ou. Nu mi-au trebuit

nici două secunde să-i spun lui Jo cum am țândărit lampa. „Which lamp? Oh! Fuck!”. Drept că acest „fuck!” nu mi se adresa, parcă așa deduceam – erupea ca forma ei obișnuită de indignare și nu m-ar fi deranjat deloc dacă în acel moment ar fi zis că îmi este recunoscătoare pentru servicii, dar o să găsească pe altcineva mai responsabil. Jo n-a mai zis nimic, căci a apărut Keven – fiul ei – cu soluția: „Mamă, eu mâine am să întorc lampa la magazin și am să le zic că așa am descoperit-o când am deschis cutia. Voi cere să ne-o schimbe. Rahat de lampă! nu vezi ce sticlă fină, dacă n-o strica Lili, era s-o stric eu sau căinii.” Și gata.

La Christopher n-a fost cu Doamne ajuta! De când lucrez la ei, mai mult de trei ani, dar chiar de fiecare dată, are loc vreo ciudățenie nenorocită – odată am scăpat pisica în bucătărie și s-a pișat pe gresie; am pierdut cheia de la poartă în pietrișul de la intrare; am uitat lumina aprinsă; am uitat s-o las aprinsă pe cea de afară; am tras prea tare jaluzeaua până a intrat în cutie și mi-am rănit degetele s-o scot; am rupt un moț de la fața de masă scuturând-o; am aruncat la gunoi din neatenție filtrul de la aspirator. Deci de toate, dar reparable, până în ziua în care am spart un obiect drag lor – o bucată de lut – o oală – pe care cineva pictase doi diveri scufundați – el e diver. Oala stătuse un an rezemată de acel perete cu perspectiva de a fi atârnată. În ziua cu pricina spălasem ca de obicei podeaua sub ea, o rezemasem la loc și făcusem patru pași spre căldare, când am auzit în spate: „pliosc!” și viața mea s-a împărțit subit în două părți – de până și după „pliosc!”. Desigur că a fost mai bine până la „pliosc!”, cât greșelile erau reparable și cât le-am putut transmite acestor oameni încrederea că sunt responsabilă, atentă și minuțioasă. Am lăsat oala unde căzuse, am terminat treaba, am încuiat ușile și m-am dus acasă să sufăr în voie pentru greșeala care se întâmplase la patru pași distanță, căci în asemenea momente nu-mi pot recupera echilibrul, mă mustru până la durere.

Când am dat ochii cu Christopher să-i povestesc cât de original a căzut și s-a spart oala, el a zis că-i vina lui, pentru că nu-i ajunseseră mâinile s-o atârne de mizerabilul perete. Și gata.

9.

Lumea se pregătește de 8 martie, anunță vitrinele pline de flori și cutii pestrițe de cadouri.

Cui i-ar plăcea să sărbătorească iubirea în mizerie? După volumul de lucru care instantaneu a crescut în ultimele două zile, deduc că nimă-nui. Ba chiar și unde dragoste nu e, vorba artistului, se face curățenie.

Mă întorc acasă obosită, vreau odihnă, masa întinsă, vreau o baie fierbinte cu spumă și perle sărate, esențe parfumate, vreau o cremă grasă să-mi înmoaie pielea exfoliată de clor și amoniac, vreau o cafea – Late, Calipso, Irish – ori simplă, cu lapte, apoi să-mi țintesc ochii în pagina cărții de care mi-e dor a treia zi.

De fapt, vreau dulcișor și dacă bag în mine, pe nemâncate, o porție decentă de ciocolată, îmi trece imediat delirul despre esențe și cafele cu lichioruri, îmi amintesc ca am de adus copiii de la școală, de pregătit o gustare, de-i însoțit la extrașcolare, de pregătit cina, de făcut ordine prin casă, de pus cina, strâns-spălat, duș rapid, of, cât echilibru îi oferă o porție decentă de ciocolată unei femei împraștiate.

Cotesc la Lidl după echilibru. Bag repede în coș o punga de kiwi, iaurt, pâine, carne, roșii și alerg să achit, dar mă împiedic de o scenă oarecum neobișnuită. Un bărbat în salopetă se foiește în jurul unui raft cu flori. Alege o orhidee. Optează pentru alb-roz. Floarea ca floarea, dar recipientul de sticlă cu pietricele roșii îmi place tare. Măturătorul simpatic, proaspăt ras, e puțin ciufulit, tunsoarea aranjată de vânt îl prinde bine, de sub salopeta verde se întrevește gulerul imaculat. Poartă verighetă, deci femeia care îl petrece dimineața cu dejunul servit și guler de nea chiar merita atâta gest. Domnul mai înconjoară o dată raftul și mai ia o orhidee, le compară, pare mulțumit de ambele și dispus să le cumpere pe amândouă. Se simte urmărit și intuiește exact din ce punct, își ridică ochii drept în privirea mea mirată și zâmbește.

Floarea ca floarea – prea scumpă înainte de această sărbătoare fățarnică – cât siropul de tuse pe care uit să-l cumpăr de trei zile și cât rama pentru goblenul pe care aproape îl termin, cât acadelele în formă de inimioare pentru toți colegii de clasă ai copiilor.

Îmi scutur imaginar zdrențele de gânduri despre bărbatul cu două flori, că poate e ofertă, iar omul trage la gospodărie și mă întorc să cumpăr acadele pentru toți colegii copiilor.

Andrei ZANCA

A. Z. – născut în Sighișoara; studii filologice la București și Cluj (concomitent redactor la „Echinox”); profesor de română și limbi străine la Sighișoara până în 1992; studii în cadrul Universității din Freiburg; referent european de specialitate în domeniul culturii; autor al unor valoroase cărți de poezie (*Poemele Nordului; Un străin în bârlogul lupilor; Elegiile din Regensburg; Euroblues; Noaptea franciscane; Suitele transilvane; Viața și moartea din glas; Maranatha; Abis; Oprea; Zicudul; Orient; Crucea Nordului; Insula orelor lungi ș. a.*), eseuri, proză și publicistică; traducător. Membru al Uniunii Scriitorilor din România din anul 1990; zanca.landau@gmail.com

Întâmpinări

când băgarea de seamă
se răsfrânge deplin în adânc
de adânc, aproape de Martorul impasibil

dintotdeauna presimțit acolo
totul în jur își pierde din însemnătatea
necuțată pe care i-am acordat-o mereu.

unde se bănuie ceva, o linie, un contur, ori
doar o furișare
nu e nimic, și totuși dezamăgirea mea caducă
trezește în mine o tainică, stranie bucurie.

în zorii grei de ceață
voalând netulburea
apei curgând

zăresc mai întâi prora unei bărci
desprinzându-se din unduirile albe

ezitând, atenuând
o bătaie de vâsle.

și deodată țipătul ascuțit al unei păsări
peste întinderi

încât închid ochii
copleșit de efemer

nu zboară acolo, sus
ci-n mine, laolaltă cu mine

pasărea / trezind singurătăți uitate

Șoapte

nimic nu trece în uitare, totul
se răsfire cu vremea
în compasiune.

tăcerea rarefiată de liniște
mă sprijină spre a putea
trece peste noaptea asta.

aidoma unui cânt ce m-ar străbate
ca o înfiorare mistuindu-se neștiut
de nimeni în apa din jurul insulei.

între iertare și iubire
mai nicio deosebire
cântul dus de ape mi-e martor.
iar dacă adevărul despre un om
se află în ceea ce el caută mereu
să ascundă, atunci totul
se va înfripa firesc
ca de la sine acum.

în după-amiaza scursă, târzie de noiembrie
o fată s-a oferit să-mi cedeze locul în autobuz
și-am surăs lăsându-mi mâna pe umărul ei

în vreme ce pe parbriz alunecau
ramuri desfrunzite de toamnă
acum plouă. bate un vânt rece.
o ușă se deschide-n beznă. Nimeni.
ai venit, șoptesc...

Spinul duinez

noaptea asta unduind timp înzăpezit peste ape
e spinul meu duinez, aici pe insulă
în spatele gratiilor de gheață

nimic nu e întâmplător. la începutul
întâmplării aflându-se mereu Unul

trecutul evocat nefiind nici pe departe
cel adevărat, servind mereu prezentul.

pe atunci, ploaia
era o unitate de măsură
a singurătății decantând o înserare
sub cornul bizantin al lunii, totul contopit

în casa iernilor remușcare și tandrețe

azi, doar umbrele celor dragi mai freamătă
ca buzele *anei boley* încă mișcându-se-n
rugă după ce capul i-a fost retezat.

o viață întreagă aștepți câteva cuvinte
care sosesc mereu prea târziu

totul fiind simultan ca într-o carte
pe care eziți să o deschizi.

o viață întreagă m-au urmărit ochii viețuitoarelor
din spatele gratiilor. mă bântuie noaptea numele
gravat în fiecare celulă.

undeva, la un gând depărtare
o lume neconsolată, etern răbdătoare.

și-ncet am luat-o înainte îndepărtându-mă

mult de cei care venau în urmă.
se spune că nici n-am fost.

rătăcit în diminuarea de lumină a străzilor
printre coloanele de marmură ale băncilor

în tânguirea târzie a unui saxofon
îmbătrânind / doare tot mai tare
splendoarea

de când lumea, poezia ei niciodată atinsă
a fost mereu subminată, distrusă, detestată

și totul vine pe nesimțite pe aceste meleaguri
în acest an pe sfârșite. în acest an de salt

după care nimic nu va mai fi ca înainte
undeva, doar la o bătaie de inimă

o lume etern răbdătoare
neconsolată, din care mulți s-au dus.

îi simt mereu în preajmă
deși din moarte doar iubirea se întoarce.

când ea se stinge te lasă și harul

Contopiri

morții nu rămân în urmă. dimpotrivă
s-au dus, se află pentru noi
undeva-n viitor, spune

se lasă lângă mine pe bancă și tace
până la sosirea mașinii, pătruns
de gravitatea celor afirmate.

nu e straniu, mi-am zis, doar iubind
se poate gusta concomitent moartea
în clipa-n care intensitatea ei atinge apogeul, însă

cine poate întâmpina, dincolo de auz
sunetul unei roze deschizându-se

cine poate gusta zorile, mult mai depline
în firul de iarbă, sub înserarea
ce se lasă ca o felină?

când, după o lungă, intimă contopire
totul devine atât de familiar încât
îți pare deodată străin

doar întrebarea înfiripată dinspre o anume sete
așterne mereu un drum ce se stinge într-o
bătaie de clopot, decantând totul în jur.

pentru unul viața-i rătăcire și oprire.
pentru altul rătăcirea, capăt de drum.

aplecat peste scheletele
acoperite de pulberea lavei din Pompei
mai poate vreunul deosebi fugarul de jefuitor?

vine iarna peste tine, obișnuia
deseori să-mi spună mama. într-adevăr

într-adevăr, când inima
e un grăunte de frig se trezesc demonii.

Setea

ce înțelege fiecare
pe patul morții
pare a fi totul.

e noapte și bate
vechiul orologiu
în salonul pustiu.

sunt singur.
atât de singur
încât aud cum
se răsfiră fumul de țigară

și pentru o clipă sunt
reprezentantul durerii

în vremuri de răstriașe

doar gradul de sete
ce ne bântuie-n adânc
ne mai poate însingura

și e târziu și-n salonul pustiu
încă mai tremură
ultima bătaie
de orologiu

Noiembrie. Târziu

au fost duși la apă, dar nu li s-a îngăduit să bea.
acum s-au dus. s-au stins acasă. subit.
un privilegiu de care puțini au parte
am murmurat, pășind sub desfrunziri

lăsând în urmă până și mersul, vara
 stinsă-n frunza căzută, pasul
 estompat în auz la aduvmecarea
 zăpezii și deodată nimeni
 nimic nu a mai aparținut morții
 în contrapunctul de iarnă la căderea de fulg

Eșarfa tibetană

de ce să-mi propun depărtări
 când abisul e în mine

umblam noapte de noapte
 și doar insomnia ferestrelor
 mă însoțea, inima

fluturând ca o eșarfă tibetană de rugă, durerea
 o călăuză trezindu-mă reamintindu-mi

drumul Acasă. ascultam cum se zbate zăpada
 printre trunchiuri. apoi, doar tăcerea
 în alb-negru ca o reculegere.

acum e martie și plouă ușor
 și-n cuibul lor puii își înalță ciocul.

adânc în bezna abisului mă uit
 lent inundat de o lumină în fața căreia
 toate cuvintele sunt ninsoare peste ape.
 cândva îmi voi întoarce ochii spre nord
 ca toți cei care-și cunosc dinainte ceasul.

e lesne să crezi în ceea ce poți zări:
 sub fluturele care se lasă peste ea
 mâna mea se mistuie
 în siaj de lebedă

Ana-Maria CRIȘAN

A.-M. C. – arhitect, grafician heraldist atestat, cu activitate și în domeniul artelor vizuale (pictură, grafică, fotografie), editor / redactor, scriitor și publicist, colaborator permanent al Studioului de Radio Tg.-Mureș. Născută în Târgu-Mureș, de Ziua Limbii Române. Licențe în arhitectură (1971), Universitatea de Arhitectură „Ion Mincu”, București, și în teatrologie 2006, Universitatea de Artă Teatrală, Târgu-Mureș; masterate în domeniul teatrului (2006-2007). Membru al Uniunii Scriitorilor și al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România. A publicat volume proprii de pozie și cărți pentru copii, materiale publicistice, a realizat dramatizări radiofonice sau montate scenic.

Timpuri noi (poveste)

1.

Plouă cu reclame.

Inundație.

Tornadă.

Te ia pe sus, zăpăcește o lume,
dar nu te prăbușești bine, mersi,
pe pantofiorii roșii fermecați
(ai unei vrăjitoare).

Alergi cu limba scoasă
fără să poți ajunge undeva.

Câinele? – trăiește,
dă din coadă la hypermarket, ești tu.
Și nici măcar nu știe cine îi e stăpânul.

Face sluj în prostie,
credincios de nu mai poate,
nu contează cui.

Cui pe cui se scoate.

Viața-i o poveste de adormit copiii,
care știi multe (mult prea multe),
dar habar nu mai au ce este acela „vis”.

2.

Hypermarketul dirijează totul:
Cine ce produce (deci, trăiește),

de la cine cumpărăm, ce îngurgităm,
 cine ajunge – precum supermarketul – obez.
 E demo, democrație –
 supermarketul e deschis mereu, pentru toți.
 Supermarketul nu fură,
 doar înșală ca un magician –
 te face să îți deschizi singur portofelul
 și să îl golești zâmbind, cât ai clipi.

E-urile (adică Eul) ne determină existența,
 săruri de tot felul,
 în sfârșit, succesul alchimiei și sfârșitul.
 („Ce aromă îmbătătoare ai, domnișoară!”
 „Ce bine v-ați conservat, doamnă...”
 „Domnule, ce înlocuitori ați prefera?”).
 Ofertele și produsele de 2 bani
 te îmbie cu degringolada lor amețitoare –
 ești un copil naiv la tradiționalul bâlci,
 ajuns electronic.
 Oooo, ar mai fi atâtea de spus...
 Numai că, încet-încet,
 adică mult prea repede,
 pe nesimțite,
 pur și simplu nu mai exiști.
 Sau..., ești la modă: hyper-obez,
 în uniformă pe dinafară și pe dinăuntru –
 o uriașă minge rostogolită în prostie
 prin supermarketul vieții.

Poezia? Așteaptă răbdătoare la ieșire,
 dar nici ieșirea nu mai e.
 Cine are nevoie astăzi de poezie?!
 Pe internet sunt destule:
 dai când vrei copy-paste
 fără să o citești,
 nici înainte, nici după.

3.

Distih

Din jegul lumii și o genă secretă,
Starea-de-Grație naște-acum în eprubetă...

4.

14 August

În stația de autobus,
tolănit ca un cadavru, pe banchetă,
un copil dormea în plin soare. Era
legat cu un lanț de câinele lui mare și credincios.
Câinele nu îndrăznește să deschidă ochii până
stăpânul dormea. Lanțul metalic,
înfășurat de cinci ori în jurul mâinii puștiului –
centură de castitate a viselor;
suspinele câinelui, când și când.
Vipie. Câinele își uitase acasă
pălăria de pai cu bor lat,
respirația utilă, sacadată,
cu limba-i lungă, scoasă,
și ultimul lătrat; era disperat.
Credincios, sub pleoapele-i de câine,
număra mătăniile din rozarul de mâine,
când va fi... sărbătoare –
cu siguranță, va fi
Adormirea Sfintei Marii.

5.

Încerc, încerc în zadar, încerc –
cu certitudine, într-o figură geometrică,
se moare pur, cu eleganță.

Se ajunge – și mai pur – într-o inutilă instanță;
numerele
au cea mai mare importanță.
Port nr. X la pantofi,
am picioarele în X,
hainele – XX,
bifez totul cu X,
X, deci exist.
Zbori sau cazii. Atât.
Îngerii te îngroapă, devorându-te,
precum termita, până la gât
(după ciclul lor de reproducere,
poți spune exact când ai murit –
îngerii se reproduc,
cu voluptate,
în pictură).
De spaimă, îți albește părul,
trupul se refugiază în aureolă,
aripile îți cresc
grăbite să acopere goliciunea –
lipsa ta din tine.
Acum, în sfârșit, e bine.
Ești și tu ca ei. Nu mai ai nimic,
ești nimicul din
Sfânta Treime.

Nicolae FELECAN

Historia magistra vitae

N. F. – prof. univ. dr., latinist, membru al Societății de Studii Clasice din România, al Societății de Științe Filologice din România și Société de Linguistique Romane din Franța. Decan al Facultății de Litere (1996-2000), prorector al Universității de Nord Baia Mare (1993-1996, 2004-2008). Volume: *Limba latină* (1986), *Paronimia în limba română* (1993), *Ghid practic pentru predarea și învățarea limbii latine* (1994), *Dicționar de paronime* (1996), *Sintaxa limbii române* (2002), *Vocabularul limbii române* (2004), *Terminologia corpului uman în limba română* (2005), *Între lingvistică și filologie* (2011) ș. a.

Apariția cărții profesorului I. Funeriu, G. I. Tohăneanu, *Optimus Magister*, este un act de conștiință și un elogiu binemeritat adus unuia dintre profesorii care au contribuit „cu asupra de măsură” la afirmarea Universității de Vest, pe plan intern și internațional, încă de la înființarea ei, în anul 1956. Profesorul Tohăneanu era nu numai un latinist desăvârșit, cu multe și rafinate traduceri din literatura latină, ci și un neîntrecut stilist și un bun cunoscător al literaturii române, pe urmele maestrului său Tudor Vianu.

Ca structură, lucrarea conține, pe lângă o prefață în care autorul dezvăluie modul de lucru în realizarea cărții, trei părți: prima *Convorbiri* (1996-1998), care este cea mai extinsă (p. 9-200), a doua *După douăzeci de ani (amintiri, reflecții, completări)* (p. 201-276) și a treia *Cuvântul elevilor* (p. 277-301).

Prima parte, *Convorbiri*, nu este doar transpunerea unor interviuri, ci un dialog între un discipol și Magistrul său, realizat în decursul a trei ani, urmărind viața unui om, G. I. Tohăneanu, începând cu o perioadă tulbură din istoria românească, cu repercusiuni imense asupra societății: deportări, închisoare, pierderea locului de muncă, presiuni fizice și psihice, care au dus la o descompunere morală: anihilarea valorilor, turnătorii, neîncredere, suspiciune.

Excursul biografic începe cu părinții și locurile natale. Despre părinți, profesorul vorbește mai mult de tatăl, Ion Tohăneanu, profesor de liceu, care era de o „discreție” ieșită din comun: „Nu l-am auzit niciodată lăudându-se sau tânguindu-se despre isprăvile și izbânzile, despre poticnirile și suferințele – multe și deloc mărunte – întâmpinate” ... în timpul „zbuciumatei sale vieți” (p. 11) ..., „din *discreție* și *decentță*, adică, etimologic, din *cuviință*, ...el nu și-a sărbătorit niciodată ziua de naștere, nici măcar la soroacele care marchează zile „rotunde” ale anilor vieții” (p. 12).

Data și locul nașterii le-a descoperit „răsfoind un vechi anuar al liceului Andrei Șaguna din Brașov, unde tatăl își încheiase, ca șef de promoție, studiile secundare”. Așa a putut să-i reconstituie și o parte a trecutului: „Tatăl, bunii și străbunii lui au fost, de-a lungul generațiilor, oieri transhumanți în preajma Brașovului, lângă Zărnești, la poalele masivului Piatra Craiului, unde se află localitatea Tohani, cuib al familiei mele” (p. 13). Cât despre mamă, spune doar că era „spornică la vorbă” (p. 12). Putem trage și concluzia, pe baza amintirilor depănate, că tatăl și locurile natale și-au lăsat amprenta asupra formării și devenirii profesorului Tohăneanu: „De la el am aflat, cu emoție și uimire, că *profesor* înseamnă, în limba latină, «mărturisitor» și că, prin urmare, dascălul săvârșește – mai exact spus – oficiază nu numai un act obișnuit de «comunicare», ci și unul de cucernică, perpetuă «cuminecare». Cât despre mult lăudata însușire a modestiei, aș spune că am deprins-o sau am moștenit-o, iarăși, de la părintele meu” (p. 14).

Având în față o persoană cu principii de viață atât de solide și auster, și fiul a mers neabătut pe același drum, dovadă îndemnului adresat confrăților: „Teoretic orice filolog vrednic de acest nume (noi am zice tuturor celor care își asumă un rol de educare și cercetare – deci «iubitori ai cuvântului» –, indiferent de domeniul de activitate), se cade a fi un fel de «Toma necredinciosul», în sensul că este obligat să supună verificării și răsverificării orice informație de specialitate, indiferent de unde provine ea. Această operație trebuie riguros săvârșită mai cu seamă față de afirmațiile scrise. Îndoiala – chiar față de ideile formulate *ex cathedra*, de un venerat magistru – este o armă de care filologul se va folosi întreaga lui viață” (p. 16).

Legat de latinescul *magister*, profesorul afirmă: „Ce poate fi mai plin de tâlcuri pentru noi, românii, decât că, din acest cuvânt latinesc, graiul mioritic a păstrat străvechiul adjectiv, iar apoi substantiv, *măiestru*, *măiastră*? Româna a reținut, astfel, eminența calitativă cuprinsă în adverbul *magis* («mai»), de unde a derivat *magister*, transferând-o în folclor și în diferite alte domenii. La un pol al axului semnificațiilor se află *Măiastra* lui Brâncuși (*Pasărea Măiastră* din întruchipările folclorice), ...la celălalt, *tăietura de măiestru* pe care trebuia s-o săvârșească”, ...apoi altele, ca „*măiestri* (vb.), *măiestrie*, *măiestrit*, *măiestru*, *măiastră*”, toate la Eminescu, iar unele și la Coresi, Cantemir și alți scriitori moderni. Alte „reflexe ale lat. *magister* ne-au parvenit, la etape istorice diferite, și pe alte căi; din maghiară: *meșter* cu tot felul de derivate; din italiană *maestro*, care i-a prilejuit lui Arghezi *Balada maestrilor*; din franceză *metresă*, femininul lui *maître*, suferind o remarcabilă degradingoladă semantică; din germană *maistru* și *maistor*, acesta din urmă cu un diminutiv care exprimă întreagă afecțiunea lui Victor Ion Popa față de Aurel Vlaicu, eroul cărții sale *Maistorașul Aurel*” (p. 119).

Tot de la moștenirea „lăsământul” tatălui „am deprins să mă închin la modéle, nu la mode, căci módele mor tinere, în timp ce modélele sunt statornice” ... În sfârșit, prin pilda sa mai curând decât prin îndemnuri, tata m-a crescut în cultul celei mai severe exigențe față de mine însumi, al insatisfacției pentru toate «isprăvile» mele. Numai așa am putut deveni, o vreme, exigent și față de alții. Oricum, uit cu ușurință, poate chiar cu ușurătate, Răul cășunat de cei din jur, dar rețin cu aceeași înlesnire toate întruchipările Binelui” (p. 21).

Printre modele enumeră pe „Alexandru Rosetti, «boierul» incontestabil al lingvisticii românești; discipol și continuator al lui Ovid Densusianu; ctitor al foneticii experimentale românești; intelectual de trainică formație umanistă și cărturar subtil; estet rafinat și pricepător cu nesaț al Frumosului, în toate întruchipările lui: de la cartea nevremelnică, de la cununile de stânci ale Bucegilor până la măruntele, amăgitoareale desfătări ale vieții de toate zilele; iubitor împătimit al munților și al codrilor țării, pe care i-a cutreierat, cu stăpânită emoție și cu juvenilă ardoare, până în anii târzii, depinzând de tinerii săi colaboratori, care-l însoțeau în săptămânalele expediții alpine, să învețe de la Carpați sentimentul atât de prețios al statornicieii; dar și dorul înfiripat

pe înaltul Plai Mioritic; cel mai de seamă editor român al veacului, dăruind culturii noastre, în răstimpul ei de maximă înflorire dintre cele două războaie, zeci și zeci de cărți nemuritoare, înveșmântate în straie de sărbătoare, în frunte cu *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* din 1941, semnată de George Călinescu – iată chintesența, iată lumea «boieriei» acestui incomparabil dascăl umanist al nostru, al tuturor» (p. 22) ...; „Al. Rosetti nu cunoștea ura, invidia, ranchiuna, meschinăria, străin fiind de toate înfățișările Urâtului, care ne strepezeau și ne sluțeau trăirile. De-a lungul întregii sale vieți, profesorul a cultivat toleranța, gingașia discretă până la dăruirea de sine” (p. 24).

Urmărind firul amintirilor de acest fel, consider necesar să amintesc și mărturisirile față de Al. Graur, creionat astfel: „mărturisesc solemn și fățiș cât mă simt de îndatorat profesorului Alexandru Graur sub raport profesional, intelectual, moral. Am învățat de la el nu numai foarte multă carte latinească și românească – ceea ce, pentru amândoi, însemna cam același lucru –, ci și lecția superioară a firescului, a simplității, sub zodia cărora s-a desfășurat, fără niciun efort, întreaga mea existență în toate domeniile de activitate. ..., am deprins de la Al. Graur un adevăr de o simplitate derutantă, dar de un randament maxim în învățământ: să nu vorbesc elevilor mei decât despre ceea ce eu însumi am înțeles și știu. Am urmat cu strășnicie pilda veneratului meu dascăl, reușind să fiu întotdeauna transparent în expuneri, cu riscul de a nu părea... «profund»” (p. 29).

Așadar, sub „dulcea povară a unor amintiri de neșters”, Magistrul Tohăneanu susține că și relația dintre student și profesor trebuie să fie corectă și onestă, fiindcă „Studentul simte, intuiește, adușmeacă valoarea și limitele exacte ale profesorului său” (p. 31).

Vorbind astfel, Tohăneanu se gândea, desigur, la perioada de început a activității sale didactice, „1 februarie 1948 – 20 iunie 1952”, când a „funcționat ca asistent, apoi ca lector la Catedra de lingvistică și filologie clasică a Universității bucureștene”, din care a trebuit să plece, la „vremelnica vârstă a ...nemuririi” (p. 28), datorită „dosarului” necorespunzător; familia având „domiciliu forțat la Solca, în Bucovina”, fiindcă Ion Tohăneanu fusese adeptul, „riscându-și viața pentru ideea și idealul, repede stinse, ale libertății și democrației” (p. 44). Despre eveniment vorbește cu mâhnire: „*Mazilirea* mea de la Universitatea bucureșteană s-a săvârșit,

oficial, în ziua de 20 iunie 1952, dar ea fusese minuțios pregătită cu multe luni înainte. La îndeplinirea ei au participat, sprijinind-o osârdnic, câțiva colegi – mai exact spus, câteva colege – de la Catedra de lingvistică și filologie clasică, pe care o condusesse, până atunci, Al. Graur. În aceeași perioadă au fost demiși, vremelnice, din funcții profesorii Al. Graur, Al. Rosetti, J. Byck, ca și eminenții colaboratori ai profesorului Tudor Vianu, mult regretații Edgar Papu și Ion Frunzetti. În ziua cu pricina am fost chemat la decanatul de atunci al facultății, împreună cu colegul și prietenul meu I. Fischer, care avea, pentru o vreme, să-mi împărtășească soarta. «Omul» care tăia și spânzura în cultura și în școala românească de atunci, făcând spume de ură la gură, Roller, celebrul autor al unor jalnice manuale de istorie, îl instalase în jilțul decănesc pe un semidoct din Giurgiu, crud, sadic și hain, unul Orzea, nume cu consoane scrâșnite, în stare de inimaginabile josnicii, pe care le cunosc, dar mă sfiesc să le înșir, înmânându-ne, lui I. Fischer și mie, decizia de «eliberare» din funcțiile pe care – îmi place să cred – le onorasem (Fischer cinci ani, eu aproape patru). Pseudodecanul ne-a azvârlit, rânjind, aceste vorbe «memorabile»: «chiar dacă nu aș avea și alte realizări, în afară de aceea că am scăpat facultatea de voi (sic!), tot înseamnă că mi-am făcut datoria față de această instituție» (p. 43).

Despre această situație, greu de explicat și, mai ales, puțin credibilă pentru generațiile tinere, profesorul spune: „Câteva luni am cutreierat, descumpănit și buimac, străzile capitalei, apoi am căutat o slujbă oarecare, dar nu am fost primit niciunde. Dosarul.... Ar fi nedemn, ba chiar aproape indecent, să evoc amănunțit mizeria sufletească și fizică în care m-am cufundat în lunile care au urmat demiterii mele. Ca să supraviețuiesc, a trebuit să-mi vând nu numai cele mai valoroase cărți, ci și biata mea «garderobă»” (p. 44).

Fugit irreparabile tempus!

„Timid la început, «mugurii speranței» – adaugă I. Funeriu – au îndrăznit treptat să se ivească” (p. 45): mai întâi, ca suplinitor, la Școala generală mixtă nr. 6 din Ploiești, unde și-a găsit „culcuș” „în cămăruța care găzduia, la etaj, «Muzeul de științele naturii» al școlii” (p. 46), și, mai apoi, începând cu 8 septembrie 1956, cu ajutorul profesorilor Tudor Vianu și Iorgu Iordan, care, neconținut, i-au fost alături în această tristă perioadă, la Facultatea de Filologie (cu durata studiilor de cinci

ani) din Timișoara (v. p. 61 ș. u.). Aici s-a împlinit ca un neîntrecut latinist, deosebit stilist și mare savant, lăsând culturii române peste 28 de volume, între care traduceri din Macrobius, *Saturnalia* (1961, 380 p.), din Publius Vergilius Maro: *Eneida* (1994, 634 p.), *Bucolice*. *Georgice* (1997, 292 p.), și peste 600 de studii și articole de specialitate¹.

Ca latinist, de câte ori avea ocazia, vorbea despre limba latină în termeni pe care, sunt încredințat, nu trebuie să-i uităm: Limba latină „este și rămâne, simbolic vorbind, «casa» noastră a tuturor, unde orice român își regăsește frații și părinții și lungul șirag al înaintașilor din veacul de demult, unde copiii și nepoții învață să articuleze primele silabe. Dacă româna este limba noastră maternă, atunci putem spune, cu aceeași îndreptățire și cu aceeași mândrie, că latina înseamnă, pentru obștea românească, limba ei paternă. Îmbogățim astfel și conceptul «patrie», extras din expresia latinească (*terra*) *patria* «pământ al strămoșilor»; actualizăm, deopotrivă, măreția gravă pe care noțiunea «tată» o avea în dreptul roman. ..., noi aparținem, cu trup și suflet, prin modul de a gândi, de a simți și de a ne rosti, lumii romane, ca ostrov răslețit al romanității pe meleagul ei extrem, răsăritean. De-a lungul veacurilor, am înfruntat aici, vorba cronicarului, «toate răutățile», dar „chiar și în aceste condiții, am vorbit (și, într-un anume sens, vorbim și azi) ...latinește, mai exact spus, «latina dunăreană»; ...nici măcar câteva vorbe n-am fi în stare să înșirăm, nici să legăm între ele, fără lexic, fără morfologie, fără sintaxă latine. ...N-ar trebui să ne scape din vedere nicio clipă amănuntul, cu totul semnificativ, că, și atunci când ne mândrim cu strămoșii noștri aborigeni, dacii, care sunt înfiți în munți (*montibus inhaerent*) – după expresia proverbială a istoricului Florus –, prinosul admirației noastre față de ei se încheagă tot în cuvinte, propoziții, fraze latine... Europa întreagă din Iberia lui Traian până în Dacia lui Decebal și până în Sciția, ca unitate nu numai geografică, ci mai ales, istorică și spirituală, este creația cea mai de preț a civilizației și a culturii romane” (p. 48-51). „Latinitatea neamului și a limbii ne leagă strâns nu numai de propriul nostru trecut, ci și de întreaga lume neolatină, romanică, o lume puternic și definitiv marcată, în sensul cel mai prielnic al cuvântului. ...La lumina «făcliilor latine» ne-am găsit și ne-am înțeles menirea în lume, lumina lor ne-a pârguit sentimentul unității și al statorniciei, lumina lor ne va însoți urcușul până în zăriștea îndepărtată a viitorului” (p. 55-56).

Firul amintirilor, în acest dialog, în care protagonistul este profesorul Tohăneanu, lui Funeriu revenindu-i rolul, de loc ușor, de a deschide subiecte și, pe alocuri, anumite comentarii la care Magistrul să fie obligat a-și spune părerea, continuă cu referiri interesante privitoare la aspecte de lexic românesc, de limbă, de onomastică, de stilistică și, îndeosebi, de cultură generală. Sunt prezente aprecieri față de prieteni, colegi, de la București, Timișoara ori din alte locuri, oameni de o probitate și o morală recunoscute. Nu am întâlnit însă denigrări, căci profesorul, și când era provocat, replica: „Nu sunt o instanță, eu nu-mi permit să «judec» pe nimeni. Fiecare să-și asume faptele și să răspundă în fața conștiinței proprii” (p. 74).

Importante și deosebite sunt în această relatare, pentru aproape toate temele dezbătute, ilustrațiile cu versuri încântătoare ale multor poeți români și trimiterile neconținute la fragmente din operele literare, începând cu cronicarii și până în zilele noastre. Se adaugă apoi o mulțime de cuvinte neaoșe și derivate aproape ieșite din uz, care dau farmec și savoare povestirii. Reținerea și sobrietatea cu care naratorul își dezvăluie gândurile și face recomandări izvorâte din propria experiență sunt atuuri care ne fac să le luăm în considerare.

Următoarele pagini le putem considera ca un remember al anilor de instalare și consolidare a societății „comuniste” în țara noastră din perspectiva oamenilor de litere, a cadrelor didactice universitare, în special, care, unele, urmărite de „dosar”, altele, de „turnătorile” unor colegi, alții din alte varii motive (cărțile, ideile, conversațiile, adeziunea politică anterioară, chiar și ținuta etc.), care puteau incomoda nomenclatura și pe carieriști, au fost nevoiți să recurgă la fel de fel de trucuri (nu compromisuri), pentru a-și menține sau a reveni pe postul pentru care au trudit din greu, dar cu ardoare și abnegație. Sunt incluși aici mari personalități ale culturii române, precum Alexandru Rosetti, Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Tudor Vianu, George Călinescu, Lucian Blaga, N. I. Herescu, Gheorghe Ivănescu, Edgar Papu, J. Byck ș. a.

Dacă adăugăm și amintirile, reflecțiile și completările autorului I. Funeriu, făcute, potrivit titlului celei de a doua părți a cărții, *După douăzeci de ani*, vom găsi în acest volum nu numai o (auto)prezentare a unui ilustru profesor, ci și o adevărată frescă a unei perioade istorice, care, din

păcate, este tot mai puțin cunoscută, iar numărul celor care au trăit-o, scade vertiginos.

În final, pentru a „demonstra” că rostirile așternute pe hârtie, urmare nu numai a convorbirilor directe cu un autentic Magistru, ci și ale unor serioase documentări, orale ori tipărite, își găsesc veridicitatea și în *Cuvântul elevilor* (și al prietenilor: Marius Sala, Alexandru Niculescu, Theodor Hristea).

Așadar, cartea de față se constituie ca un document de certă valoare informativă și educativă, iar parcurgerea acesteia reprezintă nu doar un act de cultură, ci și un regal intelectual, cu una dintre personalitățile care ar fi meritat să fie incluse în rândurile Academiei Române.

Note ■ ¹ Cf. *In Magistri honorem G. I. Tohăneanu*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 21-52; „bibliografia fiind incompletă” (p. 23).

Mircea COLOȘENCO

Istoria ieroglifică.

Modernitatea capodoperei cantemirene

M.C. – istoric literar și editor (s-a născut la 3 iunie 1938, Căinari, jud. Tighina). Între 1960 și 1965 urmează cursurile Facultății de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie ale Bibliotecii Centrale de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar.

A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Luceafărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Academica”, „Dacia literară”, „Jurnal literar”, „Literatorul” ș. a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor I. Creangă, I. Barbu, L. Rebreanu, N. Stănescu, G. Bacova, N. Labiș, Al. Macedonski, G. Topârceanu ș. a.

1

Dimitrie Cantemir (26 august 1673-21 august 1723) este o figură charismatică a istoriei noastre naționale, cu o viață dramatică și o operă savantă, care poartă emblema cumpenei de veacuri în care a trăit. A contribuit totodată, în plan universal, la realizarea echilibrului între Orient și Occident.

Era fiul lui Constantin Cantemir, domn al Țării Moldovei (1685-1683), și al Anei Bantăș, frate de domnitor al Țării Moldovei Antioh Cantemir (1695-1700, 1705-1707), și el, la rîndu-i, domnitor al aceluiași principat în două rînduri (1693 și 1710-1711). După ultima domnie, s-a stabilit în Rusia, ținut în mari onoruri de Țarul Petru I, modernizatorul imperiului slav de Răsărit.

Studiile le-a început la Iași (1679-1688) cu Ieremia Cacavela, călugăr grec, dascăl de gramatică, retorică și filosofie, știutor de elină, ebraică, latină, italiană, dar și al tainelor Sfintei Scripturi. Apoi, ca ostatic la Istanbul, în locul fratelui în timpul domniei tatălui său (1688-1693), își desăvârșește studiile la Academia Patriarhiei Ortodoxe din Fanar, luând cunoștință de culturile persană, arabă și turcă.

Își întemeiază propria familie, căsătorindu-se cu Casandra (1699), fiica răposatului domn

valah Șerban Cantacuzino (1678-1688), prieten cu Cantemireștii, unchi a lui Constantin Brâncoveanu, ce i-a devenit urmaș la domnie (1688-1714). Cu Casandra a avut mai mulți copii: Maria (1700-1757), Smaragda (1701-1720), Matei (1703-1771), Constantin (1705-1747), Șerban (1706-1780) și Antioh (1708-1744). Casandra moare la 11 mai 1713, în Rusia, iar Dimitrie Cantemir se recăsătorește cu prințesa de origine rusă Anastasia Trubețkoi (1719), cu care a avut o unică fiică, Smaragda-Ekaterina (1720).

Dintre copiii săi, cel care va dovedi o anume valoare creatoare este Antioh, fost ofițer într-un regiment de gardă, apoi ambasador al Rusiei la Londra și Paris, unde a dus o viață selectă, cu preocupări literar-filosofice, fiind autorul a zece satire scrise în limba rusă.

2

O privire retrospectiv-selectivă asupra celor cincizeci de ani de viață ai lui Dimitrie Cantemir o considerăm necesară.

Chiar în anul nașterii sale, se tipărește la Kiev *Psaltirea în versuri* a mitropolitului Dosoftei al Moldovei, prima operă versificată în limba română, iar sinodul de la Iernut al bisericii reformate condamnă cartezianismul. În anul următor, bisericile românești din Transilvania au intrat sub jurisdicția episcopatului calvin. Miron Costin dă la prescris, în Iași, letopisețul său (1675). Spătarul Nicolae Miclescu, zis Cârnu, face o călătorie în China în calitate de trimis al țarului Rusiei (1675-1678), întocmind ulterior raportul oficial, precum și două lucrări: călătoria propriu-zisă și descrierea Chinei. Este introdusă limba română în bisericile ortodoxe din principalele române. Asediul Vienei (1683). Miron Costin scrie capodopera sa *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor* (1685). Domnia lui Șerban Cantacuzino în Țara Românească (1678-1688). Schimbări de domni în Țara Moldovei: Gh. Duca (1678-1683), Ștefan Petriceicu (1683-1684), Dumitrașco Cantacuzino (1684-1685), Constantin Cantemir (1685-1693). Principele Trasilvaniei este silit să accepte protecția Imperiului Habsburgic (1688). Moare Șerban Cantacuzino, prietenul Cantemireștilor (1688), și începe domnia nepotului acestuia Constantin Brâncoveanu în Țara Românească (1688-1714). Campania lui Ioan Sobieski, regele Poloniei, în Moldova; decapitarea lui Miron și Velicico Cos-

tin din porunca lui Constantin Cantemir; *Diploma leopoldină* prin care Principatul Transilvaniei este subordonat direct împăratului habsburgic și recunoașterea de drepturi politice numai pentru trei națiuni – sași, secui, maghiari (1691). Academia de la „Sfântul Sava” din București (1694-1695). Acceptarea unirii cu Roma a bisericii ortodoxe din Transilvania (1695). Apare la Iași *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea* de Dimitrie Cantemir (1698). Stolnicul Constantin Cantacuzino publică la Veneția prima Hartă a Țării Românești și lucrează la întâia istorie a tuturor românilor concepută în spirit modern. Dimitrie Cantemir scrie *Istoria ieroglifică* (1703-1705). A doua domnie a lui Dimitrie Cantemir în Moldova (1710-1711). Bătălia de la Stănilești, începutul domniilor fanariote în Moldova (1711). Dimitrie Cantemir este ales membru al Academiei din Berlin, cel dintâi român membru al unei academii de științe. Conflictul lui Constantin Brâncoveanu cu boierii Cantacuzini, mazilirea și decapitarea acestuia (1714). Dimitrie Cantemir scrie *Incrementa atque decrement aulae othomanicae* (1716), cea mai celebră opera științifică a sa și a culturii române vechi, tradusă în engleză (1745, 1756), franceză (1743) și germană (1745). În același an termină *Descriptio antique et hodierni status Moldaviae* însoțită de o hartă, carte apărută în versiune germană (1769, 1771) și rusă (1789). Un an mai târziu scrie *Vita Constantini Cantemyrii cognomenta venis*, întâia biografie istorică datorată unui român, și începe *Hronicul vechimei a româno-moldovlahilor*, sinteză de istorie a tuturor românilor, folosind 150 de izvoare (1717). Este instaurată domnia fanariotă (1716). Banatul și Oltenia trec sub stăpânire habsburgică (1718). Dimitrie Cantemir se mută la Petersburg și este numit membru al senatului rus și consilier intim al Țarului Petru I (1721). Participă la campania rusă în Caucaz, se îmbolnăvește și se întoarce la Petersburg (1722).

3

Istoria ieroglifică, lucrare literară satirico-politică de dimensiunile și compoziția unui roman, cu personaje din lumea animală, este o alegorie cu caracter istoric și autobiografic scrisă în decursul a doi-trei ani, între 1703-1705. Cei ce s-au ocupat de datarea lucrării (N. Iorga, I. Mintea, P. P. Panaitescu, C. Măciucă, Manuela Tănăsescu, Nicolae Stoicescu, Dragoș Moldoveanu ș. a.), dar și de exegeza ei, o mai numesc eseu filozofic, manual politic și social. Cu ea „se pun bazele tuturor genurilor literare” (G. Nițu).

Titlul ei original, după manuscrisul olograf, este pilduitor: *Istoria ieroglifică în douăsprezece părți împărțită cu 760 de sentenții frumos împodobită, la începătură de scară a numerelor dezvăluitoare, iară la sfârșit cu a numerelor streine tâlcuitoare*, iar punctul de plecare poate să fie *Se Roman de Renart*, fie *Istoria secretă* a lui Procopios din Cesareea, fie *Etiopicele* lui Heliodor (în cazul acestuia din urmă, în fondul Bibliotecii Academiei Române se păstrează nouă manuscrise fără numele traducătorilor, datând din secolul al XVIII-lea, altele patru din secolul al XIX-lea, iar unica tipărire din 1970).

Prin scrierea *Istoriei ieroglifice*, Dimitrie Cantemir a urmărit patru scopuri: dezvăluirea faptelor caselor domnești și boierești ale vremii, deprinderea stilului retoric, îmbogățirea limbii și a fondului gnomic românesc cu „sentenții”.

Opera sa a rămas în manuscrise, până la 1883, din cauză că, pe lângă demascarea intrigilor și fărâdelegilor domnești și boierești țesute în jurul perechii de familii Cantemir – Brâncoveanu, ea conține atacuri vitriolante la adresa conducătorilor Imperiului Otoman. Dar, ca și în cazul epopeii eroi-comice *Țiganiada* a lui Ioan Budai-Deleanu, care a așteptat trei sferturi de veac intrarea în lume (parțial și peste un secol, integral), contând ca performanță cu titlu de inventar, la fel *Istoria ieroglifică* și-a făcut drumul în lumea intelectuală la aproape două secole de la sciirea ei. De altfel, manuscrisul a fost dăruit arhivelor moscovite de o rudă a mamei lui D. Cantemir, la 1783. În aproape o sută de ani, în 1878, Academia Română l-a delegat pe Gr. Tocilescu la Moscova pentru a copia manuscrisul (41 de coli a câte 16 pagini, respectiv 633 de pagini) în vederea editării lui (1883). Întâia ediție științifică, datorată lui P. P. Panaitescu și I. Verdeș (1965), a fost urmată de o alta, prefăcută de Virgil Cândea, cu studiu introductiv și aparat critic de Nicolae Stoicescu, iar textul stabilit de Stela Toma (1973). Între acestea s-au aplecat asupra textului în ediții fără aură științifică Em. Grigoraș (1926) și I. Vertician (1957).

Edițiile acestea ale *Istoriei ieroglifice*, oricât de științifice ar fi, „păcătuiesc” în ultimă instanță de lipsa de aderență la marele public.

În fond, subiectul „istoriei” cantemiriene este de o savoare aparte. Cuprinsul ei a fost povestit și răspovestit (în rezumat) de N. Iorga, I. Mintea, G. Pascu, P. P. Panaitescu ș. a.

Lucrarea debutează cu prezentarea adunării boierimii moldo-valahe dintr-un sat de lângă Adrianopol, în 1703, pentru alegerea unui nou

domn al Moldovei, cu care prilej sunt prezentați principalii artizani ai narațiunii și care țin discursuri, poartă discuții, țin intrigi. Așa facem cunoștință cu Struțocămila (Mihai Racoviță) susținută de Corb (C. Brâncoveanu) și jigăanii (boierii moldoveni) împotriva Inorogului (Dimitrie Cantemir). Apar în scenă Șoimul (Toma Cantacuzino), Hameleonul (Scarlat Ruset), precum și alte asemenea personaje: *Leul* – partea moldovenească, *Vulturul* – partea muntenească, *Pardosul* – Iordachi vornicul, *Ursul* – Vasile vornicul, *Lupul* – Bogdan hatmanul, *Brehancea* – Constantin Stolnicul ș.a.m.d. În afară de numele de mamifere și păsări, D. Cantemir introduce, în cursul povestirii sale cu tâlc, expresii artistice proprii: *părintele planetelor* – Soarele, *căpuși pline de sânge* – pungi pline de bani, *vulturul ceresc* – Dumnezeu Tatăl, *taurul ceresc* – Dumnezeu Fiul, *lut galbăn* – aur, galbeni ș.a.m.d.

Fără această „scară a numerelor și cuvintelor ieroglicești tâlcuitoare”, precum și a „scării numerelor și cuvintelor streine tâlcuitoare”, cartea lui Dimitrie Cantemir ar rămâne în limitele unor enigme greu de deslușit. Concomitent, trebuie invocat și faptul că, în pragul noului mileniu, la aproape trei secole de la scrierea *Istoriei ieroglifice*, aceasta ar rămâne doar o scriere de referință pentru inițiați, dacă încercarea de modernizare a limbajului – așa cum, în alte țări, s-a procedat cu opere la fel de prețioase pentru culturile naționale respective – nu ar fi îndreptățită. Orice imputație în acest sens, cade în ridicol. În fond, nu este alterat conținutul. Dimpotrivă, este evidențiat prin aducerea în contemporaneitate cu mijloacele lingvistice la nivelul uzului limbii române moderne, păstrându-i-se volubilitatea, fluența și bogăția de imagini într-o altă croială, din același material.

Încercarea editării *Istoriei ieroglifice* prin modernizarea expresiei lingvistice constituie un pionierat românesc, în acest sens, al unui text clasant ca fiind al literaturii naționale vechi și cu circulație restrânsă printre specialiștii în domeniu.

Cât privește simbolistica cantemiriană, decodificarea ei ne ajută, în plus față de acele supoziții spuse deja de cercetătorii operei în cauză și confirmate ca atare, la o lărgire a imaginii spiritualității orientale în lumea noastră europeană.

Astfel, cele două componente ale națiunii române, pe de o parte, *valahii* („Pasire – tot neamul muntenesc”), și, pe de alta, *moldovenii* („Jiganie – tot neamul moldovenesc”), reprezintă entități deosebite comportamental, în fruntea lor fiind *Vulturul* și, respectiv, *Leul*, dar unitare în esență.

Păsările erau considerate mesageri ai zeilor, iar aripile lor – manifestări ale puterii spiritului. Zborul extatic al ascensiunii în spirit l-au primit Pitagora sau Mahomed în somn. Păsările sunt îngerii, iar limba lor e solară. Dar ușurința păsării în a se deplasa în univers are adesea aspect negativ, fiind instalabile, lipsite de coerență și metodă, simbolizând haosul când își disruge cuibul și prevestește dezordine în comunitate. Aceasta, credem noi, și este motivația pentru care Dimitrie Cantemir a atribuit valahilor calitate de păsări.

Animalele, în schimb, sunt arhetipul straturilor profunde ale inconștientului și instinctului, simboluri ale energiilor cosmice, precum sunt semnele zodiacale având legături cu cele trei niveluri ale universului: infern, pământ și cer. Animalul este fiara care zace în noi, lighioana/jigania. Ele corespund unor categorii simbolice mai mult decât alegorice, o materializare a propriilor complexe psihice. Animalele terestre totuși sunt stabile în principiu.

Bestiarul lui Dimitrie Cantemir este compus și din animale fantastice, omologate în mitologiile lumii, dar și din cele inventate de autor.

Inorogul, de pildă, cunoscut sub numele de licron sau unicorn, este considerat, în Evul Mediu, simbol al fastului și purității, al puterii. În Orientul îndepărtat, reprezenta emblema regală. (Ducipal, calul lui Alexandru Macedon, era inorog.) Inorogul, prin cornul lui unic, simbolizează raza solară, revelația divină (sabia lui Dumnezeu), săgeata spirituală sau pătrunderea divină în creatură. Dimitrie Cantemir și-a atribuit rolul de inorog mereu în conflict cu cei din jur, dar și cu sine însuși, care, în Orient, este legat de al treilea ochi și de atingerea stării de Nirvana, iar, în Occident, la hermetici arată calea pentru dobândirea aurului filosofal.

Animalele inventate de autor: *Coracopardalis*, *Pardos făcut Corb* (Neculai, feciorul lui Iordachi Ruset), *Monocheroleopardalis* (Costantin Cantemir vodă), *Struțocămila* (Mihai Racoviță) ș. a. reprezintă imaginația satirică a lui Dimitrie Cantemir, viziunea portretistică în care i-a văzut pe eroii săi, dintre care se remarcă doar tatăl său, singurul personaj pozitiv în această lume plină de intrigi și finalități de cruzimi excesive și nu o dată gratuite.

Nu putem încheia aceste rânduri despre simbolistica eroilor cantemireni ai *Istoriei ieroglifice* fără a prezenta însușirile *Corbului*, alias Constantin Brâncoveanu, dușmanul de moarte al Cantemireștilor.

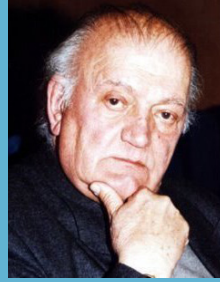
Trăsăturile simbolistice ale Corbului sunt negative. Apariția lui în vis prevestește o nenorocire. La romantici, se îmbuibă cu hoituri. În *Mahabharata*, sunt mesagerii morții. În schimb, la chinezi și japonezi reprezintă gratitudinea filială. În *Facerea*, verifică după potop dacă pământul se ivește deasupra apelor. La celți, are rol profetic. Totuși alchimiștii l-au asociat cu faza putrefacției și a materiei la negru ca un corb. Aceasta este și semnificația pe care Dimitrie Cantemir i-a atribuit-o lui Constantin Brâncoveanu, inițiatorul și coordonatorul tuturor uneltirilor împotriva lui Constantin Cantemir și a fiilor acestuia – Antioh și Dimitrie. Dar pentru a rămâne imparțiali, în ceea ce ne privește, același lucru l-au urmărit și Cantemireștii cu Constantin Brâncoveanu – înlăturarea lui de la scaunul Țării Românești în favoarea lor.

În vreme ce Miron și Velicico Costin și-au pierdut viața prin decapitare, la fel ca vodă Brâncoveanu și fiii lui, Dimitrie Cantemir va fi decapitat după trecerea în neființă, iar capul dus în Scoția, după ritualul Rozacrucienilor, din rândul cărora a făcut parte, trupul fiind înhumat în Rusia și reînhumat, în 1935, la Trei Ierarhi în Iași.

5

Plină de sinuozități, luminișuri și înălțimi artistice de necontestat, cartea lui Dimitrie Cantemir în noua haină literară nu-și pierde strălucirea originală.

Marele artist și savant, care în viață s-a bucurat de suișuri nebănuite de alți români și de coborâșuri nu o dată periculoase, cunoaște prin operă onoruri postume binemeritate.

Eugeniu COȘERIU

A promova sub orice formă
o limbă moldovenească
deosebită de limba română este,
din punct de vedere strict lingvistic,
ori o greșeală naivă,
ori o fraudă științifică;
din punct de vedere istoric și practic,
e o absurditate și o utopie;
din punct de vedere politic,
e o anulare a identității etnice
și culturale a unui popor și, deci,
un act de genocid etnico-cultural.